

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ฉบับสมบูรณ์

โครงการการวิจัย

“คนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน
อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

โดย

นางสาวปราณี แห่่งป่าหมื่น และคณะวิจัย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

มีนาคม 2563

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย “คนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอ
ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

คณะผู้วิจัย

นางสาวปราณี แห่่งป่าหมื่น หัวหน้าโครงการ (นักวิจัย)

ผู้ช่วยนักวิจัย

1. นายนายชัยเดช	สุพันกรณ์	ผู้ใหญ่บ้านต่อแพ
2. นายการุณ	คำสวัสดิ์	เครือข่ายเกษตรทางเลือกอำเภอขุนยวม
3. นางสาวสุพรรณษา	ปัจโย	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านท่าหินส้ม
4. นายพัชรพงษ์	ด่อนเกียรติยศ	สารวัตรกำนันตำบลแม่กิ๊

ทีมวิจัยร่วม

1) นายณัฐพล สุวรรณสัง	15. นายพิเชษฐ์ พรหมวิภา
2) นายธนาภัทร อธิรัตน์ธีรกุล	16. นางจันทร์เพ็ญ ปัจโย
3) นายจิรศักดิ์ เอี่ยมศักดิ์	17. นายกองบุญ กาวิชัย
4) น.ส.จรรยา วงศ์นิกรณ	18. นายจรัส บุญยากิจพิบูรณ์
5) น.ส.สุพิน เจริญตามปัญญา	19. นายอุทิศ ด่อนเกียรติวงศ์
6) น.สณัฐกานต์ กรกมลวิลาส	20. นางศรีลัดดา ทองตระกูลดี
7) นายพงษ์ชัย สวรรค์เวทย์	21. นางนิตยา กอดวิเชียร
8) นายอริวัฒน์ กรกมลวิลาส	22. นายวุฒิชัย กอดดอกไม้
9) น.ส.เยาวลักษณ์ อัญชสา	23. นายสรรรษา ท่อนเกียรติยศ
10) นายทวีชัย ธีญธูรกิจ	24. นายรุ่งโรจน์ แสงโชคชัย
11) นางจิราภรณ์ ห้วยสาม	25. นายประสิทธิ์ ทองตระกูลดี
12) นางจันทร์ศรี คงเปรมประชา	26. นางสาวธัญญรัตน์ สมมาตรนิมิตรดี
13) นายสมพงษ์ ปัจโย	27. นางสาวเอื้องทิพย์ ชมสุกญา
14) นายมานพ คล้ายคลึง	28. นายพัทธนันท์ กอนพเคราะห์

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่นโดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัย อยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จ และอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำให้ไหมให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่งพบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าการเขียนรายงานเป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัยให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัยโดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ นักวิจัยมีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บทคัดย่อ

จากโจทย์วิจัย “การศึกษาวิจัยคนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ในระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน ของการศึกษาวิจัย ได้วางกรอบในการศึกษาข้อมูลความรู้ ในประเด็นวิจัย เพื่อตอบโจทย์วิจัย และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่ การพัฒนาคนรุ่นใหม่ผ่านการสืบค้นปัญหาสาเหตุที่แท้จริงโดยวิธีคิดเชิงระบบ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพและการสร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้อง มีคำถามวิจัยหลัก คือ “คนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ควรเป็นอย่างไร” โดยมี วัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจและรวบรวมชนิด ปริมาณ ฤดูกาล และรายได้ของผลผลิตจากป่า 2) เพื่อศึกษาถึงสถานการณ์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน 3) เพื่อค้นหาผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสู่เศรษฐกิจใหม่ในแต่ละชุมชน และ 4) เพื่อสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน

วิธีการดำเนินการวิจัย มีนักวิจัย ทีมวิจัยชุมชนเป็นทีมหลักในการดำเนินงาน โดยมีไหนดแม่ฮ่องสอนเป็นที่เลี้ยงงานวิจัย ซึ่งมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมออกแบบ ร่วมสรุปบทเรียน และการร่วมทำรายงาน ทั้งนี้ ผลการดำเนินงานของโครงการวิจัย “การศึกษาวิจัยคนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” พบว่า

บริบทการดำรงชีพและวิถีชีวิตของชุมชน

ในการศึกษาวิจัยทั้ง 4 พื้นที่ จะมีความแตกต่างในเรื่องของบริบทชุมชน ได้แก่ ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ราบพื้นที่สูง วิถีวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีพ และการบริหารจัดการป่าชุมชน

ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ในพื้นที่ศึกษาวิจัย มีทั้งกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ไทใหญ่ คนไทย(คนเมือง) ที่มีวิถีประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป มีวัฒนธรรมที่เชื่อมกับการจัดการดูแลทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เช่น การเลี้ยงผี การแบ่งโซนป่า การใช้ประโยชน์ รวมทั้งการดำรงชีพที่มีอาชีพทำการเกษตรที่ไม่เหมือนกัน พื้นที่ของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจะตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงเป็นส่วนมาก ส่วนพื้นที่ของไทใหญ่ คนไทย จะอยู่พื้นที่ราบ ทำให้บริบทชุมชนมีความต่างมีความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ มีบริบทการดำรงชีพและวิถีชีวิตชุมชน ดังนี้

(1) ทนทางกายภาพ

ชุมชนที่ทำกรวิจัยทั้ง 4 ชุมชน มีทางกายภาพที่เอื้อต่อการบริหารจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า คือ ชุมชนพื้นที่สูง เหมาะต่อการทำเกษตรอินทรีย์ มีการแบ่งโซนป่าที่ชัดเจน มีทั้งป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย พื้นที่ทำกินที่อยู่อาศัย แต่จะมีความลำบากในเรื่องความสะดวกสบายในการเดินทาง ถนนลำบาก สัญญาณโทรศัพท์ไม่มี ไฟฟ้าเข้าไม่ถึง เทคโนโลยีไม่ทันสมัย ทำให้การทำงานยากลำบาก ส่วนพื้นที่ราบทำการเกษตรรูปแบบงานแปลงใหญ่ ทำสวนทำนา เอื้อต่อการทำมาค้าขาย เนื่องจากการเดินทาง การประสานงานไม่ยากลำบาก มีพื้นที่การจัดการดูแลทรัพยากรดิน น้ำ ป่า จะน้อยกว่าพื้นที่สูง ในการจัดการ

ป่าชุมชนพื้นที่ราบจะง่ายต่อการติดต่อประสานงานกับภาครัฐ การหนุนเสริมส่งเสริมจะเข้าถึงมากกว่าคนพื้นที่สูง

(2) ทูทางทรัพยากร

ทั้ง 4 พื้นที่วิจัย มีทุนทางทรัพยากรที่ดี การเก็บข้อมูลวิจัยพบว่าทั้ง 4 พื้นที่ชุมชนมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของอาหารทั้งพืชและสัตว์ป่า มีที่ดินที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุ มีความเหมาะสมต่อการเพาะปลูกทำการเกษตร มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์สามารถใช้ทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ที่สำคัญพื้นที่ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารอย่างดี

(3) ทุนทางการเงิน

ชุมชนพื้นที่วิจัยในชุมชนมีกองทุนให้กู้ยืมในชุมชน ซึ่งเป็นเงินที่ภาครัฐให้การสนับสนุน ชาวบ้านสามารถนำลงทุนในการทำการเกษตร ชาวบ้านในแต่ละชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่หมุนเวียน ทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ อาชีพโดยหลักเน้นการไว้ในครัวเรือน เลือแบ่งปัน และขาย แต่ภาพรวมทุนทางการเงินของชุมชนชาวบ้านส่วนมากมีฐานะยากจน มีอาหาร 3 มื้อ มีกินมีใช้ อยู่อย่างเรียบง่าย เพียงพอกับฐานะในครัวเรือน

(4) ทุนทางมนุษย์

ทุนมนุษย์ ทุกชุมชนที่ทำการศึกษามีทุนมนุษย์ที่สูง เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ทางประเพณี ผู้รู้ทางวัฒนธรรม และผู้รู้ทางธรรมชาติมีมาก รวมทั้งกลุ่มแม่บ้านที่ความรู้ในการจัดการเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่น กลุ่มเยาวชนที่ศึกษาเล่าเรียนจบมาสูง ๆ มีอาชีพการที่ดี ถึงว่าทุนมนุษย์ทั้ง 4 ชุมชนวิจัยมีต้นทุนจำนวนมาก

(5) ทุนทางสังคม

ทุนทางสังคม ทั้ง 4 พื้นที่วิจัย เป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมสูง เนื่องจากวิถีชีวิตการดำรงอยู่อาศัยของชาวบ้าน อยู่อย่างเรียบง่าย เพียงพอ แบบดั้งเดิมที่ยังไม่เปลี่ยน มีการทำไร่หมุนเวียน การเลี้ยงสัตว์แบบธรรมชาติ การทำนาขั้นบันได มีการอนุรักษ์ประเพณี และวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่คงเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ไว้อยู่เป็นอย่างดี และมีการจัดงานประเพณีต่าง ๆ ตามฤดูกาลที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ที่เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีความรักความสามัคคีหล่อหลอมให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกัน

ทุนทางสังคม ระบบการอยู่ร่วมกันในชุมชนทุกครัวเรือนจะมีความสัมพันธ์กันในลักษณะแบบเครือญาติกันทั้งหมด มีวัฒนธรรมที่เอาชาวบ้านในชุมชนมาหล่อหลอมไว้ด้วยกัน

ข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชน ชนิด ปริมาณ ฤดูกาล และรายได้ของผลผลิตจากป่าชุมชน

ข้อมูลการศึกษาพบว่า ในป่าชุมชนที่ชาวบ้านดูแลรักษาใช้สอยอยู่มีผลผลิตจากป่าชุมชน ชนิดพืชมีกว่า 150 ชนิด ชนิดสัตว์น้ำมากกว่า 60 ชนิด และสัตว์ป่ามีมากกว่า 80 ชนิด ในการจัดการกับผลผลิตทั้งพืช และสัตว์ มี 50 กว่าชนิดที่ชาวบ้านอนุรักษ์ไม่กิน มี 20 ชนิดที่ชาวบ้านนิยมนำมาขาย ส่วนที่เหลือกว่า 100 ชนิดชาวบ้านกินเป็นบางครั้งตามฤดูกาลและไม่ชอบกิน

สถานการณ์ด้านปริมาณในปัจจุบันที่ 4 พื้นที่ ทั้งพืชและสัตว์ มีปริมาณที่ยังไม่ลดน้อย อยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากการนำผลผลิตจากป่าเหล่านั้นมากินมาใช้ ชาวบ้านในชุมชนจะมีจิตสำนึกร่วมของการดูแลรักษา คำกล่าวที่ว่า “ใช้น้ำ ต้องรักษาน้ำ กินกุ้งกินปลา ต้องดูแลรักษา อยู่กับป่า ต้องรักษาป่า อยู่ในสังคม ต้องไม่สร้างความเดือดร้อนกับผู้อื่น”

ในป่าชุมชนที่เป็นผลผลิตที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน คือ เห็ดถอบ เห็ดไข่ และบุก ทุกปีชาวบ้านจะมีรายได้จากการขายเห็ดไม่ต่ำกว่า 30,000 บาทต่อครัวเรือน ส่วนพืชชนิดอื่น ๆ และสัตว์ป่า ชาวบ้านได้มานั้นกินในครัวเรือน และแบ่งปันกันในชุมชน จะไม่ขาย เพราะการซื้อขายไม่ใช่วิถีวัฒนธรรมของชุมชน ยกเว้นพืชประเภทเห็ดและบุก เพราะมีจำนวนมาก ชาวบ้านไม่นิยมกินกัน ไม่ขายก็จะเสีย เป็นเหตุที่ต้องขายและชาวบ้านก็จะมีรายได้เสริมกับพืชเหล่านี้ปีละครั้ง สามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนลงไปมาก

สถานการณ์ปัญหาที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน และ ผลกระทบ

สถานการณ์ที่สำคัญในปัจจุบัน ที่มีผลกระทบต่อชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ และชุมชนอื่น ๆ คือ การออกกฎหมายของรัฐบาล (กรมป่าไม้) มาบังคับใช้กับชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ กฎหมายป่าไม้(ที่ดินที่อยู่อาศัย การหาของป่า การจัดการป่าชุมชน) ,นโยบาย คทช. ,การประกาศเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า และนโยบายการแก้ไขหมอกควันไฟป่า ข้อบังคับทั้งหมดเป็นเงื่อนไขอุปสรรคกับการดำรงชีพของชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชน เช่น เรื่องการทำมาหากิน การอยู่อาศัย สิ่งที่เกิดปัญหา ได้แก่ (1) อดีตชาวบ้านทำไร่หมุนเวียน 10 รอบ ตอนนี้เหลือ 3-4 รอบ ทำให้ชาวบ้านมีวิถีการอาชีพเปลี่ยน บางพื้นที่ไร่หมุนเวียนหายไป พื้นที่ทำกินกลายเป็นไร่ถาวร (2) พื้นที่ชุมชนอยู่ในเขตอุทยาน เขตป่าสงวน เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่ดูแลกันมา 100 กว่าปี มีความลำบากยากขึ้น เนื่องจากติดข้อบังคับกฎหมายป่าไม้ (3) วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความเป็นปัจเจกส่วนตัวมากขึ้น ความรักความสามัคคีมีน้อยลงในชุมชน (4) ประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อของคนในชุมชนเริ่มหายไป เนื่องจากเน้นประโยชน์ส่วนตนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ไม่เคารพกฎระเบียบความเชื่อของชุมชนอีกต่อไป (5) การใช้ชีวิตในการทำการเกษตร การอยู่อาศัยไม่มีความปลอดภัยในชีวิต เนื่องจากที่ดินของชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์และอยู่ในเขตป่าชั้น 1,2,3 (6) ระบบการทำเกษตรในชุมชนแบบอินทรีย์หายไป เนื่องจากพื้นที่มีจำกัด ถูกยึด ทำให้ชาวบ้านหันมาทำเกษตรเชิงเดี่ยวมากขึ้น พื้พาสารเคมีมากขึ้น (7) วิถีความเป็นอัตลักษณ์เอกลักษณ์หายไปในเรื่องการแต่งกาย วัฒนธรรมประเพณี เมล็ดพันธุ์ท้องถิ่นหายไปเนื่องจากไม่มีที่ทำกินที่อยู่อาศัย (8) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหายไป เนื่องจากไม่มีการสืบทอด คนรุ่นใหม่เน้นไปตามกระแสนิยมของสังคม (9) พื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ หายไปเนื่องจากถูกการบุกรุก บุกเบิกของชาวบ้าน ของคนมีอิทธิพล เพราะไม่มีพื้นที่ทำกิน (10) เกิดหมอกควันไฟป่าเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐไม่เพียงต่อการดูแล เขตพื้นที่ดูแลมากขึ้น การดูแลไม่ทั่วถึง (11) การหาของป่ามากินมาขายลำบากมากขึ้น เนื่องจากผิดกฎหมายป่าไม้ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอุทยาน

ปัจจุบันป่าชุมชนยังคงเหลืออยู่ไม่มาก ในการทำโครงการวิจัยนี้พื้นที่ทั้ง 4 ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านแม็ก ป่าชุมชนบ้านท่าหินสั่ม ป่าชุมชนบ้านต่อแพ และป่าชุมชนบ้านหัวแม่สุริน ยังมีการดูแลรักษาอย่างดี

มีการจัดการโดยมีกฎระเบียบร่วมของชาวบ้านชุมชน เป็นป่าชุมชนที่มีความสมบูรณ์มีความหลากหลายทางอาหาร การศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ไปสู่การสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน การศึกษาในตลอดช่วงของโครงการวิจัย(ระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน) พบว่าชาวบ้านทั้ง 4 พื้นที่ มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดังนี้

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

1. ประโยชน์ในการก่อสร้าง ชาวบ้านสามารถนำ ไม้มาทำ เป็นรั้วบ้าน รั้วกั้นแปลงผัก นำไม้ไผ่มาทำ เส้นตอก สำหรับมัดข้าว นำไปใช้เป็นชิ้นส่วนของเครื่องมือทางการเกษตร เช่น ค้ำจอบ นำไม้ไปสร้างเป็นศาลาพักที่หัวไร่ปลายนา สร้างกุฏิพระ ศาลาวัด ใช้สำหรับบูรณะซ่อมแซม สิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ภายในวัด ต่อเติมซ่อมแซมอาคารเรียนในโรงเรียน

2. ประโยชน์ในการบริโภค ชาวบ้านสามารถเก็บผลผลิตภายในป่าชุมชนมาบริโภคได้ เช่น ในช่วงฤดูฝนสามารถเก็บเห็ด หน่อไม้ สมุนไพร เป็นต้น อีกทั้งไม้คดแดง หน่อไม้ไผ่ ซึ่งถ้าเก็บได้มากก็สามารถนำไปขายเป็นรายได้ให้แก่ตัวเองอีกด้วย นอกจากนี้ยังสามารถ หาปลาในห้วยและลำน้ำ

3. ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมตามความ เชื่อ ชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมตามความเชื่อในป่าชุมชนเป็นหลัก เช่น พิธีบวชป่า หรือพิธีสืบชะตาป่าที่แสดงให้เห็นถึงความรักและหวงแหนป่า พิธีเลี้ยงผีขุนดินน้ำ ผีไฟ ผีป่า ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อแสดงถึงความเคารพต่อผู้ที่ให้ทรัพยากรธรรมชาติ ในการอุปโภค และบริโภค

4. ประโยชน์ในการพักผ่อนหย่อนใจ ในฤดูร้อนชาวบ้านมักเข้าไปในป่าเพื่อหลบร้อน เนื่องจากในป่ามี ลำห้วย ลำธารที่สามารถทำให้อากาศเย็นได้ หรือว่างจากการทำงานแล้วก็มักจะเข้าไปนอนพักผ่อนเล่นที่ศาลาในป่าที่สร้างไว้หลายแห่งชาวบ้านหรือนักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปกางเต็นท์นอนในป่าได้

5. ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ชาวบ้านส่วนใหญ่ มักนำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เข้าไปหากินในเขตป่าชุมชน เนื่องจากมีพืชอาหารสัตว์มากมายรวมทั้งมีแหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยงอีกด้วย โดยชาวบ้านสามารถนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปหากินได้

6. ประโยชน์ในการใช้เป็นเขตอภัยทาน ชาวบ้านใช้ป่าชุมชนเป็นเขตห้ามมีการตัดไม้ และห้ามล่าสัตว์ ห้ามจับปลา อีกทั้งยังใช้เป็นสถานที่ในการปล่อยนกปล่อยปลาตามประเพณีทางประเพณีวัฒนธรรม

7. ประโยชน์ในการใช้เป็นแหล่งชับน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ลำห้วยหลายสายเกิดจากการไหลมารวมกันของน้ำจากห้วยต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านนำมาใช้เป็นน้ำประปาหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังใช้น้ำจากแหล่งเดียวกันสำหรับทำการเกษตร

8. ประโยชน์ในการทำท่องเที่ยวโดยชุมชน ศึกษาความรู้ของนักท่องเที่ยว นักเรียน หรือบุคคลภายนอก เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

9. ประโยชน์ในการขยายพันธุ์ของพืช และสัตว์ เพื่อคนรุ่นหลัง ได้เห็น ได้กิน ได้ใช้ในอนาคตข้างหน้า

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของทั้ง 4 พื้นที่วิจัยในโครงการ

การจัดการป่าชุมชนของ 4 พื้นที่ที่มีกระบวนการที่เป็นขั้นตอนดังนี้

1. มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อเข้ามามีบทบาทในการดูแล ป่าชุมชน และกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการส่วนใหญ่มาจากความสมัครใจหรือผู้ที่มีจิตอาสา โดยคณะกรรมการป่าชุมชนมีบทบาทหน้าที่ คือ 1) ออกตรวจป่าชุมชน 2) ดูแลเขตป่า 3) ดูแลป่าในกลุ่มหาของป่า

2. กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ นำ แนวคิดในการอนุรักษ์ปามากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งกำหนดไว้ว่าห้ามตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟัน เพื่อกระทำการใด ๆ อันเป็นสาเหตุให้ ต้นไม้ตาย ห้ามขุดหัวไม้หุ้มัน หัวดอกกระเจียว ห้ามเผาถ่านและทำไม้ฟันจากป่าชุมชน แต่สามารถนำเอาเฉพาะกิ่งไม้แห้งหรือต้นไม้ที่ล้มตายแล้วมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือนได้

3. กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้แนวทางการลงโทษจากระเบียบป่าชุมชนตามจารีตประเพณี และพิจารณาร่วมกันระหว่างคณะกรรมการป่าชุมชนรวมถึงประชาชนในชุมชนด้วย โดยบทลงโทษมีรายละเอียด คือ 1) ห้ามตัดไม้ก่อนได้รับอนุญาตฝ่าฝืนจะถูกปรับ 2) ห้ามล่าสัตว์ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับ 3) ห้ามบุกรุกที่ดินในป่าเพื่อทำกินถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามขนาดของพื้นที่บุกรุก 4) ห้ามคนนอกพื้นที่เข้ามาตัดไม้ถ้าฝ่าฝืนครั้งแรกจะทำการตัดเดือน ครั้งที่สองจะจับส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อดำเนินคดี และ 5) ห้ามจุดไฟเผาป่าเพื่อล่าสัตว์โดยเด็ดขาด

4. ปลูกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมและขอรับการสนับสนุนต้นกล้าจากรัฐ คณะกรรมการป่าชุมชนดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายเสียงหมู่บ้านเพื่อชักจูงให้ประชาชนเข้ามาร่วมกันปลูกต้นไม้ ซึ่งจะทำโอกาสวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาฯ วันสิ่งแวดล้อม วันมาฆบูชา หรือวันสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น

5. แสวงหาวิธีเพื่อบำรุงรักษาป่าไม้ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกันกับประชาชนรวมกลุ่มกันช่วยแสวงหาวิธีเพื่อบำรุงรักษาป่า ซึ่งจะดำเนินการก่อนการจัดกิจกรรมสำคัญๆ ในชุมชน เช่น ก่อนทำพิธีเลี้ยงผี การบวชป่า รวมทั้งดำเนินการก่อนการปลูกป่า เป็นต้น

6. จัดเวรยามควบคุมการดูแลรักษาป่าเพื่อมิให้ ผู้ใดเข้ามาลักลอบตัดไม้ โดยมีการจัดคณะกรรมการออกตรวจเวรยามเพื่อลาดตระเวนภายในป่าชุมชนเดือนละ 1 ครั้ง

7. จัดทำแนวป้องกันไฟป่าโดยความร่วมมือของชาวบ้านทุกคน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนจะดำเนินการพร้อมชาวบ้านในเดือนมีนาคม – เมษายน เป็นประจำทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงฤดูแห้งแล้งอาจเกิดไฟป่าได้ง่ายทำให้ป่าชุมชนเสียหาย

ข้อมูลผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชน

การทดลองปฏิบัติการ “การสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน 4 พื้นที่วิจัย” ที่ได้วิเคราะห์ค้นหาที่จะไปสู่การสร้างรายได้เพิ่ม ที่มีศักยภาพมีดังนี้

- 1) บ้านแม่กิ ตำบลแม่กิ ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้แก่ บุก เห็ดถอบ มะขามป้อม และพืชสมุนไพรชนิดต่าง ๆ
 - 2) บ้านท่าหินส้ม ตำบลเมืองปอน ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้แก่ พืชสมุนไพร ไม้ไผ่ มะขามป้อม และกระเทียม
 - 3) บ้านต่อแพ ตำบลแม่เงา ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้แก่ ไม้ไผ่ เห็ดถอบ
 - 4) บ้านหัวแม่สุรินทร์ ตำบลแม่อุคอ ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้แก่ มะขามป้อม ตะไคร้ต้น ใบตองก้อ พืชสมุนไพร และพืชไร่พืชสวน มันเทศ เสาวรส
- ทั้งหมดได้มีการทดลองแปรรูปแล้ว สรุปในภาพรวมแล้วประสบผลสำเร็จ เนื่องจากขายได้ดี ผู้บริโภคตอบรับได้ดี มีตลาดมารับ และชาวบ้านมีรายได้จริง

แผนการดำเนินการต่อเนื่องของการทำงานในพื้นที่

ความต่อเนื่องในการทำงานต่อในพื้นที่ทั้ง 4 ชุมชนวิจัย คือ

1. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในการแปรรูปผลผลิตให้ดีขึ้นหลากหลาย
2. การจัดการความรู้การจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนทำข้อเสนอถึงป่าไม้ และ อบต.
3. เชื่อมงานพัฒนากับ สสส. งานพัฒนาในชุมชน
4. เชื่อมต่อยอดงานพัฒนาสร้างธรรมาภิบาลในชุมชนกับโครงการ CRT
5. การจดทะเบียน ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนให้ถูกต้องตามกฎหมายของป่าไม้
6. ให้สื่อสารเวทีวิชาการ หรือ บทความทางวิชาการ เพื่อที่จะเกิดการต่อยอดทำงานในอนาคต

สารบัญ

	หน้า
บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน	
คำนำ	
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 เอกสารที่เกี่ยวข้องและบริบทพื้นที่วิจัย	15
ตอนที่ 1 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ▪ แนวคิดทฤษฎีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ▪ แนวคิดงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ▪ งานวิจัยการจัดการป่าชุมชน ▪ งานวิจัยแนวคิดมนุษยนิเวศ ▪ งานวิจัยเกี่ยวกับสิทธิชุมชน ▪ งานวิจัยวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน ▪ งานวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ▪ งานวิจัยทฤษฎีและแนวคิดการมีส่วนร่วม	16
ตอนที่ 2 บริบท ข้อมูลทั่วไป และบริบทที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน	33
ตอนที่ 3 สถานการณ์การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน	36
ตอนที่ 4 บริบททั่วไปของพื้นที่ศึกษาวิจัย 4 พื้นที่เรียนรู้	39
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย	
3.1 กระบวนการดำเนินงานวิจัยโครงการ	57
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินงานกิจกรรมเก็บข้อมูล	58
3.3 การแบ่งบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานวิจัย	59
3.4 กระบวนการดำเนินการกิจกรรมวิจัยระยะที่ 1	60
3.5 กระบวนการดำเนินการกิจกรรมวิจัยระยะที่ 2	79
บทที่ 4 ผลการดำเนินงานวิจัย ระยะที่ 1	
4.1 บริบทการดำรงชีพและวิถีชีวิตของชุมชน 4 พื้นที่วิจัย	99
4.2 ข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชน ชนิด ปริมาณ ฤดูกาล และรายได้ของผลผลิตจากป่าชุมชน 4 พื้นที่วิจัย	108
4.3 สถานการณ์ปัญหาที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน และ ผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชน	131

	หน้า
4.4 ข้อมูลผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสู่เศรษฐกิจใหม่ในแต่ละชุมชน	135
บทที่ 5 สรุปผลการดำเนินงาน	
5.1 สรุปผลการดำเนินงาน	145
5.2 แผนการดำเนินการต่อเนื่องของการทำงานในพื้นที่	151
5.3 บทเรียนประสพการณ์ และข้อค้นพบของทีมวิจัย	152
5.3.1 สรุปบทเรียนการทำงานโครงการวิจัย	152
5.3.2 สิ่ง que ทีมวิจัยได้เรียนรู้จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)	154
ภาคผนวก	
ภาคผนวก 1 สรุปเวทีพัฒนาโครงการวิจัย (ในช่วงพัฒนาโครงการวิจัย)	156
ภาคผนวก 2 แบบบันทึกโครงการวิจัย	163
ภาคผนวก 3 ข้อมูลบุคคลนักวิจัย และทีมวิจัยโครงการ	167

บทที่ 1

บทนำ

1. หลักการและเหตุผล

อำเภอขุนยวมอยู่ห่างจากอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน 67 กิโลเมตร มี 6 ตำบล 45 หมู่บ้าน ตั้งอยู่บนที่ราบกว้างใหญ่ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 600 เมตร สภาพพื้นที่เป็นภูเขาเป็นส่วนใหญ่ และมีที่ราบใหญ่อยู่ระหว่างหุบเขา สภาพป่าไม้ค่อนข้างสมบูรณ์ ภูเขามียุ่ทั่วไปในพื้นที่และเป็นต้นน้ำลำธารที่สำคัญ เช่น น้ำยวม น้ำปอน น้ำแม่สุริน และน้ำแม่ลาเกะ มีเนื้อที่รวม 2,365 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,478,125 ไร่ จำแนกเป็น ป่าสงวนฯ 1,425,850 ไร่ (ร้อยละ 96.46) อุทยานแห่งชาติ 41,250 ไร่ (ร้อยละ 2.79) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 8,750 ไร่ (ร้อยละ 0.59) พื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์ 2,275 ไร่ (ร้อยละ 0.15) ประชากรส่วนใหญ่ของอำเภอขุนยวมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ไทใหญ่และ ม้ง ตามลำดับ มีครัวเรือนทั้งหมด 5,275 ครัวเรือน มีประชากร 21,500 คน สภาพภูมิประเทศจะมีอากาศเย็นตลอดปี มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญได้แก่ หุ่นดอกบัวตอง อุทยานแห่งชาติน้ำตกแม่สุรินทร์ น้ำตกแม่ฮูคอง น้ำตกแม่ยวมหลวง เส้นทางประวัติศาสตร์ไทย-ญี่ปุ่น วัดต่อแพ วัดม่วยต่อ และศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น ปัจจุบัน (ปี 2560) ป่าชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมี 204 ป่าชุมชน¹ โดยอยู่ในอำเภอขุนยวม 39 ป่าชุมชน ทั้งนี้พบว่า มีป่าชุมชนอีกหลายชุมชนที่ยังไม่มีในระบบฐานข้อมูลของกรมป่าไม้ โดยในพื้นที่วิจัย ป่าชุมชนบ้านหัวแม่สุริน ที่เป็นพื้นที่เป้าหมายของโครงการวิจัยนี้ แต่ละชุมชนมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่แตกต่างกันออกไป พื้นที่ป่าชุมชนอำเภอขุนยวมอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และป่าอุทยานแห่งชาติ วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีการพึ่งพิงป่าในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งยารักษาโรคและดูแลสุขภาพ ใช้ประโยชน์เพื่อหาวัสดุสำหรับนำมาประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และการใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งอาหารในการดำรงชีพและรายได้ ป่าชุมชนจึงมีบทบาทในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร และช่วยบรรเทาความยากจนกับคนในชุมชน นอกจากนี้ป่าชุมชนยังเป็นแหล่งเก็บรวบรวมพันธุ์กรรมตามธรรมชาติโดยตรงที่จำเป็นต่อชาวบ้านในชุมชน ผลผลิตจากป่าที่สำคัญที่สร้างรายได้ให้คนอำเภอขุนยวม ได้แก่ เห็ดดอบ เห็ดไข่เหือง เห็ดโคน ผักหวานป่า ผักกูด ดอกตัง เพกา ส้มปัด มะขามป้อม และ บุก เป็นต้น

ป่าชุมชนนับว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทหนึ่งที่มีคุณประโยชน์กับคนในชุมชนอย่างมาก และเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการดำรงชีวิตของชุมชน

¹ <http://new.forest.go.th/community-extension/2017/02/02/> ส่วนส่งเสริมป่าชุมชน กรมป่าไม้

ที่ผ่านมามีการศึกษาวิจัยของสกว. ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตจากป่าอยู่ 7 โครงการ ได้แก่

ปี 2544 โครงการรูปแบบการจัดการป่าชุมชน ต.แม่กื๊ด อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน โดยองค์กรชุมชน พบว่า รูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชน 3 หมู่บ้าน เกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการเตรียมความพร้อมขององค์กรชุมชน ด้วยการเปิดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา การอบรมให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องและการประสานงานกับภายนอกเพื่อเรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชนอื่น การสร้างความชัดเจนในการจัดการด้านพื้นที่ที่มีส่วนสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของการใช้ประโยชน์ด้วยการพึ่งพากันระหว่างคนกับป่า ซึ่งก่อให้เกิดกลไกการจัดการเชิงสังคมด้วยการสร้างกฎระเบียบร่วมกันแบบมีส่วนร่วมและบนฐานของสังคมวัฒนธรรมชนเผ่าปกากะญอ และพัฒนากลไกการบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการทั้งระดับหมู่บ้านและตำบล จนในที่สุดนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก และสามารถประสานทำงานร่วมกับองค์กรภาครัฐได้

ปี 2547 โครงการการฟื้นฟูและถ่ายทอดสมุนไพรชาวม้ง ทำให้สามารถเข้าใจถึงสภาพความเป็นอยู่ และแนวคิดของชาวม้ง ที่มีต่อการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร ได้ข้อมูล และองค์ความรู้ด้านสมุนไพร จากทั้ง 3 หมู่บ้าน ด้านสถานการณ์การใช้สมุนไพรที่มีการใช้ลดน้อยลงด้วยปัจจัยต่างๆ ค้นหา รูปแบบการฟื้นฟูและถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ โดยจัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ การสาธิต ร่วมกับชุมชน และทำการเก็บตัวอย่างของสมุนไพรแต่ละหมู่บ้านไว้เพื่อเป็นข้อมูลสมุนไพรให้กับแต่ละหมู่บ้าน

ปี 2549-50 โครงการการจัดการตลาดผักปลอดสารพิษที่เหมาะสมและเป็นธรรมในช่วงการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่เกษตรกรรมยั่งยืน เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ.ขุนยวม ระยะที่ 1-2 มีการศึกษาผลผลิตจากที่เป็น “พืช” เพราะโครงการวิเคราะห์แล้วว่าพืชจากป่าที่ออกมาตามฤดูกาลนั้นเป็นสินค้าคู่แข่งการพืชผัก โดยได้ถอดองค์ความรู้ “พืชอาหารจากป่า” ในพื้นที่วิจัย 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านขุนยวม ม. 1 ต.ขุนยวม บ้านต่อแพ ต.แม่เงา และ บ้านเมืองปอน ต.เมืองปอน พบว่า พืชผักจากป่ายังมีความสมบูรณ์สูง โดยเฉพาะในช่วงฝน พฤษภาคม – กรกฎาคม จะมีพืชผักออกมาประมาณ 13 ชนิด (ทั้งปีมี 25 ชนิด) อาหารที่เป็นผักป่า สามารถแยกประเภทที่เป็นผักป่าเศรษฐกิจ 3 ประเภท คือ หน่อไม้ เห็ดต่าง ๆ และผักสีเขียวต่าง ๆ ได้แก่ ผักถูด ผักส้มปี้ ผักเหียง และผักชะอมคอย เส้นทางการผักป่าสู่มือผู้บริโภคจะมีด้วยกัน 3 ลักษณะ และพบว่าพืชผักจากปามีบทบาทสำคัญในระบบอาหารของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเรื่อง ชนิด และประเภทพืชผักจากป่า ปฏิทินพืชผักจากป่า ช่องทางการตลาด พฤติกรรมของผู้บริโภคในบางประเด็น

ปี 2550 โครงการกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูกล้วยไม้ในท้องถิ่น ของชุมชนบ้านหัวแม่สุริน อำเภอขุนยวม พบว่า ชุมชนชาวปกากะญอ 4 ชุมชน ประกอบด้วยชุมชนบ้านหัวแม่สุริน บ้านกะ

โน บ้านพะยอม และบ้านห้วยสะ มีวิถีการดำรงชีวิตที่พึ่งพาและอาศัยอยู่กับป่า มีการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ไร่หมุนเวียน การปลูกลำไย การหาอาหารประเภทพืชและการล่าสัตว์จากป่า มีการวิเคราะห์ปัญหาในเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าด้วยไม้ เกิดการจำกัดพื้นที่บางส่วนให้เป็นเขตอนุรักษ์ด้วยไม้ของชุมชน และค้นพบภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับกล้วยไม้ที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตของชุมชน ในรูปแบบของนิทาน ตำนาน เรื่องเล่า มีการสำรวจและรวบรวมจำนวนพันธุ์กล้วยไม้ที่สำคัญที่มีอยู่ในท้องถิ่นและมีการเชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากการศึกษาเข้าสู่หลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนบ้านห้วยแม่สุริน

ปี 2553 โครงการแนวทางที่เหมาะสมในการลดหมอกควันตำบลขุนยวม พบว่า มีศักยภาพและทุนเดิมของชุมชนในการจัดการไฟป่าและหมอกควัน เช่น ความเชื่อ รูปแบบการผลิตที่ทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ไร่หมุนเวียน การทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่าสำคัญๆ มีการสนับสนุนงบประมาณให้กับชุมชนของหน่วยงานรัฐ รวมถึงความรู้ต่างๆ ที่ชุมชนได้รับ โดยเฉพาะความรู้ทางวิชาการที่ถูกส่งเสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้เป็นประจำทุกปี แนวทางในการจัดการต่อเนื่อง ควรมีหลายระดับ เช่นระดับชุมชน สร้างชุดความรู้สร้างความตระหนักให้ชุมชนเข้าใจอย่างแท้จริง สร้างกลุ่มและเครือข่าย ระดับตำบลจัดกลไกในระดับตำบล การบูรณาการงานของหน่วยงานต้องเกิดขึ้น ในส่วน อบต. คือการผลักดันให้เกิดเป็นข้อบัญญัติตำบลว่าด้วยการจัดการหมอกควันและไฟป่า เป็นต้น

ปี 2554 โครงการศึกษาและฟื้นฟูเพื่อจัดการอาหารแบบพอเพียงตามวิถี "ป่าแก่อ่อน" บ้านแม่อุคหลวง ตำบลแม่อุค อำเภอขุนยวม พบว่า (1) อาหารต่างๆ ที่อยู่ในป่าและแหล่งน้ำธรรมชาติมีอยู่อย่างสมบูรณ์ทั้งพืชและสัตว์ โดยพืชมี 59 ชนิด สัตว์มี 42 ชนิด ซึ่งผลัดกันออกดอกออกผลตลอดปี คิดเป็นสัดส่วน 30 เปอร์เซ็นต์ของฐานอาหารทั้งหมด และสามารถเก็บหาได้ทุกเมื่อตามฤดูกาล แม้ว่าจะมีไม่มากเท่าในอดีตก็ตาม ส่วนความเสี่ยงด้านอาหาร พบว่า มีการบุกรุกพื้นที่อาหารของชุมชน (ป่าชุมชน) ทำให้อาหารจากป่า และแม่น้ำลดลง (2) การจัดการข้อมูลความรู้ โดยแบ่งประเภทอาหารจากธรรมชาติออกเป็น 2 ประเภท (พืชและสัตว์) จากนั้นแบ่งเป็น "ชนิด" เช่น พืชมี 7 ชนิด ได้แก่ ชนิดกินยอด/กินใบ กินดอก/กินผล กินลำต้น กินหัว กินราก กินหน่อ และเห็ด แล้วให้มีผู้รับผิดชอบพืชแต่ละชนิด ทั้งการเก็บข้อมูลความรู้และการเฝ้าระวัง โดยส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่และเป็นแกนนำในชุมชน ที่ร่วมรับผิดชอบในกลไกนี้ นอกจากนี้ ยังจัดให้มีกิจกรรมในชุมชนร่วมกัน เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ เช่น การบวชป่า ต้นน้ำ การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ (เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้ำ) และเรื่องการจัดการป่าชุมชน เมนูอาหารท้องถิ่นและพันธุ์พืชท้องถิ่น 101 ชนิด ที่ให้ทุกคนมาเรียนรู้มาถ่ายทอด และร่วมบริหารจัดการ

ปี 2559 โครงการพัฒนาระบบการผลิตน้ำผึ้งป่าอย่างมีคุณภาพ สร้างเศรษฐกิจฐานรากชุมชนเข้มแข็งโดยกลุ่มเยาวชนบ้านห้วยผึ้ง ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (โหนดแม่ฮ่องสอน, สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น : ยังอยู่ระหว่างการดำเนินโครงการระยะที่ 2)

จากการทบทวนผลงานวิจัยดังกล่าว พบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาข้อมูลผลผลิตจากป่า ให้ทราบชนิด ประเภท ปริมาณ และสถานการณ์ของผลผลิตว่า มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร อะไรเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง จะมีรูปแบบ หรือแนวทางการฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและสืบทอดความรู้อย่างไร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพืช-สัตว์ที่เป็นอาหารนอกจากนั้นจะเป็นปัจจัย 4 โดยเฉพาะยารักษาโรค หรือสมุนไพรในพื้นที่ยุทธศาสตร์จะมีเพียง 1 โครงการ แต่เมื่อรวมทั้งจังหวัดจะมีเพิ่มอีก 2 โครงการ อย่างไรก็ตามโครงการส่วนใหญ่จะเป็นเพียงแค่ค้นหารูปแบบการฟื้นฟูพัฒนา บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับความรู้จากภายนอก แต่ “ช่องว่างของความรู้” ที่ยังขาดอยู่ คือ 1. การเชื่อมโยงสู่เศรษฐกิจใหม่ (บนฐานความทันสมัยของผลิตภัณฑ์ และการสื่อสารในยุค 4.0) 2. การยกระดับการทำงานเชิงเศรษฐกิจเป็นเครือข่ายระดับอำเภอ บนฐานงานของคนรุ่นใหม่ในกลุ่ม Young Smart Farmer ของเครือข่าย ศพก.อ.ขุนยวม ที่หนุนโดยหน่วยงานสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หากทำงานกับกลุ่มคนเหล่านี้ได้ จะสามารถยกระดับงานวิจัยไปสู่การเชื่อมงานกับภาครัฐได้มากขึ้น 3. การสืบทอดเกษตรยั่งยืนในพื้นที่อ.ขุนยวม ที่ต้นแบบเริ่มสลายและเสียชีวิตลง

ปัญหาสถานการณ์ที่พบในการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในอำเภอขุนยวม คือ มีการแข่งขันการเก็บหาของป่าระหว่างคนในชุมชน และคนภายนอกชุมชน ทำให้ผลผลิตจากป่าถูกทำลาย และมีจำนวนลดน้อยลง ปัญหาดังกล่าวเป็นผลจากการที่ป่าชุมชนมีลักษณะเป็นทรัพยากรร่วมกัน จึงส่งผลให้การจัดการดูแลไม่มีประสิทธิภาพ

จากการเข้าพื้นที่ในช่วงพัฒนาโจทย์วิจัยจำนวน 8 ครั้ง มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเก็บข้อมูลสถานการณ์การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าชุมชน พบว่า แต่ละพื้นที่มีสภาพบริบทที่แตกต่างกัน ความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชน ความหลากหลายทางอาหารจากป่าไม่เท่ากัน แต่มีการบริหารจัดการดูแลของชุมชนอย่างดี ซึ่งชุมชนที่มีป่าชุมชนที่ยังไม่ถูกต้องตามกฎหมาย สิทธิการบริหารจัดการป่าชุมชนก็ยังเต็ม 100% การพูดคุยในเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยชาวบ้านมีความต้องการที่จะมีป่าชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อการจัดการทรัพยากรชุมชน และความมั่นคงในการทำมาหากิน และยังพบสถานการณ์ปัญหาที่เป็นโจทย์ร่วม คือ สิทธิในที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งไม่มีความชัดเจน เนื่องจากนโยบายการประกาศและการขยายเขตป่าเพิ่มเติม ตาม พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ พรบ.อุทยานแห่งชาติ พรบ.เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และการประกาศนโยบายทวงคืนผืนป่า การประกาศนโยบาย คทช. ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านได้รับความเดือดร้อนในเรื่องที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย ทำให้พื้นที่ทำกินและพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านทับซ้อนกับการประกาศของรัฐโดยที่ยังไม่ได้กันขอบเขตที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินออกจากพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นผลทำให้ที่ดินทำกินและพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านกลายเป็นที่ดินของรัฐ ชาวบ้านไม่มีสิทธิในที่ดินของตนเอง ไม่มีสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน และยังคงเป็นชุมชนที่อยู่อย่างผิดกฎหมาย ส่งผลทำให้วิถีชีวิตการทำมาหากินไม่เหมือนเดิม การพึ่งพา

อาศัยผลผลิตจากป่ายากลำบากมากขึ้น ชาวบ้านในหมู่บ้านมีความมั่นคงในชีวิตและมั่นคงในอาหารลดน้อยลง

จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทำให้ชาวบ้านต้องการหาแนวทางการขับเคลื่อนร่วมกันเพื่อสร้างพื้นที่รูปธรรมการบริหารจัดการผลผลิตจากป่าชุมชน ให้เกิดเป็นพื้นที่ตัวอย่างอันนำไปสู่การขับเคลื่อน “แม่ฮ่องสอนเมืองพิเศษทางทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม” เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการผลผลิตจากป่า สู่การสร้างรายได้ในทางเศรษฐกิจใหม่โดยกลุ่มคนรุ่นใหม่ ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันระดับพื้นที่และการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชนในพื้นที่อำเภอขุนยวม²

ทั้งนี้การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจในชุมชนด้านผลผลิตจากป่าอาจทำหน้าที่เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการศึกษาข้อมูลเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงการเพิ่มมูลค่าของผลผลิตจากป่า จึงเลือกเครื่องมืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) และเลือกพื้นที่ศึกษาป่าชุมชนอำเภอขุนยวม จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ 1) ตำบลแม่อุคอ **พื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวแม่สุริน** เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ และพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เนื้อที่ป่าชุมชน 1,250 ไร่ เป็นชุมชนที่มีเส้นทางท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติที่สำคัญ มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทางอาหารประเภทพืชผักใบเขียวและผลไม้ป่า เช่น ผักกูด ผักหวานป่า หน่อไม้ มะขามป้อม และสมุนไพร 2) ตำบลแม่เงา **ป่าชุมชนบ้านต่อแพ** บ้านต่อแพอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เนื้อที่ป่าชุมชน 1,770 ไร่ เป็นชุมชนที่มีความเด่นทางด้านศิลปวัฒนธรรม มีเส้นทางท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์สงครามโลก และเป็นชุมชนท่องเที่ยวโดยชุมชน มีป่าชุมชนเส้นทางเดินประวัติศาสตร์ไทย - ญี่ปุ่น ในป่าชุมชนมีผลผลิตจากป่าที่สำคัญ คือ เห็ดถอบ ส้มปัด 3) ตำบลแม็ก **ป่าชุมชนบ้านแม็ก** บ้านแม็ก อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เนื้อที่ป่าชุมชน 529 ไร่ มีความเด่นในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การดูแลป่าชุมชน มีผลผลิตจากป่าที่สร้างมูลค่ากับชาวบ้าน ได้แก่ บุก ผักกูด ผักหวานป่า และในชุมชนมีกลุ่มองค์กรที่เข้มแข็ง และ 4) ตำบลเมืองปอน **ป่าชุมชนบ้านท่าหินส้ม** อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ เนื้อที่ป่าชุมชน 1,110 ไร่ มีผลผลิตจากป่าชุมชนที่หลากหลาย ผลผลิตที่สำคัญ ได้แก่ พืชสมุนไพร เห็ดถอบ เห็ดไข่เหลือง หน่อไม้ ผักกูด ฯลฯ

จากทุน และสถานการณ์ดังกล่าวทำให้กลุ่มคนรุ่นใหม่สนใจที่จะศึกษาเรียนรู้ผลผลิตจากป่าในพื้นที่ ว่ามีอะไรอยู่บ้าง ออกในช่วงใด ผลผลิตอะไรที่สร้างรายได้ จำนวนเท่าใด และค้นหาผลผลิตที่เด่นและมีศักยภาพ มาจัดการ “สร้างมูลค่าเพิ่ม” ตามแนวทางเศรษฐกิจใหม่ ร่วมกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายสามารถเป็นแรงจูงใจให้กับชุมชนให้เกิดความตระหนักและหวงแหนป่าในลักษณะ “ได้ประโยชน์จากป่าต้องดูแลป่า” นำไปสู่การตื่นตัวในการอนุรักษ์ดูแลป่าชุมชน รวมทั้งสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลที่สามารถพิสูจน์ ยืนยันความจริง มีข้อเสนอต่อรองกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และใช้ในการวางแผนการจัดการ

² ข้อมูลเวทีการเข้าพื้นที่พัฒนาโครงการวิจัยครั้งที่ 2-5 พื้นที่บ้านต่อแพ ,บ้านท่าหินส้ม ,บ้านหัวสะ และบ้านแม็ก

เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าในพื้นที่ของชุมชน และมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในพื้นที่อย่างยั่งยืนต่อไป

1. คำถามวิจัย

คนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอบุนวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ควรเป็นอย่างไร

2. วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อสำรวจและรวบรวมชนิด ปริมาณ ฤดูกาล และรายได้ของผลผลิตจากป่า
- 2) เพื่อศึกษาถึงสถานการณ์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน
- 3) เพื่อค้นหาผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสู่เศรษฐกิจใหม่ในแต่ละชุมชน
- 4) เพื่อสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน

นิยามศัพท์

ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งไว้เป็นของชุมชนและชุมชนได้ร่วมได้ร่วมกันจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชน ทั้งต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

ผลผลิตจากป่า หมายถึง ผลผลิตที่มีการใช้ประโยชน์จากป่า ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพืชและสัตว์

คนรุ่นใหม่ หมายถึง คน ซึ่งมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ ปัญหาใหม่ ในโลกที่มีทรัพยากรจำกัด มีความขัดแย้งสูง ผู้ควรจะมีบุคลิกภาพใหม่ และแนวคิดใหม่ ที่สามารถจะใช้ชีวิตทั้งในเชิงแข่งขัน และร่วมมือเพื่ออยู่ในสังคมยุคใหม่ได้อย่างมีคุณภาพ

เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง การสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งต่อภาคการผลิต บริการ การขาย ที่มีกระบวนการนำเอาวัฒนธรรม เศรษฐกิจและเทคโนโลยีมารวมเข้าด้วยกันก่อให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ความคิดสร้างสรรค์ใหม่ หรือ ผลผลิตเชิงวัฒนธรรมใหม่

3. ขอบเขตการวิจัย

4.1 กลุ่มเป้าหมาย

- 1) กลุ่มชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เข้าเก็บหาผลผลิตจากป่าชุมชน
 - 1.1) กลุ่มชาวบ้านภายในชุมชน
 - 1.2) กลุ่มชาวบ้านภายนอกชุมชน หรือพื้นที่ใกล้เคียง

- 2) ภาคนิพนธ์งานที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกพื้นที่
- 3) กลุ่มจัดการป่าชุมชนหรือบุคคลทั่วไป
- 4) กลุ่มผู้ค้า ซื้อ-ขาย ผลผลิตจากป่า ทั้งในและนอกชุมชน

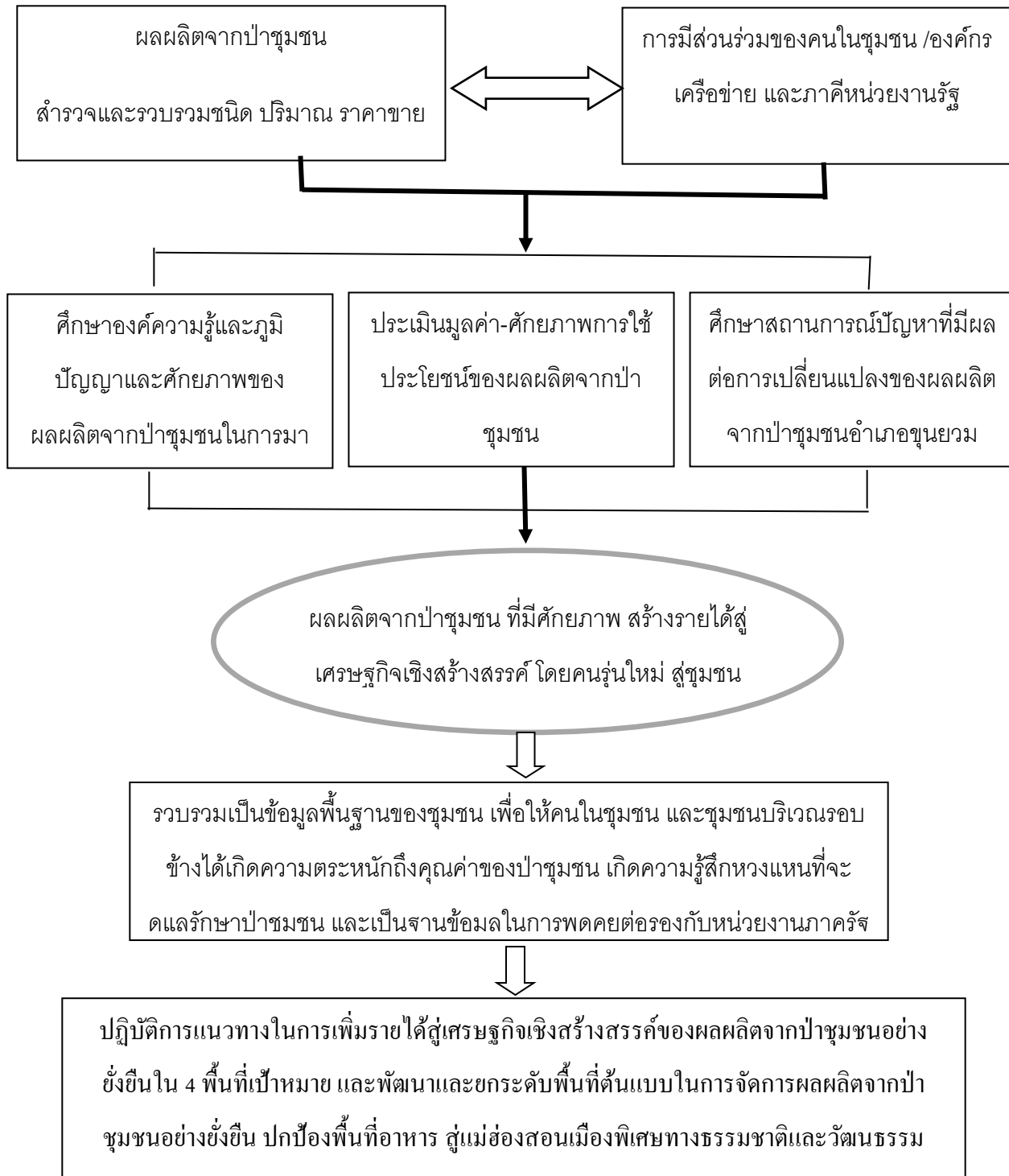
4.2 ขอบเขตเนื้อหา

- 1) ศึกษาข้อมูลด้านชนิด ปริมาณ ช่วงเวลาที่เข้าไปใช้ประโยชน์
- 2) ข้อมูลลักษณะและรูปแบบการใช้ประโยชน์ และต้นทุนที่ใช้ในการเก็บหาผลผลิต
- 3) ข้อมูลรายได้ของผลผลิตจากป่า จากข้อมูลการซื้อขายในบริเวณพื้นที่อำเภอขุนยวม
- 4) หาแนวทางการสร้างรายได้เพิ่มในผลผลิตจากป่าชุมชน

4.3 ขอบเขตพื้นที่

- 1) ตำบลแม่ฮ่อ อำเภอขุนยวม “บ้านหัวแม่สุริน” พื้นที่ป่าชุมชน 1,250 ไร่
- 2) ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม “บ้านต่อแพ” พื้นที่ป่าชุมชน 1,770 ไร่
- 3) ตำบลแม่กิ อำเภอขุนยวม “บ้านแม่กิ” พื้นที่ป่าชุมชน 529 ไร่
- 4) ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม “บ้านท่าหินส้ม” พื้นที่ป่าชุมชน 1,110 ไร่

4. กรอบแนวคิด

6. ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

- 1) การศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผลการวิจัยต่าง ๆ ทบทวนเป้าหมายการดำเนินงานระหว่างทีมวิจัยที่เกี่ยวข้องในแต่ละพื้นที่ ในการดำเนินงานอย่างชัดเจน
- 2) จัดเวทีสร้างความเข้าใจกับผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดในพื้นที่เป้าหมาย นำเสนอแนวทางการขับเคลื่อนงาน และระดมความคิดเห็นเพื่อให้เห็นกระบวนการเบื้องต้นในแต่ละพื้นที่
- 3) จัดเวทีประชุมทีมวิจัยหลัก และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล
- 4) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ในแต่ละพื้นที่ เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมตามกรอบเนื้อหาที่ได้ออกแบบไว้
- 5) จัดเก็บข้อมูลด้วยเครื่องมือที่ได้มีการออกแบบไว้ เช่น แบบประเมิน แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ ภาพถ่าย เป็นต้น ตามประเด็นดังต่อไปนี้
 - สถานการณ์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน
 - สำรวจและรวบรวมชนิด ปริมาณ ฤดูกาล และรายได้ของผลผลิตจากป่า
 - ค้นหาผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสู่เศรษฐกิจใหม่ในแต่ละชุมชน
- 6) จัดเวทีเพื่อรวบรวม และสรุปข้อมูลที่ได้จัดเก็บด้วยกระบวนการต่าง ๆ ในระดับพื้นที่ และแลกเปลี่ยนเพิ่มเติม
- 7) จัดเวทีวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลในระดับอำเภอ
- 8) จัดเวทีสรุปบทเรียน และคืนข้อมูล
- 9) นำเสนอผลการศึกษาวิจัย หรือเพื่อแสวงหาแนวทางในการขับเคลื่อนงานเพื่อแก้ไขปัญหา หรือแนวทางการในการจัดการปัญหาตามข้อคิดเห็นและข้อเสนอต่าง ๆ
- 10) เขียนรายงานความก้าวหน้า
- 11) กิจกรรมปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหา สร้างมูลค่าเพิ่ม และพัฒนาการใช้ผลผลิตจากป่าอย่างยั่งยืน
 - 11.1) ศึกษาฐานพื้นที่รูปธรรมในการจัดการป่าชุมชน และผลผลิตจากป่า
 - 11.2) อบรมการพัฒนาศักยภาพทางด้านการแปรรูป สร้างมูลค่าเพิ่ม ทำผลิตภัณฑ์ชุมชน
 - 11.3) การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติในชุมชน ผู้จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
 - 11.4) การอนุรักษ์ ฟื้นฟู แหล่งอาหารในพื้นที่ป่าชุมชน และจัดทำฐานข้อมูลป่าชุมชนเสนอข้อมูล ให้อยู่ในระบบสารสนเทศของกรมป่าไม้อย่างถูกต้องเหมาะสม
- 12) เขียนร่างรายงานฉบับสมบูรณ์ และรายงานผล

6. ระยะเวลาดำเนินงาน 1 ปี 6 เดือน (18 เดือน : วันที่ 1 มิถุนายน 2561 - 31 พฤศจิกายน 2562)

ระยะที่ 1 : 8 เดือน (วันที่ 1 มิถุนายน 2561 - 31 มกราคม 2562)

ระยะที่ 2 : 10 เดือน (วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2562 - 30 พฤศจิกายน 2562)

7. งบประมาณในการดำเนินงาน จำนวน 421,900 บาท

8. แผนและปฏิทินการดำเนินงาน

แผนปฏิบัติการทำงาน ช่วงที่ 1 (8 เดือน) 1 มิถุนายน 2561 – 31 มกราคม 2562

ที่	งาน/ กิจกรรม	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค	ม.ค.
1	เวทีสร้างความเข้าใจและเตรียมความพร้อมโครงการวิจัยให้กับผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่เป้าหมาย	*							
2	เวทีออกแบบเครื่องมือด้านการเก็บข้อมูลความรู้		*						
3	รวบรวมศึกษาข้อมูล/วิเคราะห์ข้อมูลแบบมีส่วนร่วม - สถานการณ์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน - สำรวจและรวบรวมชนิด ปริมาณ ฤดูกาล และรายได้ของผลผลิตจากป่า - ค้นหาผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสู่เศรษฐกิจใหม่ในแต่ละชุมชน		**	***	***	***	***		
4	การประมวลผลการวิเคราะห์ข้อมูลและจัดทำข้อมูลนำเสนอ			*	*	*	*		
5	ศึกษาดูงาน ค้นหาความรู้เพิ่มของผลผลิตจากป่าชุมชน						*		
6	เวทีวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาแนวทางเบื้องต้นในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจของผลผลิตจากป่าชุมชน และการสร้างมูลค่าเพิ่มของแต่ละพื้นที่เป้าหมาย และจัดทำแผนการดำเนินงานระยะที่ 2							*	*
7	เวทีประชุมทีมวิจัย (8 ครั้ง)	*	*	*	*	*	*	*	*
8	เขียนรายงานความก้าวหน้าระยะที่ 1				*	*	*	***	***

แผนปฏิบัติการทำงาน ช่วงที่ 2 (10 เดือน) 1 กุมภาพันธ์ 2562 – 31 พฤศจิกายน 2562

ที่	งาน/กิจกรรม	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย.
10	เวทีสร้างความเข้าใจ และทบทวนแผนการดำเนินงานระยะที่ 2	*									
11	เวทีประชุมทีมวิจัย (10 ครั้ง)	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
12	บันทึก วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลร่วมในทีม	*	*	*	*	*	*	*	*		
13	เวทีคืนข้อมูลเปิดรับข้อเสนอแนะ								*		

ที่	งาน/กิจกรรม	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย.
14	เวทีตั้งเครือข่าย เชื่อมโยงข้อมูลทั้งหมด								*		
15	เก็บข้อมูลเพิ่ม ประมวลสรุปผลหาแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจชุมชนของผลผลิตจากป่าชุมชน									**	
16	นำเสนอผลงานวิจัย ทำสื่อ และจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์							*	*	*	***

12. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลเชิงวิจัย

- 1) ได้ข้อมูลเรื่อง ชนิด ปริมาณ รายได้ของผลผลิตจากป่า
- 2) ได้องค์ความรู้เรื่อง ผลกระทบที่เหมาะสมกับการสร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิตจากป่าชุมชน
- 3) ได้องค์ความรู้เรื่อง เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับผลผลิตจากป่าชุมชน

ผลเชิงพัฒนา

- 1) ได้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 2) เกิดการพัฒนาศักยภาพ นักวิจัยชุมชน คนรุ่นใหม่ในพื้นที่อำเภอขุนยวม ทางด้านการทำผลิตภัณฑ์ผลผลิตจากป่าชุมชน ด้านแนวทางการจัดการผลผลิตจากป่า และด้านการเขียนบันทึกข้อมูลความรู้
- 3) พัฒนาและยกระดับพื้นที่ต้นแบบในการจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนอย่างมีแบบแผน
- 4) เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชน องค์กร เครือข่าย และภาคีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

13. ผู้ดำเนินงานวิจัย

หัวหน้าโครงการ นางสาวปรางค์ แผล่งป่าหมื่น

ผู้ช่วยนักวิจัย

1) นายนายชัยเดช	สุพันกรณ์	ผู้ใหญ่บ้านต่อแพ
2) นายการุณ	คำสวัสดิ์	เครือข่ายเกษตรทางเลือกอำเภอขุนยวม
3) นางสาวสุพรรณษา	ปัจโย	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านท่าหินสั้ม
4) นายพัชรพงษ์	ด่อนเกียรติยศ	สารวัตรกำนันตำบลแม็ก

ทีมวิจัย

1) นายณัฐพล	สุวรรณตั้ง	แกนนำชุมชนบ้านต่อแพ
2) นายธนาภัทร	อริรัตนธีรกุล	คณะกรรมการดูแลป่าชุมชนบ้านต่อแพ

3) นายจิรศักดิ์	เอี่ยมศักดิ์	เยาวชนเกษตรกรุ่นใหม่บ้านต่อแพ
4) น.ส.จรรยา	วงศ์นิกรณ์	เยาวชนเกษตรกรุ่นใหม่บ้านต่อแพ
5) น.ส.สุพิน	เจริญตามปัญญา	แกนนำกลุ่มเด็กและเยาวชนบ้านหัวสะพาน
6) น.ส.ณัฐกานต์	กรกมลวิลาส	แกนนำกลุ่มเด็กและเยาวชนบ้านหัวสะพาน
7) นายพงษ์ชัย	สวรรค์เวทย์	แกนนำชุมชนบ้านหัวสะพาน
8) นายอริวัฒน์	กรกมลวิลาส	แกนนำกลุ่มเกษตรบ้านหัวสะพาน
9) น.ส.เยาวลักษณ์	อัญชสา	แกนนำกลุ่มเด็กและเยาวชนบ้านหัวสะพาน
10)นางจิราภรณ์	ห้วยสาม	กลุ่มแม่บ้านหัวสะพาน
11)นางจันทร์ศรี	คงเปรมประชา	แกนนำกลุ่มสตรีบ้านหัวสะพาน
12)นายทวีชัย	ธัญธูรกิจ	ผู้ใหญ่บ้านบ้านหัวสะพาน
13)นายสมพงษ์	ปัจโย	คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม
14)นายมานพ	คล้ายคลึง	กลุ่มผู้ดูแลน้ำการประปาหมู่บ้าน
15)นายพิเชษฐ์	พรมวิภา	บ้านท่าหินสั้ม
16)นางจันทร์เพ็ญ	ปัจโย	ผู้รู้สมุนไพรบ้านท่าหินสั้ม
17)นายทองบุญ	กาวิชัย	อสม.บ้านท่าหินสั้ม
18)นายจรัส	บุญยากิจพิบูรณ์	แกนนำชุมชนบ้านท่าหินสั้ม
19)นายอุทิศ	ด่อนเกียรติวงศ์	พรส.บ้านแม่กื
20)นางศรีลัดดา	ทองตระกูลดี	ประธานกลุ่มแม่บ้านแม่กื
21)นางนิตยา	กอดวิเชียร	กลุ่มแม่บ้านแม่กื
22)นายวุฒิชัย	กอดอกไม้	ประธานกลุ่มเด็กเยาวชนบ้านแม่กื
23)นายสรธยา	ท่อนเกียรติยศ	กลุ่มเด็กเยาวชนบ้านแม่กื
24)นายรุ่งโรจน์	แสงโชคชัย	กลุ่มเด็กเยาวชนบ้านแม่กื
25)นายประสิทธิ์	ทองตระกูลดี	นายแพทย์ประจำตำบลแม่กื

ทีมที่ปรึกษา

1) นายวัฒน์	สุวรรณเขตนิคม	เครือข่ายเกษตรทางเลือก อำเภอขุนยวม
2) นายพันศักดิ์	จิตสว่าง	ประธานเครือข่ายเกษตรทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน
3) นายวิรัช	กอดวิเชียร	กำนันตำบลแม่กื
4) นายวัลลภ	สุวรรณอาภา	เครือข่ายเกษตรทางเลือก อำเภอขุนยวม
5) นางอัญชลี	แหล่งป่าหมูน	เครือข่ายเกษตรทางเลือก อำเภอขุนยวม
5) นางชุตिकाญจน์	กาวิชัย	ผู้ใหญ่บ้านท่าหินสั้ม

6) นายอุดม	กองแสงวีจิตร	ประธานเครือข่ายทรัพยากรฯ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
7) นายทวีชัย	กันทะใจ	หัวหน้าป่าไม้อำเภอขุนยวม
8) นางนุชนารถ	ไชยกันทา	ผู้อำนวยการ กศน.อำเภอขุนยวม

ภาคีความร่วมมือภายในพื้นที่

- 1) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกอำเภอขุนยวม
- 2) เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ สพก. อำเภอขุนยวม
- 3) เครือข่ายการจัดการทรัพยากรจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 4) องค์การบริหารส่วนตำบลพื้นที่เป้าหมาย
- 5) การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอขุนยวม (กศน.)
- 6) โรงเรียนขุนยวมวิทยา
- 7) หน่วยงานป่าไม้อำเภอขุนยวม
- 8) ศูนย์ป้องกันไฟป่า อำเภอขุนยวม
- 9) ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน อ.ขุนยวม
- 10) พัฒนาที่ดินอำเภอขุนยวม

14. ประวัตินักวิจัยและผู้ช่วยวิจัย

10.1 นักวิจัย นางสาว ปราณี แห่ล่งป่าหมื่น Miss. PRALEE LANGPAMU

เกิด 3 กุมภาพันธ์ 2536 ปัจจุบันอายุ 25 ปี

ที่อยู่ 367 ม.2 ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน โทร.095-5646893

การศึกษา

ประถมศึกษา: โรงเรียนขุนยวม

มัธยมศึกษา: โรงเรียนขุนยวมวิทยา

ปริญญาตรี: คณะสัตวศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่

เลขที่บัตรประชาชน : 1-5099-01269-91-5

ประสบการณ์การทำงาน

1. ศูนย์ปรับปรุงพันธุ์สัตว์ป่าช้อง จ.นครราชสีมา (นศ.ฝึกงาน)
2. โรงพยาบาลสัตว์ โอเอไดจิณี กทม.
3. ปราณี ฟาร์ม (ปัจจุบัน)

- 10.2 ผู้ช่วยนักวิจัย** นายชัยเดช สุทินกรณ์
เกิด : 3 มิถุนายน 2512 อายุ 49 ปี
ที่อยู่ : 34 หมู่ 1 ตำบลแม่เงา อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน โทร. 081-9807743
การศึกษา : ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช
เลขที่บัตรประชาชน : 3-5099-00540-57-3
ประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา : เป็นผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ปี 2549 - ปัจจุบัน
การทำงานปัจจุบัน : ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 บ้านต่อแพ
- 10.3 ผู้ช่วยนักวิจัย** นายพัชรพงษ์ ก่อนเกียรติยศ
เกิด : 16 กุมภาพันธ์ 2525 ปัจจุบันอายุ 36 ปี
ที่อยู่ : 39/3 ม.1 ต.แม่กื อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน โทร. 093-9910114
การศึกษา : มัธยมศึกษา การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอขุนยวม
เลขที่บัตรประชาชน : 1-5802-00036-05-3
ประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา : สมาชิกสภาเกษตรกรจังหวัดแม่ฮ่องสอน
การทำงานปัจจุบัน : สารวัตรกำนันตำบลแม่กื ต.แม่กื อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน
- 10.4 ผู้ช่วยนักวิจัย** นายการุณ คำสวัสดิ์
เกิด : 26 ธันวาคม 2520 ปัจจุบันอายุ 40 ปี
ที่อยู่ : 128ม.2 ต.แม่อุคอ อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน โทร. 062-9830571
การศึกษา : ปวช. วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงใหม่
เลขที่บัตรประชาชน : 3-5805-00163-85-5
ประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา : ปัจจุบันทำงานตัวเองเกษตรเชิงท่องเที่ยว
การทำงานปัจจุบัน : ศูนย์เรียนรู้ป่าเขาเกอญอบ้านห้วยสะ ต.แม่อุคอ อ.ขุนยวม จ.มส.
- 10.5 ผู้ช่วยนักวิจัย** นางสาวสุพรรณษา ปัจโย
เกิด : 7 ตุลาคม 2530 ปัจจุบันอายุ 30 ปี
ที่อยู่ : 52 ม.7 ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน โทร. 096-1931845
การศึกษา : ปวช. เทคโนโลยีหมู่บ้านครูจังหวัดลำพูน
เลขที่บัตรประชาชน : 1-5802-00036-05-3
ประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา : บริษัทเจริญโภคภัณฑ์ เชียงใหม่ (ดูแลฟาร์มหมู)
การทำงานปัจจุบัน : ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านท่าหินสั้ม ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้องและบริบทพื้นที่วิจัย

ในการศึกษาวิจัยคนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อสำรวจและรวบรวมชนิด ปริมาณ ฤดูกาล รายได้ของผลผลิตจากป่า รวมถึงสถานการณ์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน และการค้นหาผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสู่เศรษฐกิจใหม่ในแต่ละชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้ศึกษาและนำเอาแนวคิด ทฤษฎี และแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดการวิจัย และวิเคราะห์ สังเคราะห์ รวมทั้งอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการทำวิจัยครั้งนี้ โดยแยกเป็นตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- แนวคิดทฤษฎีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- แนวคิดงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- งานวิจัยแนวคิดการจัดการป่าชุมชน
- งานวิจัยแนวคิดมนุษยนิเวศ
- งานวิจัยแนวคิดสิทธิชุมชน
- งานวิจัยวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน
- งานวิจัยแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- งานวิจัยทฤษฎีและแนวคิดการมีส่วนร่วม

ตอนที่ 2 บริบท ข้อมูลทั่วไป และบริบทที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ตอนที่ 3 สถานการณ์การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ตอนที่ 4 บริบททั่วไปของพื้นที่ศึกษาวิจัย 4 พื้นที่เรียนรู้

ผลการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่ใช้วิธีการค้นหาข้อมูลจากเอกสารมือสอง จากระบบเอกสารจากแหล่งข้อมูลภาครัฐ เอกสารที่เป็นรายงานการวิจัยรวมถึงข้อมูลเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากกระบวนการการจัดเวทีเก็บข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

■ แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น¹

สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย (สกว.) พยายามสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ ในการสนับสนุนงานวิจัย คือ “ไม่ว่าเรื่องอะไรก็ตาม ที่จะทำวิจัย โจทย์ควรมาจากชุมชนท้องถิ่น ทำแล้วก่อให้เกิด ความเปลี่ยนแปลงในชุมชน ทำให้คนในชุมชน ได้เรียนรู้และเก่งขึ้น” บนฐานคิดตามความหมาย การวิจัยของ ศาสตราจารย์เฮนรี่ จามริก ที่ได้กล่าวไว้ว่า “วิจัยที่แท้จริงนั้น จะต้องเป็นการวิจัย ที่หมายความถึงการแสวง คำตอบที่เป็นระบบเปิด และเรื่องของการพัฒนา จะต้องตั้งโจทย์ที่เป็นระบบเปิด เพราะฉะนั้น นอกจากเข้าใจ ปัญหา และมองแนวทางในการแก้ปัญหา เราก็มีโจทย์ ในการวิจัยนั้น ซึ่งได้ชี้ช่องทางให้เราเห็นถึง .. แนวทางการพัฒนา หมายความว่า เป็นการพัฒนาต่อไป เป็นการกำหนดแนวทาง การพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพ ของท้องถิ่นโดยเฉพาะ การทำงานวิจัยในรูปแบบนี้ เราจะต้องมองเห็น ไข ศักยภาพ เพื่อที่จะให้ท้องถิ่น สามารถ พัฒนาตัวเองต่อไปได้” ท้ายที่สุดแล้ว เมื่อมีงานวิจัย มีข้อมูลและประสบการณ์จากหลายๆ พื้นที่ หลายๆ ชุมชน จะสามารถนำไปสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ เพื่อผลักดันสู่การเปลี่ยนแปลงนโยบาย ในระดับภาค ระดับประเทศ ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นคลี่คลายในที่สุด

หลักการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ดำเนินการใน ฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้แนวคิดใหม่ เน้นการสร้างกระบวนการ “คิดอาวุธทางปัญญา” (Empowerment) แก่ชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งเน้นให้ชุมชน ได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัย หรืออีกนัย หนึ่ง เป็นกลไกหนึ่ง ในการสร้างบรรยากาศ “การเรียนรู้ของทุกคน ทุกคนเรียนรู้ เรียนรู้ตลอดชีวิต เรียนรู้ เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่” ตามเจตนารมณ์ ของพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ที่สำคัญคือ สกว.ภาค จะต้องเน้นการจัดการ และประสานให้เกิดความเชื่อมโยง ระหว่าง “ปัญญา” (นักวิจัย) และ “พัฒนา” (นักพัฒนา) ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด ระดับชาติ ที่ดำเนินงานแบบแยกส่วน ต่างคน ต่างทำ อยู่ ในปัจจุบัน ดังคำขวัญ “สร้างสรรค์ปัญญา พัฒนาท้องถิ่น” เพื่อให้ “สังคมไทย ได้ใช้ความรู้และข้อมูลที่ ถูกต้อง เชื่อถือได้ ในการแก้ไขปัญหา และตัดสินใจ แทนการใช้ความรู้สึก หรืออารมณ์” นำไปสู่ ความสามารถ ในการแก้ปัญหา พัฒนาตนเอง และพึ่งตนเองได้ในชุมชน ท้องถิ่น ตลอดจน การพัฒนา ประเทศชาติ ที่ยั่งยืนในที่สุด

ระบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศาสตราจารย์นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวถึงระบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ว่า จะต้องมีส่วนประกอบสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. ระบบทรัพยากรต้องมีระบบทรัพยากรที่มาจากส่วนกลาง และส่วนท้องถิ่น

¹ ข้อมูลสารสนเทศแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น(ฝ่ายท้องถิ่น)

2. **หน่วยงานจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น** ต้องมีหน่วยงานจัดการ ที่เชื่อมโยง กับการจัดงานวิจัย ในภาพรวมของประเทศ ซึ่งหน่วยจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนี้ อาจมีหน่วยงานเดียว ครอบคลุมทั้งประเทศ หรืออาจแยกเป็น 2 – 3 หน่วยงาน บางพื้นที่กันดูแลตามความเหมาะสม

3. **นักบริหารวิจัยเพื่อท้องถิ่น** เนื่องจากนักวิจัยเองยังไม่สันทัดไม่คุ้นเคย และคนในท้องถิ่นเอง ก็ยังไม่คุ้นเคย จึงต้องการนักบริหารงานวิจัย เข้าไปจัดกระบวนการ แปลความต้องการ ของชาวบ้านให้เป็นโจทย์วิจัย จัดกระบวนการ เพื่อกำหนดกระบวนการ หรือวิธีวิจัย และแปลผลการวิจัย ตลอดจนนำผลการวิจัย ไปใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น ซึ่งนักบริหารงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะต้องมิตักษะจำเพาะหลายด้านที่แตกต่าง

4. **สถาบันวิจัยเพื่อท้องถิ่น** ต้องมีการจัดตั้ง และส่งเสริมความเข้มแข็ง ขององค์กรทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรวิจัย และเทคโนโลยี เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นกลไก ในการรับใช้ชุมชนท้องถิ่น ในการส่งเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการสร้างฐานความรู้เพื่อท้องถิ่น

5. **นักวิจัยเพื่อท้องถิ่น** ควรประกอบด้วย นักวิจัยจากหลายหลายสาขาวิชา หลายพื้นฐานประสบการณ์ แต่มีส่วนที่เหมือนกัน หรือมีเจตนารมณ์ร่วมกันคือ ต้องการเข้ามาอำนวยความสะดวก ให้ชาวบ้านสร้างความรู้ เพื่อใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นของตน

6. **นักวิจัยเชิงทฤษฎี** นักวิจัยเชิงทฤษฎีจะต้องเข้ามาจับภาพรวม ภาพใหญ่ พัฒนาเป็นทฤษฎีที่สร้างขึ้นเองภายในประเทศ จากข้อมูลท้องถิ่น ซึ่งในขณะนี้แทบจะไม่มีทฤษฎีทางสังคมที่สร้างขึ้นเองภายในประเทศ จากข้อมูลท้องถิ่นเลย

7. **ระบบข้อมูลเพื่อการวิจัยท้องถิ่น** ข้อมูลส่วนหนึ่ง คือ ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั่วประเทศ ประเด็นที่สำคัญ คือ ความแม่นยำและทันสมัยของข้อมูล จะต้องมีการจัดเก็บและเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ และมีการประมวลและใช้ข้อมูลในแต่ละท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์

ความหมายและกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภายใต้แนวคิด และหลักการดังกล่าว จึงเกิดค่านิยมใหม่สำหรับงานวิจัยว่าเป็น “กระบวนการ ที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผนหาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” นั้นหมายความว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชน เข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ โดยมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ ได้ผลงานและเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูง และสามารถ ใช้กระบวนการนี้ ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุ เป็นผล ดังนั้น จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็คือ เน้นที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้าน ได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง ให้งานวิจัย มีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน และเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริง ในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม

เสวนา ถกเถียง) เป็นเครื่องมือ เพื่อให้คนในชุมชน ได้มีส่วนร่วม ทั้งกลุ่มชาวบ้าน ครู โรงเรียน เอ็นจีโอ สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ ที่จะเข้าร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

โดยสรุป “กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงาน อย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้น สิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะ ประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงาน บนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้น ออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจน สามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” (คนในท้องถิ่น) นั่นเอง

■ แนวคิดงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง²

อ.สันจิตา กาญจนพันธ์ (2534) ได้ศึกษาเรื่องป่าชุมชนพบว่า ชาวบ้านมีระบบการจัดการทรัพยากรป่า ซึ่งพัฒนามานานโดยปราศจากการส่งเสริมโดยรัฐ หลายชุมชนยังคงรักษารูปแบบ การจัดการป่าชุมชนตาม ประเพณีไว้ได้ และหลายชุมชนยังได้พัฒนาวิธีการใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อตอบสนอง ต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยยังมีความต่อเนื่องกับรูปแบบทางวัฒนธรรมในอดีต สุริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์ (2540) ได้ศึกษาการจัดการ ป่าขององค์กรชุมชนที่อยู่ภายในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิงอำเภอเถินจังหวัดลำพูน พบว่าพัฒนาการในการ จัดการป่าของหมู่บ้านก้อทุ้งนั้นเริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิม มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่าเคารพในสิ่งเหนือ ธรรมชาติการจัดการป่าชุมชน ชาวบ้านก้อทุ้งนั้นใช้ระบบชุมชนควบคุมกันเองในการดูแลรักษาป่า รวมไปถึง การใช้ประโยชน์จากป่าด้วย นอกจากนี้ยังมีการศึกษาการจัดการร่วมภายใต้เงื่อนไขอื่น เช่น งานวิจัยของ อ.สันจิตา กาญจนพันธ์ (2540) ศึกษาโครงการทดลองความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างชุมชนกับรัฐ โดยมีวัดเป็นสื่อกลางที่จังหวัดเชียงใหม่ชุมชนที่ศึกษาเป็นชุมชนใกล้เมืองเชียงใหม่ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วม ในการจัดการป่าขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของชุมชน สอดคล้องกับ อ.ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528) ที่ได้จุด ประกายความคิดการจัดการป่าไม้ในรูปแบบที่เป็นทางเลือกใหม่โดยการเปิดโอกาส 33 ให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการดูแลจัดการป่าไม้และยังได้ยกเอาประเด็นเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ ขึ้นมากล่าวถึงซึ่งเป็นหัวใจ ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ส่วนในทางปฏิบัตินั้นจำเป็นที่จะต้องทบทวนบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของรัฐ

² เอกสารรายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน (เจ้าของตามรายชื่อที่ระบุขึ้นต้น)

เสียใหม่จากการเป็นผู้พิทักษ์ป่าแต่เพียงอย่างเดียว มาเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการกระจายอำนาจการควบคุมทรัพยากรป่าไม้สู่ท้องถิ่นอย่างจริงจัง

อ.ชยอนันต์ สมุทวณิช (2538 : 32-33) ได้ศึกษาการจกรรณการพัฒนารูปแบบองครักษ์ สรุปรวไว้ว่า โครงสร้างของระบบราชการคณะกรรมการพัฒนาชุมชนระดับต่าง ๆ และโครงสร้างองค์กรท้องถิ่น ยังไม่สามารถเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการได้เต็มที่ เนื่องจากสาเหตุหลัก ๆ 3 ประการได้แก่

1. โครงสร้างของระบบราชการส่วนกลาง ภูมิภาคและท้องถิ่นกับองค์กรในท้องถิ่นยังขาดการเชื่อมโยงด้านกระบวนการ

2. คณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับชาติจังหวัด อำเภอและตำบล ยังคงมีลักษณะ ที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลในส่วนกลางและจังหวัดมากกว่าที่จะเป็นตัวแทนของท้องถิ่น ดังนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมในด้านนี้จึงไม่ได้อยู่ในโครงสร้าง หน้าที่ขององค์กรส่วนท้องถิ่นและ เกิดการจัดกันขึ้นระหว่างการทำงานขององครักษ์อาสาสมัครเอกชนกับตัวแทนของส่วนกลางในแต่ละจังหวัด อันเนื่องมาจากองครักษ์ประชาชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่สามารถ เข้ามามีส่วนร่วมกลไกและกระบวนการของราชการได้

3. องค์กรส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นและองครักษ์ประชาชนได้แยกย้ายกันทำงานมากกว่าที่จะอยู่ในโครงสร้างและกระบวนการทำงานร่วมกันเพราะตัวบุคคลในคณะอนุกรรมการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสีสิ่งแวดล้อมของคณะกรรมการพัฒนาจังหวัดกับตัวบุคคลในองค์กรท้องถิ่นและองครักษ์ประชาชนมักเป็นคนละคนกัน

อ.ชยอนันต์ จึงเสนอว่าต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนามากยิ่งขึ้น เพื่อเสริมสร้าง สมรรถนะการพัฒนา สู่ทางแรกได้แก่วิธีการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมพัฒนาร่วมกับภาครัฐ และสู่ทางที่สองได้แก่ วิธีการจัดการกิจกรรมการพัฒนาของประชาชนและเพื่อประชาชน ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายมีส่วนร่วม โดยมีนโยบาย มาตรการและงบประมาณสนับสนุน

อ.วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ (2536 : 36-37) ได้ศึกษาเรื่องข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวความคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่น ได้นำเสนอปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศและได้เสนอทิศทางการแก้ไขปัญหา การจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. รัฐต้องกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่ประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของคนในท้องถิ่นและผลประโยชน์ของการจัดการเป็นไปเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นและรักษาสมดุลของระบบนิเวศวิทยา

2. การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องตอบสนองความต้องการของระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่น โดยประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในการวางแผนอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลายในท้องถิ่น โดยเริ่มต้นพัฒนาการจากรูปแบบการจัดการดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น

3. การจัดการทรัพยากรให้อาศัยขอบเขตของระบบนิเวศวิทยาลุ่มน้ำ โดยเริ่มจากลุ่มน้ำย่อยเป็นฐานการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกัน ผลประโยชน์และสิทธิในการจัดการทรัพยากร ให้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกัน

4. บทบาทของภาครัฐให้เน้นด้านการส่งเสริมและให้คำปรึกษาแก่ชุมชนในท้องถิ่น และให้บริการด้านข้อมูลในกรณีที่มีข้อขัดแย้งระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำเดียวกัน หรือระหว่างลุ่มน้ำซึ่งไม่สามารถตกลงกันได้ ให้รัฐเข้าไปมีบทบาทในการไกล่เกลี่ย

5. ให้ยกเลิกระบบการให้เงินอุดหนุน แต่ส่งเสริมระบบการตรวจสอบโดยระบบต่าง ๆ ที่สามารถตรวจสอบได้โดยประชาชน

6. การดำเนินโครงการใด ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้มีกระบวนการ ที่เปิดเผยมีการรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณะและผู้ที่ถูกผลกระทบ และอำนาจในการอนุมัติโครงการอยู่ที่ประชาชนในท้องถิ่น

7. ให้มีกฎหมายที่รับประกันสิทธิของชุมชนท้องถิ่น สิทธิของผู้ด้อยโอกาส สิทธิ ดั้งเดิมและให้การรับรองประเพณีวัฒนธรรมที่ยึดถือในแต่ละท้องถิ่น

ณัฐชัย ชีวะศิริ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทรายจังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เกิดจากการที่ทางราชการจัดให้ มีการสัมปทานอุตสาหกรรมขึ้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิงและบริษัทที่ดำเนินกิจการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหา การพึ่งกระจายของฝุ่นละออง มลพิษทางเสียงจากระเบิดทุกที่วันทั้งคืน อีกทั้งการระเบิดทุกเกินขนาดทำให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สุขภาพของคนในชุมชน เมื่อชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน จึงมีการพูดคุยกันในกลุ่มเครือญาติกลุ่มเพื่อนบ้านและขยายวงกว้างขึ้น จึงมีการรวมกลุ่มประชุมปรึกษาหารือทางแก้ไขร่วมกัน โดยมีผู้นำแบบไม่เป็นทางการเป็นผู้ประสานงานเสนอแนวทางแก้ไขไปยังบริษัท โดยมีตัวแทนไปเจรจากับบริษัทแต่ไม่ประสบผลสำเร็จจึงมีการรวมตัวกันปิดถนน ทางบริษัทจึงยอมทำตามเงื่อนไขของชุมชน การศึกษาครั้งนี้สะท้อนภาพการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจร่วมกันคิดหาแนวทางปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหา ซึ่งการได้รับข้อมูลข่าวสารจากภายนอก ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง การพึ่งพาตนเอง รวมทั้งการดำเนินการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ต่อชุมชนเป็นหลักโดยมีกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นส่วนเชื่อมประสานการแก้ไขปัญหา กับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองให้สามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

สำหรับในรายงานการศึกษาวิจัยเรื่องการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการวางแผนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จัดทำโดยสำนักนโยบาย และแผนงาน

สิ่งแวดล้อมได้พบว่าลักษณะธรรมชาติของการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นสิ่งที่มักเกิดขึ้นควบคู่กัน แต่การกระจายอำนาจจะมีลักษณะของการเคลื่อนย้ายจากบนลงสู่ล่าง ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะมีลักษณะของการเคลื่อนย้ายจากล่างสู่บน โดยทั้งสองกระบวนการนี้ เกิดขึ้นในโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขอบเขตของการวางแผนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยปัจจัยที่เป็นข้อสนับสนุน หรือเป็นอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สำคัญได้แก่ ระดับที่รัฐเปิดโอกาส ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน จิตสำนึกและความตระหนักที่จะต้องเข้าร่วมและความผูกพันต่อปัญหาหรือเรื่องที่จะต้องเข้าร่วม (สุทิน บุญญาธิการ และคณะ, 2540 : 28)

สำนักงานพัฒนาต้นน้ำห้วยแก้ว (2545 : 1-2) ได้จัดทำโครงการจัดการป่าไม้โดยชุมชน มีส่วนร่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำขาน ได้ศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมกรณีศึกษาบ้านขุนวาง บ้านปากกล้วยโป่งลมแรงและบ้านห้วยโป่ง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าการใช้เทคนิคการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA) สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานของหน่วยจัดการต้นน้ำได้ เป็นอย่างดีโดยเฉพาะการสนับสนุนยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ด้านการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงไม่ว่าจะเป็นการสร้างจิตสำนึกการสำรวจข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม เพราะเทคนิควิธีการของ PRA จะช่วยสร้างฐานทรัพยากรและชุมชนได้อย่างสมบูรณ์และหากมีการเชื่อมโยงกับระบบฐานข้อมูลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น(เทศบาล/อบต.) ก็จะเกิดประโยชน์ต่อการกำหนดแผนการจัดการทรัพยากร ในระดับลุ่มน้ำขนาดเล็กที่ครอบคลุมพื้นที่ของตำบลหนึ่ง ๆ หรือหลายตำบลและเกิดเครือข่ายเชื่อมโยงกับชุมชนน้ำย่อยอื่น ๆ ในท้ายที่สุดทั้งนี้ยังเป็นการสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ใหม่ของการจัดการลุ่มน้ำในยุคเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมที่รวดเร็ว

■ งานวิจัยแนวคิดการจัดการป่าชุมชน³

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2540 : 6) ได้ให้ความหมายของการจัดการป่าชุมชนว่า หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การปลูก บำรุงป่า การป้องกันรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งการใช้ ประโยชน์จากป่า หมายถึง การพัฒนารูปแบบและเทคนิคการเก็บหาผลผลิตจากป่าอย่างยั่งยืนและ การแบ่งปันผลประโยชน์นั้นและป่าชุมชนจากการศึกษาของโกมล แพรกทอง พบว่า เป็นคำที่เกิดขึ้น จากแนวคิดพื้นฐาน 4 ประการ ดังนี้ (โกมล แพรกทอง)

³ งานวิจัยการจัดการป่าชุมชนในการทำรายงาน ปี 2540 ของคุณสมศักดิ์ สุขวงศ์ และคุณโกมล แพรกทอง

1. แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยา

แนวคิดนี้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (Ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบกันเป็นระบบอยู่ภายใต้การเชื่อมโยงที่สร้างสมดุล ให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่จะทำให้มนุษย์ อาศัยอยู่ในระบบนิเวศอย่างสมดุล โดยไม่มีการทำลายเป็นส่วนสำคัญของแนวคิดนี้

2. แนวคิดทางการพัฒนาชนบท

แนวคิดนี้มองกิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน เนื่องจากทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งที่ชุมชนจะพึ่งพิงได้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น เป็นแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรกรรม เป็นแหล่งไม้ใช้สอยเองในชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจอันเกิดจากประเพณีและ ความเชื่อ

3. แนวคิดในการกระจายอำนาจ

เป็นแนวคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่า จากที่เคยดำเนินการโดยภาครัฐ ให้เป็นการร่วมดูแลโดยประชาชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนและ เน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในส่วนภูมิภาคสามารถบริการประชาชนได้ตรงความต้องการมากขึ้น

4. แนวคิดด้านการใช้ประโยชน์

ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกขายได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการ ได้ผลประโยชน์ อย่างต่อเนื่อง สม่าเสมอ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ ในด้านต่างๆ เช่น การใช้สอยทรัพยากรในป่า ใช้เนื้อไม้เป็นแหล่งน้ำ ฯลฯ ดังนั้นภายใต้การจัดการ ที่เหมาะสม จะสามารถใช้ประโยชน์แก่มนุษย์อย่างนานัปการ ฉลาดชาย รมิดานนท์ (2528) ผู้ที่ทำการศึกษเกี่ยวกับป่าชุมชนในยุคแรก และเรียกแนวคิดนี้ว่า ป่าไม้สังคม (Social Forest) ซึ่งเป็นระดับของการจัดการป่าไม้ที่กว้างขวางและครอบคลุมมากกว่า การจัดการป่าระดับชุมชน ความหมายของป่าไม้สังคมตามทัศนะของ ฉลาดชาย คือ การใช้แนวคิด เรื่องสังคมไทย อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้และชุมชน หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเป็นวิธีการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกิจกรรมเกี่ยวกับสังคมและความผูกพัน การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ในการจัดการป่าไม้เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและชุมชน จากพื้นฐานความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศมาสู่ องค์กรภาคประชาชนที่จะมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่น เป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของประชาชน โดยส่วนรวม เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ (2536) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. ชุมชนมีความเป็นชุมชนสูง คือ มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ
2. ชุมชนต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ใช้ได้และยังมีความสัมพันธ์ อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร โดยมีศักยภาพพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ ได้อย่างยั่งยืน
3. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร เชื้อเพลิงและของป่า เป็นต้น
4. ชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่า การมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ซึ่งอาจมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำ ของอุดมการณ์สืบทอดกันมา หรือเกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาระบบนิเวศ หรือเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก เช่น การต่อต้านโครงการของรัฐ การแย่งชิงทรัพยากร กับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น
5. ชุมชนต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุม รักษากฎระเบียบและสามารถ ปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่น ให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคม ที่เปลี่ยนแปลง
6. ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากร อย่างเหมาะสม ซึ่งมักวางบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม จารีตประเพณีและประสบการณ์ที่ ถ่ายทอดกันเอง
7. ชุมชนต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิและ ทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ ของชุมชนเอง
8. ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้จะต้องมีระบบมีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและ เป็นธรรม ใน 3 ประเด็น คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการและรูปแบบการจัดการทรัพยากร

นักวิชาการในหลายแขนงได้ให้คำนิยาม “ป่าชุมชน” ไว้หลายประการด้วยกัน ถึงแม้ว่า จะมีที่มาของคำแตกต่างกันออกไปก็ตาม มณฑล จำเริญ พุทธย์ (2535) จากภาควิชา วน วัฒน วิทยา จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ให้ทัศนะที่น่าสนใจเกี่ยวกับความหมายของ “ป่าชุมชน” ไว้ดังนี้ คำภาษาอังกฤษที่มีความหมายคล้ายคลึงกันและใช้กันอยู่เสมอ คือ Community Forestry, Social Forestry, Rural Forestry, Participatory Forestry และ Forestry for Local Community Development คำว่า Social Forestry นั้นควรจะแปลว่า วนศาสตร์สังคมและ Community Forestry ควรจะหมายถึง การจัดการในระดับชุมชนถึงแม้ว่าแนวคิดของคำเหล่านี้จะเหมือนกัน แต่ระดับของการจัดการนั้นต่างกัน กล่าวคือ วนศาสตร์สังคม จะเป็นการจัดการป่าไม้ในระดับที่กว้างกว่ามีความหลากหลายทางกิจกรรม มากกว่าการจัดการป่าไม้ในระดับชุมชนที่มาจากกลุ่มประเพณีของวัฒนธรรม ซึ่งครอบคลุมแต่เฉพาะ ชุมชนเท่านั้น จากคำนิยามที่กล่าวมาแล้วนั้นพบว่าความหมายของป่าชุมชนเน้นทรัพยากร ซึ่งในที่นี้คือ ป่าไม้ ผลผลิตจากป่า ที่ดิน การจัดการในรูปแบบต่าง ๆ ของประชาชนในท้องถิ่นและตัวคนในชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการจัดการป่า ส่วนการนิยามที่เจาะจงนั้นขึ้นอยู่กับ

กับ 1. ลักษณะของการใช้ประโยชน์จากป่า 2. การจัดการดูแลรักษาป่า 3. สิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการและดูแลป่า 4. เงื่อนไขของการเกิดป่าชุมชนว่าเกิดขึ้นเอง หรือจัดตั้งภายนอก จากแนวคิดในเรื่องป่าชุมชนอาจสรุปได้ว่า การจัดการป่าต้องมีรูปแบบที่ต้องยึดตาม ความต้องการในการพึ่งพิงของชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุม การดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจาก ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ของชุมชน บนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรม ที่เกิดจากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานานและทำให้สามารถนำมากำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา การนิยามศัพท์คำว่าจัดการป่าชุมชน รวมถึงการออกแบบกระบวนการวิจัย⁴

■ งานวิจัยแนวคิดมนุษยนิเวศ

ในการดำรงชีพของมนุษย์ มีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมและมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพธรรมชาติในภาพรวม โดยที่กระบวนการปรับตัวดังกล่าวมีลักษณะเป็นพฤติกรรมร่วมระหว่างสิ่งมีชีวิตหลาย ๆ สิ่ง ในสภาพแวดล้อมเหล่านั้น หรือเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชุมชน แนวคิดที่สามารถ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศได้ดีที่สุดคือ แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยนิเวศ หรือนิเวศวิทยามนุษย์ (Human Ecology) (สรเสรีบุญ ทองสมนึก, 2542 : 153)

ความคิดทางนิเวศวิทยายอมรับว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ซึ่งมีความสัมพันธ์ ร่วมกันระหว่างสิ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ ป่าไม้ สัตว์ป่าและสิ่งไม่มีชีวิตต่าง ๆ ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศ อยู่ภายใต้การโยงใยของระบบเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์จึงมีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ อย่างไรก็ตามพฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจาก ระบบสังคมที่มีองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการ การที่มุ่งหวัง ให้เกิดความสมดุล จึงมุ่งถึงการที่จะทำให้มนุษย์สามารถอาศัยอยู่และพึ่งพิงกับระบบนิเวศ โดยไม่มี การทำลาย

อนงก นากะบุตร (2536 : 83) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน กับการจัดการดิน น้ำ ป่าและภูมิปัญญาชาวบ้านกับทางเลือกการจัดการดิน น้ำ ป่าไม้ เป็นฐานการดำรงชีวิตของชุมชนชนบท และชนกลุ่มน้อย ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายขอบของประเทศมาเป็นระยะเวลานานร้อยปี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตตลอดจนจารีตประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อที่สืบสานตกทอดกันมา โดยลำดับของชุมชนเหล่านี้ล้วนอ่อนน้อมถ่อมตนและอยู่ภายใต้ความเชื่อที่ว่า 1. ดิน คือ “แผ่นดินแม่” เปรียบเสมือนแม่พระธรณีผู้ให้กำเนิดชีวิตและชุมชน 2. ป่า คือ “รก” แห่งชีวิตและวัฒนธรรมที่รวมถึงงามและความผูกพันต่อบรรพบุรุษ และ

⁴ คำนิยาม “ป่าชุมชน” ของอาจารย์มณฑล จำเริญพุทธรักษ์ (2535) จากภาควิชา วนวัฒนวิทยา จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ความเชื่อที่ทำให้การสืบสานของชุมชนและการทำมาหากินอยู่รอดมาชั่วลูกชั่วหลาน 3. น้ำ คือ “สายธาร” แห่งชีวิตที่เชื่อมโยงชีวิตทุกชีวิตเข้าด้วยกันและอยู่ภายใต้ กฎเกณฑ์แห่งป่าและแม่พระธรณีอันเปรียบเสมือน “สายรก” ที่เชื่อมทุกชีวิตสู่ครรภ์ของมารดา

ประเวศ วะสี (2538 : 110) กล่าวว่า การที่มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติและเป็นส่วนหนึ่ง ของธรรมชาติ แต่มนุษย์ก็แยกตัว หรือทำตัวเหนือธรรมชาติ อันมีสาเหตุมาจากสมองของมนุษย์ ที่มีโครงสร้างที่พิสดาร เกิดเป็นความรู้ มีความคิด มีความต้องการ ซึ่งเป็นความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด อีกทั้งเป็นความต้องการที่อยู่เหนือธรรมชาติ เกิดการทำลายธรรมชาติโดยมนุษย์ ซึ่งกลายเป็นวิถี การทำลายของมนุษย์เองในที่สุด แต่ความเป็นมนุษย์ยังมีอีกมิติหนึ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในศักยภาพอันยิ่งใหญ่

ซึ่งคนทุกคนควรพัฒนาศักยภาพนี้ โดยการขยายจิตใจให้ใหญ่ที่จะไปเชื่อมคดงกับธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ เกิดการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ บรรลุอิสรภาพ ความสุข ความรัก ความงาม มิตรภาพ สันติสุข และความสร้างสรรค์ อันไม่มีขีดจำกัด

ความหมายของนิเวศวิทยา ได้มีนักนิเวศวิทยาและผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายของ นิเวศวิทยาในเชิงวิชาการ ไว้ดังนี้

พจน์ บุญเรือง (2538 : บทคัดย่อ) สรุปความหมายของนิเวศวิทยาไว้ว่า ในการสร้างสังคมใหม่ มนุษย์จะต้องยึดถือกฎเกณฑ์ของนิเวศวิทยา (Ecology) ซึ่งมีคำที่มาจากภาษากรีก คือ คำว่า oikos หมายถึง บ้าน หรือที่อยู่อาศัย กับคำว่า logos ศึกษาถึง อันเป็นวิชาที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่าง สิ่งมีชีวิตกับถิ่นที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม

ประสิทธิ์ ประครองศรี (2543 : 20-25) ได้ให้ความหมายของนิเวศวิทยาไว้ว่า เป็นการศึกษา รูปร่าง ลักษณะ คุณสมบัติและความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงอย่างมีปฏิสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ของสิ่งไม่มีชีวิตหรือสภาพแวดล้อมกับสิ่งมีชีวิตบนพื้นที่ หรือสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ณ เวลาหนึ่ง สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่และส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของพืชและสัตว์ แบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1. ปัจจัยที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือสิ่งไม่มีชีวิต (Physical Factor) เช่น ดิน น้ำ อุณหภูมิ อากาศ แสงแดด ความชื้น เป็นต้น 2. ปัจจัยที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biological Factor) ได้แก่ สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ๆ และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งที่เรากำลังศึกษาวิเคราะห์อยู่ เช่น พืช สัตว์ เป็นต้น 3. ปัจจัยที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง ที่มีอิทธิพลต่อรูปร่างลักษณะขององค์ประกอบ คุณสมบัติและผลผลิตของสิ่งมีชีวิตที่ศึกษา

Amoe Hawky (1950) ได้ให้คำนิยามของมนุษย์นิเวศวิทยาว่า เป็นการศึกษาแนวทาง การอยู่ร่วมกันของกลุ่มมนุษย์ เพื่อความอยู่รอดในพื้นที่หนึ่งและมนุษย์ถือได้ว่าการพัฒนาที่เหนือ สัตว์และพืช โดยมนุษย์

ไม่อยู่ในระบบยอมจำนนต่อธรรมชาติ แต่มนุษย์อาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ ในการต่อสู้กับสภาพแวดล้อม ตลอดจนมีสถาบันตามลักษณะวัฒนธรรมและการอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นสังคม

จากความหมายที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า นิเวศวิทยา คือการศึกษาถึงระบบสังคมกับระบบนิเวศ ระหว่างสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต โดยระบบสังคมเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ในลักษณะที่ยั่งยืนถาวร ภายในระบบนิเวศธรรมชาติหลายระบบ หากระบบใดระบบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลง ย่อมส่งผลกระทบต่ออีกระบบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือที่ดิน เป็นผลมาจากระบบสังคมที่มีการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศในระดับที่รุนแรง เกินขีดความสามารถของระบบที่จะปรับตัวเข้าสู่ภาวะความสมดุลด้วยตัวเองได้ ดังนั้นการแก้ไข ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมควรมีการปรับปรุงระบบภายในสังคมก่อนสิ่งอื่นใด

จากแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์นิเวศวิทยาดังกล่าว ทำให้ทราบว่ามีมนุษย์กับธรรมชาติ มีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน หากระบบสังคมมนุษย์และระบบนิเวศระบบใด ระบบหนึ่งถูกทำลาย หรือสูญเสียสมดุลไป จะส่งผลให้อีกระบบหนึ่งเสียสมดุลตามไปด้วยและ ยังสามารถนำมาซึ่งการกำหนดขอบเขต เนื้อหาและการกำหนดประเด็นคำถามในการสัมมนา ของการวิจัยในครั้งนี้

■ งานวิจัยสิทธิชุมชน

บ่อยครั้งที่สิทธิชุมชนเป็นประเด็นที่มักถูกนำมาอ้างอิง เมื่อเกิดความขัดแย้งในการจัดการ ทรัพยากร ระหว่างรัฐกับชุมชน นายทุนกับชุมชน ชุมชนกับชุมชนและทั้งระหว่างรัฐ นายทุนและชุมชน ซึ่งปัจจุบัน แนวคิดสิทธิชุมชนดังกล่าวได้รับความสนใจจากทั้งภาครัฐ นักวิชาการ ประชาชนและ ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอ แนวคิดนี้เป็นแนวคิดหนึ่งในการศึกษาครั้งนี้

ยศ สันตสมบัติ (2542) ได้กล่าวถึงสิทธิชุมชนไว้ว่า เป็นสิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น จึงมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์ สิทธิชุมชนให้ความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ดังนั้น แม้ว่าโดยทฤษฎีแล้ว สมาชิกของชุมชนทุกคนจะมีสิทธิตามธรรมชาติในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน แต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์ โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมและความเป็นธรรม ต่อระบบนิเวศเป็นสำคัญ

กิงกร นรินทรกุล ณ อยุธยา บก. (2543) ได้สรุปถึงหลักการสำคัญของสิทธิชุมชน ดังนี้

1. สิทธิชุมชน คือ ข้อตกลง กฎเกณฑ์ทางสังคม หรืออาจจะพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน ร่วมกันของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร การจัดการทางเศรษฐกิจ สังคมและอื่น ๆ กลุ่มคนดังกล่าวมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน เป็นเครือข่ายทางสังคมของผู้คนที่มีความวัฒนธรรม ร่วมกัน อยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งอาจจะมีขอบเขตชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือหลายชุมชน หลายกลุ่มชาติพันธุ์ หรืออาจเป็นชุมชนใน

จินตนาการที่ผู้คนสัมพันธ์ผ่านสื่อ หรือนิยามว่าเป็นพวกเดียวกัน ด้วยความจำเป็นที่ต้องจัดการร่วมกัน ชุมชนได้สร้างข้อตกลง หรือกติการ่วมกัน ในการจัดการ ทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม ข้อตกลงอาจเป็นลายลักษณ์อักษร หรือกฎจารีตประเพณี ที่อยู่ในจิตสำนึก การได้มาซึ่งข้อตกลงเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ การต่อสู้ ต่อรอง ทั้งภายในระหว่างชุมชน หรือกับภายนอกชุมชน ข้อตกลงร่วมจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนตามบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ดังนั้นชุมชนจึงพัฒนารูปแบบสิทธิขึ้นมาใหม่จะจูงกับบริบทของสังคมนั้น ๆ สิทธิชุมชน จึงมีขอบเขตที่กว้าง ยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้

2. สิทธิชุมชนเป็นรูปแบบสิทธิเชิงซ้อน หมายถึง ภายใต้ข้อตกลงจัดการร่วมกัน ของชุมชน จะมีสิทธิหลายประเภทแต่สัมพันธ์กัน เช่น สิทธิการครอบครอง สิทธิการใช้ สิทธิการจัดการ ซึ่งสิทธิแต่ละประเภทมีการปรับสร้างใหม่อยู่เสมอและการซ้อนของสิทธิก็มีหลายระดับ ทั้งรูปแบบสิทธิ และเจ้าของสิทธิ เช่น บางเงื่อนไขสิทธิความเป็นเจ้าของทรัพยากรบางประเภทอาจเป็นของรัฐ หรือปัจเจกบุคคลในชุมชน แต่ชุมชนมีสิทธิในการใช้และสิทธิจัดการ

3. สิทธิชุมชนมีลักษณะเน้นการมีส่วนร่วม หรือดึงภายนอกเข้ามาร่วมจัดการ หมายถึง มิได้กีดกันการมีส่วนร่วมจากภายนอก แต่ต้องการให้ภายนอกเข้ามาร่วมสนับสนุน ถ่วงดุลในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น สาธารณะและรัฐ สิทธิชุมชนไม่มีสิทธิความเป็นเจ้าของแบบเบ็ดเสร็จ เช่น สิทธิรัฐ หรือปัจเจก

4. อุดมการณ์ของสิทธิชุมชนวางอยู่บนหลักพื้นฐานว่าด้วยความยั่งยืนและ ความเป็นธรรม ดังเห็นได้จากการจัดการป่า การจัดการน้ำ ล้วนต้องการให้สมาชิกมีส่วนร่วมเข้าถึง ทรัพยากรและได้รับการแบ่งปัน ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ก็ต้องอยู่บนฐาน ทรัพยากรที่ยั่งยืน การบริโภคให้หมดไป เป็นการทำลายทุนชีวิตของชุมชนโดยตรง ซึ่งอุดมการณ์ สิทธิชุมชนดังกล่าว มีความแตกต่างจากสิทธิปัจเจกที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพสูงสุดจากการใช้ทรัพยากร

5. สิทธิชุมชนบนเนื้อหาที่หลากหลาย โครงสร้างอำนาจที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน มิได้มีแต่มิติ ทรัพยากร ชุมชนจำนวนมากได้อาศัยทุนทางสังคมของตนสร้างระบบ สถาบันการจัดการ ของตนเอง เพื่อปรับสัมพันธภาพทางอำนาจในหลายรูปแบบ เช่น สิทธิการจัดการทรัพยากร สิทธิ ในที่อยู่อาศัย สิทธิสตรี เศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น

6. สิทธิชุมชนเป็นขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยจากรากหญ้า สิทธิชุมชน เป็นการต่อสู้เพื่อปรับสัมพันธภาพทางอำนาจ สร้างตำแหน่งให้กับชุมชน โดยมีเป้าหมายหลัก เพื่อไปสู่ความเป็นพลุ่ลัทธิประชาธิปไตย หรือสังคมที่เคารพความหลากหลาย หรือมีนโยบาย ให้แต่ละท้องถิ่น ตลอดจนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมให้ได้มีเสรีภาพของตนเองในการกำหนดคตติกา ของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ ทรัพยากรตามภูมินิเวศวัฒนธรรมของตน ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบ ร่วมกันของสังคมด้วย รัฐต้องมีนโยบายสนับสนุนชุมชนให้มี

เสรีภาพในการกำหนดกฎกติกา ระบบสิทธิการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ วิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเองและ
มีกลไกสนับสนุน ความเข้มแข็งของชุมชน

ดังนั้นปัญหาเกี่ยวกับสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการป่าโดยการมีส่วนร่วมในพื้นที่ อุทยานแห่งชาติ
จึงเป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจนำมาวิจัย เพื่อจะให้กระบวนการพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดี เกิดขึ้นกับชุมชน
ท้องถิ่น โดยรัฐควรคำนึงถึงบริบทของชุมชนและสังคม ทูทางสังคม ทางเลือกในการแก้ปัญหา วิธีการ
แก้ปัญหาของชุมชน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลง หรือพลวัตของ ชุมชนนั้น ๆ ที่เกิดขึ้น ไปพร้อม ๆ กับการ
เปลี่ยนแปลงการพัฒนาอย่างรวดเร็วและตามมาด้วย ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

จากแนวคิดสิทธิชุมชนดังกล่าวสรุปได้ว่า ทุกชุมชนย่อมมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร โดยการเน้น
การมีส่วนร่วมทั้งภายในและภายนอกชุมชน สร้างกฎกติกา เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม ต่อสังคมส่วนรวมและ
สิทธิดังกล่าวย่อมมีการเปลี่ยนแปลง ตามความเหมาะสมต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ตามสภาพ
บริบทของชุมชนนั้น ๆ และสามารถนำมาเป็นแนวทางในการกำหนด ขอบเขตของประเด็นคำถามในการวิจัย
เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์

■ งานวิจัยวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน

วัฒนธรรมชุมชนคือรากฐานของวัฒนธรรมแห่งชาติ เพราะประชาชนชาวไทยทุกภาค ได้ถือว่า ความ
เป็นพี่น้อง ครอบครัวและความเป็นชุมชน เป็นคุณค่าที่สำคัญอย่างมาก เป็นปัจจัยที่ เกื้อกูลการดำรงอยู่ทาง
เศรษฐกิจของประชาชน เป็นลักษณะที่แสดงความเป็นอิสระของสมาชิก ขณะเดียวกันก็มีน้ำใจเป็นจิต
วิญญาณของชาวไทย การพัฒนาที่มาจากใจของประชาชนชาวไทย จึงควรเน้นแนวทางที่ให้ความสำคัญเต็มที่
กับความเป็นชุมชน วัฒนธรรม ทำให้เรารู้จักตัวเอง ภาควิชาใจในตัวเอง มีศักดิ์ศรี มีความงาม มีระบบคุณค่ามี
จิตวิญญาณ รู้จักครอบครัวของเรา หมู่บ้าน ท้องถิ่นและที่สำคัญคือ ประเทศชาติของเราทุก ๆ คน แนวคิด
สำคัญ กล่าวได้ดังนี้

วัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่า

กาญจนา แก้วเทพ (2531) ให้แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้าน ว่าเป็นวิถีทาง
และแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมมารวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คน ได้กระทำ สร้าง
ถ่ายทอด สะสมและรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบ ของความรู้ การปฏิบัติ
ความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์ ดังนั้นวัฒนธรรม คือ ความรู้และ
การปฏิบัติของมนุษย์เอง โดยจะต้องมีระบบคุณธรรมและจริยธรรม เป็นตัวกำกับตัวความรู้และการกระทำ
ของมนุษย์ในแต่ละสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบสุข ในการดำรงชีวิต

ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพิไล เลิศวิชา (2537) ได้ศึกษาถึงวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน ของหมู่บ้าน ล้านนา ที่มีผลมาจากการพัฒนาอย่างค่อนข้างอิสระจากอำนาจรัฐ ซึ่งนับเป็นเงื่อนไข ที่สำคัญที่ทำให้ชุมชน สามารถสร้างสังคมขึ้นมาตามแนวความคิด ความเชื่อของตน วิถีชีวิต ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวข้อง สัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบสังคมชาวนา ที่ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติและ เพื่อนบ้านร่วมชุมชน รวมทั้งชุมชน หมู่บ้านใกล้เคียง ดังนั้นอุดมการณ์ของสังคมหมู่บ้านจึงนิยม ความเรียบง่าย ใฝ่สันติ ช่วยเหลือแบ่งปัน ไม่เอา รัศเอาเปรียบ เนื่องจากอุดมการณ์นี้ชาวบ้านสร้างขึ้นเอง พวกเขาจึงมีศักยภาพสูงในการสืบทอดและในการ ปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง จากภายนอก แต่คงสาระอุดมการณ์ไว้

บุญเทียน ทองประสาน (2531) ได้กล่าวว่า ในระบบการทางวัฒนธรรมนั้นเมื่อเกิด วิฤตการณ์ทาง สังคม ชุมชนก็จะมีการปรับ หรือสร้างใหม่ทางอุดมการณ์อยู่เสมอ ซึ่งการปรับ หรือสร้างใหม่นี้ อาจออกมา ในรูปแบบของการปรับทั้งหมด หรือปรับเพียงบางส่วนที่ต่อต้าน หรือปฏิเสธและรับแต่รูปแบบแต่ไม่รับ เนื้อหา

การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่กลุ่มคนในสังคมต่าง ๆ ยึดถือและยอมรับ เป็นแนวปฏิบัติ วัฒนธรรมเป็นผลมาจากการกระบวนการทางสังคมที่ทำให้เกิดแบบแผนของความสัมพันธ์ ภายในกลุ่มประชากร ระหว่างกลุ่มประชากรกับกลุ่มประชากรและระหว่างประชากรกับสิ่งแวดล้อม ที่เขาอาศัยอยู่ วัฒนธรรมเป็น เครื่องมือที่ช่วยใ้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติและสามารถตอบสนอง ความต้องการในการดำรงชีวิตภายใต้ ข้อจำกัดของธรรมชาติได้ วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของมนุษย์ ที่สร้างขึ้น ถ่ายทอด สะสมและรักษาไว้จากคน รุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรมอาจปรากฏ ในรูปของความรู้ ความเชื่อ การปฏิบัติ ระบบคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนวัตถุสิ่งของและสัญลักษณ์ อันเกิดจากการคิดและการประดิษฐ์ของมนุษย์

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536) ได้กล่าวถึงองค์ความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และ ฟื้นฟูป่า คือ วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น นั่นคือ ระบบคิด ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ 3 ทาง คือ ความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับสิ่ง เหนือธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอิทธิพลซึ่งกันและกันและยังเป็น ตัวกำหนดแบบแผนวิถีการ ดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ด้วยกัน ได้แก่ วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ การใช้ทรัพยากร การเมืองการ ปกครอง การบริหารและกฎหมาย ศาสนาและความเชื่อ เป็นต้น

องค์ความรู้ของคนในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมรวมสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ รอบ ๆ ตัวคน เข้า เป็นหนึ่งเดียวกันแล้วพัฒนากลับกรองออกมาเป็นแนวคิดและอุดมการณ์ของสังคม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสมดุล โดยมุ่งนำความรู้ที่สั่งสมมาใช้ ในการแก้ปัญหา เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่าง สงบสุข โดยสุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533)

ได้เสนอไว้ 3 ประการ คือ 1. ระบบการผลิตหรือระบบการทำมาหากิน 2. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบไปด้วย ครอบครัว เครือญาติและชุมชน 3. ระบบความเชื่อ เช่น ศาสนา และพิธีกรรม

การให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิม เช่น การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อ ในการทำความดี ฯลฯ ดังปรากฏให้เห็นในหลายชุมชน ปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นผลมาจากสมาชิก ในชุมชนได้ร่วมกัน สร้างขึ้นมา มีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องและรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้จะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้น มาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจรัฐเพื่อครอบงำ ซึ่งส่วนนี้ จากสังคมในอดีต จะเห็นว่าชุมชนดั้งเดิมมีความ พยายามที่จะต่อต้าน จึงทำให้ส่วนที่เกิดจากการปรับตัว หรือการผลิตความคิดอุดมการณ์ขึ้นใหม่ เพื่อให้ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามา กระแทกกับชุมชนของตนเอง

■ งานวิจัยแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536) ได้ให้ความหมายคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Knowledge) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอด ประสบการณ์ที่ยาวนานของ ผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้นำ การจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรและ กลมเกลียวกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง กับป่า กับเขา กับน้ำ กับปลา กับฟ้า กับนก กับดิน กับหญ้า กับสัตว์ พืช แมลง หรือธรรมชาติรอบตัวนั้นทำได้ อย่างไร ด้วยเหตุนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมิได้มีนัย เป็นเพียงนามธรรม หากแต่มีความหมายครอบคลุมไปถึง รูปธรรมของการดำรงชีวิต เช่น แบบแผน ของการใช้ทรัพยากร เช่นการทำนา ทำไร่ ทำการเกษตร ทำประมง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นแบบแผนการใช้ ทรัพยากรดังกล่าวจะต้องกำกับด้วยกฎเกณฑ์ คุณธรรม ที่จะไม่เบียดเบียน ธรรมชาติ จนเสียสมดุล

แนวคิดดังกล่าวมิได้เน้นเฉพาะถึงการเรียนรู้ของมนุษย์จากประสบการณ์ตรง แล้วสรุป เป็นบทเรียน ผ่านระยะเวลาของประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังมีการเน้นให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการ อยู่ร่วมกันของชุมชน อย่างยั่งยืนด้วย

กล่าวโดยสรุป ถ้าเราเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง เราจะพบกระบวนการเรียนรู้ การปรับตัวและ การผสมผสานแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่าคุณเองมีบทบาท มีส่วนร่วม สามารถที่ จะอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาภายนอกมากนัก ชาวบ้านจะมีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ในลักษณะการมองในเชิงกระบวนการการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา มีผลต่อการพัฒนาเป็นอย่างมาก โดยอาศัยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จะรู้สึก ว่าพวกเขามีสิทธิ มีตัวตน มีบทบาทและมีส่วนร่วม กล่าวคือ การดูแลป่าแล้วได้ประโยชน์เป็นรายได้จากการ ดูแล ซึ่งเป็นกระบวนการภูมิปัญญาท้องถิ่นนำเข้าไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพ ประเด็น หรือความคิดที่จะเชื่อม ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาให้มีความเข้าใจได้เป็นอย่างดี คือ ความคิด เรื่องอำนาจ ซึ่งสามารถ จำลองขึ้นมาได้ ตามแผนภูมิของการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถทำให้การสร้างสิทธิเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น คือ ความเป็นตัวตน เป็นการสร้างความเข้าใจในเรื่องสิทธิของคนในชุมชนท้องถิ่น ว่าตนมีสิทธิในกระบวนการพัฒนา โดยการสร้างความรู้ชนิดใหม่เป็นทางเลือกให้กับสังคม เพื่อที่จะพยายามสร้างโอกาสและให้สังคม ยอมรับและเห็นความสำคัญของระบบความรู้ที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความเข้าใจร่วมกันกับชุมชนก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูล

■ งานวิจัยทฤษฎีและแนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มนั้น ต้องเกิดขึ้นในสามระดับ คือ ระดับแรกเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องด้วยการให้อย่างเดียว ระดับที่สูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง คือ การเริ่มรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อทำงานร่วมกันและการมีส่วนร่วมในระดับสูงสุด คือ การที่ประชาชน ตระหนักแน่ชัดว่าเขาต้องเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขา (ธีรวงศ์ คงทอง, 2543 : 21)

โกวิท พวงงาม (2539) กล่าวว่า วิธีการของทฤษฎีการมีส่วนร่วมพอสรุปได้ ดังต่อไปนี้

1. โครงการที่จัดทำขึ้นจะต้องแสดงให้เห็นกลุ่มเป้าหมายสนใจ จะสนองความต้องการ ของบุคคลได้อย่างแท้จริง
2. จะต้องให้กลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้มากที่สุด
3. การตัดสินใจหรือความคิดเห็นจะต้องเป็นกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่และไม่ขัดแย้ง ต่อความเชื่อต่าง ๆ ในชุมชนนั้น

อคิน รพีพัฒน์ (2527) แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 4 ลักษณะ คือ 1. ร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหา 2. ร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางการวางแผนพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหา 3. ร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน 4. ร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

ปรีชา เวสารัชช์ (2530 : 12) ได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ คือ ร่วมแสดงความคิดเห็น สละทรัพยากร วัสดุ สละแรงกาย สละเวลา เจมส์ คีตส์ ปิ่นทอง (2527) ได้แยกขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 4 ขั้นตอน คือ 1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม 3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน 4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

เดวิส เคียส (Keith Davis, 1972) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าว เป็นเหตุเร้าใจ ให้กระทำเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันกับกลุ่ม ดังกล่าวด้วย

โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1980 : 219-222) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วม ออกเป็น 4 รูปแบบ คือ 1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ คือ การคิดริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ 2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ คือ การสนับสนุนทางทรัพยากรเข้าร่วมในการ บริหารการประสานขอความร่วมมือ 3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ทางด้านสังคมและผลประโยชน์ ส่วนบุคคล 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรม ทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

เทอร์ตัน (Turton, 1987) ได้ทบทวนความหมายการมีส่วนร่วมกันใหม่จากการศึกษา ได้หันมาพิจารณาจากมุมมองของผู้ได้รับผลกระทบมากขึ้น ทำให้การมีส่วนร่วมนั้นหมายถึง ความพยายามจัดตั้งร่วมกัน เพื่อเพิ่มความสามารถของตนในการเข้าควบคุมทรัพยากรและสถาบัน ต่าง ๆ ตามสถานการณ์ทางสังคมขณะหนึ่ง โดยกลุ่มคนที่มักถูกกีดกันจากอำนาจควบคุม

ในด้านการมีส่วนร่วมตามที่ แครรี่ แอล เจ (L.J. Carry, 1970 อ้างถึงใน อานุกาพ ธีรลาภ 2528 : 25) ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนไว้ 2 ประการ คือ การมีส่วนร่วมแบบมีตัวแทน (Representative) คือ จะเข้าร่วมโดยผ่านตัวแทนของตนและการมีส่วนร่วม แบบไม่มีตัวแทน (None-Representative) คือ จะเข้าร่วมโดยตรงไม่ผ่านตัวแทน

ดังนั้นการเริ่มต้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เกิดจากการกำหนดตามความต้องการภายใน ของประชาชน มิใช่เกิดจากความต้องการภายนอก โดยที่ประชาชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะเข้าร่วม ในการดำเนินการ มีความพร้อมและความสนใจที่จะเข้าร่วมและอำนาจในการตัดสินใจภายนอก เป็นเพียงผู้คอยสนับสนุนและช่วยชี้แนะเท่านั้น การที่ประชาชนได้เข้าร่วมในกิจกรรมตั้งแต่ขั้นแรก คือ การค้นหาสาเหตุของปัญหา เมื่อพบสาเหตุของปัญหานั้น ๆ แล้ว ก็ร่วมในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมในการลงทุนและปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นกองทุนด้วยเงิน หรือแรงงาน หรือวัสดุอุปกรณ์และต้อง ร่วมติดตามและประเมินผลที่ได้ปฏิบัติไปแล้วด้วย

จากแนวคิดที่กล่าวมาทั้งหมดพอสรุปได้ว่าในสภาพสังคมไทยที่กำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ ปัญหาหลายด้าน ทั้งปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดจากช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจน ปัญหาทางด้าน วัฒนธรรม ที่เป็นผลมาจากการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกที่กำลังส่งผลให้สังคมไทยกลายเป็น สังคมวัตถุนิยม ก่อให้เกิดภาวะของสังคมและศีลธรรมจรรยาที่มีความอ่อนแอ สถาบันครอบครัวและ ความสุขของชุมชนกำลังแตกสลาย ปัญหาวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดการแย่งชิงการใช้และ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาดังกล่าว ผู้รับผิดชอบในการบริหารประเทศ มักแก้ปัญหาโดยการกำหนดนโยบายบริหารประเทศ ในกรณีการบริหารประเทศส่วนใหญ่จะมีกรอบแนวทางในการ แก้ไขปัญหาที่มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะเรื่อง ยังขาดการเชื่อมโยงในการแก้ไขปัญหาทั้งระบบ โดยฝ่าย ราชการประจำ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายมากกว่าฝ่าย

การเมืองและภาคประชาชน การดำเนินงานส่วนใหญ่ยังคงเป็นรูปแบบเดิมที่ยึดกรอบพันธกิจการปฏิบัติงาน (Functional Approach) โดยยึดติดกับกรอบของกลไกในการปฏิบัติงานตามโครงสร้างของกระทรวง ทบวง กรม นโยบายโดยรวมจึงขาดการบูรณาการและเชื่อมโยงการทำงานภาครัฐที่เป็นองค์รวม อีกทั้งยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนและไม่อาจแก้ไขปัญหาในระดับชาติได้สอดคล้อง และตรงกับทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง ดังนั้นสภาพปัญหาและอุปสรรคของการกำหนด นโยบาย สาธารณะของประเทศไทย จึงต้องมีการประสานเชื่อมโยงนโยบายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วม คือ ร่วมคิด กำหนดนโยบาย ร่วมปฏิบัติและตรวจสอบทบทวนนโยบายของท้องถิ่นในการพัฒนาประเทศ เพื่อเป็นการสนองความต้องการของประชาชนอย่างเท่าเทียมและทั่วถึงและยังจะทำให้ประชาชน มีความตระหนักชัดเจน ถึงความเป็นเจ้าของนโยบายและในทางตรงกันข้ามหากกำหนดนโยบาย ขึ้นมาบนพื้นฐานความไม่สอดคล้อง กับความเป็นจริงของสังคมไทย ก็จะกลายเป็นนโยบายที่ไร้คุณภาพ ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนและ ก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องมาจนไม่รู้จบสิ้น

ตอนที่ 2 บริบท ข้อมูลทั่วไปจังหวัดแม่ฮ่องสอน และบริบทพื้นที่อำเภอขุนยวม

บริบท ข้อมูลทั่วไปจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ลักษณะทางกายภาพ ภูมิประเทศ เนื้อที่และอาณาเขตติดต่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ทางภาคเหนือ ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครมากที่สุด ในภาคเหนือ มีระยะทาง ประมาณ 924 กิโลเมตร มีพรมแดนที่ติดต่อกับประเทศสหภาพพม่าทุกอำเภอ รวมทั้งสิ้น ยาว 483 กิโลเมตร แบ่งเป็นพรมแดนทางบกยาวประมาณ 326 กิโลเมตร และพรมแดนทางน้ำ ยาวประมาณ 157 กิโลเมตร ด้าน แม่น้ำสาละวิน ยาว 127 กิโลเมตร และด้านแม่น้ำเมย ยาว 30 กิโลเมตร พื้นที่จังหวัด มีพื้นที่ประมาณ 12,681.26 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,978,039.52 ไร่ ซึ่งใหญ่เป็นอันดับ 3 ของภาคเหนือ และเป็น อันดับ 7 ของประเทศ มีความยาวจากเหนือจรดใต้ประมาณ 250 กิโลเมตร กว้างประมาณ 95 กิโลเมตร โดย เป็นเนื้อที่ป่า ประมาณ 11,048.00 ตร.กม หรือประมาณ 6,905,002.46 ไร่ คิดเป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 86.55 และ เนื้อที่ไม่ใช่ป่าจำนวน 1,073,037.06 ไร่ หรือคิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 13.45 (กรมป่าไม้, 2559) ลักษณะภูมิอากาศ จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีสภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้น แบ่งเป็น 3 ฤดู อย่างชัดเจน คือ มีอากาศหนาวจัดในฤดู หนาว มีฝนตกชุกในฤดูฝนซึ่งมีปริมาณน้ำฝนมากที่สุดในเดือนสิงหาคม และมีอุณหภูมิสูงสุดในฤดูร้อนช่วง เดือนพฤษภาคม แต่จากสภาพภูมิประเทศที่เป็นหุบเขาสูง ตั้งอยู่บนที่สูงเหนือระดับน้ำทะเล ทำให้มีอุณหภูมิ สูงในเวลากลางวันและตอนเย็นลดลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากลมภูเขาในเวลากลางคืน จึงทำ ให้เกิดหมอกปกคลุมโดยทั่วไปทุกพื้นที่ของจังหวัดในเวลากลางคืน

ลักษณะทางสังคม ด้านการปกครองและจำนวนประชากร จังหวัดแม่ฮ่องสอนแบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ 45 ตำบล 415 หมู่บ้าน และมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำแนกเป็น 1 เทศบาลเมือง 4 เทศบาลตำบล 44 อบต. ประชากรรวมทั้งสิ้นจำนวน 279,088 คน 107,648 ครัวเรือน โดยมีสัญชาติไทยจำนวน 235,298 คน เป็นหญิงจำนวน 115,338 คน เป็นชายจำนวน 119,960 คน และไม่ได้สัญชาติไทยจำนวน 43,790 คน เป็นหญิงจำนวน 21,537 คน เป็นชายจำนวน 22,253 คน (กรมการปกครอง, 2560) ประชากรมีหลากหลายกลุ่มมากถึง 13 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กลุ่มกะเหรี่ยงหรือปกาเกอะญอ ซึ่งมีจำนวนมากที่สุดของประชากรทั้งจังหวัด ประมาณร้อยละ 78 ประกอบด้วย กลุ่มกะเหรี่ยงขาว(ปกาเกอะญอ, กะเหรี่ยงสะกอ) กะเหรี่ยงโปว์(โพล่ง) กะเหรี่ยงแดง(กะยา,กะเย) กะเหรี่ยงดำ(ปะโอ,ตองตู) กะเหรี่ยงคอยาว(กระยัน, ปาดอง) และกะเหรี่ยงหยา(กะยอ) ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มีจำนวนประชากรรองลงมา เช่น ไทยใหญ่ ม้ง ลัวะ จีนฮ่อหรือจีนยูนาน มูเซอหรือลาหู่(มูเซอดำ,มูเซอแดง) ลีซูหรือลีซอ คนเมือง และคนไทยอพยพจากภาคอื่น ๆ (อรุณี เวียงแสง, 2557) ด้านศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนกลุ่มต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ในแต่ละปีจะมีการจัดงานประเพณีต่างๆ ได้แก่ ประเพณีปอยส่างลองหรือประเพณีบรรพชาสามเณร ตามประเพณีชาวไทยใหญ่ ประเพณีออกพรรษาหรืองานปอยเหลินสิบเอ็ดจะมีการตัดบาคเรเทโวที่วัดพระธาตุดอยกองมูและเดินลงมาสู่วัดม่วยต่อ งานประเพณีลอยกระทง โดยประชาชนจะทำกระทงเล็กๆ ไปลอยตามแม่น้ำ มีการประกวดกระทงใหญ่ที่หนองจองคำ มีมหรสพรื่นเริงตามบ้านเรือนจะจุดโคมไฟสว่าง นอกจากนี้ยังมีการลอยกระทงสวรรค์ ประเพณีการถวายข้าวยาคุ ภาษาไทยใหญ่เรียกว่า การทานข้าวหย่ากู่ งานนี้ทางวัดจะบอกบุญให้ชาวบ้านนำข้าวใส่หม้อนย น้ำผึ้ง ทำเป็นก้อนๆ ประมาณ 49 ก้อน มาถวายพระประธานตั้งแต่ย่างกุ้ง มักทำกันในเดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม เป็นต้น

ลักษณะทางเศรษฐกิจ ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดแม่ฮ่องสอน (GPP) จำนวน 11,448 ล้านบาท ผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อหัว (GPP per capita) จำนวน 56,862 บาท เป็นลำดับที่ 68 ของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558) ด้านรายได้เฉลี่ยของประชากร จากจำนวน 60,374 ครัวเรือน 164,017 คน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีรายได้รวมทั้งหมดของคนในจังหวัด จำนวน 9,105,001,789 บาทต่อปี หรือ รายได้เฉลี่ยทั้งหมดของคนในครัวเรือนเฉลี่ย 166,398.10 บาท คิดเป็นรายได้เฉลี่ยต่อคนจำนวน 61,081.16 บาทต่อปี (กรมการพัฒนาชุมชน, 2560) โดยมาจากอาชีพหลัก จำนวน 6,448,990,411 บาท หรือรายได้เฉลี่ย 121,128 บาทต่อครัวเรือนต่อปี รายได้จากอาชีพรอง/เสริม จำนวน 1,112,583,897 บาท หรือรายได้เฉลี่ย 17,568 บาทต่อครัวเรือนต่อปี รวมรายได้อื่นๆ จำนวน 661,983,318 บาท หรือรายได้เฉลี่ยจากอื่นๆ 10,834 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ทั้งนี้ยังมีรายได้จากการทำกิน/หาไว้ใช้เอง จำนวน 880,553,134 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือรายได้เฉลี่ย 15,296 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (กรมการพัฒนาชุมชน, 2559)

รายจ่ายเฉลี่ยครัวเรือนภาพรวมระดับจังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 60,285 ครัวเรือน 177,828 คน มีรายจ่ายครัวเรือนรวมเฉลี่ย 92,939 บาทต่อปี รายจ่ายบุคคลรวมเฉลี่ย 31,507 บาทต่อปี โดยแหล่งรายจ่ายของครัวเรือน มากที่สุดคือ อุปโภคบริโภคที่จำเป็น จำนวน 53,629 บาทต่อปี รองลงมาคือ ต้นทุนการผลิต จำนวน 19,109 บาทต่อปี ชำระหนี้ 11,000 บาทต่อปี และอุปโภคบริโภคที่ไม่จำเป็น จำนวน 9,204 บาทต่อปี ตามลำดับ (กรมการพัฒนารัฐบาล, 2559)

ด้านอาชีพของประชากร สรุปรูปภาพรวมจังหวัด จำนวน 181,385 ราย ประกอบอาชีพภาคการเกษตร ได้แก่ ทำไร่ ทำสวน ประมง ปศุสัตว์จำนวน 43,565 ราย คิดเป็นร้อยละ 24.02 ในส่วนการทำนามีจำนวน 28,061 ราย คิดเป็นร้อยละ 15.47 ส่วนอาชีพนอกภาคการเกษตร ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว อื่น ๆ จำนวน 43,499 ราย คิดเป็นร้อยละ 23.98 และอาชีพอื่น ๆ เช่น ราชการ จนท.รัฐ พนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานบริษัท จำนวน 9,253 ราย คิดเป็น ร้อยละ 5.1 ผู้ไม่มีอาชีพ 13,791 ราย คิดเป็นร้อยละ 7.6 กำลังศึกษา จำนวน 43,216 ราย คิดเป็นร้อยละ 23.83 (กรมการพัฒนารัฐบาล, 2559)

ลักษณะทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม่ฮ่องสอน หรือ เมืองสามหมอก เป็นจังหวัดที่มีมนต์เสน่ห์ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสและธรรมชาติได้เป็นอย่างดีแม้ว่าเส้นทางที่จะเข้าสู่จังหวัดจะยาวไกลตลอดด้วยโค้งถึง 1,864 โค้ง แต่ความเป็นธรรมชาติขุนเขาอันกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์ ป่าไม้เขียวขจีสีสดสวยของดอกบัวตองและความโอบอ้อมอารี ความมีน้ำใจของชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งชาวไทยใหญ่และชาวไทยภูเขา มีจุดเด่นด้านการท่องเที่ยวอยู่ 2 ประเภท คือ ด้านธรรมชาติและด้านศิลปวัฒนธรรม สภาพพื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์ที่ดินในจังหวัดแม่ฮ่องสอนจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 7,978,039.52 ไร่ หรือประมาณ 12,681.26 ตารางกิโลเมตร โดยเป็นเนื้อที่ป่า จำนวน 6,905,002.46 ไร่ หรือประมาณ 11,048.00 ตร.กม คิดเป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 86.55 และเนื้อที่ไม่ใช่ป่าจำนวน 1,073,037.06 ไร่ หรือประมาณ 1,570.26 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 13.45 (กรมป่าไม้, 2559) เป็นพื้นที่ทำการเกษตรกรรม จำนวน 306,571 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.83 ของพื้นที่จังหวัด (สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2560) เนื่องจากสภาพพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนส่วนใหญ่เป็นหุบเขา พื้นที่ราบเพื่อการเพาะปลูกมีน้อย พื้นที่การเพาะปลูกจึงเป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 103,657 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกร 51,204 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 49.70 (สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2558)⁵

บริบทพื้นที่อำเภอขุนยวม

อำเภอขุนยวม ตั้งอยู่บนที่ราบกว้างใหญ่ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 600 เมตร มีพื้นที่รวม 2,365 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,478,125 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าเขา มีพื้นที่ราบระหว่างภูเขา

⁵www.maehongson.go.th

ประมาณ 260 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 11 ของพื้นที่อำเภอ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดฯ 67 กิโลเมตร ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 และอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 1,033 กิโลเมตร ทิศเหนือ ติดต่อกับรัฐกะยา (ประเทศพม่า) และตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน และทิศตะวันตก ติดต่อกับรัฐกะยา (ประเทศพม่า) แนวพรมแดน ระยะทาง 83 กิโลเมตร⁶ ปัจจุบันอำเภอขุนยวมแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 6 ตำบล 45 หมู่บ้าน ภูมิอากาศ มีลักษณะอากาศค่อนข้างจะเย็นสบายตลอดปี

อำเภอขุนยวม มีประชากร 23,100 คน (พ.ศ. 2560) ความหนาแน่น 13.60 คน/ ตร.กม. มี 4 ชนเผ่า จะอยู่เป็นกลุ่มก้อน ดังนี้ 1. กลุ่มไทใหญ่ ส่วนใหญ่อยู่บริเวณเขตชุมชน เทศบาล และหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น ตำบลเมืองปอน ตำบลแม่เงา มีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาช้านาน และมีการแสดงออกหรือกิจกรรมต่อเนื่องตลอดทั้งปี วัฒนธรรมประเพณีมีความโดดเด่นและมีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มไทใหญ่ในประเทศเมียนมาร์ 2. กลุ่มกะเหรี่ยง ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด ประมาณร้อยละ 75 จะอยู่ในพื้นที่ชนบท ห่างไกลออกไป มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายในชุมชนของตน แต่ปัจจุบันคนรุ่นใหม่มีการศึกษาที่ดีขึ้น สภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเริ่มมีส่วนร่วมในด้านการปกครองท้องถิ่น 3. กลุ่มม้ง อยู่ในตำบลแม่อุคอ มีจำนวน 2 หมู่บ้าน ยังคงยึดมั่นในประเพณีของชนเผ่าตนเอง มีการศึกษาที่ดีขึ้น มีความขยันในการประกอบอาชีพ ปัจจุบันได้ขยายพื้นที่ทำกินลงมาในพื้นที่ของชาวกะเหรี่ยง และคนไทใหญ่ ด้วยการเช่าที่ดินทำนา ทำไร่ ทำให้เป็นกลุ่มที่มีฐานะค่อนข้างมั่นคง 4. กลุ่มคนเมือง เป็นกลุ่มที่มีไม่มากนักในเขตชุมชน เทศบาล และกระจัดกระจายตามหมู่บ้านของคนไทใหญ่ และมีความกลมกลืนทางด้านสังคมและวัฒนธรรม การประกอบอาชีพ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ประมาณร้อยละ 80.6 ของประชากรทั้งหมด ส่วนอาชีพอื่นๆ มีเพียงเล็กน้อย เช่น ค้าขาย รับจ้าง เป็นต้น การเกษตรกรรม การเพาะปลูก พืชหลักที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง งามาขาว กะหล่ำปลี มะเขือเทศ กระเทียม และหอมแดง⁷

ตอนที่ 3 สถานการณ์การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ป่าชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่สูง มีการสงวนรักษาพื้นที่ป่าเพื่อเป็นต้นน้ำ เป็นแหล่งอาหารสมุนไพร และประกอบพิธีกรรม การดูแลรักษาป่าชุมชนทำโดยการจำแนกป่าออกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ เช่น เป็นป่าขุนน้ำ ป่าความเชื่อ ป่าใช้สอย และชุมชนผู้รักษาป่าก็มีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ แม้ว่าประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายรองรับสถานภาพป่าชุมชน แต่ในทางปฏิบัติ กรมป่าไม้ได้มีการจัดตั้งสำนักจัดการป่าชุมชนและมีการสนับสนุนชุมชนในการจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ได้มีการจดทะเบียน

⁶ <https://th.wikipedia.org/wiki/>

⁷ <http://www.maehongson.go.th/th/province-info/administrative-region/khun-yuam.html>

การจัดตั้งป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชน และมีการสนับสนุนทั้งด้านวิชาการและทรัพยากร แต่อย่างไรก็ตามทั้งงบประมาณและบุคลากรก็ยังคงไม่เพียงพอ ในขณะที่เดียวกันยังมีองค์กรชุมชนที่มีการจัดการนิเวศป่าไม้ที่ไม่ได้จดทะเบียนกับกรมป่าไม้อีกจำนวนหนึ่งด้วยเนื่องจากข้อจำกัดทางกฎหมายที่ชุมชนไม่สามารถอาศัยและมีการจัดการป่าในพื้นที่อนุรักษ์

ในปัจจุบันประเทศไทยมีการจัดการนิเวศป่าไม้ในรูปแบบป่าชุมชนมากกว่า 10,000 ป่าชุมชน ซึ่งรวมทั้งที่ขึ้นทะเบียนกับ กรมป่าไม้และอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีป่าชุมชนที่ขึ้นทะเบียนกับกรมป่าไม้รวมทั้งสิ้น 11,114 หมู่บ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 6,085,188 ไร่ 1 งาน 58 ตารางวา และป่าชุมชนที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนกับกรมป่าไม้ และอยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ อีก 1,906 ป่าชุมชน ที่ครอบคลุม 10,726 หมู่บ้าน ซึ่งมีการประมาณการว่าชุมชนมีการจัดการพื้นที่ป่าในรูปแบบของป่าชุมชนมากกว่า 7,870,000 ไร่ (1.2 ล้านเฮกตาร์) หรือประมาณ 7% ของพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทย ทั้งที่อยู่นอกเขตและในเขตพื้นที่อนุรักษ์ ป่าชุมชนในประเทศไทยมีกระจายทั่วทุกภาคในรูปแบบการจัดการที่แตกต่างหลากหลายไปตามสภาพภูมินิเวศวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ สังคม⁸

กรมป่าไม้ ได้ดำเนินโครงการป่าชุมชน หรือ การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน มาตั้งแต่ พ.ศ. 2543 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) โดยดำเนินการในหมู่บ้านเป้าหมายรอบแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติรัศมี 5 กิโลเมตร เพื่อให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการ ควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่า พัฒนาสิ่งแวดล้อม พัฒนาป่าไม้และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนควบคู่กันไป ตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง โดยผลการดำเนินงาน ณ วันที่ 30 มิถุนายน 2561 มีจำนวนโครงการป่าชุมชนทั้งสิ้น 11,114 หมู่บ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 6,085,188 ไร่ 1 งาน 58 ตารางวา โดยภาคเหนือมีเนื้อที่ป่าชุมชนมากที่สุด 3,863,473 ไร่ 43 ตารางวา รองลงมา คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่ 1,411,749 ไร่ 3 งาน 19 ตารางวา ภาคกลาง มีเนื้อที่ 567,891 ไร่ 1 งาน 35 ตารางวา และภาคใต้ มีเนื้อที่ 214,575 ไร่ 2 งาน 18 ตารางวา ตามลำดับ

สภาพพื้นที่ป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์ที่ดินในจังหวัดแม่ฮ่องสอนจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 7,978,039.52 ไร่ หรือประมาณ 12,681.26 ตารางกิโลเมตร โดยเป็นเนื้อที่ป่า จำนวน 6,905,002.46 ไร่ หรือประมาณ 11,048.00 ตร.กม คิดเป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 86.55 และเนื้อที่ไม่ใช่ป่าจำนวน 1,073,037.06 ไร่ หรือประมาณ 1,570.26 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 13.45 (กรมป่าไม้, 2559) เป็นพื้นที่ทำการเกษตรกรรม จำนวน 306,571 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.83 ของพื้นที่จังหวัด (สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2560) เนื่องจากสภาพพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนส่วนใหญ่เป็นหุบเขา พื้นที่ราบเพื่อการเพาะปลูกมีน้อย พื้นที่การเพาะปลูกจึงเป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 103,657 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกร 51,204 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 49.70 (สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2558)

⁸ พื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทย 17,200,000 เฮกตาร์, FAO 2010

ด้านข้อมูลการใช้พื้นที่ทางการเกษตร พื้นที่ปลูก จำนวน 306,907 ไร่ แยกตามประเภทพืชเศรษฐกิจ ข้าวจำนวน 33,068 ราย เป็นพื้นที่ข้าวไร่ จำนวน 83,319 ไร่ ข้าวนาปี จำนวน 74,435 ไร่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ จำนวน 10,026 ราย พื้นที่ 60,000 ไร่ ถั่วเหลือง จำนวน 7,167 ราย พื้นที่ 45,296 ไร่กะหล่ำปลี จำนวน 2,205 ราย พื้นที่ 19,799 ไร่ กระเทียมจำนวน 5,082 ราย พื้นที่ 16,538 ไร่ พริกกะเหรี่ยงจำนวน 4,261 ราย พื้นที่ 11,079 ไร่ ถั่วแดงหลวง จำนวน 1,641 ราย พื้นที่ 11,026 ไร่กาแฟจำนวน ราย 2,029 พื้นที่ 5,323 ไร่ ถั่วลิสง จำนวน 914 ราย พื้นที่ 3,404 ไร่ ปลูกพืชทอง จำนวน 908 ราย พื้นที่ 3,347 ไร่ ยางพารา จำนวน 2,197 ไร่ มะเขือเทศ จำนวน 194 ราย พื้นที่ 1,316 ไร่ ส้มเขียวหวาน จำนวน 90 ราย พื้นที่ 795 ไร่ ลูกเนียงจำนวน 252 ราย พื้นที่ 274 ไร่ งามจำนวน 78 ราย พื้นที่ 204 ไร่ ใฝ่ จำนวน ราย 26 พื้นที่ 148 ไร่ หมากจำนวน 56 ราย พื้นที่ 66 ไร่ (สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2559)

การจัดการป่าชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับประเทศ ประจำปี พ.ศ 2558 รับรางวัลถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ป้ายประกาศเกียรติคุณ และเงินกองทุนอนุรักษ์ป่าชุมชน 200,000 บาท และรูปแบบการจัดการป่าชุมชนตำบลแม็กกี ที่มีการทำวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) กรณีตัวอย่างสองพื้นที่นี้เป็นการจัดการป่าชุมชนที่มีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงมีรูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร ปัจจุบัน (ปี 2561) ป่าชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมี 204 ป่าชุมชน ทั้งนี้พบว่า มีป่าชุมชนอีกหลายชุมชนที่ยังไม่มีในระบบฐานข้อมูลของกรมป่าไม้ แต่ละชุมชนมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่แตกต่างกันออกไป พื้นที่ป่าชุมชนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และป่าอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์ป่า และวนอุทยาน วิถีชีวิตของคนแม่ฮ่องสอนมีการพึ่งพิงป่าในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งยารักษาโรคและดูแลสุขภาพ ใช้ประโยชน์เพื่อหาวัสดุสำหรับนำมาประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และการใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งอาหารในการดำรงชีพและรายได้ ป่าชุมชนจึงมีบทบาทในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร และช่วยบรรเทาความยากจนกับคนในชุมชน นอกจากนี้ป่าชุมชนยังเป็นแหล่งเก็บรวบรวมพันธุ์กรรมตามธรรมชาติ โดยตรงที่จำเป็นต่อชาวบ้านในชุมชน ผลผลิตจากป่าที่สำคัญที่สร้างรายได้ ได้แก่ เห็ดถอบ เห็ดไข่เหือง เห็ดโคน ผักหวานป่า ผักกูด ดอกตัง เพกา ส้มปัด มะขามป้อม และ นูก เป็นต้น

ป่าชุมชนนับว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทหนึ่งที่มีคุณประโยชน์กับคนในชุมชนอย่างมากและเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการดำรงชีวิตของชุมชน ที่ผ่านมามีการศึกษาวิจัยของสกว. ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตจากป่าอยู่ 7 โครงการ ได้แก่ ปี 2544 โครงการรูปแบบการจัดการป่าชุมชน ต.แม็กกี อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน ,ปี 2547 โครงการการฟื้นฟูและถ่ายทอดสมุนไพรชาวม้ง ,ปี 2549-50 โครงการการจัดการตลาดผักปลอดสารพิษที่เหมาะสมและเป็นธรรมในช่วงการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่เกษตรกรรมยั่งยืน เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ.ขุนยวม ,ปี 2550

โครงการกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูกล้วยไม้ในท้องถิ่น ของชุมชนบ้านห้วยแม่สุริน อำเภอขุนยวม ,ปี 2553 โครงการแนวทางที่เหมาะสมในการลดหมอกควันตำบลขุนยวม ,ปี 2554 โครงการศึกษาและฟื้นฟูเพื่อจัดการอาหารแบบพอเพียงตามวิถี "ปากาเกอญอ" บ้านแม่อุคหลวง ตำบลแม่อุค อำเภอขุนยวม และปี 2559 โครงการพัฒนาระบบการผลิตน้ำผึ้งป่าอย่างมีคุณภาพ สร้างเศรษฐกิจฐานรากชุมชนเข้มแข็งโดยกลุ่มเยาวชนบ้านห้วยผึ้ง พบว่า อาหารต่างๆ ที่อยู่ในป่าและแหล่งน้ำธรรมชาติมีอยู่อย่างสมบูรณ์ทั้งพืชและสัตว์ โดยพืชมี 159 ชนิด สัตว์มี 102 ชนิด ซึ่งผลัดกันออกดอกออกผลตลอดปี คิดเป็นสัดส่วน 30 เปอร์เซ็นต์ของฐานอาหารทั้งหมด และสามารถเก็บหาได้ทุกเมื่อตามฤดูกาล แม้ว่าจะมีไม่มากเท่าในอดีตก็ตาม ส่วนความเลื่องด้านอาหาร พบว่า มีการบุกรุกพื้นที่อาหารของป่าชุมชน ทำให้อาหารจากป่าและแม่น้ำลดลง เป็นต้น

ตอนที่ 4 บริบททั่วไปของพื้นที่ศึกษาวิจัย 4 พื้นที่เรียนรู้

4.1 บริบทชุมชนบ้านต่อแพ⁹

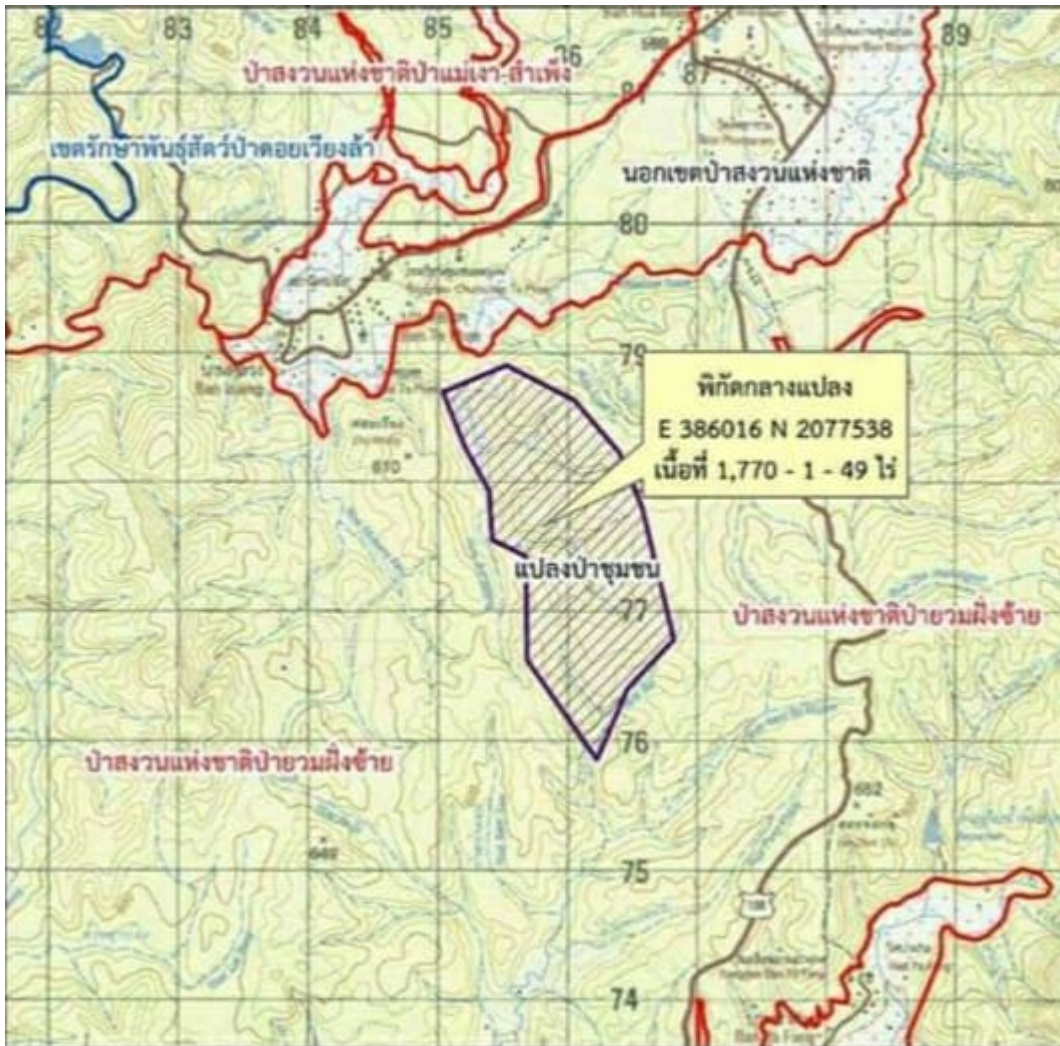
ประวัติชุมชน เดิมบริเวณทั้งหมด (บ้านต่อแพ –บ้านหลวง) เป็นบ้านเดียวกัน ต่อมาบ้านต่อแพขยายออกจากบ้านหลวง และแยกออกเป็นหมู่บ้านเมื่อประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา เมื่อตอนเป็นเด็ก พ่อจางคำโฮ่งเล่าว่า มีบ้านประมาณ 70 หลังเท่านั้น ต่อมาบ้านขยายไปทางวัดต่อแพ จึงกลายเป็นบ้านต่อแพ หมู่ 1 และบ้านหลวงหมู่ 8 แต่ที่บ้านหลวงมีศาลเจ้าเมือง เพราะเป็นบ้านเก่า (บ้านเริ่มแรก) พ่อเผ่าเผ [4]เล่าเพิ่มเติมว่า ตอนสมัยแรกเริ่มจะอยู่แถวบ้านหลวงพอคนมากขึ้นก็ขยายมาทางนี้(บ้านต่อแพ) ตอนแรกๆมีประมาณสิบกว่าหลังคาเรือนและเป็นป่าไม้ไปจนถึงแถวโรงเรียนจนกระทั่งเกิดไฟไหม้บ้านหลวง(ประมาณปี2472) คนบางส่วนก็มาอยู่บ้านใหม่ ต่อมาก็มีคนเมืองจากแม่แจ่มและแม่นาจองเข้ามาอยู่เพิ่ม และก็มีมีการขยายหมู่บ้านต่อ ๆมา คนพื้นถิ่นในหมู่บ้านต่อแพส่วนมากเป็นชาวไทยใหญ่ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทั้งนี้ชาวบ้านได้เริ่มรวมตัวกันดูแลรักษาในพื้นที่อย่างจริงจังตั้งแต่ปี 2550 และจดทะเบียนจัดตั้งป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ในปี 2557 ซึ่งมี นายชัยเดช สุทินกรณ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน และเป็นประธานป่าชุมชน โดยชุมชนมีมติร่วมกันที่จะดูแลรักษาป่า และน้อมนำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า ชาวชุมชนทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า

⁹ สมุดแผนพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เงา ,ผู้ใหญ่ชัยเดช บ้านต่อแพ

สภาพพื้นที่

การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านต่อแพ สามารถเดินทางโดยทางรถได้สะดวก ห่างจากตัวอำเภอขุนยวม 5 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านติดเขตป่าตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขา ริมฝั่งแม่น้ำยวม มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 1,900 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 900 ไร่ และเป็นพื้นที่ป่าประมาณ 1,000 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

ทิศ

เหนือ ติดต่อกับ บ้านขุนยวม ม.1 และ ทิศใต้ติดต่อกับ บ้านเมืองปอน ม.1 ต.เมืองปอน ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านขุนยวม ม.2 ต.ขุนยวมทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านหลวง ม.8 ต.แม่เงา

ภูมิอากาศ ฤดูร้อนเดือนมีนาคม เดือนพฤษภาคม ฤดูฝน เดือนมิถุนายน-เดือนตุลาคม ฤดูหนาวเดือนพฤศจิกายน-เดือนกุมภาพันธ์

ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทใหญ่ มีคนต่างถิ่นและบุคคลถือบัตรบุคคลพื้นที่สูง (พม่า)ปะปนบ้างเล็กน้อย จำนวนประชากร 751 คนจำนวนครัวเรือน 236 ครัวเรือนประชากรไทใหญ่ 667 คน 215 ครัวเรือนหญิง 328 คน ชาย 339 คนบุคคลพื้นที่สูง 84 คน 21 ครัวเรือน หญิง 44 คน ชาย 40 คน อาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 80 รองลงมาคือรับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน พื้นที่ด้านทิศเหนือ มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของพืชพรรณ และสัตว์ป่านานาชนิดซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีแม่น้ำสายสำคัญ ได้แก่ แม่น้ำยวม และลำห้วยสาขาอีกหลายสายที่มีต้นกำเนิดจากยอดเขาไหลรินมาหล่อเลี้ยงทุกชีวิตในชุมชน มีถ้ำและน้ำตกที่สวยงามด้วยความสมบูรณ์ของระบบนิเวศตามธรรมชาติ ทำให้อยอดคอดูถูกปกคลุมด้วยเมฆหมอกตลอดทั้งปี เกิดทัศนียภาพที่งดงาม มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ เส้นทางเดินธรรมชาติประวัติศาสตร์สงครามโลกไทย – ญี่ปุ่น น้ำตก และถ้ำผา

ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพอากาศโดยทั่วไปของพื้นที่ชุมชน แบ่งเป็น 3 ฤดูกาล ดังนี้

- 1) ฤดูฝน ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งพัดจากอ่าวเบงกอลและ อ่าวไทยพัดพาเอาความชุ่มชื้นมาทำให้เกิดฝนตกกระหน่ำเดือนมิถุนายน- เดือนตุลาคม โดยฝนจะตกชุกประมาณเดือนสิงหาคม
- 2) ฤดูหนาว ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พัดจากประเทศจีน นำเอาความหนาวเย็นและความแห้งแล้งสู่แผ่นดินระหว่างเดือนพฤศจิกายน - เดือนกุมภาพันธ์ซึ่งอากาศ จะหนาวจัดหมอกหนา ในช่วงเดือนมกราคม อุณหภูมิเฉลี่ยในช่วงฤดูหนาวอยู่ระหว่าง 10 -19 องศาเซลเซียส ในช่วงกลางวันแดดจ้า อากาศร้อน
- 3) ฤดูร้อน อยู่ในช่วงระหว่างเดือนมีนาคม – เดือนพฤษภาคม อุณหภูมิจะสูงสุด ในเดือนเมษายน ประมาณ 39 - 40 องศาเซลเซียส ซึ่งพื้นที่ตำบลนาปู่ป้อมจะมีฤดูฝนและฤดูหนาว ยาวนานกว่าฤดูร้อน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรดิน

สภาพโดยทั่วไปยังมีความอุดมสมบูรณ์ ปกคลุมไปด้วยต้นไม้และพืชพันธุ์นานาชนิด โดยมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพป่า ในพื้นที่ที่ราบเชิงเขา ที่ดอนและที่ลาดชัน ชุมชนได้อาศัยพื้นที่ในการทำไร่ ในที่ราบลุ่มแม่น้ำชุมชนได้อาศัยพื้นที่ทำนาโดยส่วนใหญ่

ทรัพยากรน้ำ

พื้นที่บ้านต่อแพมีลำน้ำที่สำคัญ คือลำน้ำยม ซึ่งเป็นลำน้ำขนาดใหญ่ที่จัดอยู่ในสายน้ำสาขาลุ่มน้ำเงา ที่มีชุมชนอาศัยและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ลุ่มน้ำจำนวนมาก ในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำของตอนบนมีความหลากหลายของระบบนิเวศมากมาย ลำน้ำยมไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน

ทรัพยากรป่าไม้

ตามสภาพโดยทั่วไปส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขาสูงที่เป็นป่าดิบเขา ร้อยละ 10 ของพื้นที่ พื้นที่ต่ำลงมามีลักษณะเป็นป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญ เช่น ไม้กฤษณา ไม้สน ไม้สักทอง ไม้แดง ไม้พลวง ไม้เต็ง ไม้ไผ่ต่างๆชนิดเป็นต้น พื้นที่ป่าตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ น้ำตกแม่สุรินทร์ และป่าสงวนแห่งชาติ เป็นหน่วยงานที่ควบคุมและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชน

ทรัพยากรสัตว์ป่า

สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ มากมายหลายประเภทของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ที่มีมากได้แก่ หมูป่า เก้ง ลิง ค่าง ชะนี และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมหายาก ได้แก่ หมี เลียงผา กวางผา กวางเป็นต้น นอกจากนี้ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมและสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกชนิดต่าง ๆ สัตว์ป่าประเภทนก ได้แก่ ไก่ป่า ไก่ฟ้า นกเงือก และนกชนิดต่าง ๆ มากมาย และมีสัตว์ที่หายากประเภทนี้คือ นกยูงบริเวณลำห้วยมีสัตว์น้ำจำพวกปลาหลายชนิด กุ้งและปูชนิดหายาก นอกจากนี้ยังมีปริมาณของแมลงมากและหลากหลาย แสดงให้เห็นถึงสภาพระบบนิเวศของเขตที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ

ป่าชุมชนบ้านต่อแพ

ป่าชุมชนมีกิจกรรมพัฒนาชุมชนตลอดปี เช่นการบวชป่า ปลูกป่า สร้างฝาย สร้างแนวกันไฟ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ ป่าชุมชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์พลังงานและรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งการรักษาป่าต้นน้ำ และมีการจัดทำระบบประปาภูเขาเพื่อใช้ในหมู่บ้าน ทำให้บ้านต่อแพมีน้ำใช้ตลอดปี นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งธนาคารขยะโดยการแยกขยะจำหน่าย การนำเศษอาหารไปทำปุ๋ยหมัก-น้ำหมักชีวภาพ การผลิตถ่านอัดแท่งจากเศษใบไม้เป็นพลังงานทดแทน ผู้นำป่าชุมชนมุ่งเน้นการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างจิตสำนึก โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการส่งเสริมอาชีพแก่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง การจัดตั้งกลุ่มเกษตรปลอดภัยที่ปลูกพืชโดยไม่ใช้สารเคมีซึ่งนำมาประกอบอาหารให้นักท่องเที่ยว และการสนับสนุนภูมิปัญญาชาวบ้านในการผลิตผลิตภัณฑ์ เช่น การผลิตหมวกสานจากไม้ไผ่ที่เรียกว่าก๊วยไต การสานใบตองตึงเพิ่มมูลค่าเพื่อนำมาทำเป็นแพมุงหลังคาและใช้คลุมแปลงปลูกสตอเบอรี่ การส่งเสริมการทำบรรจุภัณฑ์

นอกจากนี้ ป่าชุมชนมีการจัดทำโฮมสเตย์และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในป่าชุมชน คือ เส้นทางเดินทัพญี่ปุ่น สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

ด้วยความมุ่งมั่นและทุ่มเทในการอนุรักษ์ธรรมชาติจนทำให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ อีกทั้ง การมีผู้นำที่เข้มแข็ง ชาวบ้านมีความรักใคร่สามัคคีปรองดองกัน และมีส่วนร่วมในการพัฒนารักษาป่าบนแนวคิดเพื่อการพัฒนาชุมชน พร้อมทั้งการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรให้แก่เยาวชน ทำให้ป่าชุมชนบ้านต่อแพคว้งรางวัลป่าชุมชนสุดยอดระดับประเทศไปครอง เป็นป่าชุมชนตัวอย่างที่สร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนทุกคนที่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของประเทศ

4.2 บริบทชุมชนบ้านท่าหินสั้ม¹⁰

บ้านท่าหินสั้มมีครัวเรือน 127 ครัวเรือน อาชีพหลัก คือการทำเกษตรกรรม เช่น การทำข้าวนา ข้าวไร่ พืชเศรษฐกิจหลักในชุมชนได้แก่ กระเทียม ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พริก และถั่วเหลือง ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยง 70% และคนเมือง 30% รายได้หลักของชุมชน คือการทำเกษตร

บ้านท่าหินสั้ม ตั้งมาแล้ว 100 กว่าปี ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ของหมู่บ้านประมาณ 700 ตารางกิโลเมตร เป็นชุมชนคนเมือง ชนเผ่าไทใหญ่ กระเหรี่ยง มีวิถีอยู่อย่างเรียบง่าย ทำนาทำสวน และเลี้ยงสัตว์

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ แม่ลาหลวง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านแม่กิ๊

ทิศใต้ ติดต่อกับ ขุนยวม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ แม่ยวมน้อย

รวมระยะทางการเดินทางจากอำเภอขุนยวม ถึง บ้านท่าหินสั้ม 25 กิโลเมตร บ้านท่าหินสั้มห่างจากที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองปอน 13 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิอากาศ

มีภูมิอากาศแบบเย็น ชื้น โดยในฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนลมเย็นๆ อากาศหนาวจัดในฤดูหนาว และฝนจะตกชุกในฤดูฝน อีกทั้งมีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปี โดยทั่วไปในตอนกลางคืนสภาพภูมิอากาศจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนทั้ง 3 ฤดูกาล

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ช่วงระหว่างกลางเดือนกุมภาพันธ์ – กลางเดือนพฤษภาคม

¹⁰ ข้อมูลสรุปเวทีเก็บข้อมูลชุมชน โครงการวิจัย ครั้งที่ 3 บ้านท่าหินสั้ม

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ช่วงกลางเดือนพฤษภาคม – เดือนตุลาคม มีอากาศชุ่มชื้น
ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม – กลางเดือนกุมภาพันธ์ มีอากาศหนาวเย็นมาก

สังคม

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวน ทำนา ซึ่งอาศัยอยู่ตามพื้นที่สูง มีเชื้อชาติไทย เป็นคนเมือง ชนเผ่าไทใหญ่ และกะเหรี่ยง ซึ่งมีนิสัยรักความสงบ สันโดษและมีมัธยัสถ์ อยู่อย่างพอเพียง มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาและสืบทอดรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมเอาไว้เป็นอย่างดี
เศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม(ทำนา-ทำสวน) คิดเป็น 85% ของประชากรทั้งหมด ส่วนมากจะทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพ รายรับส่วนใหญ่มาจากการรับจ้างทั่วไปและการค้าขาย เช่น กะเทียม ถั่วเหลือง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ขายาว หนุ่ย ไก่ เป็นต้น โดยรวมการทำเกษตรกรรมเพื่อไว้กินในครัวเรือน และแบ่งปัน เหลือแล้วค่อยขาย อาชีพหลักของราษฎรส่วนใหญ่ คือ การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ และการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะเทียม ถั่วเหลือง พริกกะเหรี่ยง ข้าวโพด เป็นต้น

สภาพพื้นที่

พื้นที่โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ สำหรับการเกษตรมีน้อยมาก โดยมีพื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ยประมาณ 5 ไร่ ต่อครัวเรือนเกษตรกร พืชที่ปลูกมาก ได้แก่ ข้าวนา ข้าวโพด กะเทียม ถั่วเหลือง และพื้นที่เพื่อการเกษตรอื่น ๆ เช่น การปศุสัตว์ โดยมีสัตว์เลี้ยงที่สำคัญ ได้แก่ วัว หนุ่ย ไก่

ภูมิประเทศ

ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนและสูงชัน มีที่ราบกลางหุบเขาเล็กน้อยที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่ดินทำกิน (นา-สวน-เลี้ยงสัตว์) ที่ตั้งบ้านเรือนของราษฎรส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่พื้นที่ราบ

การปกครอง

บ้านท่าหินสั้ม มีการปกครองเป็น คือ การมีผู้นำที่เป็นทางการ เป็นผู้นำที่ได้รับเลือกตั้งหรือแต่งตั้งจากทางการ เช่น ผู้นำหมู่บ้าน อสม. อบต.และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ส่วนเป็นผู้นำทางความเชื่อ หรือผู้นำทางจิตวิญญาณ ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของสมาชิก ซึ่งได้รับการสืบทอดจากวงศ์ตระกูล ไม่มีแล้ว

บ้านท่าหินสั้มมีการผลิตข้าวไร่ 60% ข้าวนา 10% และกะเทียม ข้าวโพด 30% ระบบน้ำในการเกษตรมีเพียงพอต่อการผลิตตลอดฤดูกาล พื้นที่อาหารจากป่าชุมชนมีจำนวน 4 พื้นที่ ที่สามารถใช้ประโยชน์ ได้แก่พื้นที่ป่าห้วยยาว ป่าห้วยบ้านห่าง ป่าผาหม่นน้ำและป่าห้วยโจน พื้นที่ทั้งหมดมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านมีการจัดการดูแลไว้ใช้สอยใช้ประโยชน์เป็นอย่างดี

4.3 บริบทชุมชนบ้านหัวแม่สุริน¹¹

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

บ้านหัวแม่สุริน หรือ ชื่อเดิมเรียกว่า “เสอลีลึ” ผู้ที่มาตั้งหมู่บ้านคนแรกคือ นายนะโผ สาเหตุที่อพยพมาตั้งหมู่บ้าน เนื่องจากสภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการทำนา ทำไร่ข้าว หมู่บ้านได้ก่อตั้งมาแล้วประมาณ 7 ช่วงอายุคนหรือประมาณ 370 ปี พื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านประมาณ 45,625 ไร่ ก่อนนั้นบ้านหัวแม่สุรินมีเพียง 4 หย่อมบ้านแต่ละหย่อมบ้านมีชื่อเรียกต่างกัน ตามที่หัวหน้าหย่อมบ้านเรียก “ฮีโจ” ดังนี้ บ้านพะเปยเย คือ บ้านหัวแม่สุริน, บ้านอะพอ คือ บ้านหัวสะ, บ้านจ้อซา คือ บ้านพะยอย, บ้านชีซา คือ บ้านแม่สุรินน้อย ซึ่งทั้ง 4 หย่อมบ้านรวมกันเรียกว่า “เสอลีลึ” หรือ บ้านหัวแม่สุริน

บ้านหัวแม่สุรินเป็นหมู่บ้านทางการ คือ หมู่ที่ 2 ตำบล แม่อุค อำเภอ ขุนยวม จังหวัด แม่ฮ่องสอน การปกครองประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้วจำนวน 10 คน ปัจจุบันมีผู้นำหมู่บ้านที่เป็นทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน) คือ นายทวีชัย รัชตฤทธิกิจ

ปัจจุบันบ้านหัวแม่สุรินมีหย่อมบ้านรวมกันทั้งหมด 10 หย่อมบ้าน คือ บ้านหัวแม่สุริน, บ้านหัวสะ, บ้านกะโน, บ้านพะยอย, บ้านแม่สุรินน้อย, บ้านแม่สุรินน้อยเหนือ, บ้านแม่สุรินน้อยใต้, บ้านสบแม่สุรินน้อย, บ้านสามหลัง, บ้านแม่อุคน้อย (คอก้อยคี) มีจำนวน 219 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 764 คน แยกเป็นชาย 394 คน เป็นหญิง 370 คน ซึ่งสามารถจำแนกตามหย่อมบ้านต่างๆ ได้ดังนี้

1. บ้านหัวแม่สุริน มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร
2. บ้านหัวสะ มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร
3. บ้านกะโน มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร
4. บ้านพะยอย มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร
5. บ้านแม่สุรินน้อย มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร
6. บ้านแม่สุรินน้อยเหนือ มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร
7. บ้านแม่สุรินน้อยใต้ มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร
8. บ้านสบแม่สุรินน้อย มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร
9. บ้านสามหลัง มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร
10. บ้านแม่อุคน้อย มีจำนวน ครัวเรือน มีประชากร

ประชากรส่วนใหญ่นับถือ ศาสนา พุทธ นับถือ ผีบรรพบุรุษ และ ศาสนาคริสต์เพียงบางส่วนมี ประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ ประเพณีมัดมือ(เกี้ยว) ประเพณีปีไหม ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีกินข้าว

¹¹ ข้อมูลหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลแม่อุค อำเภอขุนยวม ปี 2561

ใหม่ ประเพณีทุกอย่างอาจไม่ตรงกันทุกปีก็ได้ แล้วแต่หัวหน้าหมู่บ้านหรือฮีโร่ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็น
ระยะเวลาก่อนจะถึงฤดูกาลการเกษตร

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ทุ่งบัวตอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านหนองเขียว

ทิศใต้ ติดต่อกับ อุทยานน้ำตกหัวแม่สุริน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านแม่อุคคอน้อย-พะທີ

รวมระยะทางการเดินทางจากอำเภอขุนยวม ถึง บ้านหัวแม่สุริน ประมาณ 35 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิอากาศ

มีภูมิอากาศแบบเย็น ขึ้น โดยฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนลมเย็นๆ อากาศจะหนาวจัดในฤดูหนาวและฝน
จะตกชุกในฤดูฝน อีกทั้งมีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปี โดยทั่วไปในตอนกลางคืนสภาพภูมิอากาศจะมีความ
แตกต่างกันชัดเจนทั้ง 3 ฤดูกาล

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ช่วงระหว่างกลางเดือนกุมภาพันธ์-กลางเดือนพฤษภาคม

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ช่วงกลางเดือนพฤษภาคม-เดือนตุลาคม มีอากาศชุ่มชื้น

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม-กลางเดือนกุมภาพันธ์ มีอากาศหนาวเย็นมาก

สภาพทางสังคม

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา ทำสวน ซึ่งอาศัยอยู่ตามพื้นที่สูง มีเชื้อชาติไทย เป็น
ชนเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งมีนิสัยรักความสงบสันโดษและมีมรรยาท อยู่ยังพอเพียง มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
และสืบทอดรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมเอาไว้เป็นอย่างดี

1. สิ่งสาธารณูปโภค

หมู่บ้านหัวแม่สุรินตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอ ขุนยวม ระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร การ
คมนาคมเข้าถึงหมู่บ้านต่างๆในฤดูฝนจะมีความลำบากและไม่สะดวกเป็นบางหมู่บ้าน ในหมู่บ้านมีสิ่ง
อำนวยความสะดวกที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐเช่น โรงเรียน, ประปาภูเขา, วัด, พลังงาน
แสงอาทิตย์, พลังงานน้ำ, เนตประชารัฐ, การไฟฟ้า, ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน, ถนนคอนกรีตภายใน
หมู่บ้านเป็นต้น ชุมชนมีการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกัน

2. ผู้นำ/กลุ่ม/กองทุน

หมู่บ้านหัวแม่สุรินมีคณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างทางการ 9 คน คณะกรรมการหมู่บ้านจะมีบทบาทในการทำหน้าที่ที่เป็นทางการเช่น ผู้ใหญ่บ้าน อสม. อบต. เป็นต้น ส่วนผู้นำอาวุโสของหมู่บ้านจะมีบทบาทด้านวัฒนธรรมประเพณีซึ่งเรียกว่า “ฮีโ” (ผู้นำทางศาสนา)

กลุ่มสตรีและกลุ่มเยาวชนมีบทบาทในการมีส่วนร่วมพัฒนาหมู่บ้านค่อนข้างน้อย

หมู่บ้านหัวแม่สุรินได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนจากหน่วยงานต่างๆเช่น กองทุนกขคจ., กองทุนยา, กองทุนฟื้นฟู, กองทุนเพื่อการเกษตร, กองทุนศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านได้กู้ยืมเพื่อนำไปใช้ประกอบอาชีพจากกองทุนต่างๆในหมู่บ้านจะอยู่ภายใต้การดูแลจัดการของคณะกรรมการหมู่บ้าน

1. การศึกษาและสาธารณสุข

บ้านหัวแม่สุรินมี 10 หมู่บ้านมีโรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานจำนวน 1 โรงเรียนกับโรงเรียนเขตพื้นที่การศึกษาอำเภอขุนยวมจำนวน 2 โรงเรียน ได้แก่โรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน อยู่ในพื้นที่ จำนวน 1 โรงเรียนซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านหัวแม่สุริน มีนักเรียน 76 คน มีครูจำนวน 7 คน มีผอ.โรงเรียนชื่อ นายเจษฎา บุญพิทักษ์ ส่วนโรงเรียนเขตพื้นที่การศึกษาอำเภอขุนยวม ห้องเรียนบ้านแม่สุรินน้อยมีนักเรียนจำนวน 50 คน มีครูจำนวน 4 คน มีผอ.โรงเรียนชื่อ นางดารารัตน์ ผิวผัน และห้องเรียนบ้านแม่อุคน้อยมีนักเรียนจำนวน 17 คน มีครูจำนวน 2 คน มีผอ.โรงเรียนชื่อ นางดารารัตน์ ผิวผัน

ด้านสาธารณสุข ทุกหมู่บ้านเมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยต้องไปรับบริการที่สถานีอนามัยบ้านปางตอง สสช.แม่อุค ตำบลแม่อุค จังหวัดแม่ฮ่องสอนและโรงพยาบาลประจำอำเภอ ส่วนบ้านสบแม่สุรินน้อยได้ชาวบ้านจะไปรับบริการที่สถานีอนามัยบ้านแม่สุริน ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนและโรงพยาบาลประจำอำเภอ

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม(ทำไร่-ทำนา-ทำสวน)คิดเป็นร้อยละ 85% ของประชากรทั้งหมด ส่วนมากจะทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพ รายได้อีกส่วนได้มาจากการรับจ้างทั่วไปและการค้าขายเช่น ขายกาแฟ ขายวัว-ควาย ขายหมู-ไก่ เป็นต้น โดยรวมและจะเห็นว่าการทำเกษตรกรรมเพื่อไว้กินในครัวเรือนและแบ่งปันเหลือแล้วค่อยขาย อาชีพหลักของราษฎรส่วนใหญ่คือ การทำนา,ทำไร่,ทำสวน,เลี้ยงสัตว์,ทอดผ้ากะเหรี่ยง,การแกะสลักไม้,การปลูกพืชเศรษฐกิจเช่น กาแฟ,เสาวรส,ตะไคร้ต้น,มะขามป้อม,พริกกะเหรี่ยง เป็นต้น จึงจะเห็นได้ว่าหมู่บ้านหัวแม่สุรินมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มาก

สภาพทางทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านหัวแม่สุริน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน ส่วนพื้นที่ราบสำหรับทำการเกษตรมีน้อยมาก ดังนั้นการเพาะปลูกเฉลี่ยประมาณ 7 ไร่ ต่อครัวเรือน เกษตรกรปลูกพืชที่มาก ได้แก่ ข้าวนา, ข้าวไร่, กาแฟและพื้นที่เพื่อการเกษตรอื่นๆ เช่น การปลูกสัตว์ โดยมีสัตว์เลี้ยงที่สำคัญ ได้แก่ วัว, ควาย, หมู, ไก่

ระบบการถือครองที่ดินบ้านหัวแม่สุรินส่วนใหญ่ได้รับมรดกตกทอดจากพ่อแม่ ครอบครัวหนึ่งมีพื้นที่ทำกินครอบครัวละ 5-7 แปลง ได้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ (1) ที่ดินที่เป็นปัจเจกหรือส่วนบุคคลได้แก่พื้นที่นา, พื้นที่สวน ซึ่งถือเป็นการมรดกเฉพาะบุคคล (2) พื้นที่ไร่มุมนเวียนเป็นการถือครองตามจารีตประเพณีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษผู้บุกเบิกที่ทำกิน ในการจัดการ การถือครองที่ดินโดยคนในหมู่บ้านจะมีพื้นที่แปลงใหญ่(แปลงรวม)ที่ใช้ทำไร่มุมนเวียนร่วมกัน ซึ่งถือเป็นสมบัติของส่วนรวมทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน

1) ที่ดิน มีการใช้ประโยชน์ดังนี้

-ทำนา ทั้งหมด	ครัวเรือน มีเนื้อที่ทั้งหมด	ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยประมาณ	ถึง/ไร่
-ทำไร่ ทั้งหมด	ครัวเรือน มีเนื้อที่ทั้งหมด	ไร่/ปีผลผลิตเฉลี่ยประมาณ	ถึง/ไร่
-ทำสวน มีทั้งหมด	ครัวเรือน มีเนื้อที่ทั้งหมด	ไร่	

น้ำ บ้านหัวแม่สุรินทั้ง 10 หย่อมบ้าน มีลำห้วยที่ใช้อุปโภคบริโภคประมาณ 10 ลำห้วย แต่ที่ใช้หลักๆ คือ ต้นน้ำแม่สามาดทุกลำห้วยมีน้ำไหลตลอดทั้งปี บ้านหัวแม่สุรินถึงจะอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติน้ำตกหัวแม่สุรินแต่ทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านถึงได้มีความอุดมสมบูรณ์มาก การกำหนดขอบเขตและการจำแนกพืชที่ยังไม่มีและไม่ชัดเจน

การวิเคราะห์ศักยภาพ/ข้อจำกัดของชุมชน

ศักยภาพ

บ้านหัวแม่สุรินทั้ง 10 หย่อมบ้านเป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงซึ่งมีความเชื่อประเพณีวัฒนธรรมของชนเผ่าจึงเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การประกอบอาชีพภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ทำให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดสรรผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนได้อย่างสมดุล

ข้อจำกัด

1) หมู่บ้านหัวแม่สุรินตั้งอยู่กระจัดกระจายหลายหย่อมบ้านทำให้การพัฒนาและการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ มีความลำบากเป็นบางพื้นที่

2) องค์กรชุมชน ผู้นำ สตรี เยาวชนและคณะกรรมการหมู่บ้านยังไม่ได้มีการพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการเท่าที่ควรทำให้องค์กรชุมชนขาดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาหมู่บ้าน

3) ชาวบ้านมีรายได้เสริมอื่นๆน้อยมาก นอกจากการเลี้ยงสัตว์ ทองผ้าอาชีพหลักของชาวบ้าน คือ ทำนา ทำไร่ เพื่อยังชีพทางเลือกในการประกอบอาชีพเพิ่มรายได้ถึงว่าอย่างมีน้อยมาก

ยุทธศาสตร์แนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน

1) เสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
2) ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแสดงความร่วมมือในการพัฒนาอาชีพและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3) อบรมให้ความรู้แก่ผู้นำชุมชนในด้านเทคนิคการบริหารจัดการและจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการในหมู่บ้าน

1) มีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน มีการจัดเวทีชาวบ้าน องค์กรชาวบ้านระหว่างหมู่บ้านเพื่อหาแนวทางในการกำหนดมาตรการในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน

2) จัดทัศนศึกษาดูงาน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและประกอบอาชีพที่เหมาะสม

3) จัดฝึกอบรมเกษตรกรเพื่อเพิ่มความรู้และทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์

4) ส่งเสริมอาชีพที่ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้าน เช่น เสริมอาชีพเลี้ยงสัตว์มากยิ่งขึ้น

5) ติดตาม/นิเทศ ผลการดำเนินงานของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

4.4 บริบทชุมชนบ้านแม่กิ¹²

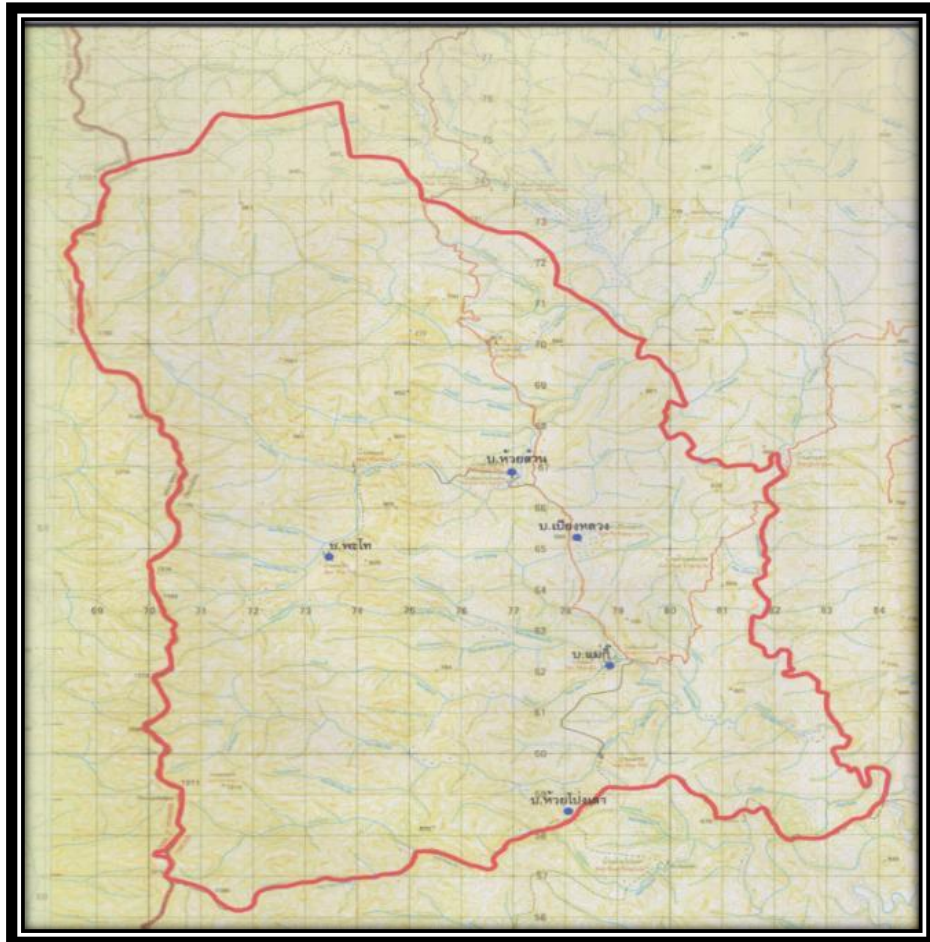
ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน

เมื่อประมาณ 160 ปีก่อน รวปี พ.ศ.2404 หรือก่อนนั้น มีกลุ่มชาวกระเหรี่ยงหรือปะกาเกอญอตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเล็กๆ ตามเขตป่าพื้นที่ตำบลแม่กิ ในอดีต ไม่น้อยกว่า 15 ชุมชน และมีการย้ายถิ่นฐานที่อยู่ไปเรื่อยๆ ไม่เป็นหลักแหล่งตามความเชื่อ และเมื่อประมาณปี พ.ศ.2410 ทางกรมได้มาจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นจำนวน 2 ชุมชน คือ หมู่ที่ 5 บ้านแม่กิ และหมู่ที่ 10 บ้านห้วยसान ซึ่งอยู่ภายในเขตการปกครองของตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และเมื่อประมาณปี พ.ศ.2526 ทางกรมได้จัดตั้งตำบลแม่กิขึ้นเป็นตำบลที่ 6 ของอำเภอขุนยวม โดยมีหมู่บ้านที่แยกออกมาคือหมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 10 มารวมอยู่ในตำบลแม่กิ

¹² สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลแม่กิ และเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ปี 2561

และมีการแบ่งเขตหมู่บ้านตามที่อยู่อาศัย จนมีทั้งหมด 5 หมู่บ้าน มีฐานะเป็นสภาตำบลแม่กิ๊ จนถึงปี พ.ศ.2547 ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลแม่กิ๊ จนถึงปัจจุบัน

แผนที่ตำบลแม่กิ๊

ข้อมูลทางกายภาพ

บ้านแม่กิ๊ มีที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน อยู่ห่างจากอำเภอขุนยวม ประมาณ 23 กิโลเมตร และห่างจากที่ว่าการอำเภอขุนยวม ประมาณ 25 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ประเทศสหภาพพม่า
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลแม่ลาหลวง อำเภอแม่ลาน้อย

ตารางแสดง : แผนที่ชุมชนบ้านแม่กิ๊

ข้อมูลทางกายภาพ

ตำบลแม่กิ๊ มีที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน อยู่ห่างจากอำเภอขุนยวม ประมาณ 23 กิโลเมตร และห่างจากที่ว่าการอำเภอขุนยวม ประมาณ 25 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ประเทศสหภาพพม่า
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลแม่ลาหลวง อำเภอแม่ลาน้อย

พื้นที่ทั้งหมด 94,375 ไร่ หรือ 151 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ทางการเกษตร 4,726 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตพันธุ์สัตว์ป่าดอยเวียงหลา และ เขตป่าชั้น A ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากความเข้มแข็งของประชาชนภายใต้การนำของชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตำบลแม่กิ๊ ที่เป็นแกนนำในการอนุรักษ์และพิทักษ์ผืนป่า

ลักษณะภูมิประเทศและลักษณะภูมิอากาศ

ตำบลแม่กิ๊ ตั้งอยู่ในหุบเขาที่มีภูเขาล้อมรอบทั้งสี่ด้าน หมู่บ้านต่าง ๆ จึงตั้งอยู่ในภูเขาสูงชันและที่ราบบริเวณลำน้ำ ลำห้วย สภาพอากาศมี 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ เดือนมีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม อากาศร้อนจัดในเดือนเมษายน

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ เดือนมิถุนายน ถึงเดือนตุลาคม ฝนตกชุกในเดือนกรกฎาคม/สิงหาคม

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ หนาวจัดในเดือนมกราคม

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงและป่าไม้ โดยทั่วไปเป็นป่าเขาทึบกันดาร มีภูเขาสูงสลับซับซ้อนถึงร้อยละ 95 มีพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา ประมาณร้อยละ 5 ของสภาพพื้นที่ มีพื้นที่ราบบริเวณแม่น้ำยมลำห้วยแม่กิ๊และลำแม่ขื่อน้อย หมู่ที่ 1 บ้านแม่กิ๊ ลำน้ำห้วยคี่ บ้านห้วยसान หมู่ที่ 2 ลำน้ำห้วยसान บ้านพะโท หมู่ที่ 3 ลำน้ำห้วยโปงเลา บ้านห้วยโปงเลา หมู่ที่ 4 ลำน้ำห้วยบ้านแม่ข่อ หย่อมบ้านห้วยโปงเลา หมู่ที่ 4

การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่

- บ้านแม่กิ๊ หมู่ที่ 1

มีพื้นที่อยู่อาศัย จำนวนโดยประมาณ 54 ไร่ 69 ตารางวา

พื้นที่ทำกิน จำนวนโดยประมาณ 1,715 ไร่ 97 ตารางวา

ประชากรบ้านแม่กิ๊

หมู่ที่	บ้าน	ชาย	หญิง	รวม	จำนวนครัวเรือน
1	แม่กิ๊	235	197	432	118
2	ห้วยसान	125	114	239	91
3	พะโท	124	111	235	69
4	ห้วยโปงเลา	154	164	318	97
5	เปียงหลวง	138	142	280	84
รวม		776	628	1,504	459

*ที่มา : ข้อมูล ณ วันที่ 23 เดือน มีนาคม พ.ศ.2560 สำนักทะเบียนอำเภอขุนยวม ที่ว่าการอำเภอขุนยวม

ประชากรและโครงสร้างประชากรตามอายุ บ้านแม่กิ๊

ช่วงอายุ	ชาย	หญิง	รวม
0-10	41	31	72
11-20	37	27	64
21-30	52	42	94
31-40	32	32	64
41-50	26	22	48
51-60	20	19	39
61-70	12	12	24
71-80	6	6	12
81-90	5	7	12
90 ปีขึ้นไป	1	0	1
สัญชาติอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ไทย/จีน	6	4	10
รวม	235	197	432

ด้านคมนาคม

การเดินทางเข้าสู่ตำบลแม่กิ๊ มี 3 ทางดังนี้ (เริ่มจากเชียงใหม่)

1. ผ่านทางหลวงหมายเลข 108 เข้าสู่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านอำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ก่อนถึงอำเภอขุนยวม 16 กิโลเมตร จะมีทางแยกเลี้ยวซ้ายจากถนนหมายเลข 108 เป็นถนนทางหลวงชนบทหมายเลข 1337 เข้าสู่ตำบลแม่กิ๊ เป็นทางลาดยางเข้าสู่บ้านแม่กิ๊ หมู่ที่ 1 ประมาณ 15 กิโลเมตร จุดสิ้นสุดถนนลาดยางสาย 1337 ที่บ้านปึงหลวง หมู่ 5 รวมระยะทางจากเชียงใหม่ ประมาณ 378 กิโลเมตร

2. ผ่านทางหลวงหมายเลข 1095 จากอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เข้าสู่อำเภอปาย อำเภอปางมะผ้า อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน เข้าสู่อำเภอขุนยวม นับจากอำเภอขุนยวมไปอีกประมาณ 16 กิโลเมตร ไปทางอำเภอแม่ลาน้อย จะมีทางแยกเป็นถนนทางหลวงชนบทหมายเลข 1337 เข้าสู่ตำบลแม่กิ๊ รวมระยะทางสายนี้ ประมาณ 292 กิโลเมตร

3. ผ่านถนนทางหลวงสาย 1263 จากอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เข้าสู่ตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนยวม ระยะทางประมาณ 206 กิโลเมตร ลักษณะเส้นทางเป็นถนนคดเคี้ยว สูงชัน แคบ ต้องใช้ความชำนาญในการขับขี่รถ เหมาะกับผู้ที่รักการผจญภัย และท่องเที่ยวธรรมชาติ

การคมนาคมในตำบลแม่กิ๊

บ้านแม่กิ๊ หมู่ที่ 1 (ห้วยมบ้าน ห้วยคลองเซ) นับจากทางแยกถนนทางหลวงชนบทหมายเลข 1337 เป็นถนนคอนกรีต(คสล.) เข้าในหมู่บ้าน ถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนน คสล. บางสายยังเป็นถนนดินลูกรังที่ชาวบ้านขุดขึ้นเอง เป็นทางสายเล็กๆ เข้าบ้าน เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นภูเขา การตั้งบ้านเรือนตามไหล่เชิงเขา จึงเป็นอุปสรรคในการก่อสร้างให้เข้าถึงทุกหลังคาเรือน และด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณ

สาธารณูปโภคอื่นๆ

ไฟฟ้า ประชาชนในพื้นที่มีไฟฟ้าใช้ ร้อยละ 50

โทรคมนาคม (ระบบโทรศัพท์)

ในพื้นที่มีสัญญาณโทรศัพท์เครือข่าย True move มีสัญญาณบางจุดในหมู่บ้าน ได้แก่ บ้านแม่กิ๊ หมู่ที่ 1 บ้านห้วยसान หมู่ที่ 2 บ้านห้วยโป่งเตา หมู่ที่ 4 และบ้านเปียงหลวง หมู่ที่ 5 และสัญญาณโทรศัพท์เครือข่าย AIS มีสัญญาณบางจุดในหมู่บ้าน

แหล่งน้ำในพื้นที่

1. แม่น้ำยม ลำห้วยแม่กิ๊ ลำห้วยแม่ข่อยและ 3 ห้วยทาง
2. แหล่งน้ำสาธารณะ จำนวน 7 แห่ง
3. ประปาหมู่บ้าน จำนวน 9 แห่ง

ด้านการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่รู้หนังสือ (ไม่รวมเด็กยังไม่เข้าเกณฑ์)	160	18.12
ประถมศึกษา	318	36.01
มัธยมศึกษา	200	22.65
อนุปริญญา/ปวส.	123	13.93
ปริญญาตรี หรือสูงกว่า	82	9.29
รวม	883	100.00

จากตารางประชาชน ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาในช่วงประถมศึกษา รองลงมา คือระดับมัธยมศึกษา และ อนุปริญญา ตามลำดับ

ข้อมูลทางการเจ็บป่วย การวิเคราะห์ปัญหาและการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

สาขารณสุข ชื่อปัญหา	ขนาดของ ปัญหา	ความ รุนแรง	ความยาก- ง่ายในการ แก้ไข	ปฏิกิริยา ของชุมชน	รวม คะแนน	ลำดับ ความสำคัญ
1. การขาดสารอาหาร	5	5	5	6	21	5
2. โรคเบาหวาน / ความดัน	2	1	1	1	5	1
3. โรคอ้วน	4	4	3	3	14	4
4. โรคระบบทางเดินหายใจ	1	3	2	4	10	2
5. โรคไข้เลือดออก โรคไข้ มาลาเรีย	4	4	3	3	14	4
6. โรคกระเพาะอาหาร	3	2	4	2	11	3

ข้อมูลทางการเจ็บป่วย การวิเคราะห์ปัญหาและการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา (ต่อ)

สาขารณสุข ชื่อปัญหา	ขนาดของ ปัญหา	ความ รุนแรง	ความยาก- ง่ายในการ แก้ไข	ปฏิกิริยา ของชุมชน	รวม คะแนน	ลำดับ ความสำคัญ
7. โรคหัวใจ	11	11	11	11	44	10
8. ท้นตสุขภาพ	10	6	12	8	36	9
9. ขยะมูลฝอย,สิ่งแวดล้อม	6	8	9	10	33	8
10. ยาเสพติด	5	5	5	6	21	5
11. อุบัติเหตุ	8	9	7	7	31	7
12. ปวดหลัง,เอว,ข้อ,ข้อ เสื่อม	7	7	6	5	25	6

สภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนในตำบลแม่กื เป็นการประกอบอาชีพการเกษตรกรรม รองลงมา คือ รับจ้างทั่วไป แต่ลักษณะการประกอบอาชีพรับจ้างก็จะเป็นงานทางด้านเกษตรกรรม คือการปลูกข้าว ถั่ว เหลือง ข้าวโพด และ กระเทียม สภาพเศรษฐกิจโดยรวมของประชาชนในพื้นที่พอดำรงชีพได้ แต่ทั้งนี้รายได้

ไม่แน่นอน เนื่องจากการประกอบอาชีพดังกล่าว ขึ้นอยู่กับราคาผลผลิตในท้องตลาด และสภาพอากาศที่ไม่แน่นอน

กลุ่มและชมรม

■ ชมรม อสม.	1	ชมรม
■ ชมรมผู้สูงอายุ	1	ชมรม
■ ชมรมทรัพยากรธรรมชาติ	1	ชมรม
■ ชมรมกลุ่มแม่บ้าน	4	ชมรม
■ หน่วยกู้ชีพ (FR)	1	แห่ง
■ กองทุนสวัสดิการชุมชน	1	แห่ง
■ กองทุนแม่ของแผ่นดิน	5	กองทุน
■ กองทุนหลักประกันสุขภาพ อบต.แม่กิ๊	1	กองทุน

บทที่ 3

กระบวนการดำเนินงานวิจัย

3.1 กระบวนการดำเนินงานวิจัย

โครงการวิจัย “ศึกษาวิจัยคนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” เพื่อสำรวจและรวบรวมชนิด ปริมาณ ฤดูกาล รายได้ของผลผลิตจากป่า รวมถึงสถานการณ์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน และการค้นหาผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนอย่างยั่งยืนสู่เศรษฐกิจใหม่ในแต่ละชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้มีการดำเนินการพัฒนาโจทย์ร่วมกับชาวบ้านและแกนนำเครือข่ายภาคีในชุมชน สู่การดำเนินการค้นหาโจทย์ร่วม เพื่อทำการศึกษาร่วมกันในชุมชน เป็นลักษณะงานวิจัยเชิงสำรวจ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ศึกษามีวิธีการดำเนินการศึกษาวิจัยดังนี้

1. การสร้างแนวคิดการวิจัย เริ่มต้นด้วยการลงพื้นที่เพื่อพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ในพื้นที่ชุมชนบ้านเป้าหมาย บ้านทรายขาว บ้านดินคอย พร้อมกับการจัดทีมชาวบ้านเพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยและทำงานร่วมกัน ต้องทำความเข้าใจกับชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา และต้องได้รับการร่วมมือกับชาวบ้าน ในพื้นที่เป็นอย่างดี

2. รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารทาง รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้จัดทำไว้แล้วซึ่งข้อมูลดังกล่าวนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการดำเนินงานวิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามแบบกึ่งโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยการ สัมภาษณ์เจาะลึกทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม และจัดเวทีพูดคุยในชุมชนวิเคราะห์ข้อมูลร่วม

4. การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจของผลผลิตจากป่าชุมชน เป็นมูลค่าการใช้ประโยชน์ทางตรงที่ทำให้เกิดรายได้ต่อชาวบ้านในชุมชนคำนวณหามูลค่าผลประโยชน์รวมของผลผลิตจากป่าชุมชน โดยใช้ราคาตลาดที่ชาวบ้านขายในท้องถิ่นให้กับผู้ที่ต้องการแล้วคูณกับปริมาณของผลผลิตจากป่าชุมชนที่เก็บหาได้

5. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลปฐมภูมิซึ่งได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งจากการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ สังเกต การสนทนากลุ่ม เวทีประชุม และผลจากการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจของผลผลิตจากป่าชุมชน มาศึกษาวิเคราะห์ และอภิปรายผลร่วมกับข้อมูลทุติยภูมิโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการทำกิจกรรมเก็บข้อมูล

เครื่องมือ ที่สามารถใช้ในการศึกษากรอบประเด็นข้อมูลตามกรอบประเด็นข้างต้น ในแผนกิจกรรม ดำเนินโครงการตลอดระยะโครงการ โดยสรุปมีดังนี้

- 1) **FSI** คือ เครื่องมือ ประเมินสถานะความมั่นคงทางด้านอาหาร ซึ่งประกอบด้วยประเด็นหลัก 4 หัวข้อ และประเด็นย่อย 25 หัวข้อ
- 2) **PRA** หมายถึง การวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งเครื่องมือนี้สามารถทำได้หลายรูปแบบแล้วแต่ การสร้างสรรค์และประเด็นที่ศึกษา เช่น
 - แผนที่ เช่น แผนที่รอบนอก แผนที่รอบใน แผนที่หน่วยงาน แผนที่ตั้งกลุ่มเครือข่ายในชุมชน แผนที่แหล่งเรียนรู้ ผู้รู้ เป็นต้น
 - ปฏิทิน เช่น ปฏิทินประเพณี ปฏิทินการผลิต ปฏิทินพิธีกรรม เป็นต้น
 - โอ่งชีวิต เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เห็นภาพรวมของข้อมูลด้านเศรษฐกิจชุมชน เช่น รายรับ รายจ่าย การเก็บออม แหล่งรายได้ หนี้สิน เป็นต้น
- 3) **แบบสำรวจ** เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เห็นสถานการณ์ หรือ ศักยภาพ ทุนเดิม
- 4) **แบบสัมภาษณ์เชิงลึก** เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนขึ้นกับผู้รู้รายบุคคลแต่ละด้านแบบเจาะจง
- 5) **สนทนากลุ่ม** เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วม ในการหารือ การวิเคราะห์ประเด็นร่วม โดยส่วนใหญ่เป็นกระบวนการประชุมทีม ประชุมประจำเดือน และอื่น ๆ ที่ไม่เป็นทางการ
- 6) **รูปถ่าย** เป็นเครื่องมือนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ที่ง่ายขึ้น ชัดเจน สร้างสีสัน ให้กับข้อมูลและยังช่วยในเรื่องของการเปรียบเทียบ อธิบายข้อมูล และการเปลี่ยนแปลง เช่น ภาพถ่ายอดีตกับปัจจุบัน ภาพถ่าย GIS เป็นต้น
- 7) **เส้นแบ่งเวลา (Time line)** เป็นเครื่องมือที่ช่วยในเรื่องของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนได้ การวิเคราะห์ให้เห็นการเปลี่ยนแปลง เป็นการวิเคราะห์ที่ทำให้ข้อมูลบริบทชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้มากขึ้นนอกเหนือจากการสะท้อนให้เห็นความเป็นจริงของชุมชนที่ปรากฏ ใน 3 ประเด็นหลัก คือ 1) ศักยภาพ ทุนเดิม 2) สถานการณ์ปัญหา และสาเหตุ 3) ผู้เกี่ยวข้อง โดยสามารถนำมาวิเคราะห์ระบบต่าง ๆ ได้แก่ 1) ระบบทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า อาหาร) 2) ระบบชุมชน

(ประวัติศาสตร์ ประชากรกลุ่ม เครือข่าย) 3) ระบบเกษตร (นา ไร่ สวน เลี้ยงสัตว์ การประกอบอาชีพ ทรัพยากร) และ 4) ระบบบริโภคนิยม (รายได้ รายจ่าย หนี้สิน) สุขภาพ

- 8) เอกสารที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาจากข้อมูลที่เรียกว่า “ข้อมูลมือ 2” ซึ่งข้อมูลที่นำเสนอในส่วนนี้จะมีหรือไม่มีแล้วแต่ประเด็นและพื้นที่เป้าหมายของโครงการวิจัย เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการศึกษาของโครงการ เช่น โครงการวิจัยที่มีการศึกษาในพื้นที่ หน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุน นโยบายภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

3.3 การแบ่งบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงาน

บทบาทนักวิจัย

จากการดำเนินการโครงการวิจัยขึ้นนี้ ทีมวิจัย ที่เล็งโครงการ และทีมศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน ได้ร่วมกันกำหนดบทบาทนักวิจัย โดยกระบวนการร่วมเรียนรู้ ซึ่งมีข้อสรุปสำคัญ เช่น บทบาทหลักของนักวิจัยคือ การเป็นนักบริหารโครงการวิจัยให้สามารถดำเนินกิจกรรมตามแผนงานที่กำหนดไว้ นอกจากนั้นต้องทำหน้าที่ประสานงานกับทีมวิจัยที่เล็งนักวิจัยและหน่วยงานและภาคีภายนอกที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

นักวิจัยถือเป็นบุคลากรในการพัฒนาศักยภาพเพื่อให้คนในชุมชนที่ขึ้นมาเป็นนักวิจัยมีความสามารถ คิด วิเคราะห์ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนบนฐานคิดการมีส่วนร่วม และคิดบนฐานของข้อมูลความรู้ต่าง ๆ นักวิจัยต้องมีบทบาทของการเป็นผู้นำ และมีระเบียบวิจัยในตนเอง มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งจะต้องเข้าใจงานในภาพรวมให้ได้ทั้งหมด

ภายใต้โครงการนี้นักวิจัยเป็นคนภายนอกชุมชน แต่มีส่วนเกี่ยวข้องพันในระบบเครือข่าย จึงได้วางบทบาทของนักวิจัย ให้มีส่วนจัดการในบทบาทของนักวิจัย ซึ่งก็สามารถดำเนินการได้เป็นอย่างดี ตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง

บทบาทของผู้ช่วยนักวิจัย

ผู้ช่วยนักวิจัยมีบทบาทมากในโครงการนี้เนื่องจากผู้ช่วยนักวิจัยเป็นคนรุ่นใหม่และมีความสนใจในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและอยู่ในชุมชน จากการคัดเลือกผู้ช่วยนักวิจัยได้ร่วมกันให้ความเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของผู้ช่วยนักวิจัยควรเป็นอย่างไร ซึ่งได้รับการสะท้อนว่า บทบาทหน้าที่จะต้องช่วยประสานงานในพื้นที่ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น และช่วยการประสานงาน และการบริหารจัดการงานโครงการในพื้นที่

บทบาทของทีมวิจัย

ทีมวิจัยประกอบไปด้วยผู้รู้ ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีความสามารถในการจัดการผลผลิตอาหารต่าง ๆ จากป่าชุมชน ตามที่ได้นำเสนอ และทีมวิจัยบางคนยังเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนที่มีความรู้ความเข้าใจในการจัดการผลผลิตอาหารจากป่าชุมชนเป็นอย่างดี อีกทั้งได้เป็นผู้มีความรู้เฉพาะด้านในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องด้วยเหตุที่กล่าวมาทีมวิจัย โดยมากก็จะผูกพันกับการจัดการป่าชุมชนเป็นอยู่แล้ว จึงเป็นเหตุให้มีการคัดเลือกทีมวิจัยทีมนี้

3.4 กระบวนการดำเนินการวิจัย

การดำเนินงานกิจกรรมโครงการการคนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน นักวิจัยและทีมวิจัย ร่วมกับทีมแกนนำชุมชนได้ดำเนินกิจกรรม ได้ดำเนินการตามแผนงานที่ร่วมวางไว้ตลอดระยะเวลา สรุปลงเป็นกิจกรรมดำเนินงานโครงการวิจัยระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ดังนี้

3.4.1 กระบวนการดำเนินการวิจัย ระยะที่ 1

ตารางที่ 3-1 กิจกรรมดำเนินงานวิจัย ระยะที่ 1

ที่	วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่	ผู้เข้าร่วม
1	5 มิ.ย. 61	ประชุมทีมทำความเข้าใจทีมวิจัย และทำการเปิดบัญชีธนาคารโครงการวิจัย	บ้านนักวิจัย	10
2	16 ก.ค. 61	เวทีสร้างความเข้าใจโครงการวิจัย(ทีมหลัก)	ร.ร.พุทธเกษตรขุนยวม	25
3	25 ก.ค. 61	ประชุมทีมวิจัยประจำเดือน และออกแบบเครื่องมือ วางกรอบและแบ่งบทบาทหน้าที่ของทีม	บ้านนักวิจัย	15
4	5 ส.ค. 61	เวทีสร้างความเข้าใจทีมวิจัยพื้นที่ ครั้งที่ 1	บ้านแม่กิ๊	50
5	11 ส.ค. 61	เวทีสร้างความเข้าใจทีมวิจัยพื้นที่ ครั้งที่ 2	บ้านห้วยแม่สุริน-ห้วยสะ	35
6	25-26 ส.ค. 61	การฝึกอบรม กระบวนการ เทคนิคและเครื่องมือศึกษาข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมภายใต้โครงการวิจัยชุมชน(ส่วนกลาง)	ร.ร.พุทธเกษตรขุนยวม	25
7	12 ก.ย. 61	เวทีสร้างความเข้าใจทีมวิจัยพื้นที่ ครั้งที่ 3	บ้านท่าหินส้ม	35
8	13 ก.ย. 61	เวทีสร้างความเข้าใจทีมวิจัยพื้นที่ ครั้งที่ 4	บ้านต่อแพ	25
9	25 ก.ย. 61	ประชุมประจำเดือนทีมวิจัย	บ้านนักวิจัย	15

ที่	วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่	ผู้เข้าร่วม
10	13-14 ต.ค. 61	เข้าพื้นที่เป้าหมายวิจัยป่าชุมชนเก็บข้อมูลครั้งที่ 1	ป่าชุมชนบ้านแม่กิ๊	13
11	20-21 ต.ค. 61	เข้าพื้นที่เป้าหมายวิจัยป่าชุมชนเก็บข้อมูลครั้งที่ 2	ป่าชุมชนบ้านหัวแม่สุริน	17
12	27 ต.ค. 61	เข้าพื้นที่เป้าหมายวิจัยป่าชุมชนเก็บข้อมูลครั้งที่ 3	ป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม	12
13	28 ต.ค. 61	เข้าพื้นที่เป้าหมายวิจัยป่าชุมชนเก็บข้อมูลครั้งที่ 4	ป่าชุมชนบ้านต่อแพ	11
14	12 พ.ย. 61	ประชุมประจำเดือนทีมวิจัย	บ้านนักวิจัย	15
15	16 ม.ค. 62	สรุปการประชุมและเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เตรียม ข้อมูลนำเสนอเวทีคั่นข้อมูล	บ้านนักวิจัย	8
16	19 ม.ค. 62	เวทีคั่นข้อมูลโครงการระยะที่ 1	ร.ร.พุทธเกษตรขุนยวม	25

รายละเอียดของแต่ละกิจกรรมระยะที่ 1 สรุปได้ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 ประชุมทีมทำความเข้าใจโครงการงานวิจัย และเปิดบัญชีธนาคารโครงการ

วันที่ 5 มิถุนายน 2561 ณ บ้านนักวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย รวม 10 คน (นักวิจัยและทีมวิจัย)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

ได้เปิดบัญชีโครงการ แล้วมาพูดคุยของทีมนักวิจัยโครงการ เพื่อหารือเตรียมการทำโครงการวิจัยตามแผนกิจกรรม และสร้างความเข้าใจในโครงการ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ของการดำเนินกิจกรรมโครงการตลอดระยะเวลาวิจัย และทบทวนกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัยรวมทั้ง 4 หมู่บ้าน คู่มือการทำกิจกรรม รายชื่อคนในทีมในชุมชนที่เข้ามาทำงาน

เรียนรู้กระบวนการวิจัย ทีมวิจัยทุกคนร่วมทำความเข้าใจงาน CBR. ศึกษาเรียนรู้กรอบแนวคิดกรอบกระบวนการดำเนินงานให้เข้าใจร่วมกัน คู่มือลงพื้นที่ดำเนินการเก็บข้อมูล และวางแผนบทบาทหน้าที่ของทีม และการบริหารจัดการงบประมาณของค่าตอบแทนในการทำงาน พร้อมแจกเอกสารโครงการ เช่น เอกสารการเบิกจ่ายการเงิน ระเบียบการใช้จ่ายเงิน การเบิกจ่ายแต่ละครั้ง และอำนาจการเบิกจ่าย การเซ็นเช็คเอกสาร ความถูกต้องเอกสารโครงการ

วางแผนกิจกรรมสร้างความเข้าใจโครงการของทีม และวางแผนบทบาทหน้าที่ของทีมแต่ละคน ได้มีมติกำหนดเวทีสร้างความเข้าใจโครงการวิจัย(ทีมวิจัยหลัก) ในวันที่ 16 กรกฎาคม 2561 เป้าหมาย 25 คน ให้ นักวิจัย และผู้ช่วยนักวิจัยไปเตรียมข้อมูล และประสานผู้เข้าร่วมเวทีทั้ง 4 หมู่บ้าน ตามรายชื่อที่มีอยู่ในโครงการ เข้าเรียนรู้รับรู้กระบวนการทำงานวิจัยที่จะต้องเข้าพื้นที่เก็บข้อมูล

กิจกรรมที่ 2 เวทีสร้างความเข้าใจโครงการวิจัย(ทีมหลัก)

วันที่ 16 กรกฎาคม 2561 ณ โรงเรียนพุทธเกษตรชุมชน

กลุ่มเป้าหมาย รวม 25 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน 3 พื้นที่)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

การทบทวนตัวโครงการและทำความเข้าใจในการต้องทำงานร่วมกันโดยผู้รับผิดชอบโครงการได้อธิบายถึงการทำงานและวิธีในการทำงานให้กับทีมวิจัยและชาวบ้านทราบการทำงานในแต่ละขั้นตอนและสิ่งที่จะต้องทำคือการหาข้อมูลของโครงการวิจัยตามวัตถุประสงค์ และทบทวนกรอบการดำเนินงานระยะที่ 1 และสิ่งที่จะต้องได้ในการทำรายงานระยะที่มีอะไรบ้าง โดยการแบ่งหน้าที่ในการรับผิดชอบของแต่ละหมู่บ้านโดยการหาข้อมูลในการทำงานโดยผู้รับผิดชอบโครงการได้กำหนดหัวข้อในการหาข้อมูลของแต่ละชุมชนและให้ทีมงานระบุลงในแผนงานว่าจะถามความรู้ได้จากใครและที่ไหนโดยสรุปของแต่ละชุมชนได้ดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของแต่ละชุมชน ดังนี้

- ระบบชุมชน/คน - กลุ่ม/องค์กร - ระบบปกครอง/กลไก -ระบบประชากร(หัวข้อนี้จะถามผู้รู้)ระบบประชากร ระบบนิเวศ (ดินน้ำลมไฟ) การใช้ที่ดิน ทุนเดิม (หัวข้อนี้ถามผู้สูงอายุในชุมชน)
 - ระบบเศรษฐกิจ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน(สอบถามประชากรในพื้นที่หรือชาวบ้าน)
 - ระบบเกษตร นาไร่ ดิน น้ำ ป่า(สอบถามบุคคลที่ประกอบอาชีพการทำเกษตรในพื้นที่)
 - ระบบสุขภาพ โรคที่เกิดขึ้น พฤติกรรมการกิน การเข้าถึงชุมชน สถานการณ์การใช้สารเคมี
 - สิทธิความรู้ / ความสามารถจารีต ประเพณี / กฎระเบียบ นโยบาย
 - เครื่องมือ แบบทดสอบ แบบสอบถาม สัมภาษณ์เชิงลึก เวที ภาพถ่าย PRA / FSI ในการเก็บข้อมูลสถานการณ์การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ข้อมูลชนิด ปริมาณ ฤดูกาล ผลผลิตจากป่าชุมชน
- วางแผนการทำกิจกรรมเวทีสร้างความเข้าใจงานวิจัยของ 4 พื้นที่เป้าหมาย ในเดือนสิงหาคม – กันยายน 2561 เพื่อชาวบ้านได้ทราบรับรู้การทำงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ตนเอง ดังนี้

วัน /เวลา	พื้นที่	ผู้รับผิดชอบประสาน
5 สิงหาคม 2561	บ้านแม่กิ๊	ผู้ช่วยนักวิจัย /ทีมวิจัยบ้านแม่กิ๊
11 สิงหาคม 2561	บ้านห้วยแม่สุริน - บ้านห้วยสะ	ผู้ช่วยนักวิจัย /ทีมวิจัยบ้านห้วยแม่ริน
18 สิงหาคม 2561	บ้านท่าหินสั้ม	ผู้ช่วยนักวิจัย /ทีมวิจัยบ้านท่าหินสั้ม
20 สิงหาคม 2561	บ้านต่อแพ	ผู้ช่วยนักวิจัย /ทีมวิจัยบ้านต่อแพ

กิจกรรมที่ 3 ประชุมประจำเดือนทีมวิจัยและออกแบบเครื่องมือ วางกรอบและแบ่งบทบาทหน้าที่ของทีม

วันที่ 25 กรกฎาคม 2561 ณ บ้านนักวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย รวม 15 คน (นักวิจัยและทีมวิจัย)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

การพูดคุยทีมวิจัยของพื้นที่เป้าหมายของการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สร้างความเข้าใจในตัวโครงการในเรื่องราวของที่ไปที่มาของการดำเนินโครงการ และสร้างความเข้าใจในเนื้อหาข้อมูลที่จะต้องศึกษา และสร้างความเข้าใจกับหน่วยงานที่มีอยู่ในพื้นที่

การวางบทบาทหน้าที่ทีม

ทีมงานในพื้นที่เป้าหมายให้ไขก๊อของกลุ่มเด็กและเยาวชนของพื้นที่นั้น ๆ เป็นหลัก ในเรื่องของการลงเก็บข้อมูล การรวบรวมเขียนข้อมูลและการจัดกระบวนการในเวทีชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างคนรุ่นใหม่พัฒนาศักยภาพของพวกเขาให้มาช่วยในการทำงานของชุมชน การจัดเวทีแต่ละครั้งให้ทีมวิจัยของแต่ละชุมชนเป็นผู้ประสานชาวบ้าน สร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านและสรุปข้อมูลในเวที

นักวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวมทั้งตำบล และจัดเขียนรายงานวิจัย และการเอกสารมอบให้ ผู้ช่วยนักวิจัย เป็นผู้ดูแลจัดการเอกสารสรุปการเงินทั้งหมด

ค่าตอบแทนและค่าใช้จ่าย มติข้อตกลงรวมของเวทีให้จ่ายค่าเก็บข้อมูลชุดละ 35 บาท และการลงข้อมูลในระบบคอมพิวเตอร์ชุดละ 20 บาท ส่วนการจ่ายค่าเดินทางมาร่วมประชุมมติให้จ่ายระยะทางในการเข้าร่วมประชุม ใกล้เคียง – ใกล้เคียง ส่วนคนที่อยู่ในชุมชนจะไม่ได้ค่าเดินทางในการร่วมประชุม

ให้ทีมพื้นที่กลับไปสร้างความเข้าใจกับชาวบ้าน และหน่วยงานในพื้นที่ ในการทำงานวิจัยตลอดการดำเนินงาน และค้นหาเอกสารมือ 2 ที่อยู่พื้นที่ ขอบจากหน่วยงานที่มี เช่น อบต. สถานีอนามัย โรงเรียน อสม. อื่น ๆ เป็นต้น

และทำการออกแบบเครื่องมือร่วมกัน เพื่อวางเนื้อหาหัวข้อ รายละเอียดในการลงเก็บข้อมูล เป็นเครื่องมือสู่การได้มาซึ่งข้อมูล เครื่องมือที่จะใช้ในการลงเก็บข้อมูลต้องเครื่องมือแบบเก็บข้อมูลที่ทุกคนร่วมกันออกแบบขึ้นมา เพื่อเกิดความเข้าใจตรงกัน โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้ เพื่อทบทวนคำถามการวิจัย ทบทวนกรอบแนวคิด ขอบเขตในการศึกษาและออกแบบเนื้อหาข้อมูล ประเด็นร่วมกัน กำหนดสาระ ข้อมูล และจัดทำแบบเก็บข้อมูล(เครื่องมือการเก็บข้อมูล) สร้างความเข้าใจให้ตรงกันและแบ่งบทบาทหน้าที่ในการลงเก็บข้อมูลร่วมกันต่อไป

กิจกรรมที่ 5 เวทีสร้างความเข้าใจโครงการวิจัยระดับชุมชน ครั้งที่ 2

วันที่ 11 สิงหาคม 2561 ณ ศูนย์เรียนรู้ป่าแก่งอูบ้านห้วยแม่สุริน

กลุ่มเป้าหมาย รวม 35 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน 3 พื้นที่)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

กิจกรรมสร้างความเข้าใจโครงการวิจัย ณ บ้านห้วยสะ จำนวนผู้ร่วม 35 คน ประกอบไปด้วย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน แกนนำกลุ่มองค์กร และชาวบ้าน เริ่มดำเนินการประชุมเวลา 09.00 น. โดยมีกำหนดการกิจกรรมดังนี้

ช่วงเช้า 09.00 – 09.30 น. พี่เลี้ยง สกว. คุณพนา ชอบขุนเขา ได้ฉาย VDO งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และสร้างความเข้าใจในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น(CBR) และผู้ช่วยนักวิจัย คุณการุณ ได้กล่าวต้อนรับผู้ร่วมประชุมและสร้างความเข้าใจโครงการวิจัยนี้ที่จะดำเนินงานวิจัยในปี 2561 – 62 (1 ปี 6 เดือน)

ช่วง 9.30 – 10.00 น. วรพุดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลสภาพบริบทชุมชนบ้านห้วยสะ-บ้านห้วยแม่สุรินทร์ ในสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ภูมิสังคม และสถานการณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเก็บข้อมูลงานฐานข้อมูลชุมชน

ช่วง 10.00 – 12.00 น. กิจกรรมแบ่งกลุ่มเก็บข้อมูลฐานข้อมูลชุมชน ได้แก่ 1) ข้อมูลแผนที่รอบ-รอบนอก 2) ปฏิทินอาหารจากป่า ประเภทพืช - สัตว์ 3) ปฏิทินการผลิตทางการเกษตร 4) ปฏิทินประเพณีวัฒนธรรม 5) ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชน รายได้ รายจ่าย (โองังชีวิต)

ลักษณะภูมิอากาศ

มีภูมิอากาศแบบเย็น ชื้น โดยในฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนลมเย็นๆ อากาศหนาวจัดในฤดูหนาว และฝนจะตกชุกในฤดูฝน อีกทั้งมีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปี โดยทั่วไปในตอนกลางคืนสภาพภูมิอากาศจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนทั้ง 2 ฤดูกาล ฤดูร้อนไม่มีเย็นตลอดทั้งปี ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ช่วงกลางเดือนพฤษภาคม – เดือนตุลาคม มีอากาศชุ่มชื้น และฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม – กลางเดือนกุมภาพันธ์ มีอากาศหนาวเย็นมาก

สังคม

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ซึ่งอาศัยอยู่ตามพื้นที่สูง มีเชื้อชาติไทย เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งมีนิสัยรักความสงบ สันโดษและมีมัธยัสถ์ อยู่อย่างพอเพียง มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาและสืบทอดรักษามรดกวัฒนธรรมนิยมประเพณีดั้งเดิมเอาไว้เป็นอย่างดี

เศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจ : ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม(ทำไร่-ทำนา-ทำสวน) คิดเป็น 85% ของประชากรทั้งหมด ส่วนมากจะทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพ รายรับส่วนใหญ่มาจากการรับจ้างทั่วไปและการค้าขาย เช่น ขายกาแฟ ขายวัว หมู ไก่ เป็นต้น โดยรวมการทำเกษตรกรรมเพื่อไว้กินในครัวเรือน และแบ่งปันเหลือแล้วค่อยขาย อาชีพหลักของราษฎรส่วนใหญ่ คือ การทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ การทำสวน ทอผ้ากะเหรี่ยง การตีมีดและการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟ สาวารส พริกกะเหรี่ยง ข้าวโพด

บ้านแม่สุริน มีรายได้ 40 % รายจ่าย 60 % จากการลงมติดร่วมของชาวบ้าน รายได้ในภาคการเกษตรมาจาก 1) การขายพืชผลการเกษตร 2) การเลี้ยงสัตว์ 3) กาแฟ สาวารส และนอกภาคการเกษตร มาจาก 1) การรับจ้างทั่วไป 2) การทำการท่องเที่ยว-โฮมสเตย์ 3) การค้าขาย และรายจ่ายในภาคการเกษตร มาจาก 1) การซื้อวัสดุอุปกรณ์การเกษตร 2) แรงงานการเกษตร 3) ปุ๋ย ยา เมล็ดพันธุ์ ส่วนนอกภาคการเกษตร มาจาก 1) หนี้สิน 2) การศึกษาลูกเรียน 3) ซื้อเสื้อผ้า อาหารในครัวเรือน 4) ค่าน้ำรถ เหล้า บุหรี่ เป็นต้น

สภาพพื้นที่

พื้นที่โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขาสูง พื้นที่ราบสำหรับการเกษตรมีน้อยมาก ดังนั้นการเพาะปลูกส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่สูงระหว่างหุบเขา โดยมีพื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ยประมาณ 7 ไร่ ต่อครัวเรือนเกษตรกร พืชที่ปลูกมาก ได้แก่ ข้าวนา ข้าวไร่ กาแฟ และพื้นที่เพื่อการเกษตรอื่น ๆ เช่น การปลูกสัตว์ โดยมีสัตว์เลี้ยงที่สำคัญ ได้แก่ วัว ควาย หมู ไก่

ภูมิประเทศ

ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนและสูงชัน มีที่ราบกลางหุบเขาเล็กน้อยที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่ดินทำกิน (ทำไร่-นา-สวน) ที่ตั้งบ้านเรือนของราษฎรส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่ลาดชันของหุบเขา

การปกครอง

บ้านห้วยสะแยกกันปกครองเป็น 2 ลักษณะ คือ การมีผู้นำที่เป็นทางการ เป็นผู้นำที่ได้รับเลือกตั้งหรือแต่งตั้งจากทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อสม. อบต. และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เป็นผู้นำทางความเชื่อ หรือผู้นำทางจิตวิญญาณ ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของสมาชิก ซึ่งเรียกว่า “อีโง” (ผู้นำทางศาสนา) ซึ่งได้รับการสืบทอดจากวงศ์ตระกูล ความเชื่อหรือศาสนาในชุมชนนับถือ แยกเป็น 2 ศาสนาหลักได้แก่ 1. ศาสนาพุทธ ซึ่งรวมถึงความเชื่อดั้งเดิม คือศาสนาแบบลัทธิขงจื๊อ 2. ศาสนาคริสต์ เข้ามามีบทบาทในช่วงปี 48 ในบางหย่อมบ้าน

กิจกรรมที่ 6 การฝึกอบรม กระบวนการ เทคนิคและเครื่องมือศึกษาข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมภายใต้โครงการวิจัยชุมชน(ส่วนกลาง)

วันที่ 25-26 สิงหาคม 2561 ณ โรงเรียนพุทธเกษตรขุนยวม

กลุ่มเป้าหมาย รวม 25 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย และผู้นำชุมชน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

ในการฝึกอบรมกระบวนการ เทคนิคและเครื่องมือศึกษาข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมภายใต้โครงการวิจัยชุมชน เริ่มด้วยการทบทวนตัวโครงการและทำความเข้าใจในโครงการที่ทำขึ้นอธิบายถึงวัตถุประสงค์ในการมีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกอบรมเข้าใจหลักการ แนวคิดของกรอบข้อมูล กระบวนการศึกษาข้อมูลภายใต้กระบวนการวิจัยชุมชน เพื่อมีความรู้ และทักษะเกี่ยวกับกระบวนการ เทคนิคและเครื่องมือการศึกษาข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม และเพื่อแผนปฏิบัติงานหรือแนวทางความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการดำเนินงานวิจัยชุมชน โดยมีเนื้อโดยสรุปดังต่อไปนี้

วันแรก กรอบข้อมูลและเครื่องมือเพื่อศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมภายใต้กรอบงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นของ สกว. อธิบายและทำความเข้าใจกรอบข้อมูลที่จำเป็นต่อการทำงานวิจัยชุมชนร่วมกัน และแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ลักษณะของชุมชนพื้นที่วิจัย และการทำงานอย่างมีส่วนร่วม ให้เขียนความหมายของชุมชน 4 ข้อความ ใส่ฟลิปชาร์ตแล้วให้ผู้เข้าร่วมเดินอ่านแล้วเลือกความหมายไหนตรงใจที่สุด แล้วคุยกันว่าเพราะอะไรถึงชอบความหมายที่เลือก เรียนรู้ความแตกต่างหลากหลายในชุมชน ผ่านกิจกรรม privilege walk ทางแผนที่ ที่แสดงที่ตั้งชุมชนรอบอุทยาน ร่วมกันวิเคราะห์เบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะของชุมชนรอบอุทยาน (ชุมชนดั้งเดิม/ตั้งใหม่, ชาติดั้งเดิม, การถือครองที่ดิน, สภาพเศรษฐกิจ, สังคม, ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการจัดการทรัพยากรฯ) ทำสัญลักษณ์ หรือเขียนข้อความใส่ post-it ติดไว้ตรงกับจุดของชุมชนนั้น ๆ

เรียนรู้เครื่องมือเพื่อการเก็บข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมอธิบายหลักการและเครื่องมือการศึกษาข้อมูลชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ผ่าน slide ฝึกการใช้คำถาม ตัวแทน 2 คน, ลองถามตอบโดยใช้คำถามปิด-เปิด, มีตัวอย่างคำถามให้ 20 คำถาม แล้วแยกเป็นคำถามปิดหรือเปิด

ฝึกการใช้เครื่องมือ (เก็บข้อมูลชุมชน)แบ่งกลุ่มเข้าฐานฝึกขั้นตอนการใช้เครื่องมือ (6 ฐาน, ฐานละ 15 นาที) (1) Timeline (2) Sketch map (3) Venn diagram (4) Seasonal calendar (5) Kite model (6) Leaky bucket (7) แผนที่จีพีเอส/จีไอเอส

วันที่สอง ลงพื้นที่เพื่อฝึกปฏิบัติการเครื่องมืออย่างมีส่วนร่วม ณ ป่าชุมชนบ้านต่อแพ แบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมฝึกใช้เครื่องมือเพื่อการศึกษา ประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยฝึกเก็บข้อมูลโดยให้กลุ่มฝึกใช้ 2 เครื่องมือที่ได้อบรมในวันแรกมาใช้ในการเก็บข้อมูล และฝึกใช้ GPS หาพิกัด คำนวณพื้นที่อาหาร แล้วแต่ละกลุ่มนำเสนอผลการฝึกปฏิบัติการ และสรุปบทเรียนจากการใช้เครื่องมือ อีกทั้งบทเรียน ประสบการณ์การจัดการร่วมในพื้นที่ป่าชุมชน การปรับตัวของชุมชน

กิจกรรมที่ 7 เวทีสร้างความเข้าใจโครงการวิจัยระดับชุมชน ครั้งที่ 3

วันที่ 12 กันยายน 2561 ณ วัดบ้านท่าหินสั้ม

กลุ่มเป้าหมาย รวม 35 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

กิจกรรมสร้างความเข้าใจโครงการวิจัย ณ บ้านท่าหินสั้ม จำนวนผู้ร่วม 35 คน ประกอบไปด้วยทีมวิจัย ผู้นำชุมชน แกนนำกลุ่มองค์กร และชาวบ้าน เริ่มดำเนินการประชุมเวลา 09.00 น. โดยมีกำหนดการกิจกรรมดังนี้

ช่วงเช้า ช่วงเช้า 09.00 – 09.30 น. นักวิจัย คุณ ปรานี แหล่งป่าหมื่น ได้กล่าวต้อนรับผู้ร่วมประชุม พร้อมกับแนะนำทีมงานหลักและผู้ช่วยโครงการแก่ชาวบ้าน และสร้างความเข้าใจในโครงการวิจัยที่จะดำเนินงานวิจัยในปี 2561-2562 (1 ปี 6 เดือน)

ช่วง 9.30 – 10.00 น. วรพุดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลสภาพบริบทชุมชนบ้านท่าหินสั้ม โดยมีนาง ชุติมนต์ กาวิชัย ผู้ใหญ่บ้านท่าหินสั้ม เป็นผู้นำชาวบ้านในการแลกเปลี่ยนข้อมูล ตามบริบทพื้นที่ทั้งสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ภูมิสังคม และสถานการณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเก็บข้อมูลงานฐานข้อมูลชุมชน

ช่วง 10.00 – 12.00 น.กิจกรรมแบ่งกลุ่มเก็บข้อมูลฐานข้อมูลชุมชน ได้แก่ 1) ข้อมูลแผนที่รอบใน-รอบนอก 2) ปฏิทินอาหารจากป่า ประเภทพืช - สัตว์ 3) ปฏิทินการผลิตทางการเกษตร 4) ปฏิทินประเพณีวัฒนธรรม 5) ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชน รายได้ รายจ่าย (โองงชีวิต)

เนื้อหาโดยสรุป

บ้านท่าหินสั้มีครัวเรือน 127 ครัวเรือน อาชีพหลัก คือการทำเกษตรกรรม เช่น การทำข้าวนา ข้าวไร่ พืชเศรษฐกิจหลักในชุมชนได้แก่ กระเทียม ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พริก และถั่วเหลือง ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยง 70% และคนเมือง 30% รายได้หลักของชุมชน คือการทำเกษตร

บ้านท่าหินสั้มีการผลิตข้าวไร่ 60% ข้าวนา 10% และกระเทียม ข้าวโพด 30% ระบบน้ำในการเกษตรมีเพียงพอต่อการผลิตตลอดฤดูกาล พื้นที่อาหารจากป่าชุมชนมีจำนวน 4 พื้นที่ ที่สามารถใช้ประโยชน์ ได้แก่พื้นที่ป่าห้วยยาว ป่าห้วยบ้านท่า ป่าผาม่น้ำและป่าห้วยโจน พื้นที่ทั้งหมดมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านมีการจัดการดูแลไว้ใช้สอยใช้ประโยชน์เป็นอย่างดี

บ้านท่าหินสั้ มีรายได้ทั้งในและนอกภาคการเกษตร 40% และรายจ่าย 60% ซึ่งจากการลงมติร่วมกันของผู้เข้าร่วมกลุ่ม รายได้ในภาคการเกษตร การขายพืชเศรษฐกิจ 1) ข้าวโพด 2) กระเทียม 3) ถั่วเหลือง และนอกภาคการเกษตรมาจาก 1) การรับจ้างทั่วไป 2) การขายผลผลิตจากป่าชุมชน 3) ค่าขาย และในส่วนของรายจ่ายในภาคการเกษตร 1) การซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตร 2) การซื้อเมล็ดพันธุ์ 3) แรงงานด้านการเกษตร เป็นต้น

กิจกรรมที่ 8 เวทีสร้างความเข้าใจโครงการวิจัยระดับชุมชน ครั้งที่ 4

วันที่ 13 กันยายน 2561 ณ วัดบ้านต่อแพ

กลุ่มเป้าหมาย รวม 25 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

กิจกรรมสร้างความเข้าใจโครงการวิจัย ณ บ้านต่อแพ จำนวนผู้ร่วม 20 คน ประกอบไปด้วยทีมวิจัย ผู้นำชุมชน แกนนำกลุ่มองค์กร และชาวบ้าน เริ่มดำเนินการประชุมเวลา 09.00 น. โดยมีกำหนดการกิจกรรมดังนี้

ช่วงเช้า ช่วงเช้า 09.00 – 09.30 น. นักวิจัย คุณ ปรานี แห่่งป่าหมื่น ได้กล่าวต้อนรับผู้ร่วมประชุม พร้อมกับแนะนำทีมงานหลักและผู้ช่วยโครงการแก่ชาวบ้าน และสร้างความเข้าใจในโครงการวิจัยที่จะดำเนินงานวิจัยในปี 2561-2562 (1 ปี 6 เดือน)

ช่วง 9.30 – 10.00 น. วงพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลสภาพบริบทชุมชนบ้านต่อแพ โดยมีนาย ธนภัทร ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านต่อแพ เป็นผู้นำชาวบ้านในการแลกเปลี่ยนข้อมูล ตามบริบทพื้นที่ทั้งสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ภูมิสังคม และสถานการณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเก็บข้อมูลงานฐานข้อมูลชุมชน

ช่วง 10.00 – 12.00 น.กิจกรรมแบ่งกลุ่มเก็บข้อมูลฐานข้อมูลชุมชน ได้แก่ 1)ปฏิทินอาหารจากป่า ประเภทสัตว์ 2) ปฏิทินอาหารจากป่า ประเภทพืช 3) ปฏิทินการผลิตทางการเกษตร 4) ปฏิทินประเพณี วัฒนธรรม 5) ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชน รายได้ รายจ่าย (อิงชีวิต)

เนื้อหาโดยสรุป

เดิมบริเวณทั้งหมด (บ้านต่อแพ –บ้านหลวง) เป็นบ้านเดียวกัน ต่อมาบ้านต่อแพขยายออกจากบ้านหลวง และแยกออกเป็นหมู่บ้านเมื่อประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา เมื่อตอนเป็นเด็ก พ่อจางคำโหยงเล่าว่า มีบ้านประมาณ 70 หลังเท่านั้น ต่อมาบ้านขยายไปทางวัดต่อแพ จึงกลายเป็นบ้านต่อแพ หมู่ 1 และบ้านหลวงหมู่ 8 แต่ที่บ้านหลวงมีศาลเจ้าเมือง เพราะเป็นบ้านเก่า(บ้านเริ่มแรก)พ่อเต่าเผ่ ตอนสมัยแรกเริ่มจะอยู่แถวบ้านหลวง พอคนมากขึ้นก็ขยายมาทางนี้(บ้านต่อแพ)ตอนแรกๆมีประมาณสิบกว่าหลังคาเรือนและเป็นป่าไม้ไปจนถึงแถวโรงเรียนจนกระทั่งเกิดไฟไหม้บ้านหลวง(ประมาณปี2472) คนบางส่วนก็มาอยู่บ้านใหม่ ต่อมาก็มีคนเมืองจากแม่แจ่มและเม่นาจอ่นเข้ามาอยู่เพิ่ม และก็มีการขายหมู่บ้านต่อ ๆมา

สภาพพื้นที่

การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านต่อแพ สามารถเดินทางโดยทางรถได้สะดวก ห่างจากตัวอำเภอ ขุนยวม 5 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านติดเขตป่าตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขา ริมฝั่งแม่น้ำยวม มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 1,900 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 900 ไร่ และเป็นพื้นที่ป่าประมาณ 1,000 ไร่

ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทใหญ่ มีคนต่างถิ่นและบุคคลถือบัตรบุคคลพื้นที่สูง (พม่า)ปะปนบ้างเล็กน้อยจำนวนประชากร751 คนจำนวนครัวเรือน236 ครัวเรือนประชากรไทใหญ่ 667 คน 215 ครัวเรือนหญิง328คน ชาย 339 คนบุคคลพื้นที่สูง84 คน 21 ครัวเรือน หญิง 44 คน ชาย 40 คน อาชีพ อาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 80 รองลงมาคือรับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ

บ้านต่อแพ มีรายได้ทั้งในและนอกภาคการเกษตร 40% และรายจ่าย 60% ซึ่งจากการลงมติดังกล่าวของผู้เข้าร่วมกลุ่ม รายได้ในภาคการเกษตร การขายพืชเศรษฐกิจ 1) กระเทียม 2)ข้าวโพด 3) ถั่วเหลือง และนอกภาคการเกษตรมาจาก 1) การรับจ้างทั่วไป 2)ค้าขาย(ของป่า) 3) ค้าขาย(ชายแดน) และในส่วนของรายจ่ายในภาคการเกษตร 1)ลงทุนด้านการเกษตร 2) แรงงานด้านการเกษตร 3) การซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตร และนอกภาคการเกษตร 1) หนี้สิน 2) ค่าศึกษาเล่าเรียนบุตรหลาน 3)ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

กิจกรรมที่ 9 ประชุมประจำเดือนทีมวิจัย

วันที่ 25 กันยายน 2561 ณ บ้านนักวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย รวม 15 คน (นักวิจัยและทีมวิจัย)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

นำข้อมูลทั้งหมดตามประเด็นที่ทีมแต่ละคนได้รับมอบหมายให้ไปทำ ตามบทบาทหน้าที่ นำมารวบรวมเพื่อเช็คความถูกต้องเพื่อปรับแก้เพิ่มเติม อีกทั้งร่วมพิจารณาแผนกิจกรรมปฏิบัติการ และวางบทบาทหน้าที่ในการลงเก็บข้อมูลความรู้เชิงลึกของผู้รู้รายบุคคลเพิ่มเติม และพิจารณาเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ ตามกรอบโครงการ เพื่อการปรับแก้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เนื้อหาข้อมูลที่รวบรวมเก็บข้อมูลเพิ่ม ได้แก่ ข้อมูลบทที่ 3 และ 4 โดยวางให้นักวิจัย กับทีมวิจัยในพื้นที่ทดลอง ให้ทีมวิจัยรวบรวมข้อมูลความรู้ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ในการทำงานวิจัย และมีการวางแผนการเข้าพื้นที่วิจัย 4 หมู่บ้าน เพื่อเก็บข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชน ชนิด ปริมาณ ในแต่ละพื้นที่ โดยวางแผนการเข้าพื้นที่ ดังนี้

พื้นที่วิจัย 4 หมู่บ้าน(ป่าชุมชน)	วันที่ / เวลา
1. ป่าชุมชนบ้านแม่กิ๊	13 - 14 ตุลาคม 2561
2. ป่าชุมชนบ้านห้วยสุริน – ห้วยสะ	20 - 21 ตุลาคม 2561
3. ป่าชุมชนบ้านท่าหินส้ม	5 - 6 พฤศจิกายน 2561
4. ป่าชุมชนบ้านต่อแพ	10 - 11 พฤศจิกายน 2561

กิจกรรมที่ 10 เข้าพื้นที่เป้าหมายวิจัยป่าชุมชนเก็บข้อมูลครั้งที่ 1

วันที่ 13-14 ตุลาคม 2561 ณ ป่าชุมชนบ้านแม่กิ๊

กลุ่มเป้าหมาย รวม 13 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

ลงพื้นที่ป่าชุมชนบ้านแม่กิ๊ เพื่อเก็บข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชนในโครงการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น ชนิดพืชแต่ละชนิด ประเมินปริมาณ ถ่ายภาพพืชแต่ละชนิด โดยมีผู้รู้ในชุมชนพาไปและให้ข้อมูล ส่วนทีมวิจัยใช้แบบสอบถามตามแบบเก็บข้อมูล และวางบทบาทของทีมงานทุกคนในการทำหน้าที่ของตนเองในกิจกรรมเก็บข้อมูล และสรุปผลลงในคอมตามแบบฟอร์ม

สถานการณ์ป่าชุมชนบ้านแม่กื้มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีความหลากหลายพืช และสัตว์ ในการลงเก็บข้อมูลพบว่า ผลผลิตจากป่าประเภทพืชกินหน่อ 26 ชนิด พืชกินใบ 12 ชนิด พืชกินดอกกินยอด 42 ชนิด สมุนไพรมีมากกว่า 50 ชนิด และสัตว์ประมาณ 15 ชนิด ในป่าชุมชนบ้านแม่กื้มีพื้นที่ประมาณ 500 กว่าไร่ มีการจัดการที่ดี มีกฎระเบียบในการจัดการที่ชัดเจน

ป่าชุมชนบ้านแม่กื้เป็นต้นแบบในการบริหารจัดการโดยชุมชน เป็นป่าชุมชนที่มีผู้คนจากพื้นที่อื่นมาศึกษาเรียนรู้อยู่เสมอ มีชื่อเสียงในการเป็นต้นแบบของการจัดการป่าโดยชุมชน ในชุมชนมีกลุ่มเครือข่ายในการจัดการดูแลป่าชุมชน มี อบต. หนุนเสริมกิจกรรมงานทุกปี เช่น กิจกรรมบวรป่า บวรสัตว์น้ำ การทำฝายชะลอน้ำ และการทำแนวกันไฟ

กิจกรรมที่ 11 เข้าพื้นที่เป้าหมายวิจัยป่าชุมชนเก็บข้อมูลครั้งที่ 2

วันที่ 20-21 ตุลาคม 2561 ณ ป่าชุมชนบ้านห้วยแม่สุริน

กลุ่มเป้าหมาย รวม 17 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

ลงพื้นที่ป่าชุมชนบ้านห้วยแม่สุริน เพื่อเก็บข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชนในโครงการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น ชนิดพืช สัตว์แต่ละชนิด ประเมินปริมาณ ถ่ายภาพพืชแต่ละชนิด โดยมีผู้รู้ในชุมชนพาไปและให้ข้อมูล ส่วนทีมวิจัยใช้แบบสอบถามตามแบบเก็บข้อมูล และวางบทบาทของทีมงานทุกคนในการทำหน้าที่ของตนเองในกิจกรรมเก็บข้อมูล และสรุปผลลงในคอมพิวเตอร์ตามแบบฟอร์ม เพื่อเป็นฐานข้อมูลโครงการ

สถานการณ์ป่าชุมชนบ้านห้วยแม่สุรินมีความอุดมสมบูรณ์มาก เป็นต้นน้ำที่มีลำห้วยหลายสายมารวมกัน มีตาน้ำธรรมชาติ มีต้นไม้ใหญ่ และมีความหลากหลายพืช และสัตว์ เป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์มาก ในการลงเก็บข้อมูลพบว่า ผลผลิตจากป่าประเภทพืชกินหน่อ 31 ชนิด พืชกินใบ 28 ชนิด พืชกินดอกกินยอด 52 ชนิด สมุนไพรมีมากกว่า 60 ชนิด และสัตว์ประมาณ 20 ชนิด ในพื้นที่ป่าชุมชนมีสัตว์ที่หายากที่ชาวบ้าน

อนุรักษ์ไว้ที่มีความสำคัญต่อชุมชน คือ นกเงือก ในป่าชุมชนบ้านห้วยแม่สุรินมีพื้นที่ประมาณ 1,500 กว่าไร่ มีการจัดการโดยชุมชนที่ดี มีกฎระเบียบในการจัดการที่ชัดเจน

กิจกรรมที่ 12 เข้าพื้นที่เป้าหมายวิจัยป่าชุมชนเก็บข้อมูลครั้งที่ 3

วันที่ 27 ตุลาคม 2561 ณ ป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม

กลุ่มเป้าหมาย รวม 14 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

ลงพื้นที่ป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม เพื่อเก็บข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชนในโครงการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น ชนิดพืชแต่ละชนิด ประเมินปริมาณ ถ่ายภาพพืชแต่ละชนิด โดยมีผู้รู้ในชุมชนพาไปและให้ข้อมูล ส่วนทีมวิจัยใช้แบบสอบถามตามแบบเก็บข้อมูล และวางบทบาทของทีมงานทุกคนในการทำหน้าที่ของตนเองในกิจกรรมเก็บข้อมูล และสรุปผลลงในคอมพิวเตอร์

สถานการณ์ป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้มมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีความหลากหลายพืช และสัตว์ ในการลงเก็บข้อมูลพบว่า ผลผลิตจากป่าประเภทพืชกินหน่อ 16 ชนิด พืชกินใบ 10 ชนิด พืชกินดอกกินยอด 40

ชนิด สมุนไพรมีมากกว่า 30 ชนิด และสัตว์ประมาณ 11 ชนิด ในป่าชุมชนบ้านท่าหินส้มมีพื้นที่ประมาณ 2,500 กว่าไร่ มีการจัดการที่ดี มีกฎระเบียบในการจัดการที่ชัดเจน

ป่าชุมชนบ้านท่าหินส้ม เป็นพื้นที่ต้นน้ำของชุมชน ในชุมชนจะใช้น้ำประปาภูเขาจากที่นี่ เป็นแหล่งต้นน้ำที่สะอาด มีการจัดการดูแลมาแล้ว 30 กว่าปีมาแล้ว ในพื้นที่ป่าชุมชนชาวบ้านจะทำกิจกรรมบวรป่า และทำแนวกันไฟทุกปี ในการเข้าไปสำรวจพบว่า มีพืชสมุนไพรจำนวนมาก มีต้นไม้ที่ใหญ่ เป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์ป่าเป็นอย่างดี ทุก ๆ ปีชาวบ้านจะมีรายได้จากการหาเห็ดถอบจากพื้นที่ป่าชุมชนหลายหมื่นบาท และเป็นแหล่งสำรองอาหารของชุมชนเป็นอย่างดี

กิจกรรมที่ 13 เข้าพื้นที่เป้าหมายวิจัยป่าชุมชนเก็บข้อมูลครั้งที่ 4

วันที่ 28 ตุลาคม 2561 ณ ป่าชุมชนบ้านต่อแพ

กลุ่มเป้าหมาย รวม 11 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

ลงพื้นที่ป่าชุมชนบ้านต่อแพ เพื่อเก็บข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชนในโครงการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น ชนิดพืชแต่ละชนิด ประเมินปริมาณ ถ่ายภาพพืชแต่ละชนิด โดยมีผู้รู้ในชุมชนพาไปและให้ข้อมูล ส่วนทีมวิจัยใช้แบบสอบถามตามแบบเก็บข้อมูล และวางบทบาทของทีมงานทุกคนในการทำหน้าที่ของตนเองในกิจกรรมเก็บข้อมูล และสรุปผลลงในคอมพิวเตอร์

สถานการณ์ป่าชุมชนบ้านต่อแพมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีความหลากหลายพืช และสัตว์ ในการลงเก็บข้อมูลพบว่า ผลผลิตจากป่าประเภทพืชกินหน่อ 30 ชนิด พืชกินใบ 22 ชนิด พืชกินดอกกินยอด 45 ชนิด

สมุนไพรมีมากกว่า 40 ชนิด และสัตว์ประมาณ 20 ชนิด ในป่าชุมชนบ้านต่อแพ มีพื้นที่ประมาณ 2,000 กว่าไร่ มีการจัดการที่ดี มีกฎระเบียบในการจัดการที่ชัดเจน

ป่าชุมชนบ้านต่อแพ เป็นป่าชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมายป่าไม้ มีชื่อเสียงในการจัดการป่าชุมชน และเป็นป่าชุมชนที่เป็นเส้นทางประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ใช้เป็นเส้นทางศึกษาความรู้ทางประวัติศาสตร์และเส้นทางศึกษาทางธรรมชาติ ป่าชุมชนบ้านต่อแพ ได้รับรางวัลในการประกวดการดูแลจัดการป่าชุมชนระดับประเทศ ในปัจจุบันกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนเอาพื้นที่ป่าชุมชนทำเป็นกิจกรรมหนึ่งในการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ถือว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งในการมาศึกษาเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ต้นแบบที่ดีในการจัดการป่ากับคนที่อยู่ในป่า

กิจกรรมที่ 14 ประชุมประจำเดือนทีมวิจัย

วันที่ 12 พฤศจิกายน 2561 ณ บ้านนักวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย รวม 15 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

การประชุมทีมวิจัยเพื่อมาติดตามงานที่ได้รับมอบหมายของทีมแต่ละคน ติดตามความก้าวหน้าของงาน และร่วมพิจารณาข้อมูลร่วมกัน

เนื้อหา(เก็บข้อมูลเพิ่มเติม)	ความสมบูรณ์ข้อมูล
- ข้อมูลบริบทชุมชนวิจัยทั่วไป - สถานการณ์ต่างในชุมชน - สถานการณ์การเก็บหาผลผลิตจากป่าชุมชนในชุมชนวิจัย	80%
- ข้อมูลผลผลิตจากป่า ชนิด ปริมาณ ฤดูกาล	60%
- ข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานโครงการวิจัย	80%
- ผลการเก็บข้อมูลวิจัยพืช สู่การสร้างมูลค่าเพิ่ม 4 พื้นที่เป้าหมาย	60%
- ผลการเก็บข้อมูลวิจัยระบบตลาดผลผลิตจากป่าชุมชนในตำบล - ชุมชน	50%
- ผลการเก็บข้อมูลวิจัยระบบตลาดผลผลิตจากป่าชุมชนในอำเภอ - จังหวัด	50%

จากข้อมูลที่ยังมีหลายเรื่องที่ยังมีข้อมูลที่ไม่ครบถ้วน จึงมอบหมายให้ทีมวิจัยที่รับผิดชอบเดิม ดำเนินการต่อให้สมบูรณ์ เนื่องจากเวลาดังกล่าวเป็นช่วงของการจะทำรายงานความก้าวหน้าระยะ ที่ 1 จึง มอบหมายให้ทีมวิจัยเรียนรู้ข้อมูลที่มียู่ และทำบทบาทหน้าที่ของตัวเองตามมติที่รับมอบหมายให้ ข้อมูลที่มี ปัญหาในการสืบค้น หรือเก็บข้อมูล ให้ปรึกษาหัวหน้าโครงการวิจัย และพี่เลี้ยงโครงการ ในการประชุมครั้ง หน้าจะมาทบทวนข้อมูลที่เก็บรวบรวมอีกครั้ง

กิจกรรมที่ 15 สรุปรวบรวมข้อมูล และเติมเต็มข้อมูลเพิ่มร่วมกัน

วันที่ 16 มกราคม 2562 ณ บ้านนักวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย รวม 8 คน (นักวิจัยและทีมวิจัย)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

กิจกรรมสรุปข้อมูล ทุกคนนำข้อมูลที่ลงเก็บมาพูดคุยกัน ช่วยกันสังเคราะห์ข้อมูลด้วยกัน และแลกเปลี่ยนกระบวนการทำงาน เพื่อหาแนวทางในการจัดการแก้ไขงานข้อมูลให้ครบถ้วน

โดยสรุปข้อมูลดังนี้ บริบทชุมชนทั่วไปในด้านต่าง ๆ 4 พื้นที่ ,ข้อมูลการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ,ชนิด ปริมาณ ผลผลิตจากป่าชุมชน ,สถานการณ์ที่เกี่ยวกับผลผลิตจาก ป่าชุมชน , พืชทางเลือก สู่การสร้างรายได้ของแต่ละชุมชน

ข้อเสนอเพิ่มเติม

1. บริบทชุมชน 4 พื้นที่ ยังไม่สมบูรณ์ครบถ้วน ให้ดำเนินการไปขอข้อมูลเพิ่มเติมจากแกนนำชุมชนและหน่วยภาคีที่มีอยู่ในชุมชน
2. ให้ทีมวิจัยศึกษาข้อมูลเรื่องป่าชุมชนมากกว่านี้ เพื่อเป็นข้อมูลในการทำงาน
3. ให้เพิ่มเติมข้อมูลการจัดการทรัพยากรในชุมชน ดิน น้ำ ป่า ให้สมบูรณ์
4. ทีมวิจัยช่วยกันจัดเก็บข้อมูลให้เป็นระบบ ให้ความร่วมมือมากกว่านี้
5. ทีมวิจัยที่มีบทบาทหน้าที่ในการทำงานให้ทำหน้าที่ให้ดีกว่านี้ รับผิดชอบงานที่มอบหมายให้ได้ตามแผนที่วางไว้
6. การทำงานทุกครั้งควรมีการวางแผนกันให้มากกว่านี้ เพื่อเกิดความสมบูรณ์ของงาน

กิจกรรมที่ 16 เวทีคืนข้อมูลโครงการวิจัยระยะที่ 1

วันที่ 19 มกราคม 2562 ณ โรงเรียนพุทธเกษตรขุนยวม

กลุ่มเป้าหมาย รวม 25 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย หน่วยงานรัฐ และแกนนำชุมชน ชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

กิจกรรมคืนข้อมูล ทีมวิจัยนำข้อมูลที่ลงไปเก็บทั้ง 4 พื้นที่ ได้แก่ บ้านท่าหินส้ม บ้านแม่กิ บ้านต่อแพ และบ้านหัวแม่สุริน นำมาเสนอ มาสรุปให้ทีมวิจัยและชาวบ้าน ผู้เกี่ยวข้องรับฟังรับรู้ เพื่อแลกเปลี่ยนในข้อมูลที่ได้ และ ช่วยกันวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลด้วยกัน ช่วยกันปรับแก้เพิ่มเติมข้อมูล และช่วยกันหาแนวทางในการจัดการแก้ไขงานข้อมูล เพื่อจัดทำรายงานความก้าวหน้าระยะที่ 1

ในการนำเสนอข้อมูลสถานการณ์ที่เกี่ยวกับป่าชุมชน ,ผลผลิตจากป่าชุมชน ชนิด ปริมาณ และ ข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ทั้ง 4 พื้นที่วิจัย มีป่าชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมายป่าไม้ 1 พื้นที่คือ ป่าชุมชนบ้านต่อแพ ป่าชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากมีความหลากหลายทางด้านพืชอาหาร มีชนิดพืชที่อยู่ในป่าชุมชนมากกว่า 100 ชนิด ผลผลิตมีปริมาณที่เท่าเดิม ยกเว้นพืชอาหารบางชนิดที่เป็นผลผลิตที่สร้างรายได้ ได้แก่ เห็ดถอบ เห็ดโคน เห็ดไข่เหือง สัตว์น้ำ ปีนี้นี้มีปริมาณน้อยลง 30 % สาเหตุมาจาก 1) มีคนเก็บหามาบริโภค และมีผู้หาจากที่อื่นมาเก็บหาในพื้นที่มากขึ้น และมีการเก็บหาที่ผิดวิธี ไม่ถูกต้อง

ข้อเสนอแผนงานระยะที่ 2 ของ 4 พื้นที่ สู่การสร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิตจากป่าชุมชน

พื้นที่เป้าหมาย	พืชทางเลือกผลผลิตจากป่าชุมชน (สร้างรายได้)
1. บ้านแม่กิ	บุก ,สมุนไพร ,มะขามป้อม ,ผงซุสกะเหียง (ห่อทิเลลา)
2. บ้านท่าหินส้ม	สมุนไพร ,เห็ดถอบ ,หน่อไม้

พื้นที่เป้าหมาย	พืชทางเลือกผลผลิตจากป่าชุมชน (สร้างรายได้)
3. บ้านต่อแพ	ไม้ไผ่ , สมุนไพร
4. บ้านห้วยแม่สุริน	ตะไคร้ต้น , มะขามป้อม , ทองก้อ , สมุนไพร

3.5.1 กระบวนการดำเนินการวิจัย ระยะที่ 2

การดำเนินงานกิจกรรมโครงการการคนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน นักวิจัยและทีมวิจัย ร่วมกับทีมแกนนำชุมชนได้ดำเนินการกิจกรรมทดลองแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชนที่มีศักยภาพ สามารถที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มกับคนในชุมชน โดยเอาผลผลิตจากป่าชุมชนของแต่ละพื้นที่มาทดลองทำการแปรรูป ได้ดำเนินการตามแผนงานทดลองแปรรูปที่ร่วมกันวางไว้ในแต่ละพื้นที่ สรุปผลการดำเนินงานเป็นกิจกรรมดำเนินงานโครงการระยะที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 3-2 กิจกรรมดำเนินงานวิจัย ระยะที่ 2

ที่	วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่	ผู้เข้าร่วม
1	13 พ.ค. 62	ประชุมทีมทำความเข้าใจทีมวิจัยทบทวนงานโครงการระยะที่2	บ้านนักวิจัย	10
2	14 พ.ค. 62	เวทีสร้างความเข้าใจการดำเนินงานโครงการวิจัยระยะที่ 2	ร.ร.พุทธเกษตรขุนยวม	25
3	23-24 พ.ค. 62	เข้าพื้นที่เก็บข้อมูล และเตรียมข้อมูลการแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชนในพื้นที่วิจัย	บ้านห้วยแม่สุริน	15
4	1-2 มิ.ย. 62	ร่วมเวทีเสวนาชุมชนนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น	วิทยาลัยชุมชน จ.มส.	6
5	6-7 มิ.ย. 62	เวทีแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน ณ บ้านแม่กิ๊ (แปรรูปเห็ดดอ)	บ้านแม่กิ๊	15
6	22-23 มิ.ย. 62	เวทีแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน ณ บ้านท่าหินส้ม (แปรรูปสมุนไพร)	บ้านท่าหินส้ม	14
7	3 ก.ค. 62	เวทีแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน ณ บ้านต่อแพ (แปรรูปไม้ไผ่)	บ้านต่อแพ	10
8	22-26 ก.ค. 62	เวทีอบรมการแปรรูปผลผลิตจากการเกษตรและผลผลิตจากป่า (เทคนิคและวิธีการแบบต่างๆ)	ศูนย์ปรัชญ์ชาวบ้านขุนยวม	25
9	26 ส.ค. 62	เวทีแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน ณ บ้านห้วยแม่สุริน	บ้านห้วยแม่สุริน	12

ที่	วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่	ผู้เข้าร่วม
		ริน (แปรรูปตะไคร้ต้น)		
10	17 ก.ย. 62	ร่วมเวทีเสวนาชุมชนนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.มส.	วิทยาลัยชุมชน จ.มส.	5
11	18 พ.ย. 62	เวทีคืนข้อมูลชุมชนวิจัย	โรงเรียนพุทธเกษตร ขุนยวม	20

รายละเอียดของแต่ละกิจกรรมระยะที่ 2 สรุปได้ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 ประชุมทีมทำความเข้าใจทีมวิจัยทบทวนงานโครงการระยะที่ 2

วันที่ 13 พ.ค. 62ณ บ้านนักวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย รวม 10 คน (นักวิจัยและทีมวิจัย)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

ทบทวนการทำงานเก็บข้อมูลในแต่ละพื้นที่วิจัย 4 พื้นที่ ทบทวนข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูล ทบทวนเนื้อหาตามกรอบที่จะต้องได้จากการทำวิจัย และทบทวนแผนปฏิบัติการทำการทดลองงานระยะที่ 2 ทั้ง 4 พื้นที่ จากการทบทวนข้อมูลทั้ง 4 พื้นที่วิจัยพบว่ามีเนื้อหาที่เป็นบริบททั่วไปของแต่ละชุมชนที่จะต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติมให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ได้แก่ ข้อมูลสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชุมชน ข้อมูลการจัดการป่าชุมชน ข้อมูลเชิงประมาณของผลผลิตจากป่ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน และข้อมูลแผนชุมชนในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของแต่ละชุมชน

วางบทบาทหน้าที่ทีมในการนำเสนอข้อมูลของแต่ละชุมชน เพื่อนำเสนอข้อมูล และทบทวนข้อมูลของชุมชนในเวทีสร้างความเข้าใจงานวิจัยโครงการระยะที่ 2 ต่อชาวบ้าน ที่ปรึกษา ออกแบบการทำสื่อนำเสนอข้อมูลชุมชนโดยกระดาษบุ๊ค และทำสื่อนำเสนอภาพรวมแบบ PowerPoint พร้อมแจกเอกสารเรียนรู้

กิจกรรมที่ 2 เวทีสร้างความเข้าใจการดำเนินงานโครงการวิจัยระยะที่ 2

วันที่ 14 พ.ค. 62 ณ โรงเรียนพุทธเกษตรขุนยวม

กลุ่มเป้าหมาย รวม 25 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน 3 พื้นที่)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

นักวิจัยทบทวนเนื้อหาโครงการวิจัย ทบทวนวัตถุประสงค์ กรอบเนื้อหาโครงการวิจัย และแผนกิจกรรมในการทำงานระยะที่ 2 โดยสื่อ PowerPoint ตามเอกสารที่แจก ในโครงการวิจัยเป็นการเก็บข้อมูลชนิด ประมาณ สถานการณ์ของพืชที่อยู่ในป่าชุมชน และพืชผลผลิตที่มีศักยภาพในป่าชุมชนในแต่ละพื้นที่เป็นอย่างไร และทีมพื้นที่จะต้องดำเนินการอย่างไรกับแผนงานระยะที่ 2

ทีมวิจัยพื้นที่นำเสนอข้อมูลชุมชน ทบทวนข้อมูลการเก็บข้อมูลและเนื้อหาข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูล โดยนำเสนอสื่อกระดาษบันทึกของตัวแทนแต่ละชุมชน พร้อมจัดทำแผนการเข้าพื้นที่ปฏิบัติการทดลองแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน ดังนี้

ตาราง : แผนการปฏิบัติการเข้าพื้นที่ทดลองการแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน

พื้นที่เป้าหมาย	วัน / เวลา	กิจกรรมแปรรูป	กลุ่มเป้าหมาย
1. บ้านแม่กิ๊	6-7 มิ.ย. 62	-การแปรรูปเห็ดดอบ	-กลุ่มแม่บ้าน , กลุ่มเยาวชน , กลุ่มผู้นำ และเกษตรกรชาวบ้าน
2. บ้านท่าหินสั้ม	22-23 มิ.ย. 62	-การแปรรูปสมุนไพร	-กลุ่มผู้นำชุมชน , เกษตรกร และกลุ่มเยาวชน
3. บ้านต่อแพ	3 ก.ค. 62	-การแปรรูปไม้ไผ่ การจักรสานไม้ไผ่	-กลุ่มพ่อบ้าน ผู้สูงอายุ , กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มท่องเที่ยว
4. บ้านหัวแม่สุริน	26 ส.ค. 62 23-24 พ.ค. 62	-เก็บข้อมูล และเตรียมวัสดุการทดลองแปรรูป -การแปรรูปตะไคร้ต้น , สมุนไพร	-กลุ่มเยาวชน , กลุ่มแม่บ้าน , กลุ่มผู้นำชุมชน

กิจกรรมที่ 3 เข้าพื้นที่เก็บข้อมูล และเตรียมข้อมูลการแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชนในพื้นที่วิจัย

วันที่ 23-24 พ.ค. 62 ณ บ้านหัวแม่สุริน

กลุ่มเป้าหมาย รวม 15 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

นักวิจัย และทีมวิจัยเข้าพื้นที่บ้านหัวแม่สุริน เก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนบริบทชุมชนที่ยังไม่สมบูรณ์จากผู้นำชุมชน และหน่วยงานที่อยู่ในพื้นที่ ได้แก่ ข้อมูลมือ 2 จากโรงเรียน อบต. และข้อมูลจากผู้นำการปกครอง เพื่อได้สถานการณ์การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และบริบทชุมชนทั่วไป เอามารวบรวมสังเคราะห์ให้มีข้อมูลที่ครบถ้วนมากขึ้น ได้มีการวางกรอบในการเก็บเนื้อหาข้อมูลด้านฐานเศรษฐกิจ ฐานสังคม การศึกษา สุขภาพ ประเพณีวัฒนธรรม และฐานทรัพยากร ในการเก็บข้อมูลพบข้อมูลสถานการณ์ในพื้นที่คือในพื้นที่หมู่บ้านทุกชุมชนอยู่ในเขตป่าอุทยาน ทับซ้อนกับเขตป่าสงวนทั้งหมด ในพื้นที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์

ชาวบ้านมีการจัดการป่าแบบเป็นโซน ๆ ที่ชัดเจน มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์มากกว่าพื้นที่ทำกิน มีระเบียบการจัดการชุมชนโดยชุมชนและใช้หลักความเชื่อประเพณีมาจัดการอีกส่วนหนึ่ง ในพื้นที่มีพืชเศรษฐกิจที่เข้ามาแล้ว 4 ปีที่ผ่านมา ได้แก่ กาแฟ เสาวรส ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มีพืชชนิดเดียวที่ใช้สารเคมีคือข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ส่วนผลกระทบจากการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจในตอนนี้ยังไม่เห็นผลกระทบที่ชัดเจน แต่ข้อมูลจาก อสม. พบว่าเกษตรกร 40 % มีสารเคมีตกค้างในเลือดแต่ไม่สามารถรับรองข้อมูลได้ว่าสาเหตุมาจากการเพาะปลูกการทำเกษตรเคมี ส่วนการเจ็บป่วยด้วยการใช้เคมียังไม่พบและการบุกรุกทำลายป่าก็ยังไม่พบข้อมูล

ข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชนที่ชุมชนดูแลจัดการอนุรักษ์ ใช้สอยในพื้นที่ พบว่ามีพืชที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนมากกว่า 80 ชนิด และชนิดสัตว์น้ำสัตว์ป่ามากกว่า 50 ชนิด ในการใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่าชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่ชาวบ้านนำมากิน ไม่ขาย การใช้ประโยชน์มีการฟื้นฟูดูแลทุกปี เช่น กิจกรรมเลี้ยงผี กิจกรรมบวชป่าบวชสัตว์ป่า และกิจกรรมทำแนวกันไฟ พืชผลผลิตที่บ้านห้วยแม่สุรินที่มีศักยภาพสามารถเพิ่มมูลค่าสร้างรายได้ได้ที่ไม่กระทบต่อระบบทรัพยากร และผลผลิตจากป่า คือ ตะไคร้ต้นมะขามป้อม และชนิดสมุนไพร สาเหตุที่ไม่กระทบคือ ในพื้นที่มีประมาณมาก ในการเข้าพื้นที่นักวิจัยทีมวิจัยในพื้นที่ได้วางแผนการจัดเตรียมการทดลองแปรรูปตะไคร้ วางแผนวัสดุอุปกรณ์ การเก็บผลผลิต และรูปแบบการแปรรูป กับกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มชาวบ้าน ในชุมชนที่จะเริ่มลงมือทำในช่วงต้นเดือนหน้า

กิจกรรมที่ 4 ร่วมเวทีเสวนาชุมชนนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น

วันที่ 1-2 มิ.ย. 62 ณ วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน

กลุ่มเป้าหมาย รวม 6 คน (นักวิจัย และทีมวิจัย)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

นักวิจัย และทีมวิจัย เข้าร่วมกิจกรรมศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในเวทีเสวนาชุมชนนักวิจัย เข้าร่วมแลกเปลี่ยนจำนวน 6 คน เพื่อมาเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับงานวิจัยโครงการอื่น ๆ ในพื้นที่ต่าง ๆ และมาเติมพลังการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งกันและกัน

ทีมวิจัยได้มีการนำเสนอร่วมแลกเปลี่ยนแปลงกับงานวิจัยที่ทำ ในการเก็บข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชนในพื้นที่ทั้ง 4 ชุมชน ในด้านกระบวนการทำงาน กระบวนการเก็บข้อมูล การทำงานแบ่งบทบาทหน้าที่ของทีมวิจัย และข้อมูลประมวลผลที่ได้มาทั้ง 4 ชุมชน ที่จะนำไปสู่การสร้างรายได้ เพิ่มมูลค่าให้กับชาวบ้านในชุมชนมีอะไรบ้าง ในการเข้าร่วมเวทีทีมวิจัยได้ความรู้จากผู้ทำวิจัยการทำโครงการวิจัยจากพื้นที่อื่นทั้งงานเก็บข้อมูล การเข้าพื้นที่ การสังเคราะห์ข้อมูล และการเสริมกำลังใจในการทำงาน

กิจกรรมที่ 5 เวทีแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน ณ บ้านแม่กิ๊ (แปรรูปเห็ดถอบ)

วันที่ 6-7 มิ.ย. 62 ณ บ้านแม่กิ๊

กลุ่มเป้าหมาย รวม 15 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

ชุมชนบ้านแม่กิ๊ ได้ทดลองการแปรรูปเห็ดถอบ เนื่องจากในบริบทชุมชนมีปริมาณเห็ดถอบที่เกิดขึ้นในปีนี้ ในพื้นที่มีจำนวนมาก และเป็นรายได้หลักของชุมชน ซึ่งทางทีมพื้นที่และหัวหน้าโครงการ จึงลองนำมาทดลองแปรรูปเพื่อเสริมสร้างมูลค่าและนำไปสู่การสร้างรายได้และอาชีพภายในชุมชน จากนั้นจึงเริ่มทำการทดลองซึ่ง การทดลองแปรรูปเห็ดถอบจะแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ แบบนึ่ง ,แบบต้ม และแบบดิบ

เตรียมวัสดุอุปกรณ์

1. เห็ดถอบ 40 กิโลกรัม
2. กะลามัง 3 ใบ
3. หม้อนึ่งแบบมีฝาปิด 1 ใบ
4. หม้อต้มแบบมีฝาปิด 1 ใบ
5. เตาไฟ
6. เครื่องอบไฟฟ้า
7. เครื่องชั่งสุญญากาศ
8. ตาข่าย
9. ถุงชั่งสุญญากาศ ขนาด 5x8" และ 6x9" 2 แพค
10. น้ำสะอาด

วิธีการทดลอง (แบบต้ม)

1. ทำความสะอาดเห็ดถอบโดยล้างน้ำเปล่า 2-3 ครั้ง เพื่อคราบดินที่ติดอยู่ออกจากตัวเห็ดถอบ ให้สะอาด และคัดเลือกเห็ดที่มีสภาพสมบูรณ์ จากนั้นนำไปผึ่งให้แห้งสนิท
2. ต้มน้ำสะอาด ในหม้อต้มจนเดือด ที่อุณหภูมิ 100 c นำเห็ดถอบที่แห้งสนิท ปราศจากความชื้น มาใส่ลงไปต้มในหม้อต้ม ใช้เวลา 20 นาที ในการทำให้เห็ดถอบสุกพอดี
3. เมื่อเห็ดถอบที่นำไปต้มจนสุกแล้ว นำมาผึ่งให้แห้งอีกครั้งให้แห้งสนิท ก่อนจะนำไปแพคบรรจุลงในถุงสุญญากาศ

4. นำเห็ดดอบที่ผึ่งจนแห้งสนิท มาแพลงในถุงซิลิโคนสุญญากาศ ขนาด ขนาด 5x8” และ 6x9” และนำเข้าเครื่องซิลิโคนสุญญากาศเพื่อไม่ให้เกิดอากาศในบรรจุภัณฑ์ และนำเข้าเก็บช่องฟรีซแช่แข็งทันที

วิธีการทดลอง (แบบนั่ง)

1. ทำความสะอาดเห็ดดอบโดยล้างน้ำเปล่า 2-3 ครั้ง เพื่อคราบดินที่ติดอยู่ออกจากตัวเห็ดดอบ ให้สะอาด และคัดเลือกเห็ดที่มีสภาพสมบูรณ์ จากนั้นนำไปผึ่งให้แห้งสนิท
2. ตั้งหม้อน้ำ บนเตาถ่าน นำใบตองมารองเป็นฐานก่อนนำเห็ดดอบที่แห้งสนิท ปราสจากความชื้น มาใส่ลงไป ในหม้อน้ำ ใช้เวลา 30 นาที ในการทำให้เห็ดดอบสุกพอดี
3. เมื่อเห็ดดอบที่นำไปนึ่งจนสุกแล้ว นำมาผึ่งให้แห้งอีกครั้งให้แห้งสนิท ก่อนจะนำไปแพ็คบรรจุลงในถุงสุญญากาศ
4. นำเห็ดดอบที่ผึ่งจนแห้งสนิท มาแพลงในถุงซิลิโคนสุญญากาศ ขนาด ขนาด 5x8” และ 6x9” และนำเข้าเครื่องซิลิโคนสุญญากาศเพื่อไม่ให้เกิดอากาศในบรรจุภัณฑ์ และนำเข้าเก็บช่องฟรีซแช่แข็งทันที

วิธีการทดลอง (แบบดิบ)

1. ทำความสะอาดเห็ดดอบโดยล้างน้ำเปล่า 2-3 ครั้ง เพื่อคราบดินที่ติดอยู่ออกจากตัวเห็ดดอบ ให้สะอาด และคัดเลือกเห็ดที่มีสภาพสมบูรณ์ จากนั้นนำไปผึ่งให้แห้งสนิท
2. เมื่อแน่ใจว่าแห้งสนิท นำเห็ดดอบที่แห้งสนิท ที่ปราสจากความชื้น มา มาแพลงในถุงซิลิโคนสุญญากาศ ขนาด ขนาด 5x8” และ 6x9” และนำเข้าเครื่องซิลิโคนสุญญากาศเพื่อไม่ให้เกิดอากาศในบรรจุภัณฑ์ และนำเข้าเก็บช่องฟรีซแช่แข็งทันที

ผลการทดลอง

วันที่	แบบต้ม	แบบนึ่ง	แบบดิบ	หมายเหตุ
อาทิตย์แรก (20 มิ.ย)	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
อาทิตย์ที่สอง(27 มิ.ย)	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
อาทิตย์ที่สาม(4 ก.ค)	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
หนึ่งเดือน(11 ก.ค)	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
สามเดือน(11 ต.ค)	ไม่ปกติ*(เริ่มมีกลิ่น)	ไม่ปกติ*(เริ่มมีกลิ่น)	ปกติ	*หีดยอดบางเม็ด เริ่มเน่า และมีกลิ่น และมีลักษณะ เหมือนเมือกยาง เหนียว

สรุปผลการทดลอง

จากการทดลองการแปรรูปหีดยอดของชุมชนบ้านแม่กิ๊ พบว่าหลังจากทดลองในอาทิตย์แรก อาทิตย์ที่สอง จนถึงหนึ่งเดือน ลักษณะของหีดยอดทั้ง 3 แบบ ยังคงปกติ มีลักษณะเป็นเม็ดกลมฟิบบแบนเมื่อถูกการฉีดสุญญากาศด้วยเครื่องฉีดสุญญากาศและถูกแช่ฟรีซแข็งในช่องน้ำแข็งตู้เย็น แต่เมื่อผ่านไปอีก สามเดือนให้หลัง หีดยอดชนิดแบบที่ต้มและแบบนึ่ง เกิดการเปลี่ยนแปลงในหีดยอดชนิดแบบต้มและแบบนึ่ง เมื่อแกะถุงดู มีกลิ่นผิดปกติ และบางเม็ดเริ่มเน่าและมีกลิ่น และมีลักษณะมีเมือกยางเหนียวภายในถุงทั้ง 2 ชนิด แต่พบว่าชนิดแบบที่ดิบอยู่ยังคงปกติ และสามารถนำมารับประทานได้

ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการทดลอง

บทเรียนที่ได้รับ

จากการทำกิจกรรม ในการลงพื้นที่ทำการทดลองแปรรูปผลผลิตอาหารจากป่าชุมชนบ้านแม่กิ๊ ในการแปรรูปเห็ดถอบ คือการได้นำพืชอาหารจากป่าที่เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนที่สามารถหาได้จากป่าชุมชน ที่ชุมชนใช้ประโยชน์ในการหาอาหารและดำรงชีวิต และสามารถสร้างรายได้ในแต่ละปีของชุมชนบ้านแม่กิ๊ และพื้นที่ชุมชนใกล้เคียงปกติในชุมชนจะซ่งขายแบบดิบเป็นลิตรให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อภายใน หมู่บ้าน หรือตัวแทนรับซื้อที่เป็นคนขายในชุมชนในราคาที่เกินไปตามท้องตลาด แต่ข้อจำกัดของผลิตภัณฑ์ เห็ดถอบ จะออกผลผลิตแค่ในช่วงระยะเวลา หน้าฝน 2-3 เดือน (พ.ค-ก.ค) เท่านั้นและขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ ในแต่ละปี ทางทีมวิจัยและทีมพื้นที่บ้านแม่กิ๊มองเห็น ศักยภาพที่จะสามารถนำมาแปรรูปและเพิ่มมูลค่า และ นำไปสู่การสร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน ผู้การต่อยอดใน การสร้างกลุ่มหรือเครือข่ายให้เป็นวิสาหกิจภายในชุมชนได้อีกด้วย

ปัญหา/อุปสรรค

การทำการทดลองแปรรูปผลผลิตอาหารจากป่าชุมชนบ้านแม่กิ๊ ในการแปรรูปเห็ดถอบซึ่งเป็น ผลผลิตอาหารจากป่าชุมชน มีข้อจำกัดของผลิตภัณฑ์เห็ดถอบ จะออกผลผลิตแค่ในช่วงระยะเวลา หน้าฝน 2-3 เดือน (พ.ค-ก.ค) เท่านั้นและขึ้นอยู่กับสภาพอากาศในแต่ละปี ซึ่งจะต้องมีการวางแผนการซื้อวัตถุดิบเตรียม ไว้ ก่อนที่ทำการกระบวนการทดลอง แต่เนื่องสภาพอากาศในระหว่างที่ทำการทดลองนั้น มีฝนตก จึงทำให้มีส ภาวะความชื้นมากกว่าปกติ จึงส่งผลให้ระหว่างที่ผึ่งเห็ดถอบ หรือการแปรรูปวัตถุดิบ ยังคงมีความชื้น แม้ว่าจะ

ไล่อากาศออกโดยเครื่องซีลสุญญากาศแล้ว จึงได้ผลการทดลองผลิตภัณฑ์ในบางชนิดไม่เป็นไปตามผลที่คาด
ว่า และในช่วงหลังจากบรรจุภัณฑ์โดยเครื่องซีลสุญญากาศแล้วนั้น จะต้องรีบนำเข้าฟริชแช่แข็งโดยทันที
เพราะจะทำให้เกิดการคลายตัวเนื่องจากภายในถุงที่ซีล ยังคงมีความชื้นอยู่

ข้อคิดเห็น ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะต่อการดำเนินกิจกรรม

การดึงคนรุ่นใหม่ในชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งในการทำกิจกรรมจะทำให้เกิดการต่อยอดที่เพิ่มมากขึ้น
ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดการรวมกลุ่ม ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารจากป่าอื่นๆเพื่อให้เกิดเป็นรายได้
ชุมชนต่อไป

กิจกรรมที่ 6 เวทีแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน ณ บ้านท่าหินสั้ม (แปรรูปสมุนไพร)

วันที่ 22-23 มิ.ย. 62 ณ บ้านท่าหินสั้ม

กลุ่มเป้าหมาย รวม 14 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

จากการดำเนินงานตามแผนงานในระยะที่ 1 ในการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม
พบว่า สมุนไพรในป่าชุมชนมีมากมายหลากหลายชนิด และยังคงมีชาวบ้านเก็บนำมาใช้ประโยชน์ในการ
รักษาโรคตามภูมิปัญญาและนำมาบำรุงร่างกาย ททางทีมวิจัยและทีมพื้นที่จึงได้เลือกสมุนไพร มา 3 ชนิด มา
ลองทำการทดลองได้แก่ กาสะลอง รวงจี๊ด ฮ่อสะพายควายเพื่อเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลผลิตจากป่าชุมชน ตาม
วัตถุประสงค์เป้าหมาย

วัสดุอุปกรณ์

1. สมุนไพร ทั้ง 3 ชนิด กาสะลอง(ใช้เปลือก) รวงจี๊ด(เถา) ฮ่อสะพายควาย (ลำต้น) อย่างละ 1 กิโลกรัม
2. กะลามัง จำนวน 3 ใบ
3. เขียงขนาดกลาง
4. มีดหั่น
5. ภาชนะใส่ของ
6. เครื่องอบไฟฟ้า
7. เครื่องซีลสุญญากาศ
8. ตาชั่งดิจิตอล
9. ถุงซิปล็อกแบบสนิท ขนาด 3x5" และ 4x6" จำนวน 2 แพค
10. น้ำสะอาด

วิธีการทดลอง

1. นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด นำมาล้างทำความสะอาด นำกาสะลองและรางจืด มาหั่นซอยเป็นท่อน บางๆ ส่วนฮ่อสะพายควาย หั่นเป็นท่อน ประมาณ 2 เซนติเมตร

2. นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด เกลี่ยลงบนตะแกรงของเตาอบไฟฟ้า จากนั้นนำเข้าเตาอบไฟฟ้า เพื่ออบสมุนไพรให้แห้ง ใช้เวลา 3-4 ชั่วโมง ให้สมุนไพรแห้งไม่มีความชื้น ป้องกันการเกิดการขึ้นราของตัววัตถุดิบ
3. หลังจากอบวัตถุดิบสมุนไพร อบแห้งเสร็จแล้ว ให้นำมาคลายความร้อน จนเย็นก่อนจะนำเข้าบรรจุภัณฑ์
4. นำสมุนไพรที่อบแห้ง นำมาชั่งตวงแบ่งบรรจุในถุงซิปล็อกแบบสนิท ถุงละ 2.5 กรัม ในถุงขนาด 3x5" และบรรจุในถุงซิปล็อกแบบสนิท ถุงละ 5 กรัม ในถุงขนาด 4x6" จากนั้นปิดปากถุงให้สนิท

ผลการทดลอง

สมุนไพร	เดือนที่หนึ่ง (23 ก.ค)	เดือนที่สอง (23 ส.ค)	เดือนที่สาม (23 ก.ย)	เดือนที่สี่ (23 ต.ค)	หมายเหตุ
กาละลง	ปกติ	เริ่มเห็นจุดดำ คล้ายราดำ	เกิดราขึ้น	ขึ้นรา	*มีความชื้นมากจึงทำ ให้เกิดเชื้อราขึ้นในถุง ผลิตภัณฑ์
รางจืด	ปกติ	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
ฮ่อสะพายควาย	ปกติ	ปกติ	ปกติ	ปกติ	

สรุปผลการทดลอง

จากตารางผลการทดลองการนำสมุนไพรผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านท่าหินสั่ม โดยการนำตัวอย่างสมุนไพรที่พบมากในป่าชุมชน มาทำการทดลองทั้งหมด 3 ชนิด คือ เปลือกต้นกาสะลอง เถารางจืดและ ต้นฮ่อสะพายควาย อย่างละ 1 กิโลกรัมซึ่งมีสรรพคุณในการป้องกันและรักษาที่แตกต่างกันออกไป จากการทดลองพบว่า เปลือกกาสะลองในช่วงเดือนที่หนึ่ง ยังคงปกติหลังจากที่บรรจุภัณฑ์ลงในทุกซิปล็อก แต่ในช่วงเดือนที่สองจนถึงเดือนที่สี่ เกิดการเปลี่ยนแปลงพบว่า เกิดจุลินทรีย์บนเปลือกไม้กาสะลองที่อยู่ในถุงบรรจุภัณฑ์ จึงสงสัยว่าในขั้นตอนการตากหลังจากล้างทำความสะอาดและขั้นตอนในการอบแห้งในเตาอบไฟฟ้าต้องเพิ่มเวลาในการอบนานขึ้น เพื่อให้ปราศจากความชื้น และด้วยเปลือกของต้นสมุนไพรกาสะลองมีความหนาจึงส่งผลให้ยังคงมีความชื้นอยู่ ในส่วนสมุนไพร เถารางจืด และต้นฮ่อสะพายควาย ทั้งสี่เดือนมีความปกติ เนื่องจากปราศจากความชื้น จึงไม่ทำให้เกิดรา ซึ่งให้เห็นว่าการทดลองปัจจัยที่มีผลต่อผลิตภัณฑ์คือความชื้น และระยะเวลาในการอบให้แห้ง

บทเรียนที่ได้รับ

จากการทำกิจกรรม ในการลงพื้นที่ทำการทดลองแปรรูปผลผลิตอาหารจากป่าชุมชนบ้านท่าหินสั่ม ในการแปรรูปสมุนไพร คือการได้นำพืชอาหารจากป่าที่เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนที่สามารถหาได้จากป่าชุมชน ที่ชุมชนใช้ประโยชน์ในนามาใช้รักษาโรคและบำรุงร่างกายโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน จากผู้เฒ่าผู้แก่ที่สืบทอดกันมา ส่วนมากคนในชุมชนจะแค่นำมาใช้ในครัวเรือนเท่านั้น ยังไม่มีการสร้างกลุ่มแปรรูป เพื่อสร้างรายได้ในชุมชน ทางทีมวิจัยและทีมพื้นที่บ้านท่าหินสั่มมองเห็น ศักยภาพพืชสมุนไพรที่มีในป่าชุมชนบ้านท่าหินสั่ม ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ และมีปริมาณพืชสมุนไพรมาก ที่จะสามารถนำมาแปรรูปและเพิ่มมูลค่า และนำไปสู่

การสร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน ผู้การต่อยอดในการสร้างกลุ่มหรือเครือข่ายให้เป็นวิสาหกิจภายในชุมชนได้อีกด้วย

ปัญหา/อุปสรรค

การทำการทดลองแปรรูปผลผลิตอาหารจากป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม ในการแปรรูปสมุนไพรซึ่งเป็นผลผลิตอาหารจากป่าชุมชน มีข้อจำกัดของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรบางชนิดยังเป็นพืชที่มีการขยายพันธุ์ยังไม่มาก และมีปัจจัยในการเติบโต ในเรื่องของสภาพอากาศ หรือสภาพแวดล้อม จึงต้องคัดเลือกเพียงพืชสมุนไพรบางชนิดที่มีปริมาณมาก และมีการขยายพันธุ์ที่รวดเร็ว และในขั้นตอนการตาก และอบผลิตภัณฑ์ด้วยเครื่องอบไฟฟ้าใช้ระยะเวลาในการอบไม่เพียงพอ ทำให้ความชื้นยังมีอยู่ และการปลูกทดแทนพืชสมุนไพรและการขยายพันธุ์เพื่อให้ยังคงมีอยู่ไม่หายไป และชุมชนยังคงใช้ประโยชน์คู่กับป่าได้

ข้อคิดเห็น ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะต่อการดำเนินกิจกรรม

การดึงคนรุ่นใหม่ในชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งในการทำกิจกรรมจะทำให้เกิดการต่อยอดที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดการรวมกลุ่ม ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารจากป่าอื่น ๆ เพื่อให้เกิดเป็นรายได้ชุมชนต่อไป

กิจกรรมที่ 7 เวทีแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน ณ บ้านต่อแพ (แปรรูปไม้ไผ่)

วันที่ 3 ก.ค. 62 ณ บ้านต่อแพ

กลุ่มเป้าหมาย รวม 10 คน

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

บ้านต่อแพ เป็นชุมชนเมือง ที่มีป่าชุมชนขึ้นทะเบียนกับกรมป่าไม้อย่างถูกต้อง ที่ผ่านมามีการสนับสนุนจากองค์กรภาคีต่าง ๆ ในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชุมชน รวมทั้งส่งเสริมในเรื่องการแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน เช่น เรื่องการจัดรสนไม้ไผ่ในรูปแบบต่าง ๆ การทำสมุนไพร และเรื่องการจัดทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามาทำการศึกษาครั้งได้ต่อยอดงานในเรื่องการแปรรูปของเครื่องใช้วัสดุจากไม้ไผ่ โดยมีกลุ่มที่ทำกันแปรรูปอยู่ในชุมชนแล้ว

การเข้าไปต่อยอดงานในเรื่องการแปรรูปไม้ไผ่ของกลุ่ม ได้แก่ การทำโต๊ะ เก้าอี้ แก้วไม้ไผ่ ช้อน ตู้เก็บของ เป็นต้น เพื่อทดลองการแปรรูปที่มีความหลากหลายมากขึ้น ทีมวิจัยในพื้นที่ได้เรียนรู้การทำการแปรรูปร่วมกันกับกลุ่ม

เงื่อนไข/ อุปสรรค

1. การแปรรูปวัสดุจากไม้ไผ่ ไม่สามารถนำมาออกมาจากป่าชุมชนจำนวนมากได้ เนื่องจากมีกฎระเบียบข้อบังคับของชุมชน

2. กลุ่มแปรรูปในชุมชน ไม่สามารถทำการแปรรูปในจำนวนมากได้ เนื่องจากสิ่งที่นำมาแปรรูปบางอย่างต้องใช้เวลา มีละเอียด และใช้แรงคนมาก
3. กลุ่มไม่สามารถทำการแปรรูปหลากหลายได้ เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มยังมีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญที่มาก ต้องเรียนรู้ศึกษาเพิ่มเติม
4. การแปรรูปวัสดุจากไม้ไผ่ต้องใช้ต้นทุนสูง มีวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือในการทำมาก
5. การหนุนเสริมให้ความต่อเนื่องในการทำกิจกรรมกลุ่มไม่มีความต่อเนื่องจากองค์กรพี่เลี้ยงภายนอก
6. สมาชิกกลุ่มในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมยังน้อย
7. สมาชิกในกลุ่มไม่มีเวลาในการทำกิจกรรมกลุ่มของการทำการแปรรูป เนื่องจากเน้นอาชีพหลักการทำเกษตรของตัวเอง
8. ผู้นำชุมชน และองค์กรภาคี ให้การหนุนเสริมยังน้อย

กิจกรรมที่ 8 อบรมการแปรรูปผลผลิตจากการเกษตรและผลผลิตจากป่า (เทคนิคและวิธีการแบบต่างๆ)

วันที่ 22-26 ก.ค. 62 ณ ศูนย์ปรัชญ์ชาวบ้านขุนยวม

กลุ่มเป้าหมาย รวม 25 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน 3 พื้นที่)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

จากการทำการวิจัย พบว่านักวิจัย ทีมวิจัยและชาวบ้านยังขาดความรู้ในการแปรรูปสินค้าต่าง ๆ มีมติร่วมกันในการให้การอบรมการทำการแปรรูปสินค้าผลิตภัณฑ์ จึงได้เรียนเชิญให้วิทยากรจากกรมฝักมือแรงงานมาอบรมให้ความรู้ ตั้งแต่หลักการความรู้ต่าง ๆ การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ และการทดลองลงมือปฏิบัติจริง เพื่อเรียนรู้แล้วนำไปปรับใช้กับการทดลองแปรรูปในแต่ละชุมชน

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการแปรรูป

1. การแปรรูปกระเทียม (กระเทียมดอง กระเทียมเจียว)
2. การแปรรูปมะม่วง กลิ้วย เพือกมัน เสาวรส
3. การแปรรูปถั่ว ตะไคร้คั้น
4. การแปรรูปน้ำหอมไล่ยุง
5. การทำน้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน
6. การน้ำคั้นสมุนไพร และขนมท้องถิ่น

ได้เรียนรู้กระบวนการแต่เริ่มต้น จนถึงลงมือทำ ทีมวิจัยได้การเรียนรู้หลากหลายสามารถนำไปใช้กับการทำการแปรรูปได้ในโครงการวิจัย

กิจกรรมที่ 9 เวทีแปรรูปผลผลิตจากปทุมชน ณ บ้านห้วยแม่สุริน (แปรรูปตะไคร้ต้น)

วันที่ 26 ส.ค. 62 ณ บ้านห้วยแม่สุริน

กลุ่มเป้าหมาย รวม 12 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

จากการดำเนินงานตามแผนงานในระยะที่ 1 ในการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ปทุมชนบ้านห้วยสะ-ห้วยแม่สุรินพบว่า ตะไคร้ต้นมีปริมาณมาก และคุณสมบัติที่เป็นประโยชน์ และสามารถนำมาแปรรูปได้หลากหลายทางทีมวิจัยและทีมพื้นที่จึงได้นำตะไคร้ต้น มาลองทำการทดลอง เพื่อเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลผลิตจากปทุมชนตามวัตถุประสงค์เป้าหมาย

วัสดุและอุปกรณ์

1. ตะกร้าสำหรับเก็บผลตะไคร้ต้น 3 ใบ
2. กะละมัง ขนาดใหญ่ 2 ใบ
3. กระด้งสำหรับไว้ผึ่งผลตะไคร้ต้น 2 ใบขนาดใหญ่
4. เตาอบลมร้อนสำหรับเอาไวกอบผลตะไคร้ต้นให้แห้ง 1 เครื่อง (พร้อมตะแกรง)
5. เครื่องชั่งตวง 1 เครื่อง
6. ถุงซิปล็อคหลายขนาดขวดบรรจุพริกไทยขนาด 30 กรัม กระดาษปรีฟสำหรับปูในกระด้งเพื่อให้ผลตะไคร้ต้นเพื่อความสะดวกและดูความชื้นในผลตะไคร้ต้น

วิธีการทดลอง

1. วิธีการเก็บผลตะไคร้ต้นต้องทำการเก็บผลตะไคร้ต้นโดยวิธีการเก็บด้วยคนใช้มือเก็บผลตะไคร้ต้นต้องระมัดระวังในการเก็บเพราะไม่เช่นนั้นผลตะไคร้ต้นจะช้ำและเสียคุณภาพ
2. จากนั้นผลตะไคร้ต้นมาเก็บเศษไม้กิ่งไม้ใบไม้ให้สะอาดแล้วนำไปล้างน้ำเปล่าโดยการรองน้ำในกะละมังแล้วนำผลตะไคร้ต้นลงไปล้างให้สะอาดจากนั้นนำผลตะไคร้ต้นไปใส่กระด้งแล้วนำไปผึ่งแดดให้แห้ง
3. หลังจากผึ่งแดดแห้งแล้วก็นำไปอบด้วยเครื่องอบลมร้อนใช้เวลาในการอบ 1 กิโลกรัมต่อรอบใช้เวลาในการอบ 3 ชั่วโมง. จึงจะได้ผลตะไคร้ต้นที่อบจนแห้ง.
4. หลังจากได้ผลตะไคร้ต้นอบแห้งแล้ว. ก็แบ่งส่วนหนึ่งไปทำตะไคร้ต้นบดแล้วนำไปบรรจุในถุงซิปล็อคหลายขนาดมีตั้งแต่ถุงซิปล็อคขนาด 30 กรัม ถุงซิปล็อคขนาด 50 กรัม. ถุงซิปล็อคขนาด 150 กรัม. ถุงซิปล็อคขนาด 200 กรัม และบรรจุในขวดพริกไทยทั้งหมด. 12 ขวด. ขวดละ 30 กรัม

ผลการทดลอง

ตะไคร้ต้น	เดือนที่หนึ่ง (23 ก.ค)	เดือนที่สอง (23 ส.ค)	เดือนที่สาม (23 ก.ย)	เดือนที่สี่ (23 ต.ค)	หมายเหตุ
เมล็ดคอบแห้ง	ปกติ	ปกติ	ปกติ	ปกติ	*การอบในเตาอบไฟฟ้าในระยะเวลาที่เหมาะสม เพื่อให้ผลผลิตปราศจากความชื้น
บดเป็นผง	ปกติ	ปกติ	ปกติ	ปกติ	

สรุปผลการทดลอง

จากตารางผลการทดลองการนำสมุนไพรผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านหัวสะพาน-หัวแม่สุริน โดยการนำตัวอย่างผลตะไคร้ต้นสดที่แก่จัดมาตากแดดแล้วนำไปอบแห้ง ตะไคร้ต้นผลสด 1 กิโลกรัมจะได้ตะไคร้ต้นตากแห้ง 500 กรัม การเก็บผลตะไคร้ต้นต้องเก็บอย่างระมัดระวังเพื่อไม่ให้ผลมันฉ่ำและเขียวสดอยู่เสมอ จากการทดลองทั้งสองแบบคือเมล็ดคอบแห้ง และบดเป็นผง จากการสังเกตทั้งสี่เดือน เป็นปกติ เพราะในขั้นตอนการอบในเตาอบไฟฟ้าใช้เวลาในการอบไม่ให้ความชื้น จึงเป็นการป้องกันการเกิดราในผลิตภัณฑ์ ตะไคร้ต้นตากแห้ง 150 กรัมบดแล้วใส่ถุงซิปล็อคได้ 30 กรัมขายในราคา 25 บาท ผลตะไคร้ต้นบดแล้วใส่ถุงซิปล็อคขนาด 50 กรัมขายในราคา 50 บาท ผลตะไคร้ต้นบดแล้วใส่ถุงซิปล็อคขนาด 150 กรัมขายในราคา 150 บาท บดแล้วใส่ขวดแปรรูป 1 ขวด 30 กรัมขายในราคา 25 บาท ผลอบแห้งขนาด 150 กรัมขายราคา 60 บาท ผลอบแห้งขนาด

50 กรัมขายในราคา 20 บาท ผลตะไคร้ต้นอบแห้งขนาด 200 กรัมขายในราคา 100 บาท** จากการแปรรูปผลิตภัณฑ์ตะไคร้ต้นเราสามารถนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการปรุงอาหารได้(เครื่องเทศเหมือนตะกั่วพริกไทย) นอกจากนี้ยังสามารถเก็บไว้ทานได้เป็นปีผลตะไคร้ต้นอบแห้งหรือตะไคร้ต้นที่บดแล้วสามารถนำมาหมักหมู ทำให้หมูนุ่มและมีกลิ่นที่หอมและรสชาติที่อร่อยที่สำคัญผลตะไคร้ต้นที่อบแห้งสามารถเก็บได้นานเป็นปี

ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการแปรรูป

บทเรียนที่ได้รับ

ตะไคร้ต้นหรือตะไคร้ภูเขา (ชูตุล่ำ) เป็นพืชสมุนไพรพื้นบ้านของชาวปกาเกอญอ (กระเหรี่ยง) ในพื้นที่บ้านห้วยสะ-ห้วยแม่สุริน ที่นิยมใช้ปรุงอาหาร เช่น ใส่ในแกงต่างๆ สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการทำกิจกรรมนี้คือ ตะไคร้ต้น นั้นเป็นพืชที่ออกตามฤดูกาลเท่านั้นคือในช่วง เดือนกรกฎาคม-เดือนกันยายนของทุกปี และเป็นพืชที่พบเยอะในป่าชุมชนของบ้านห้วยสะ-ห้วยแม่สุริน. และเป็นพืชที่มีสรรพคุณทางยาเยอะมาก และยังสามารถเป็นพืชเศรษฐกิจของบ้านห้วยสะ-ห้วยแม่สุรินได้เลย

ปัญหา/อุปสรรค

พื้นที่บ้านห้วยสะ-ห้วยแม่สุริน เป็นพื้นที่สูงอากาศเย็นและความชื้นมาก จึงเป็นอุปสรรคต่อการ เก็บรักษา ผลตะไคร้ต้นอยู่พอสมควร เวลาทำการทดลอง จึงจำเป็นต้องใช้ ถุงซิปล็อค และบรรจุภัณฑ์ที่เป็นสุญญากาศ หรือ บรรจุภัณฑ์ที่อากาศไม่สามารถเข้าไปได้ การเก็บผลตะไคร้ต้น ก็ต้องเก็บอย่างระมัดระวังเพื่อไม่ให้ผลช้ำ

ข้อคิดเห็น ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะต่อการดำเนินกิจกรรม

ในการดำเนินกิจกรรมครั้งนี้ การทดลองทำผลตะไคร้ด้นไม่อบแห้ง ทำให้ชาวบ้านสามารถเก็บรักษาผลตะไคร้ด้นได้เป็นระยะเวลานานขึ้น และมีกลิ่นที่ยังหอม รสชาติที่ยังอร่อย และที่สำคัญสามารถนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้กับคนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี เป็นพืช เศรษฐกิจของชุมชน

กิจกรรมที่ 10 ร่วมเวทีเสวนาชุมชนนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.มส.

วันที่ 17 ก.ย. 62 ณ วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน

กลุ่มเป้าหมาย รวม 5 คน (นักวิจัย และทีมวิจัย)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

นักวิจัย และตัวแทนทีมวิจัยในโครงการ จำนวน 5 คน เข้าร่วมกิจกรรมศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เวทีเสวนาชุมชนนักวิจัย ในการเข้าร่วมครั้งนี้ นักวิจัยและทีมวิจัย ได้มาร่วมนำเสนอผลการดำเนินงาน การแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชนของแต่ละชุมชน เอาผลผลิตจากการแปรรูปต่าง ๆ ของโครงการมาเสนอ และร่วมกันแลกเปลี่ยนรู้กับนักวิจัยชุมชนจากพื้นที่อื่น

สิ่งที่ได้มาร่วมแลกเปลี่ยน และได้เรียนรู้

1. ได้นำเสนอผลการวิจัยการแปรรูปผลผลิตจากป่าชุมชน และมาโชว์ผลผลิตกันทั้งจากการแปรรูป
2. ได้ขายสินค้าจากการแปรรูป ได้แก่ ยาสมุนไพร เครื่องปรุงรสตะไคร้ด้น การแปรรูปอาหารจากเห็ดถอบ และน้ำดื่มสมุนไพรจากป่าชุมชน
3. ได้เรียนรู้การทำวิจัยจากนักวิจัยชุมชนพื้นที่อื่น ๆ และมาผ่อนคลาย
4. ได้เพื่อน ๆ พี่ ๆ จากนักวิจัยชุมชนต่างอำเภอ
5. ได้ข้อเสนอ แนวทางดี ๆ จากที่ปรึกษา ผู้ใหญ่ใจดี ในการปรับปรุงในการทำงานวิจัย
6. ได้ช่องทางการตลาด การขายสินค้าแปรรูปชุมชน

ในการเข้ากิจกรรมครั้งนี้ นักวิจัย และทีมวิจัยได้ขายสินค้าจากการแปรรูป ภูมิใจที่ขายได้ ได้ความรู้การทำงานวิจัยของพื้นที่ต่าง ๆ และที่สำคัญได้กำลังใจจากคนทำงานวิจัยร่วมกัน เป็นแรงใจที่พวกเราคนทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เติมให้กัน ทำให้เกิดพลังเกิดกำลังใจในการทำงานในโครงการมากขึ้น เป็นเวทีที่ไม่น่าเบื่อไม่เป็นวิชาการ กระบวนการเน้นความเป็นกันเอง ทำให้บรรยากาศในเวทีมีแต่ความสุขรอยยิ้มของนักวิจัยชุมชนท้องถิ่น

กิจกรรมที่ 11 เวทีคืนข้อมูลชุมชนวิจัย

วันที่ 18 พ.ย. 62 ณ โรงเรียนพุทธเกษตรขุนวม

กลุ่มเป้าหมาย รวม 20 คน (นักวิจัย ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน 3 พื้นที่)

สรุปผล/เนื้อหาของกิจกรรม

ช่วงที่ 1 แนะนำตัว ระดมความคิดความคาดหวัง โดย...คุณปราณี

ทีมวิจัยแนะนำตัวโดยเริ่มจากหัวหน้าโครงการ ทีมวิจัยและทีมที่ปรึกษา จากนั้นจึงให้ผู้เข้าร่วมแนะนำตัวรายบุคคลว่ามาจากพื้นที่ไหน สังกัดหน่วยงานใด ซึ่งเป้าหมายผู้เข้าร่วมเวทีวันนี้ ได้แก่ ตัวแทนชาวบ้านจากทั้ง 4 พื้นที่ ได้แก่ บ้านแม่กิ บ้านต่อแพ บ้านท่าหินสั้ม และบ้านหัวชะ-หัวแม่สุริน จากนั้นเป็นการเข้าสู่เนื้อหาในเรื่องของการนำเสนอ กิจกรรมที่ผ่านมา ทั้งในระยะที่ 1 และ 2 ของโครงการ“คนรุ่นใหม่กับการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิตจากป่าชุมชน ส่งเสริมธุรกิจใหม่ในชุมชน อำเภอขุนวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน” โดยหัวหน้าโครงการ

ช่วงที่ 2-3 นำเสนอข้อมูล และแลกเปลี่ยนข้อมูล เติมเต็ม

บทเรียนที่ได้รับ

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมเวทีคืบข้อมูลครั้งนี้ คือ ในเรื่องของการทบทวนเนื้อหาโครงการ เป้าหมาย พื้นที่วิจัย และกรอบแนวคิดการวิจัย และเป็นการทบทวนกิจกรรมที่ดำเนินการมาในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 (1 ปี 8 เดือน) เห็นการพัฒนาศักยภาพของคนในทีมการทำงานร่วมกันของทีม เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากหลายๆกิจกรรม ได้เรียนรู้การทดลอง กระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ภาควิเคราะห์ มุมมอง ทักษะของผู้เข้าร่วมเวที เป็นแนวทางในการมองเห็นแนวทางที่จะนำไปสู่การต่อยอดในการแปรรูปผลผลิตอาหารจากป่าชุมชน เพื่อเป็นการเสริมสร้างรายได้และอาชีพ ในชุมชนต่อไป

ปัญหา/อุปสรรค

จากการประชุมเตรียมงานเวทีคืบข้อมูลโครงการ มองเห็นปัญหาในการแบ่งบทบาทหน้าที่กันภายในทีมยังไม่ชัดเจน แต่เนื่องด้วยในช่วงระหว่างนี้เป็นช่วงรอยต่อของกิจกรรมอื่นๆทำให้การเข้าร่วมประชุมเตรียมเวทีอาจจะไม่ครบการสื่อสารบางอย่างไม่ทั่วถึง และโครงการนี้มีระยะเวลาในการดำเนินการที่นาน และไม่ได้จัดประชุมกันต่อเนื่อง และการจัดเตรียมสื่อในการนำเสนอหรือสื่อสาร ยังไม่เพียงพอในเรื่องรายละเอียด ทำให้ผู้ร่วมเวทีเวทีจะต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจเพิ่มขึ้น และช่วงเวลาในการจัดเวทีอยู่ในช่วงที่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมเวทีติดภารกิจ จึงทำให้ผู้ร่วมเวทีไม่ได้ตรงตามเป้าหมาย

ข้อคิดเห็น ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะต่อการดำเนินกิจกรรม

ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมเวทีคืบข้อมูลโครงการอาจจะต้องดูปฏิทิน การทำงาน หรือช่วงเวลาที่เหมาะสม กับผู้เข้าร่วมเวทีให้พอเหมาะสมพอดีกัน ซึ่งจะส่งผลให้การประสานงานกับผู้เข้าร่วมเวที ได้ปริมาณ และคุณภาพตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ การนำเสนอสื่อที่มีความหลากหลายและง่ายต่อการเข้าใจของผู้เข้าร่วมเวทีเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้กิจกรรมตามกำหนดการบรรลุวัตถุประสงค์ การเตรียมความพร้อมของทีมบทบาทที่ชัดเจน และการควบคุมเวลาในการดำเนินกิจกรรม เป็นสิ่งที่ต้องตระหนักถึง การใช้เวลาที่คุ้มค่าและได้คุณภาพ

บทที่ 4

ผลการศึกษา

จากโจทย์วิจัย “การศึกษาวิจัยคนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ” ในระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน ของการศึกษาวิจัย ได้วางกรอบในการศึกษา ข้อมูลความรู้ ในประเด็นวิจัย เพื่อตอบโจทย์วิจัย และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่ การ พัฒนาคณะคนรุ่นใหม่ผ่านการสืบค้นปัญหาสาเหตุที่แท้จริงโดยวิธีคิดเชิงระบบ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพและ การสร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาข้อมูลความรู้เชิงเนื้อหาในรายงานวิจัย มีดังนี้

4.1 บริบทการดำรงชีพและวิถีชีวิตของชุมชนวิจัย 4 พื้นที่

- 1) บ้านหัวแม่สุริน ตำบลแม่อุดอ อำเภอยางชุมน้อย พื้นที่ป่าชุมชน 1,250 ไร่
- 2) บ้านต่อแพ ตำบลแม่เฒ่า อำเภอยางชุมน้อย พื้นที่ป่าชุมชน 1,770 ไร่
- 3) บ้านแม่ก๊ ตำบลแม่ก๊ อำเภอยางชุมน้อย พื้นที่ป่าชุมชน 529 ไร่
- 4) บ้านท่าหินสั ตำบลเมืองปอน อำเภอยางชุมน้อย พื้นที่ป่าชุมชน 2,500 ไร่

4.2 ข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชน ชนิด ปริมาณ ฤดูกาล และรายได้ของผลผลิตจากป่าชุมชน 4 พื้นที่ วิจัย

4.3 สถานการณ์ปัญหาที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน และ ผลกระทบที่เกิดขึ้น ในชุมชน

4.4 ข้อมูลผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนอย่าง ยั่งยืนสู่เศรษฐกิจใหม่ในแต่ละชุมชน

4.1 บริบทการดำรงชีพและวิถีชีวิตของชุมชนวิจัย 4 พื้นที่

ในการศึกษาวิจัยทั้ง 4 พื้นที่ จะมีความแตกต่างในเรื่องของบริบทชุมชน ได้แก่ ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ราบพื้นที่สูง วิถีวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีพ และการบริหารจัดการป่าชุมชน ในบทนี้กล่าวถึง บริบทการดำรงชีพและวิถีชีวิตของ 4 ชุมชนอย่างสังเขป รายละเอียดครบถ้วนจะกล่าวในบทที่ 2 ทั้งนี้จึงขอให้ เห็นบริบทพื้นที่ดังนี้

4.1.1 บ้านหัวแม่สุริน ตำบลแม่อุคอ อำเภอขุนยวม พื้นที่ป่าชุมชน 1,250 ไร่

บ้านหัวแม่สุริน ตั้งมาแล้ว 300 กว่าปี หมู่ 2 ต.แม่อุคอ อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน มีหย่อมบ้าน 10 หย่อม คือ บ้านหัวแม่สุริน, บ้านหัวสะ, บ้านกะโน, บ้านพะยอย, บ้านแม่สุรินน้อย, บ้านแม่สุรินน้อยเหนือ, บ้านแม่สุรินน้อยใต้, บ้านสบแม่สุรินน้อย, บ้านสามหลัง, บ้านแม่อุคอน้อย (คอย้อยคี) มีจำนวน 219 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 764 คน แยกเป็นชาย 394 คน เป็นหญิง 370 มี เป็นชุมชนชนเผ่ากะเหรี่ยง มีวิถีอยู่อย่างเรียบง่าย ทำไร่ทำนาทำสวน และเลี้ยงสัตว์

บ้านหัวแม่สุริน หรือ ชื่อเดิมเรียกว่า “เสอลีลี” ผู้ที่มาตั้งหมู่บ้านคนแรกคือ นายนะโพ สาเหตุที่อพยพมาตั้งหมู่บ้าน เนื่องจากสภาพพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการทำนา ทำไร่ข้าว หมู่บ้านได้ก่อตั้งมาแล้วประมาณ 7 ช่วงอายุคนหรือประมาณ 370 ปี พื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านประมาณ 45,625 ไร่ ก่อนนั้นบ้านหัวแม่สุรินมีเพียง 4 หย่อมบ้านแต่ละหย่อมบ้านมีชื่อเรียกต่างกัน ตามที่หัวหน้าหย่อมบ้านเรียก “ซีโซ่” ดังนี้ บ้านพะเปอเย คือ บ้านหัวแม่สุริน, บ้านอะพอ คือ บ้านหัวสะ, บ้านจ้อซา คือ บ้านพะยอย, บ้านจิซา คือ บ้านแม่สุรินน้อย ซึ่งทั้ง 4 หย่อมบ้านรวมกันเรียกว่า “เสอลีลี” หรือ บ้านหัวแม่สุริน

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ทุ่งบัวตอง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านหนองเขียว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อุทยานน้ำตกแม่สุริน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	แม่อุคอน้อย-พะทีคี

รวมระยะทางการเดินทางจากอำเภอขุนยวม ถึง บ้านหัวแม่สุริน 37 กิโลเมตร และหย่อมบ้านทั้งหมดห่างจากบ้านหัวแม่สุริน 5 กิโลเมตร มีถนน ไฟฟ้า เข้าถึงชุมชน ส่วนหย่อมบ้านมีบางชุมชนยังไม่มีไฟฟ้าเข้าถึง บ้านหัวแม่สุรินเป็นเส้นทางผ่านแหล่งท่องเที่ยวหลายจุด เช่น ทุ่งดอกบัวตอง น้ำตกแม่สุรินทร์ จุดชมวิวกุ๊ซึ่เพื่อ และแหล่งอนุรักษ์ดอกกล้วยไม้

ลักษณะภูมิอากาศ

มีภูมิอากาศแบบเย็น ชื้น โดยในฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนลมเย็นๆ อากาศหนาวจัดในฤดูหนาว และฝนจะตกชุกในฤดูฝน อีกทั้งมีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปี โดยทั่วไปในตอนกลางคืนสภาพภูมิอากาศจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนทั้ง 3 ฤดูกาล

ฤดูร้อน บ้านหัวแม่สุริน ไม่มีฤดูร้อน อากาศจะเย็นตลอดปี

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ช่วงกลางเดือนพฤษภาคม – เดือนตุลาคม มีอากาศชุ่มชื้น

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม – กลางเดือนกุมภาพันธ์ มีอากาศหนาวเย็นมาก

สังคม

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ซึ่งอาศัยอยู่ตามพื้นที่สูง มีเชื้อชาติไทย เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งมีนิสัยรักความสงบ สันโดษและมีมัธยัสถ์ อยู่อย่างพอเพียง มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาและสืบทอดรักษามรดกวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

เศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจ : ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม(ทำไร่-ทำนา-ทำสวน) คิดเป็น 85% ของประชากรทั้งหมด ส่วนมากจะทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพ รายรับส่วนใหญ่มาจากการรับจ้างทั่วไปและการค้าขาย เช่น ขายกาแฟ ขายวัว หมู ไก่ เป็นต้น โดยรวมการทำเกษตรกรรมเพื่อไว้กินในครัวเรือน และแบ่งปันเหลือแล้วค่อยขาย อาชีพหลักของราษฎรส่วนใหญ่ คือ การทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ การทำสวน ทอผ้ากะเหรี่ยง การตีมีดและการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กาแฟ สาวารส พริกกะเหรี่ยง ข้าวโพด เป็นต้น

สภาพพื้นที่

พื้นที่โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขาสูง พื้นที่ราบสำหรับการเกษตรมีน้อยมาก ดังนั้นการเพาะปลูกส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่สูงระหว่างหุบเขา โดยมีพื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ยประมาณ 7 ไร่ ต่อครัวเรือนเกษตรกร พืชที่ปลูกมาก ได้แก่ ข้าวนา ข้าวไร่ กาแฟ และพื้นที่เพื่อการเกษตรอื่น ๆ เช่น การปลูกสุสั่ว โดยมีสัตว์เลี้ยงที่สำคัญ ได้แก่ วัว ควาย หมู ไก่

ภูมิประเทศ

ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนและสูงชัน มีที่ราบกลางหุบเขาเล็กน้อยที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่ดินทำกิน (ทำไร่-นา-สวน) ที่ตั้งบ้านเรือนของราษฎรส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่ลาดชันของหุบเขา

การปกครอง

บ้านห้วยแม่สุริน แยกการปกครองเป็น 2 ลักษณะ คือ การมีผู้นำที่เป็นทางการ เป็นผู้นำที่ได้รับเลือกตั้งหรือแต่งตั้งจากทางการ เช่น ผู้นำหมู่บ้าน อสม. อบต.และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เป็นผู้นำทางความเชื่อ หรือผู้นำทางจิตวิญญาณ ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของสมาชิก ซึ่งเรียกว่า “อีโง่” (ผู้นำทางศาสนา) ซึ่งได้รับการสืบทอดจากวงศ์ตระกูล ความเชื่อหรือศาสนาในชุมชนนับถือ แยกเป็น 2 ศาสนาหลักได้แก่ 1. ศาสนาพุทธ ซึ่งรวมถึงความเชื่อดั้งเดิม คือศาสนาแบบลัทธิบูชาผี 2. ศาสนาคริสต์ มีส่วนน้อย เข้ามามีบทบาทในช่วงปี 48 ในบางห่อมบ้านบางครอบครัว

ระบบการถือครองที่ดิน

ระบบการถือครองที่ดินบ้านห้วยสะส่วนใหญ่ได้รับมรดกตกทอดจากพ่อแม่ ครอบครัวหนึ่งมีพื้นที่ทำกินครอบครัวละ 5-7 แปลง ได้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ (1) ที่ดินที่เป็นปัจเจก หรือส่วนบุคคล ได้แก่ พื้นที่นา พื้นที่สวน ซึ่งถือเป็นกรรมสิทธิ์เฉพาะบุคคล (2) พื้นที่ไร่หมุนเวียน เป็นการถือครองตามจารีตประเพณีมาตั้งแต่

สมัยบรรพบุรุษผู้บุกเบิกที่ทำกิน ในการจัดการการถือครองที่ดินโดยคนในหมู่บ้านจะมีพื้นที่แปลงใหญ่ (แปลงรวม) ที่ใช้ทำไร่หมุนเวียนร่วมกัน ซึ่งถือเป็นสมบัติของส่วนรวม ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน

4.1.2 บ้านต่อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอบุขยวม พื้นที่ป่าชุมชน 1,770 ไร่

เดิมบริเวณทั้งหมด (บ้านต่อแพ) เป็นบ้านเดียวกัน ต่อมาบ้านต่อแพขยายออกจากบ้านหลวง และแยกออกเป็นหมู่บ้านเมื่อประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา เมื่อตอนเป็นเด็ก พ่อจางคำโฮยงเล่าว่า มีบ้านประมาณ 70 หลัง เท่านั้น ต่อมาบ้านขยายไปทางวัดต่อแพ จึงกลายเป็นบ้านต่อแพ หมู่ 1 และบ้านหลวงหมู่ 8 แต่ที่บ้านหลวงมีศาลเจ้าเมือง เพราะเป็นบ้านเก่า(บ้านเริ่มแรก)พ่อเต่าเผ่ ตอนสมัยแรกเริ่มจะอยู่แถวบ้านหลวงพอคนมากขึ้นก็ขยายมาทางนี้(บ้านต่อแพ)ตอนแรกๆมีประมาณสิบกว่าหลังคาเรือนและเป็นป่าไม้ไปจนถึงแถวโรงเรียน จนกระทั่งเกิดไฟไหม้บ้านหลวง(ประมาณปี2472) คนบางส่วนก็มาอยู่บ้านใหม่ ต่อมาก็มีคนเมืองจากแม่แจ่ม และแม่เงาจนเข้ามาอยู่เพิ่ม และก็มีมีการขยายหมู่บ้านต่อ ๆมา

สภาพพื้นที่

การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านต่อแพ สามารถเดินทางโดยทางรถได้สะดวก ห่างจากตัวอำเภอบุขยวม 5 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านติดเขตป่าตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขา ริมฝั่งแม่น้ำยวม มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 1,900 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 900 ไร่ และเป็นพื้นที่ป่าประมาณ 1,000 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านบุขยวม ม.1 และ
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านเมืองปอน ม.1 ต.เมืองปอน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านบุขยวม ม.2 ต.บุขยวม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ บ้านหลวง ม.8 ต.แม่เงา

ภูมิอากาศ

ฤดูร้อน	เดือนมีนาคม-เดือนพฤษภาคม
ฤดูฝน	เดือนมิถุนายน-เดือนตุลาคม
ฤดูหนาว	เดือนพฤศจิกายน-เดือนกุมภาพันธ์

ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทใหญ่ มีคนต่างถิ่นและบุคคลถือบัตรบุคคลพื้นที่สูง (พม่า) ปะปนบ้างเล็กน้อย

จำนวนประชากร 751 คนจำนวนครัวเรือน 236 ครัวเรือนประชากรไทใหญ่ 667 คน 215 ครัวเรือนหญิง 328คน ชาย 339 คนบุคคลพื้นที่สูง84 คน 21 ครัวเรือน หญิง 44 คน ชาย 40 คน

อาชีพ

อาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 80 รองลงมาก็รับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ

4.1.3 บ้านแม่กิ ตำบลแม่กิ อำเภอขุนยวม พื้นที่ป่าชุมชน 529 ไร่

จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ว่า อาณาบริเวณของบ้านแม่กิมิชุมชนกะเหรี่ยงหรือปกากะญอตั้ง แหล่งอาศัยอยู่ราว 5-6 อายุคน หรือประมาณ 350-400 ปี โดยตั้งหมู่บ้านอยู่ในหุบเขาริมห้วยกระจัดกระจาย กันทั่วบริเวณนี้ มีการโยกย้ายหมู่บ้านหรือหมุนเวียนกันตั้งถิ่นฐานอยู่บ่อย ๆ ด้วยเหตุทางความเชื่อ โรคภัยไข้เจ็บ และแหล่งทำมาหากิน อย่างไรก็ตามก็ไม่เคยย้ายชุมชนออกนอกพื้นที่ใด ๆ ยังคงวนเวียนอยู่อาณาบริเวณนี้ อาชีพส่วนใหญ่ในสมัยนั้นคือการทำ “ไร่หมุนเวียน” เพื่อการปลูกข้าวและพืชผักที่เป็นอาหารนา ๆ ชนิด ในขณะที่เดียวกันก็มีการบุกเบิกที่นาสำหรับพื้นที่ ๆ สามารถรดน้ำเข้าถึง ในกระบวนการทำไร่หมุนเวียนและทำนา ได้มีความคิดเชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อเรื่องสิ่งสูงสุด ตามวัฒนธรรมประเพณีที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน ซึ่งเชื่อว่าผืนดิน ผืนน้ำ และผืนป่า ที่ใช้ทำไร่และนาก็มีสิ่งสูงสุดเป็นเจ้าของ ที่เรียกชื่อว่า “ที เกอะ จ่า ก่อ เกอะ จ่า” แปลว่า “เจ้าแห่งผืนน้ำและผืนดิน” ไม่ใช่มนุษย์เป็นเจ้าของ มนุษย์เป็นเพียงผู้อาศัยและใช้ประโยชน์ตามที่สิ่งสูงสุดประทานให้มา ดังนั้นเมื่อได้รับความเมตตาปราณีจากสิ่งสูงสุดถึงเพียงนี้ มนุษย์จะต้องมีหน้าที่ในการรักษาผืนดิน ผืนน้ำ และผืนป่าควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์อย่างมีความรับผิดชอบเช่นเดียวกัน โดยมีคำสอนที่สืบทอดบทสอนสืบทอด ๆ กันมาว่า “ออ ที เกอะ ตอ ที เกอะ ก่อ เกอะ ตอ ก่อ” แปลว่า “ใช้ผืนน้ำให้รักษาน้ำ ใช้ผืนดินให้รักษาผืนดิน” และบทกลอนหนึ่งที่กล่าวไว้ว่า

เปอะ โอะ ฮี เลอะ โหม่ แด ลอ	หมู่บ้านเราแม่เคยอยู่อาศัย
เปอะ โอะ ฮี เลอะ ป่า แด ลอ	ชุมชนเราพ่อเคยอยู่อาศัย
ชะ ชวี ลำ เลอะ โหม่ ลู ลอ	ส้มโอที่แม่เคยปลูกไว้ให้
มะ แง ลำ เลอะ ป่า ลู ลอ	มะนาวที่พ่อเคยปลูกไว้ให้
เปอะ เออะ เกอะ ตอ เออะ เกอะ ตอ	เรากินไปรักษากันไป
กู เออะ ปกา เล ตื่อ เล ตอ	เราจึงมีกินตลอดไป

จากบทกลอนและบทสอนที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพชนเหล่านี้ ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนชาวปกากะญอในบ้านแม่กิดำรงอยู่ร่วมกับผืนดิน ผืนน้ำ และผืนป่าอย่างมีความสุขและมีความสมดุลตลอดเรื่อยมา ชีวิตของผู้คนมีความรอดเพราะทรัพยากรธรรมชาติเลี้ยงดู ในขณะที่ชีวิตของทรัพยากรธรรมชาติก็อยู่รอดอย่างอุดมสมบูรณ์ เพราะคนได้ใช้ประโยชน์อย่างมีความเคารพและควบคู่กับการรักษา

ต่อมาราว 50 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2493) ก็มีบาทหลวงมิชชันนารีศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกจากบ้านแม่โถ ต. แม่โถ อ. แม่ลาน้อย ได้เข้ามาเยี่ยมศาสนิกชนของตนเองบางคนที่ได้มาแต่งงานกับคนในหมู่บ้านแห่งนี้ ทำให้ชาวบ้านได้รู้จักกับบาทหลวง บาทหลวงองค์นี้มีความเป็นกันเองกับชาวบ้าน และไม่ถูกเหยียดหยามวัฒนธรรมของชาวบ้าน และไม่ได้ชักชวนให้หันมานับถือศาสนาคริสต์ที่ตนถืออยู่ แต่ท่านได้แนะนำให้ชาวบ้านให้สร้างชุมชนที่มั่นคง โดยไม่ต้องโยกย้ายหมุนเวียนที่บ่อย ๆ การทำฝายน้ำเพื่อการเกษตร การตั้งกลุ่มกองทุนข้าวเพื่อการแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน และตั้งธนาคารยาเพื่อแก้ปัญหาด้านสุขภาพ ขณะเดียวกันก็ได้พูดคุยกับชาวบ้านเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ลูกหลานของชาวบ้านต้องได้รับการศึกษา เพื่อเท่าทันกับสภาพสังคมที่จะเปลี่ยนแปลงไป ต้องเรียนรู้ภาษาไทย อ่านออกเขียนได้ เพื่อการติดต่อกับทางราชการและสังคมภายนอก จากการเข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านด้วยความบริสุทธิ์ใจเช่นนี้ ต่อมาภายหลังชาวบ้านบางครอบครัวก็เริ่มเข้าไปเป็นคริสตชน และก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นในเวลาต่อ ๆ มา เมื่อเป็นเช่นนี้บาทหลวงอีกองค์หนึ่งก็เข้ามาประจำที่บ้านห้วยคันนุ่ เพื่อการอภิบาลงานทางด้านศาสนาแก่ศาสนิกชน ในขณะเดียวกัน ด้วยความตั้งใจที่จะพัฒนาชุมชนบริเวณนี้ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษาของเยาวชน อันเป็นกำลังสำคัญในอนาคตของชุมชน จึงได้ส่งเยาวชนหลายคนไปเรียนที่ศูนย์อบรมเด็กชาวไทยภูเขาบ้านแม่ปอน อ. จอมทอง จ. เชียงใหม่ เป็นโรงเรียนสอนทั้งภาษาไทยและภาษาปกาเกอะญอ ซึ่งตั้งโดยบาทหลวงมิชชันนารีเช่นเดียวกัน และเมื่อเรียนที่นี่สำเร็จระดับประถมศึกษาแล้วก็ส่งไปเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นไปในเมืองเชียงใหม่ในโรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัยบ้าง และโรงเรียนพระหฤทัยบ้าง จึงทำให้คนในชุมชนในบ้านแม่ก็แห่งนี้มีโอกาสดูเรียนหนังสือในระดับพื้นฐาน ใช้ภาษาไทยติดต่อกับทางราชการและสังคมภายนอกได้ค่อนข้างดี และบางคนมีโอกาสดูยกระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการหนึ่งสำหรับการสร้างบุคลากรเพื่อการกลับมาพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนให้มีความก้าวหน้าต่อไปในทุก ๆ ด้าน รวมถึงด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วย

ในขณะเดียวกันบาทหลวงก็ใช้หลักธรรมทางศาสนาที่ว่า พระเจ้าสร้างโลก พระองค์เป็นเจ้าของธรรมชาติ ทรงให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากโลก และให้รักษาโลกด้วย ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อของชาวบ้านตามประเพณีเดิมในเรื่องการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ต้องดำเนินการควบคู่กันตามที่กล่าวข้างต้น สองแรงประสานระหว่างความเชื่อตามประเพณีเดิมของชาวปกาเกอะญอและหลักธรรมศาสนาคริสต์ที่บาทหลวงนำมาเผยแพร่ยังทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติดีน น้ำ ป่ามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ขึ้นตลอดเรื่อยมา

บ้านแม่ก็ตั้งอยู่ที่ตะวันตกของอำเภอบุขบวม ชุมชนบ้านแม่ก็ตั้งบ้านเรือนตามริมห้วยหุบเขามีที่ราบของแต่ละหมู่บ้านเล็กน้อยมีอาณาเขตติดกับประเทศเพื่อนบ้านประเทศพม่าบ้านแม่ก็ ตั้งอยู่ในแอ่งที่เชิงเขาตอนท้ายของลำน้ำแม่ก็ ลักษณะทางกายภาพของตัวชุมชนเป็นกลุ่มก้อนเรียงรายติดกับเนินเขาซึ่งเป็นที่

คอนจากเหนือไปทางใต้ พื้นที่แควล้อมไปด้วยภูเขารอบด้าน โดยมีลำน้ำแม่กิ๊และแม่ข่อหลวงเป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงผ่านกลางแอ่งทางด้านทิศตะวันออกของตัวชุมชน ชุมชนนี้แม้จะมีหน่วยทางกายภาพเป็นกลุ่ม

บ้านแม่กิ๊ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ในอำเภอขุนยวม อำเภอใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ มีอาณาเขตติดต่อกับ ต.แม่เงา อ.ขุนยวม

ทิศใต้ มีอาณาเขตติดต่อกับ ต.แม่ลาหลวง อ.แม่ลาน้อย

ทิศตะวันออก มีอาณาเขตติดต่อกับ ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม

ทิศตะวันตก มีอาณาเขตติดต่อกับ ติดกับประเทศพม่า

สภาพลักษณะภูมิประเทศลักษณะภูมิอากาศ

สภาพพื้นที่ เป็นพื้นที่สูงภูเขา มีลำห้วยแม่กิ๊ลำห้วยแม่ข่อน้อยไหลผ่านหมู่บ้าน ล้อมรอบด้วยภูเขาและป่าไม้ เป็นป่าไม้เบญจพรรณ

พื้นที่ตำบลแม่กิ๊ มีลักษณะทั่วไป ประกอบด้วยภูมิอากาศ ๓ ฤดู

ฤดูหนาว เริ่ม เดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนกุมภาพันธ์

ฤดูร้อน เริ่ม เดือนมีนาคม ถึง เดือนพฤษภาคม

ฤดูฝน เริ่ม เดือนมิถุนายน ถึง เดือนตุลาคมของทุกปี

ฤดูฝนจะมีฝนตกชุกหนักตลอดฤดูกาลของฤดูฝน ฤดูหนาวจะมีอากาศหนาวเย็น มีหมอกหนาตอนเช้าและกลางคืน ฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนมากและแห้งแล้งช่วงเดือนมีนาคมถึงต้นเดือนพฤษภาคมของปี

วิสาหกิจชุมชน/ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจในหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านแม่กิ๊มีกลุ่มผลิตไม้กวาดดอกหญ้า จะผลิตช่วงดอกหญ้าออกดอกเท่านั้น กลุ่มผลิตเสื้อชนเผ่าจะจำหน่ายในหมู่บ้านสำหรับไม้กวาดดอกหญ้าของผู้สูงอายุไม่พอขายเนื่องจากแรงผลิตไม่พอไม้กวาดดอกหญ้าของกลุ่มผู้สูงอายุมีความคงทนจึงที่ต้องการของชุมชนบ้านแม่กิ๊และแหล่งอื่นๆด้วยเช่น โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลศูนย์คาทอลิกต่างๆการสนับสนุนนั้นมาจากองค์การบริหารส่วนบ้านแม่กิ๊พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์สำหรับกลุ่มผลิตเสื้อชนเผ่าส่วนใหญ่จะทำในกลุ่มแม่บ้านในนามกลุ่มสตรีบ้านแม่กิ๊

ศิลปะ/วัฒนธรรมประเพณี

ชุมชนบ้านแม่กิ๊มีมีศิลปะเป็นของตัวเองเช่นมีตัวหนังสือเป็นตัวเอง ภาษาของตัวเอง มีชุดประจำเผ่าของตัวเอง ศิลปะการลำดาบจะออกมาใช้หรือมาแสดงในงานประเพณีสอนให้นักเรียนในโรงเรียนเท่านั้นจะไม่มีการออกมาใช้ในลักษณะการต่อสู้วัฒนธรรมประเพณีชุมชนบ้านแม่กิ๊มีวัฒนธรรมที่เป็นของตัวเองการมีชุดแต่งตัวเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเฉพาะผู้หญิงจะมีอีกแบบหนึ่งผู้ชายก็จะมีอีกแบบหนึ่งประเพณีที่งดงาม

ประเพณีขึ้นปีใหม่พวกเราปกาเกอะญอ หากจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่สำคัญจะต้องเห็นหน้าดวงเดือนเสียก่อน เราพูดว่าดวงเดือนเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ ชีวิตของเรา พิธีกรรมของเราตลอดทั้งปีผูกพันอยู่กับดวงเดือน ด้วยเหตุนี้เราต้องนับถือดวงเดือนเป็นอย่างดี ดวงเดือนนั้นเชื่อว่าเกิดขึ้นเอง แต่เกิดขึ้นมาจากสิ่งสูงสุดเป็นผู้สร้าง ดังนั้นก่อนเราจะทำมาหากิน จะต้องเห็นหน้าดวงเดือนเสียก่อน หากไม่เช่นนั้นแล้ว การทำมาหากินของเราก็จะยังไม่แน่นอน เมื่อเห็นหน้าแล้ว เราสามารถกำหนดการทำมาหากินของเราที่แน่นอนลงไปได้ นี่คือภาษาและกิจการงานของพวกเราปกาเกอะญอ

4.1.4 บ้านทำหินสั้ม ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม พื้นที่ป่าชุมชน 2,500 ไร่

บ้านทำหินสั้มมีครัวเรือน 127 ครัวเรือน อาชีพหลัก คือการทำเกษตรกรรม เช่น การทำข้าวนา ข้าวไร่ พืชเศรษฐกิจหลักในชุมชนได้แก่ กระเทียม ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พริก และถั่วเหลือง ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์กระเหรี่ยง 70% และคนเมือง 30% รายได้หลักของชุมชน คือการทำเกษตร

บ้านทำหินสั้ม ตั้งมาแล้ว 100 กว่าปี ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน มีพื้นที่ของหมู่บ้านประมาณ 700 ตารางกิโลเมตร เป็นชุมชนคนเมือง ชนเผ่าไทใหญ่ กระเหรี่ยง มีวิถีอยู่อย่างเรียบง่าย ทำนาทำสวน และเลี้ยงสัตว์

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับ แม่ลาหลวง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านแม่กี้

ทิศใต้ ติดต่อกับ ขุนยวม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ แม่ยวมน้อย

รวมระยะทางการเดินทางจากอำเภอขุนยวม ถึง บ้านทำหินสั้ม 25 กิโลเมตร บ้านทำหินสั้มห่างจากที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองปอน 13 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิอากาศ

มีภูมิอากาศแบบเย็น ชื้น โดยในฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนลมเย็นๆ อากาศหนาวจัดในฤดูหนาว และฝนจะตกชุกในฤดูฝน อีกทั้งมีหมอกปกคลุมตลอดทั้งปี โดยทั่วไปในตอนกลางคืนสภาพภูมิอากาศจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนทั้ง 3 ฤดูกาล

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ช่วงระหว่างกลางเดือนกุมภาพันธ์ – กลางเดือนพฤษภาคม

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ช่วงกลางเดือนพฤษภาคม – เดือนตุลาคม มีอากาศชุ่มชื้น

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม – กลางเดือนกุมภาพันธ์ มีอากาศหนาวเย็นมาก

สังคม

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวน ทำนา ซึ่งอาศัยอยู่ตามพื้นที่สูง มีเชื้อชาติไทย เป็นคนเมือง คนเผ่าไทใหญ่ และกะเหรี่ยง ซึ่งมีนิสัยรักความสงบ สันโดษและมีธรรมาจริยธรรมอยู่อย่างพอเพียง มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาและสืบทอดรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

เศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม(ทำนา-ทำสวน) คิดเป็น 85% ของประชากรทั้งหมด ส่วนมากจะทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพ รายรับส่วนใหญ่มาจากการรับจ้างทั่วไปและการค้าขาย เช่น กะเทียม ถั่วเหลือง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ขาวยาว หนุ่ย ไก่ เป็นต้น โดยรวมการทำเกษตรกรรมเพื่อไว้กินในครัวเรือน และแบ่งปัน เหลือแล้วค่อยขาย อาชีพหลักของราษฎรส่วนใหญ่ คือ การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ และการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะเทียม ถั่วเหลือง พริกกะเหรี่ยง ข้าวโพด เป็นต้น

สภาพพื้นที่

พื้นที่โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ สำหรับการเกษตรมีน้อยมาก โดยมีพื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ยประมาณ 5 ไร่ ต่อครัวเรือนเกษตรกร พืชที่ปลูกมาก ได้แก่ ข้าวนา ข้าวโพด กะเทียม ถั่วเหลือง และพื้นที่เพื่อการเกษตรอื่น ๆ เช่น การปศุสัตว์ โดยมีสัตว์เลี้ยงที่สำคัญ ได้แก่ วัว หนุ่ย ไก่

ภูมิประเทศ

ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนและสูงชัน มีที่ราบกลางหุบเขาเล็กน้อยที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่ดินทำกิน (นา-สวน-เลี้ยงสัตว์) ที่ตั้งบ้านเรือนของราษฎรส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่พื้นที่ราบ

การปกครอง

บ้านท่าหินสั้ม มีการปกครองเป็น คือ การมีผู้นำที่เป็นทางการ เป็นผู้นำที่ได้รับเลือกตั้งหรือแต่งตั้งจากทางการ เช่น ผู้นำบ้าน อสม. อบต.และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ส่วนเป็นผู้นำทางความเชื่อ หรือผู้นำทางจิตวิญญาณ ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของสมาชิก ซึ่งได้รับการสืบทอดจากวงศ์ตระกูล ไม่มีแล้ว

บ้านท่าหินสั้มมีการผลิตข้าวไร่ 60% ข้าวนา 10% และกะเทียม ข้าวโพด 30% ระบบน้ำในการเกษตรมีเพียงพอต่อการผลิตตลอดฤดูกาล พื้นที่อาหารจากป่าชุมชนมีจำนวน 4 พื้นที่ ที่สามารถใช้ประโยชน์ ได้แก่พื้นที่ป่าห้วยยาว ป่าห้วยบ้านท่า ป่าผาหม่นน้ำและป่าห้วยโจน พื้นที่ทั้งหมดมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านมีการจัดการดูแลไว้ใช้สอยใช้ประโยชน์เป็นอย่างดี

4.2 ข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชน ชนิด ปริมาณ คุณภาพ และรายได้ของผลผลิตจากป่าชุมชน

4.2.1 บ้านห้วยแม่สุริน

วัตถุประสงค์เปลี่ยนแปลงข้อมูลสภาพบริบทชุมชนบ้านห้วยแม่สุริน ในสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ภูมิสังคม และสถานการณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเก็บข้อมูลงานฐานข้อมูลชุมชน และกิจกรรมแบ่งกลุ่มเก็บข้อมูลฐานข้อมูลชุมชน และชนิด ปริมาณ คุณภาพและรายได้จากผลผลิตจากครัวเรือนได้ใช้เครื่องมือ ได้แก่ 1) ข้อมูลแผนที่รอบ-รอบนอก 2) ปฏิทินอาหารจากป่า ประเภทพืช - สัตว์ 3) ปฏิทินการผลิตทางการเกษตร 4) ปฏิทินประเพณีวัฒนธรรม 5) ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชน รายได้ รายจ่าย (โองงชีวิต) โดยสรุปเนื้อหา ดังนี้

ตาราง 01 : ปฏิทินการผลิตอาหารของชุมชนด้าน”พืช-สัตว์” บ้านห้วยแม่สุริน

การได้ซึ่งอาหารจากป่า ประเภทชนิด “พืช – สัตว์”					
ชนิดอาหาร	แหล่งที่พบ	ช่วงเวลา ที่พบ	การใช้ ประโยชน์	ความ เสี่ยง	สาเหตุปัญหา
1.พืชป่า					
ผักหวาน	-ตามป่าทั่วไป	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	ไม่มีวินัยในการเก็บกิน/ แก่ตาย
ผักกูด	-ตามป่าทั่วไป	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/แบ่งปัน	มากขึ้น	มีผู้ต่างถิ่นเข้ามาบุกรุก
หน่อไม้	-ตามป่าทั่วไป	ส.ค.-ธ.ค.	กิน/แบ่งปัน	เท่าเดิม	-
ดอกตัง	-ตามป่าทั่วไป	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/แบ่งปัน	เท่าเดิม	-
ผักชะอม	คอยเหนือบ้าน ห้วยสะ	มิ.ค. – เม.ย.	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	แก่ตาย/การขยายพันธุ์ น้อย
หน่อคันหัน	ลำห้วย	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	ไฟฟ้า/ผู้กินมากขึ้น
หน่อตองก้อ	ลำห้วยตองก้อ	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	จำนวนการขยายพันธุ์มี

การได้ซึ่งอาหารจากป่า ประเภทชนิด “พืช – สัตว์”					
ชนิดอาหาร	แหล่งที่พบ	ช่วงเวลา ที่พบ	การใช้ ประโยชน์	ความ เสี่ยง	สาเหตุปัญหา
					น้อย/ผู้กินมากขึ้น
หน่อกล้วย	ลำห้วยป่าต้นน้ำ	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/แบ่งปัน	เท่าเดิม	-
ผักบงก้า	ลำห้วยทั่วไป	มี.ค. –พ.ค.	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	ผู้กินมากขึ้น
2.สัตว์					
แก้ง/กวาง	ป่าอนุรักษ์/ป่า ชุมชน	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/ขาย/ แบ่งปัน	น้อยลง	ผู้ล่ามากขึ้น/การย้ายถิ่น ฐานของสัตว์
หมูป่า	ลำห้วย/ป่า อนุรักษ์	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/ขาย/ แบ่งปัน	เท่าเดิม	-
ไก่ป่า/ไก่ฟ้า	ป่าชุมชน/ป่า ไร่/ป่าสวน	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/แบ่งปัน	เท่าเดิม	-
นกต่าง ๆ	ป่าชุมชน/ลำ ห้วย	ม.ค.-ธ.ค.	กิน/แบ่งปัน	เท่าเดิม	-
ปลา ฯลฯ	ห้วยห้วยแม่สุริน	ก.พ. – พ.ค.	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	จับกินที่ไม่มีวินัยใช้ อุปกรณ์การจับที่ไม่ ถูกต้อง
แตน	เขา-ห้วย	ส.ค. – ก.ย.	กิน/ขาย	น้อยลง	-ราคาดี/คนล่ามาก

การได้ซึ่งอาหารจากป่า ประเภทชนิด “พืช – สัตว์”					
ชนิดอาหาร	แหล่งที่พบ	ช่วงเวลาที่พบ	การใช้ประโยชน์	ความเสี่ยง	สาเหตุปัญหา
ถั่วลิสง	ลำห้วย/คอย	ก.พ. – มิ.ย.	ขาย	น้อยมาก	-ราคาดี/นิยมขาย/เป็นยา/คนล่ามาก

ตาราง 02 : อาหารจากป่า “ประเภทกินผล”

ที่	ชื่อ - ชนิด	กิน %	ขาย %	แบ่งปัน %	ช่วงพบ - กิน	สถานการณ์
1.	ลูกปลีกล้วย	80	10	10	มค. - เม.ย.	มากขึ้น
2.	ดอกตัง	80	-	20	ธค. - มีค.	ปานกลาง
3.	มะเขือพวง	90	-	10	ตลอดทั้งปี	มากขึ้น
4.	เพอะสำ	80	-	20	มีค. - เมย.	มากขึ้น
5.	มะขามป้อม	30	70	-	พย. - พค..	มากขึ้น
6.	เส้ไค้สำ	20	-	80	เมย.	น้อยลง
7.	มะก้อ	50	20	30	พย. - มค.	บางปีมีมาก-บางปีมีน้อย
8.	ลูกมะกอก	80	-	20	มค. - เมย.	น้อยลง
9.	ลูกมะหลอด	80	-	20	กค. - กย.	ปานกลาง
10.	ตะไคร้ต้น	50	20	30	พค. - กค.	มากขึ้น
11.	มะเหลบ	60	10	30	สค. - กย.	น้อยลง
12.	เพกา	50	30	20	สค. - ตค.	ปานกลาง
13.	มะไฟป่า	80	-	20	สค. - กย.	ปานกลาง
14.	มะเดื่อ	40	-	60	สค. - กย.	ปานกลาง
15.	เสื่อฝี่สำ	80	-	20	ตค. - พย.	น้อยลง
16.	เสื่อเพสำ	80	-	20	สค. - กย.	น้อยลง
17.	น้อยหน่าป่า	30	50	20	พย.	น้อยลง
18.	เขาวัว	30	30	40	พย. - ธค.	น้อยลง

ที่	ชื่อ - ชนิด	กิน %	ขาย %	แบ่งปัน %	ช่วงพบ - กิน	สถานการณ์
19.	โหล่สำ	30	-	70	พย. - ธค.	ปานกลาง
20.	เรสำ	20	-	80	มค. - เมย.	ปานกลาง
21.	เก๋อหลอสำ	30	-	70	เมย.	ปานกลาง
22.	ชะเตอสำ	20	-	80	มค. - เมย.	ปานกลาง
23.	เก๋อเปสำ	10	-	90	สค. - กย.	ปานกลาง
24.	สำฟูโพ	20	-	80	เมย. - พค.	ปานกลาง
25.	สั้มดาไหล	30	-	70	เมย. - พค.	ปานกลาง
26.	ตาชูสำ	20	-	80	พย. - มค.	ปานกลาง
27.	ทูปอสำ	50	-	50	สค. - กย.	ปานกลาง
28.	ทีแพะสำ	30	-	70	สค. - กย.	มากขึ้น
29.	ทีปอสำ	30	-	70	สค. - กย.	มากขึ้น
30.	เส่เก๋อหมู่สำ	10	-	90	สค. - กย.	มากขึ้น
31.	สำลิโป้ก	10	-	90	สค. - กย.	มากขึ้น
32.	มะโด้ะเจ้	10	-	90	สค. - กย.	มากขึ้น
33.	สำแมกวาด	10	-	90	ตค. - ธค.	มากขึ้น
34.	เส่ต่าต้อก	10	-	90	มิก. - พย.	มากขึ้น

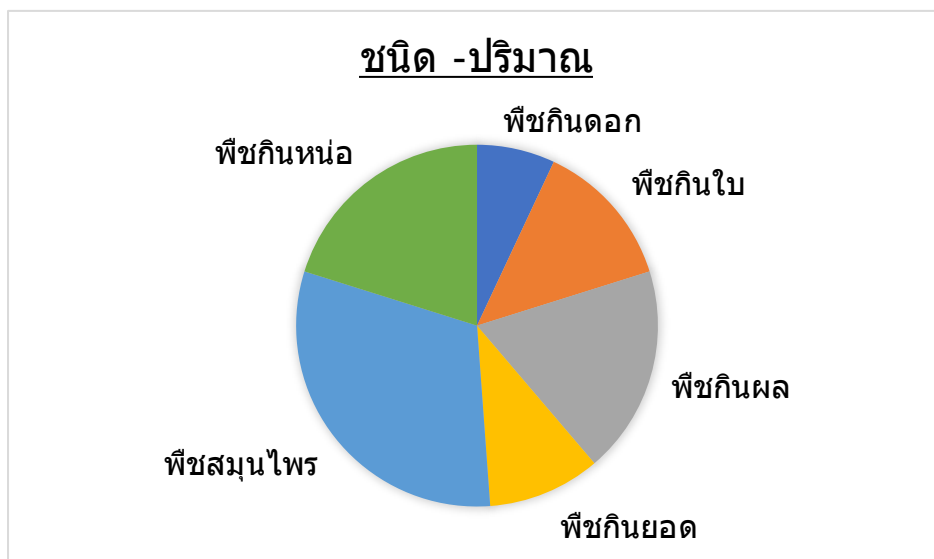
ข้อมูลจาก : เวทีเก็บข้อมูลรายพื้นที่ 11 ตุลาคม 2561 ณ บ้านหัวแม่สุริน

จากข้อมูลดังกล่าวเห็นได้ว่าผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านหัวแม่สุริน มีผลผลิตจากป่าชุมชนทั้งพืช และ สัตว์ ยังมีปริมาณมากอยู่ พืชที่ชาวบ้านเก็บหามาเกินกว่า 60 ชนิด สัตว์น้ำสัตว์ป่ามากกว่า 40 ชนิด ใน สถานการณ์การเก็บหาชาวบ้านมีการอนุรักษ์พืชผลบางชนิด มีการดูแลป่าชุมชนอย่างดี ในบางพื้นที่สงวน ไม่ให้ชาวบ้านไปเก็บหา หรือไปใช้ประโยชน์

ในพื้นที่ชุมชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน มีกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน มีการดูแลรักษา คอยดูแล ช่วยกันไม่ให้บุคคลภายนอกเข้ามาบุกรุกใช้ประโยชน์ ในทุกปีมีการทำกิจกรรมบวชป่า การทำแนวกันไฟ เพื่อให้ป่าชุมชนไม่ถูกทำลายบุกรุก มีการจัดเวรเฝ้าดูแลเดินสำรวจ

ในการสำรวจเก็บข้อมูลชนิดพืช จะเห็นสถานการณ์การเก็บหาของชาวบ้าน มีปริมาณของพืชในป่า ชุมชนบ้านหัวแม่สุริน มีพืชสมุนไพรจำนวนมาก และมีพืชกินหน่อ กินใบ กินยอด กินดอก กินผล ตามลำดับ

ยังมีปริมาณมากพอที่ชาวบ้านจะเข้าไปเก็บหาดำรงชีพในครัวเรือน และวิถีของชาวบ้านในชุมชนในการเก็บหาผลผลิตจากป่า จะมีการจัดการวัตถุประสงค์เพื่อการกิน และแบ่งปัน หากมีมากเหลือค่อยขาย

4.2.2 บ้านต่อแพ

คนพื้นถิ่นในหมู่บ้านต่อแพส่วนมากเป็นชาวไทยใหญ่ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทั้งนี้ชาวบ้านได้เริ่มรวมตัวกันดูแลรักษาในพื้นที่อย่างจริงจังตั้งแต่ปี 2550 และจดทะเบียนจัดตั้งป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ในปี 2557 ซึ่งมี นายชัยเดช สุทินกรณ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน และเป็นประธานป่าชุมชน โดยชุมชนมีมติร่วมกันที่จะดูแลรักษาป่า และน้อมนำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้ในการอนุรักษ์ผืนป่า ชาวชุมชนทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า ชุมชนได้จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนซึ่งจะประชุมกันอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง มีการจัดทำแผนชุมชนที่ชัดเจนและปฏิบัติเห็นผลเป็นรูปธรรม การจัดทำกฎระเบียบหมู่บ้าน เช่น การอนุญาตให้ขยายการเพาะปลูก เฉพาะในพื้นที่เดิมที่เคยทำ การห้ามบุกรุกป่าโดยมีการจัดเวรยามลาดตระเวนป่าวันละ 3 คน การห้ามเผาป่าเด็ดขาด หากเผาในพื้นที่ทำการเกษตรต้องทำแนวกันไฟ และต้องแจ้งผู้ใหญ่บ้านหรือกรรมการชุดดับไฟป่าของหมู่บ้านก่อนเผา การจัดตั้งศูนย์ระวังป้องกันไฟป่า และหมอกควันในระดับหมู่บ้าน การควบคุมการเผาขยะมูลฝอย ชุมชนยังประสบความสำเร็จในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาหมอกควันจากไฟป่า โดยมีการจัดการความเสี่ยงการเกิดไฟป่า เช่น การ

ไม่เผาป่าเพื่อปรับพื้นที่ทำเกษตรในช่วงเวลาที่ทางราชการกำหนด และงดการเผาในที่โล่ง ทำให้ชุมชนบ้านต่อแพได้รับการยกย่องเป็นหมู่บ้านต้นแบบปลอดการเผา

ป่าชุมชนบ้านต่อแพ อยู่ห่างจากตัวอำเภอขุนยวมประมาณ 5 กิโลเมตร มีพื้นที่ป่าประมาณ 1,170 ไร่ มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบภูเขาสูงสลับกันไป ริมฝั่งแม่น้ำยวม พื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มาก เป็นป่าดิบเขา มีพืชสมุนไพร 200-300 ชนิด มีของป่าที่กินได้มากมายหลายชนิด เช่น หน่อไม้ เห็ดไข่เหือง เห็ดไข่ขาว เห็ดลม กระชาย ผักกูด มะเขือพลวง บวบป่า กล้วยป่า เพกา น้ำผึ้ง ฯลฯ และมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่นานาชนิด

ป่าชุมชนมีกิจกรรมพัฒนาชุมชนตลอดปี เช่นการบวชป่า ปลุกป่า สร้างฝาย สร้างแนวกันไฟ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ ป่าชุมชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์พลังงานและรักษาสีเขียวตลอดทั้งปี ทั้งการรักษาป่าต้นน้ำ และมีการจัดทำระบบประปาภูเขาเพื่อใช้ในหมู่บ้าน ทำให้บ้านต่อแพมีน้ำใช้ตลอดปี นอกจากนี้ ยังมีการจัดตั้งธนาคารขยะโดยการแยกขยะจำหน่าย การนำเศษอาหารไปทำปุ๋ยหมัก-น้ำหมักชีวภาพ การผลิตถ่านอัดแท่งจากเศษใบไม้เป็นพลังงานทดแทน

ผู้นำชุมชนมุ่งเน้นการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างจิตสำนึก โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและส่งเสริมอาชีพแก่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง การจัดตั้งกลุ่มเกษตรปลอดภัยที่ปลูกพืชโดยไม่ใช้สารเคมีซึ่งนำมาประกอบอาหารให้แก่นักท่องเที่ยว และการสนับสนุนภูมิปัญญาชาวบ้านในการผลิตผลิตภัณฑ์ เช่น การผลิตหมวกสานจากไม้ไผ่ที่เรียกว่าก๊ีบไต การสานใบตองตึงเพิ่มมูลค่าเพื่อนำมาทำเป็นแพมุงหลังคาและใช้คลุมแปลงปลูกสตอเบอรี่ การส่งเสริมการทำบรรจุภัณฑ์ นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนมีการจัดทำโฮมสเตย์และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในป่าชุมชน คือ เส้นทางเดินทัพญี่ปุ่น สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยความมุ่งมั่นและทุ่มเทในการอนุรักษ์ธรรมชาติจนทำให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ อีกทั้ง การมีผู้นำที่เข้มแข็ง ชาวบ้านมีความรักใคร่สามัคคีปรองดองกัน และมีส่วนร่วมในการพัฒนารักษาป่าบนแนวคิดเพื่อการพัฒนาชุมชน พร้อมทั้งการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรให้แก่เยาวชน ทำให้ป่าชุมชนบ้านต่อแพคว้งาววัดป่าชุมชนสุดยอดระดับประเทศไปครอง เป็นป่าชุมชนตัวอย่างที่สร้างความภาคภูมิใจให้กับคน

ตาราง 01 : ปฏิทินวัฒนธรรมใน หนึ่งปี ของชุมชนบ้านต่อแพ

การทำกิจกรรมที่ทํากันของชุมชน	
เดือน	กิจกรรม
มกราคม	เข้ากรรม (ถือศีล) ตักบาตรปีใหม่
กุมภาพันธ์	ปีใหม่ไต (เข้าวัดถือศีล)
มีนาคม	ข้าวยากู (ข้าวเหนียวแดง)/ข้าวล้นบาตร/กองหลัว
เมษายน	ปอยส่างลอง/ปอยกันตอ/คำหัว สุมาคนเฒ่า
พฤษภาคม	ปอยจำดี/ซอมต่อหลวง (ถวายข้าวมธุปายาส)
มิถุนายน	วานปาสิก (สืบชะตา)
กรกฎาคม	บวชป่าชุมชน
สิงหาคม	เข้าหว่า/ปอยจำก๊ะ/ตานเตียนเข้าพรรษา
กันยายน	ซอมต่อหลวง/ปอยจำก๊ะ
ตุลาคม	แฮนซอมโกจำ (ทำบุญให้ผู้ล่วงลับ)
พฤศจิกายน	ปอยเหลิน 12 /ผ้าป่าประจำปี/กระถิน
ธันวาคม	ตานขัวใหม่/สวดมนต์ข้ามปี

ตาราง 02 : ปฏิทินการผลิตอาหารจากปาล์มชนิดด้าน “พืช-สัตว์” บ้านต่อแพ

ชนิดอาหาร	แหล่งที่พบ	ช่วงเวลาที่พบ	การใช้ประโยชน์	ความเสี่ยง	สาเหตุเบื้องต้น
1. พืชป่า					
หน่อไม้	ปาล์มชน	พ.ค-ส.ค	กิน/แบ่งปัน/ขาย	น้อยลง	การขยายพันธุ์ น้อยลง/ผู้กินมากขึ้น
ผักกูด	ปาล์มชน	พ.ค-ก.ค	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เท่าเดิม	
กระชาย	ปาล์มชน	เม.ย-ธ.ค	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เท่าเดิม	
เพกา	ปาล์มชน	พ.ค-ด.ค	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เท่าเดิม	
ส้มปี้	ปาล์มชน	เม.ย-พ.ค	กิน/ขาย	เท่าเดิม	
บุก	ปาล์มชน	พ.ค-ก.ค	กิน/ขาย	เท่าเดิม	
อิงอ	ปาล์มชน	ด.ค-พ.ย	กิน/ขาย	เท่าเดิม	
เห็ดใบ	ปาล์มชน	พ.ค-ก.ย	กิน/ขาย	เท่าเดิม	
เห็ดถอบ	ปาล์มชน	เม.ย-พ.ค	กิน/ขาย	เท่าเดิม	
เห็ดขาง	ปาล์มชน	ก.ค-ก.ย	กิน/ขาย	เท่าเดิม	
เห็ดปลวก	ปาล์มชน	ส.ค-ด.ค	กิน/ขาย	เท่าเดิม	
เห็ดเพ็ญ	ปาล์มชน	ก.ย-พ.ย	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เท่าเดิม	
ผักกุ่ม	ปาล์มชน	มี.ค-เม.ย	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เท่าเดิม	
บอน	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เท่าเดิม	
ผักหนาม	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เท่าเดิม	
ผักกูดน้ำ	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เท่าเดิม	
ผักตำลึง	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เท่าเดิม	
2. สัตว์					
กบ/เขียด	ปาล์มชน	มี.ย-ธ.ค	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	ผู้ล่ามากขึ้น
ปลา	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	
ปู	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	ผู้ล่ามากขึ้น
กุ้ง	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	ผู้ล่ามากขึ้น
ตะพาบน้ำ	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	ผู้ล่ามากขึ้น/การ ขยายพันธุ์น้อยลง
แล่น	ปาล์มชน	เม.ย-มิ.ย	กิน/ขาย	เพิ่ม	
หมูป่า	ปาล์มชน	ก.ย-ธ.ค	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	ผู้ล่ามากขึ้น
นก/หนู/กระรอก	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน	เพิ่ม	ผู้ล่ามากขึ้น
เต่า	ปาล์มชน	เม.ย-มิ.ย	กิน/ขาย	น้อยลง	ผู้ล่ามากขึ้น/การ ขยายพันธุ์น้อยลง
แก้ง	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	น้อยลง	ผู้ล่ามากขึ้น
ตุ่น	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/ขาย	เพิ่ม	ขยายพันธุ์น้อยลง
จิ้งจัน	ปาล์มชน	มี.ค-เม.ย	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	ขยายพันธุ์น้อยลง
แย้	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	น้อยลง	ขยายพันธุ์น้อยลง
ชะมด	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/ขาย	น้อยลง	ขยายพันธุ์น้อยลง
ลิง	ปาล์มชน	ม.ค-เม.ย	กิน/ขาย	น้อยลง	ขยายพันธุ์น้อยลง
งูสิง	ปาล์มชน	ตลอดปี	กิน/ขาย	น้อยลง	สภาพอากาศ/ ขยายพันธุ์น้อยลง

ตาราง 03 : ปฏิทินการผลิตอาหารของชุมชนด้าน พืช ประเภทสมุนไพร

ชนิดอาหาร	กิน %	ขาย%	แบ่งปัน%	ช่วงเวลาเก็บ	สรรพคุณ	สถานการณ์
กำลังช้างเผือก	70	30		ตลอดปี	บำรุงกำลัง	เท่าเดิม
ไม้มนนาง	60	30	10	ตลอดปี	บำรุงน้ำมันหญิงหลังคลอด, บำรุงเลือด	เท่าเดิม
พญาเสือโคร่ง	60	30	10	ตลอดปี	บำรุงร่างกาย, แก้ปวดเมื่อย	เท่าเดิม
ยาแก้หวง	80	20		ตลอดปี	แก้ปวดเมื่อย, แก้พิษ	เท่าเดิม
นอดหอม	50	50		ตลอดปี	แก้พิษจากสัตว์, ความดัน, ปวดฟัน	น้อยลง
เปลือกไม้ห้า	80		20	ตลอดปี	แก้ปวดฟัน	เท่าเดิม
ไม้เฒ่าใน	80		20	ตลอดปี	ชูกำลัง, แก้ไอ, แก้ปัสสาวะขัด, เจริญอาหาร	เท่าเดิม
หญ้าคา	80		20	ตลอดปี	ช่วยให้ร่างกายแข็งแรง	เท่าเดิม
กระชายดำ	80	20		ตลอดปี	บำรุงร่างกาย	เท่าเดิม
รางจืด	90		10	ตลอดปี	แก้พิษจากสารเคมี	เท่าเดิม
สมอ	80		20	ตลอดปี	แก้ไอ, เจ็บคอ, ท้องร่วง	เท่าเดิม
ไม้ดุกเครือ	80		20	ตลอดปี	เจริญอาหาร, แก้ไอ	เท่าเดิม
ขมิ้นชัน	50	50		ตลอดปี	ท้องอืด, ท้องเฟ้อ, โรคกระเพาะ	เท่าเดิม
หญ้าหนวดแมว	90		10	ตลอดปี	แก้ปัสสาวะขัด, โรคนี้	เท่าเดิม
ยานาด	50	50		ตลอดปี	แก้ผดผื่น, ใช้ต้มอาบ	เท่าเดิม
มะขามป้อม	80	20			แก้ไอ, ชุ่มคอ	เท่าเดิม
ไม้ซีปาด	50	50		ตลอดปี	ใช้ต้มอาบ แก้ลมพิษ ผิดเดือน สตรีคลอดลูกใหม่	เท่าเดิม

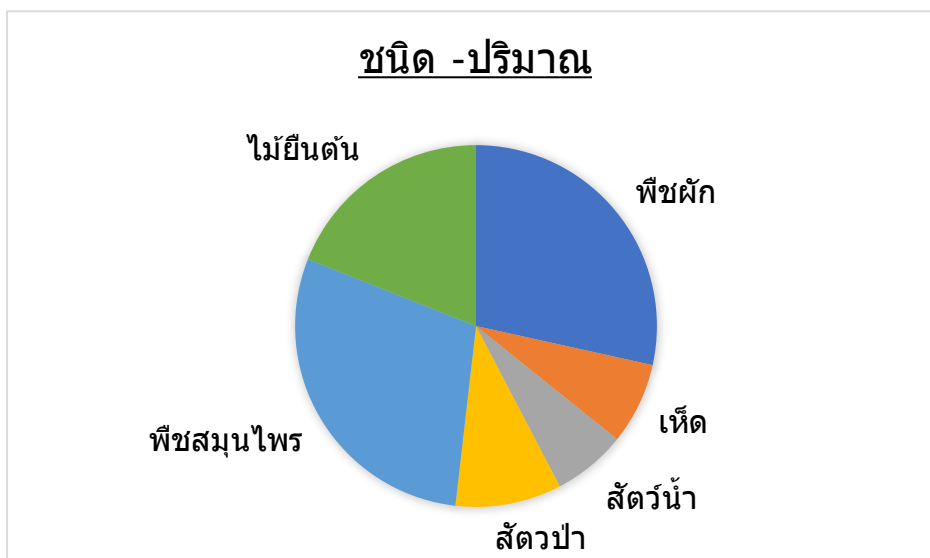
บ้านต่อแพ มีรายได้ทั้งในและนอกภาคการเกษตร 40% และรายจ่าย 60% ซึ่งจากการลงมติดังกล่าวของผู้เข้าร่วมกลุ่ม รายได้ในภาคการเกษตร การขายพืชเศรษฐกิจ 1) กระเทียม 2) ข้าวโพด 3) ถั่วเหลือง และนอกภาคการเกษตรมาจาก 1) การรับจ้างทั่วไป 2) ค่าขาย(ของป่า) 3) ค่าขาย(ขายแดน) และในส่วนของรายจ่ายในภาคการเกษตร 1) ลงทุนด้านการเกษตร 2) แรงงานด้านการเกษตร 3) การซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตร และนอกภาคการเกษตร 1) หนี้สิน 2) ค่าศึกษาเล่าเรียนบุตรหลาน 3) ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

ตาราง 04 : ระบบการผลิตอาหารและการได้มาอาหารของชุมชนบ้านต่อแพ

ระบบการผลิตพืชผลทางการเกษตร(ปฏิทินการผลิต 1 ปี)			
ชนิดพืช	กิจกรรม 1 ปี	การจัดการผลผลิต	ปัญหาที่พบจากการผลิต
ข้าวนา	-เตรียมพื้นที่ ช่วงเดือน เม.ย-พ.ค -หว่านกล้า (เดือน พ.ค-มิ.ย) -ไถนา/ดำนา (เดือน มิ.ย-ก.ค) -กำจัดวัชพืช (ส.ค-ต.ค) -เก็บเกี่ยวผลผลิต (พ.ย-ธ.ค)	-เก็บเกี่ยวแล้วตากไว้ 4-5 วัน และนำมานวดหรือตีข้าว -ขนเข้ายุ้งฉาง เพื่อจำหน่ายหรือบริโภค -คัดเมล็ดพันธุ์ไว้ทำพันธุ์ครั้งต่อไป	-โรค/แมลง -หนูกัดต้นข้าว -สภาพดินเสื่อมจากการใช้สารเคมี -วัชพืชเพิ่มขึ้น
ข้าวไร่	-แผ้วถาง (เดือน ก.พ-เม.ย) -ปลูก(เดือน มิ.ย) -ดูแลรักษา/ใส่ปุ๋ย (เดือนก.ค-ต.ค) -เก็บเกี่ยว(เดือนพ.ย-ธ.ค)	-เก็บเกี่ยวแล้วตากไว้ 4-5 วัน และนำมานวดหรือตีข้าว -ขนเข้ายุ้งฉาง เพื่อจำหน่ายหรือบริโภค -คัดเมล็ดพันธุ์ไว้ทำพันธุ์ครั้งต่อไป	-โรค/แมลง -หนูกัดต้นข้าว -สภาพดินเสื่อมจากการใช้สารเคมี -วัชพืชเพิ่มขึ้น
ข้าวโพด	-แผ้วถาง (เดือน มิ.ย-ก.ค) -ปลูก (เดือน ก.ค) -ดูแลรักษา (เดือน ส.ค-พ.ย) -เก็บเกี่ยวผลผลิต (เดือนธ.ค)	-เก็บฝักแล้วนำไปโมโดยใช้รถโม้ เพื่อเก็บเมล็ด 2-3วัน -จำหน่าย	-โรค/แมลง -สภาพดินเสื่อมจากการใช้สารเคมี
ถั่วเหลือง	-เตรียมพื้นที่ (เดือน ธ.ค) -ปลูก (เดือน ม.ค) -ดูแลรักษา (เดือน ก.พ-เม.ย) -เก็บเกี่ยวผลผลิต (เดือนพ.ค)	-เก็บเกี่ยวแล้วบรรจุใส่กระสอบ 3-4 วัน -คัดเมล็ดพันธุ์ไว้ทำพันธุ์ครั้งต่อไป 1 วัน -จำหน่าย	-โรค/แมลง -วัชพืชเพิ่มขึ้น -สภาพดินเสื่อมจากการใช้สารเคมี
กระเทียม	-เตรียมพื้นที่ (เดือนต.ค-พ.ย) -ปลูก (เดือน ธ.ค-ม.ค) -ดูแลรักษา (เดือน ม.ค-มี.ค) -เก็บเกี่ยวผลผลิต (เดือนมี.ค-เม.ย)	-เก็บเกี่ยว โดยใช้แรงงาน6-7 วัน -จำหน่ายสด หรือแบบตากแห้ง -เก็บผลผลิตบางส่วนไว้ทำพันธุ์ครั้งต่อไป	-โรค/แมลง -วัชพืชเพิ่มขึ้น -สภาพดินเสื่อมจากการใช้สารเคมี

ป่าชุมชนบ้านต่อแพ ผลผลิตที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ ส่วนใหญ่เป็นการของพืชสมุนไพร ที่ชาวบ้านเก็บได้ป่วยมาใช้รักษา สมุนไพรที่ชาวบ้านเข้าไปเก็บหามีมากกว่า 40 ชนิด รองลงมาคือ พืชผักชนิดต่าง ๆ ที่กินหน่อ กินดอก กินยอด กินใบ กินผล และการเอาไม้ยืนต้นมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน อีกมีผลผลิตชนิดเห็ด ได้แก่ เห็ดถอบ เห็ดไข่เหือง เห็ดปลวก เห็ดโคน เห็ดแดง เป็นต้น ซึ่งชนิดเห็ดจะเป็นผลผลิตจากป่าชุมชนที่สร้างรายได้ให้ชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างดี ส่วนประเภทสัตว์น้ำ สัตว์ป่า ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมไปเก็บหาไปล่าเท่าไร ด้วยวิถีวัฒนธรรมไทใหญ่ที่ไม่ชอบล่าสัตว์ ทำให้สัตว์ป่าในป่าชุมชนยังมีเหลือจำนวนมาก

ป่าชุมชนบ้านต่อแพ เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ในชุมชนมีการจัดการอย่างดี ด้วยสาเหตุที่เป็นป่าชุมชนที่ขึ้นทะเบียนกับกรมป่าไม้ เป็นป่าชุมชนที่ถูกตามกฎหมาย และเป็นป่าชุมชนที่เป็นเส้นทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีนักท่องเที่ยวชอบมาเดินเที่ยวศึกษาเรียนรู้จำนวนมาก ชาวบ้านมีการดูแลที่ดีทำให้ชนิด ปริมาณผลผลิตจากป่าชุมชนยังคงมีอยู่จำนวนมาก

จากการเก็บข้อมูลเห็นได้ว่าป่าชุมชนบ้านต่อแพ ที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ มีมากที่สุดคือ พืชสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ที่มีมากกว่า 70 ชนิด และมีพืชผักใบเขียวชนิดต่าง ๆ มีเห็ด สัตว์น้ำ ตามลำดับ ส่วนการนำไม้มาใช้ในครัวเรือน เช่น การทำบ้าน ซ่อมแซมบ้าน ทำการเกษตร เป็นต้น ในข้อมูลพบว่าชุมชนมีพฤติกรรมาของการนำผลผลิตจากป่าชุมชนมาใช้ มีการดูแลควบคุมของปริมาณ การใช้ที่ถูกวัตถุประสงค์ และมีการดูแลรักษาทดแทนทุกปี

พืชชนิดเห็ด เช่น เห็ดถอบ เห็ดไข่เหือง เห็ดหอม เห็ดแดง ถือว่าเป็นผลผลิตจากป่าชุมชนอีกชนิดหนึ่งที่ชุมชนมีรายได้จากการหาเห็ดขายในช่วงเดือนมิถุนายน เริ่มฤดูฝน เวลา 49 วัน ชาวบ้านมีรายได้จากการขายเห็ดเฉลี่ยปีละ 22,500 บาทต่อครัวเรือน ในการเก็บข้อมูลย้อนหลัง 3 ปี(ปี2559 – 61) ในปี 2559 เป็นปีที่ชาวบ้านมีรายได้จากการขายเห็ด(เห็ดถอบ)สูงสุดถึง 70,000 บาทต่อครัวเรือน เนื่องจาก ปี 2559 มีเห็ดขึ้นจำนวนมาก ชาวบ้านจะเน้นการขายเป็นหลัก ในปี2560-61 พบข้อมูลว่า รายได้ของชาวบ้านในการหาเห็ดขายลดลงถึง 60% สาเหตุเกิดจากเห็ดไม่ขึ้น มีฝนมาก ซึ่งเหตุผลเบื้องต้นปัจจัยของธรรมชาติเป็นตัวแปรสำคัญ ชาวบ้านไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าปีไหนจะมีผลผลิตจากป่าออกมา ซึ่งความเป็นไปไม่ได้ไม่แน่นอน แต่ที่สำคัญปัจจัยดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับชาวบ้านในการเก็บหาที่ถูกวิธี เคารพธรรมชาติ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไป

4.2.3 บ้านทำหินสั้ม

พื้นที่อาหารจากป่าชุมชนมีจำนวน 4 พื้นที่ ที่สามารถใช้ประโยชน์ ได้แก่พื้นที่ป่าห้วยยาว ป่าห้วยบ้าน
ห่าง ป่าผาห่มน้ำและป่าห้วยโจน พื้นที่ทั้งหมดมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำชุมชนและ
ชาวบ้านมีการจัดการดูแลไว้ใช้สอยใช้ประโยชน์เป็นอย่างดี

ตาราง 01 : ปฏิทินการผลิตอาหารจากป่าชุมชนด้าน”พืช-สัตว์” บ้านทำหินสั้ม

ชนิดอาหาร	แหล่งที่พบ	ช่วงเวลาที่พบ	การใช้ประโยชน์	ความเสี่ยง	สาเหตุเบื้องต้น
1. พืชป่า					
หน่อไม้	ตามป่าทั่วไป	พ.ค-ก.ย	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	
เห็ดหอม	ป่าห้วยโจน	มิ.ย-ก.ย	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	
เห็ดถอบ	ป่าห้วยโจน	พ.ค-มิ.ย	กิน/ขาย	น้อยลง	สภาพอากาศ/ฤดูกาล
เห็ดขาง	ป่าห้วยโจน	ส.ค-ก.ย	กิน/ขาย	เท่าเดิม	
เห็ดปลวก	ป่าห้วยโจน	ส.ค-ก.ย	กิน/ขาย	เพิ่ม	
เห็ดไข่ห่าน	ป่าห้วยโจน	พ.ค-มิ.ย	กิน/ขาย	น้อยลง	สภาพอากาศ/ฤดูกาล/ผู้ กินมากขึ้น
เห็ดถลม	ป่าห้วยโจน	ต.ค-พ.ย	กิน/ขาย	น้อยลง	สภาพอากาศ/ฤดูกาล/ผู้ กินมากขึ้น
เห็ดไม้ข้าวหลาม	ป่าห้วยโจน	ก.ค-ส.ค	กิน/ขาย	เท่าเดิม	
เห็ดโคน	ป่าห้วยโจน	ก.ค-ส.ค	กิน/ขาย	เพิ่ม	
บุก	ป่าห้วยยาว	มิ.ค-เม.ย	ขาย	เท่าเดิม	
ผักกุ่ม	ตามป่าทั่วไป	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน	เพิ่ม	
บอน	ตามป่าทั่วไป	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	การขยายพันธุ์น้อยลง/ผู้ กินมากขึ้น
ผักกูด	ลำห้วย	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน	เพิ่ม	
2. สัตว์					
กบ	ป่าห้วยโจน	ก.ย-ม.ค	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	ผู้ล่ามากขึ้น
ปลา	ป่าห้วยโจน	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน	เพิ่ม	
ปู	ป่าห้วยโจน	ก.ย-ธ.ค	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	ผู้ล่ามากขึ้น
กิ้ง	ป่าห้วยโจน	ก.ย-ธ.ค	กิน/แบ่งปัน	น้อยลง	ผู้ล่ามากขึ้น
ตะพาบน้ำ	ป่าห้วยโจน	มิ.ย-ธ.ค	กิน/แบ่งปัน/ขาย	น้อยลง	ผู้ล่ามากขึ้น/การขยายพันธุ์ น้อยลง
แลน	ป่าห้วยยาว	พ.ค-ก.ย	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	
หมูป่า	ป่าห้วยยาว	ก.ย-ธ.ค	กิน/แบ่งปัน/ขาย	น้อยลง	ผู้ล่ามากขึ้น
นก	ตามป่าทั่วไป	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	
หนู	ตามป่าทั่วไป	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	
กระรอก	ตามป่าทั่วไป	ตลอดปี	กิน/แบ่งปัน/ขาย	เพิ่ม	

ตาราง 02 : ปฏิทินการผลิตอาหารของชุมชนด้าน พืช ประเภทกินผล/ใบ

ชนิดอาหาร	กิน %	ขาย%	แบ่งปัน%	ช่วงเวลาที่พบ	สถานการณ์
มะระขี้นก	100			ตลอดปี	เพิ่ม
ผักบุ้ง	70	20	10	ตลอดปี	เพิ่ม
ชะอม	50	40	10	ตลอดปี	เพิ่ม
ตำลึง	90		10	ตลอดปี	เพิ่ม
ผักกาด	50	40	10	ตลอดปี	เท่าเดิม
ต้นหอม/ผักชี	40	40	20	ตลอดปี	เท่าเดิม
มะเขือ	50	40	10	ตลอดปี	เพิ่ม
กระเทียม	20	70	10	มี.ค-เม.ย	เท่าเดิม
หอมแดง	20	70	10	ตลอดปี	น้อยลง
ผักหนาม	90		10	ตลอดปี	เท่าเดิม
กล้วย	50	40	10	ตลอดปี	เพิ่ม
ขุ่น	40	40	10	ตลอดปี	เพิ่ม
มะม่วง	50	20	30	พ.ค-มิ.ย	เพิ่ม
มะขาม	40	50	10	ธ.ค	เท่าเดิม
มะละกอ	50		50	ตลอดปี	เท่าเดิม
ฟักทอง	30	50	20	ตลอดปี	เท่าเดิม

บ้านท่าหินสั้ม มีรายได้ทั้งในและนอกภาคการเกษตร 40% และรายจ่าย 60% ซึ่งจากการลงมตร่วมกันของผู้เข้าร่วมกลุ่ม รายได้ในภาคการเกษตร การขายพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ 1) ข้าวโพด 2) กระเทียม 3) ถั่วเหลือง และนอกภาคการเกษตรมาจาก ได้แก่ 1) การรับจ้างทั่วไป 2) การขายผลผลิตจากป่าชุมชน 3) ค้าขายทั่วไป และในส่วนของรายจ่ายในภาคการเกษตร ได้แก่ 1) การซื้ออุปกรณ์ทางการเกษตร 2) การซื้อเมล็ดพันธุ์ 3) แรงงานด้านการเกษตร จากการวิเคราะห์ชาวบ้านเข้าไปพึ่งพาอาหารจากป่าชุมชนน้อยลง เนื่องจากชุมชนบ้านท่าหินสั้มเป็นชุมชนเมือง มีความเจริญไปแล้วมีการพัฒนาชุมชนที่ดีหลาย ๆ เรื่อง ชาวบ้านจะพึ่งพาอาหารจากภายนอกมากขึ้นกว่าสมัยก่อน และพื้นที่อาหารส่วนหนึ่งชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนเป็นพืชเศรษฐกิจไปแล้ว เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วเหลือง สั้ม กระเทียม เป็นต้น

ตาราง 03 : ปฏิทินการผลิอาหารของชุมชนด้าน พืช ประเภทสมุนไพร

ชนิดอาหาร	กิน %	ขาย%	แบ่งปัน%	ช่วงเวลาที่พบ	สถานการณ์
กระชาย	90		10	ตลอดปี	
ตะไคร้	90		10	ตลอดปี	
ข่า	90		10	ตลอดปี	
ไพล	90		10	ตลอดปี	
กะเพราดำ	90		10	ตลอดปี	
ดอกเทียน	100			ตลอดปี	
ใบย่านาง	90		10	ตลอดปี	
เสลดพังพอน	90		10	ตลอดปี	
ใบเตย	90		10	ตลอดปี	
ใบหม่อน	90		10	ตลอดปี	
ว่านหางจระเข้	100			ตลอดปี	
ลูกยอ	100			ตลอดปี	
กระดุกเสือ	100			ตลอดปี	
ไม้มนาง	100			ตลอดปี	
เป่าเลือด	100			ตลอดปี	
ใบหนาด	100			ตลอดปี	
ต้นเป้า	100			ตลอดปี	
เห้วเงิน	100			ตลอดปี	
โตไม่รู้ล้ม	100			ตลอดปี	
เพกา	90		10	ตลอดปี	
ไม้ตุ๊กเครือ	100			ตลอดปี	
ฮ้อสะใบควาย	100			ตลอดปี	
น้ำมะเดื่อปล่อง	100			ตลอดปี	

ตาราง 04 ระบบการผลิตอาหารและการได้มาอาหารของชุมชน

ระบบการผลิตพืชผลทางการเกษตร(ปฏิทินการผลิต 1 ปี)			
ชนิดพืช	กิจกรรม 1 ปี	การจัดการผลผลิต	ปัญหาที่พบจากการผลิต
ข้าวนา	-เตรียมพื้นที่ ช่วงเดือน เม.ย-พ.ค -หว่านกล้า (เดือน พ.ค-มิ.ย) -ไถนา/ดำนา (เดือน มิ.ย-ก.ค) -กำจัดวัชพืช (ส.ค-ต.ค) -เก็บเกี่ยวผลผลิต (พ.ย-ธ.ค)	-เก็บเกี่ยวแล้วตากไว้ 4-5 วัน และนำมานวดหรือตีข้าว -ขนเข้ายุ้งฉาง เพื่อจำหน่ายหรือบริโภค -คัดเมล็ดพันธุ์ไว้ทำพันธุ์ครั้งต่อไป	-โรค/แมลง -หนูกัดต้นข้าว -สภาพดินเสื่อมจากการใช้สารเคมี -วัชพืชเพิ่มขึ้น
ข้าวโพด	-แผ้วถาง (เดือน ก.พ-เม.ย) -ปลูก (เดือน พ.ค-มิ.ย) -ดูแลรักษา (เดือน ก.ค-พ.ย) -เก็บเกี่ยวผลผลิต (ธ.ค.ม.ค)	-เก็บฝักแล้วนำไปโมโดยใช้รถโม เพื่อเก็บเมล็ด 2-3 วัน -จำหน่าย	-โรค/แมลง -สภาพดินเสื่อมจากการใช้สารเคมี
ถั่วเหลือง	-เตรียมพื้นที่ (เดือนมี.ค-เม.ย) -ปลูก (เดือน พ.ค-มิ.ย) -ดูแลรักษา (เดือน ก.ค-ก.ย) -เก็บเกี่ยวผลผลิต (เดือนต.ค-พ.ย)	-เก็บเกี่ยวแล้วบรรจุใส่กระสอบ 3-4 วัน -คัดเมล็ดพันธุ์ไว้ทำพันธุ์ครั้งต่อไป 1 วัน -จำหน่าย	-โรค/แมลง -วัชพืชเพิ่มขึ้น -สภาพดินเสื่อมจากการใช้สารเคมี
กระเทียม	-เตรียมพื้นที่ (เดือนต.ค-พ.ย) -ปลูก (เดือน ธ.ค-ม.ค) -ดูแลรักษา (เดือน ม.ค-ก.พ) -เก็บเกี่ยวผลผลิต (เดือนมี.ค-เม.ย)	-เก็บเกี่ยว โดยใช้แรงงาน 6-7 วัน -จำหน่ายสด หรือแบบตากแห้ง -เก็บผลผลิตบางส่วนไว้ทำพันธุ์ครั้งต่อไป	-โรค/แมลง -วัชพืชเพิ่มขึ้น -สภาพดินเสื่อมจากการใช้สารเคมี

ชุมชนบ้านท่าหินสั้ม จากศึกษาข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชน มีพืชผักที่ชาวบ้านเก็บหาในป่าชุมชนมีมากกว่า 70 ชนิด และสัตว์น้ำสัตว์ป่ามีมากกว่า 30 ชนิด ในปัจจุบันทั้งพืชและสัตว์ มีปริมาณเหลืออยู่มาก ยังไม่ลดลงเท่าไร เนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชน ชาวบ้านมีกฎระเบียบในการจัดการดูแล ในเรื่องการเก็บหาหิน การใช้ประโยชน์ อีกทั้งชาวบ้านมีวิธีการเก็บหาที่ถูกต้อง

ในแต่ละปีชาวบ้านจะมีรายได้จากการเก็บหาเห็ดถอบ เห็ดไข่ เห็ดครีวเห็ดละ 25,000 บาทต่อปี และพืชประเภทหน่อไม้ ผักหวาน ผักกูด สมุนไพร ชาวบ้านก็มีรายได้เช่นกันในแต่ละปี ในป่าชุมชนจะมีความอุดมสมบูรณ์มาก ทุกปีชาวบ้านในชุมชนจะทำแนวกันไฟป้องกันไฟป่าเข้ามา ทุกปีชาวบ้านจะทำการบวชป่า และอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ทำให้ทั้งพืชและสัตว์เพิ่มปริมาณมากขึ้น ในวิถีของชุมชนการเก็บหาอาหารในป่าชุมชนชาวบ้านจะเน้นเรื่องการกิน แบ่งปัน เหลือก็ขาย ชาวบ้านให้จำกัดคำว่าป่าชุมชนเป็นบ้านแหล่งที่

สองของเขา ถ้าไม่ดูแลรักษาอาหารเหล่านั้นก็จะหายก็จะไม่ได้กิน และจะทำให้การซื้ออาหารในครัวเรือนจะเพิ่มมากขึ้น

4.2.4 บ้านแม่กิ๊

ประชากรส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มบ้านแต่ละหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีลำห้วยไหลผ่านน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคไม่มีปัญหาทุกหมู่บ้านในบ้านแม่กิ๊จะสร้างบ้านติดเชิงเขาขนานด้วยขุนเขาและป่าไม้นานาชนิด ดังนั้นวิถีชีวิตของคนในชุมชนจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแม่น้ำและป่าไม้ สิ่งแวดล้อมดีอากาศไม่เป็นพิษ ทัศนียภาพยังคงความเป็นธรรมชาติ ธรรมชาติในป่าเป็นตลาดสดแหล่งผลิตอาหารให้ชุมชน การสร้างบ้านส่วนใหญ่ก่อสร้างด้วยไม้ การกิน การอยู่ ยังคงความเป็นชุมชนเดิมอาทรกันและกันทำอาหารทานกันเองในครอบครัวเรียกญาติที่ใกล้มากินด้วยในบางเวลา ปลุกผักไว้ในบริเวณบ้านที่จำเป็นในการประกอบอาหาร ถนนสายหลักที่เชื่อมต่อไปยังตัวอำเภอขุนยวม ถนน 1337 ลาดยาง และมีถนนคอนกรีตเสริมไม้เหล็กที่เข้าในหมู่บ้านจะสร้างถนนเสริมเหล็กเป็นช่วงที่ขึ้นเขาจะเทคอนกรีตหมู่บ้านที่มีถนนยากที่สุดคือบ้านพะโทที่ติดชายแดนต้องเข้าตามลำห้วยพะโทพอฤดูฝนก็ไม่สามารถติดต่อกับภายนอกได้ต้องเดินด้วยเท้า บ้านแม่กิ๊จะไม่มีปัญหาเรื่องมลพิษเพราะชุมชนจัดการเองขยะผู้นำเป็นผู้ดูแลไฟฟ้าชมอนุรักษ์เป็นผู้ดูแลเรื่องมลพิษไม่มีปัญหา

ทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีป่าไม้ค่อนข้างสมบูรณ์ สภาพดินเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชหมุนเวียน ทรัพยากรน้ำมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกตลอดทั้งปี อาชีพหลักของชาวบ้าน คือ เกษตรกรรม และไร่หมุนเวียน ส่วนอาชีพเสริมส่วนใหญ่คือการปลูกกระเทียมในฤดูหลังเก็บเกี่ยวเสร็จชุมชนก็จะปลูกกระเทียมอาชีพเสริม และการเลี้ยงสัตว์ เนื่องจากเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านอยู่แล้ว และทำกันมานาน ปลุกผักกินเอง ปลอดภัยต่อสุขภาพด้วย เหลือกินแบ่งกันกินในหมู่บ้าน

ในชุมชนมีพื้นที่อาหารจากธรรมชาติ ที่ไม่ต้องซื้อ คือ พื้นที่ป่าชุมชน ที่ชาวบ้านดูแลรักษาเป็นอย่างดี มีกฎระเบียบในการจัดการที่ชัดเจน จากการเข้าพื้นที่ป่าชุมชนของการเก็บข้อมูล พบว่า ป่าชุมชนบ้านแม่กิ๊ มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีผลผลิตจากธรรมชาติที่หลากหลาย โดยผลผลิตจากพื้นที่ป่าชุมชนบ้านแม่กิ๊ มีดังนี้¹

ตาราง 01 : ความหลากหลายของอาหารที่สัมพันธ์กับแต่ละช่วงของรอบการผลิต

เดือน	อาหารที่เก็บกิน
เมษายน	เห็ดถ่าน (เกี๋ยงถ่าน) หลังเผาไร่เสร็จไม่นานเห็ดชนิดนี้จะขึ้น เป็นเห็ดที่สามารถขึ้นได้เฉพาะสถานที่ ๆ มีขี้เถ้าขี้ถ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขี้เถ้าขี้ถ่านในไร่

¹ ข้อมูลเวทีชุมชนการเก็บข้อมูลระดับพื้นที่วิจัย บ้านแม่กิ๊ วันที่ 5 ธันวาคม 2561

เดือน	อาหารที่เก็บกิน
	เนื่องจากมีความหลากหลายเรื่องพันธุ์ไม้ ■ หน่อไม้ไฟ (เบาะหน่อเหม) เป็นพืชตามธรรมชาติ หลังเผาไร่เพียง 1-2 สัปดาห์ กอไฟจะแตกหน่อ มีการเก็บมาทำเป็นอาหาร ■ ยอดผักกูดบก (กิโก้โพเจ้าะ) ยอดบวบป่า หน่อว่านชนิดต่าง ๆ (เพาะดี) เป็นกลุ่มพืชตามธรรมชาติที่ขึ้นในเดือนนี้ ■ ยอดผักทอง ต้นอ่อนผักกาด (เซอะ บะ โท) พืชสองชนิดนี้จะปลูกลงตามริมลำห้วยลำธาร ซึ่งมีความชื้น ทำให้งอกเร็วกว่าพืชอื่น ๆ ราวปลายเดือนเมษายนก็สามารถเก็บยอดมาแกงได้แล้ว ซึ่งจะมีให้เก็บกินเรื่อยไปจนถึงหลังเก็บเกี่ยว
พฤษภาคม	■ หน่อไม้ไฟ (เบาะหน่อเหม) ยอดผักกูดบก (กิโก้โพเจ้าะ) ยอดบวบป่า หน่อว่านชนิดต่าง ๆ (เพาะดี) ยอดผักทอง ต้นอ่อนผักกาด ยังเก็บกินได้เรื่อย ๆ ■ ผักชี ยอดผักเขียว เริ่มเก็บได้ ■ หนูนก ที่มาติดกับดัก (ทื่อ) ■ ดอกกระเจียว (เพาะพอ)
มิถุนายน	■ ผักกาดโต ต้นอ่อนบอน หอมขุขะ กะเพรา โหระพา เริ่มเก็บกินได้ ■ ดอกกระเจียว เห็ดดินชนิดต่าง ๆ จะขึ้นมากมายในเดือนนี้ทั้งในไร่และนอกไร่ที่มีไฟไหม้ ■ หน่อตามฤดู เริ่มแทงดิน สามารถเก็บได้แล้ว หน่อไม้ไฟยังมีอยู่ แต่จะไม่กินกันแล้ว จะกินหน่อตามฤดูแทน ■ ผักขี้นป่า ผักขี้นบ้าน ยอดบวบเหลี่ยม ยอดบวบ ยอดมันสำปะหลัง ยอดฝ้าย ยอดกระเจียบ ยอดมะระ ยอดถั่ว ยอดมะเขือลั่น ต้นอ่อนหอมขุขะ (เซอะเกลื้อะ) เริ่มเก็บกินได้ และเก็บไปเรื่อย ๆ จนถึงตุลาคม
กรกฎาคม	■ กะเพราแดง (ห่อวอ) ต้นหอม ตะไคร้ เก็บกินต้นอ่อน ■ ลูกมะนอย (ซีโพเค) ต้นเผือก เก็บมาแกงกินได้ ■ ข้าวโพด เริ่มเก็บกินได้ช่วงปลายเดือน
สิงหาคม	■ ข้าวโพด เป็นหน้าเก็บกินเต็มที่ ■ แดงลาย (ดี หมื่อ) แดงส้ม (ดี ี่) เริ่มเก็บลูกอ่อนได้ ■ ใบผักกาด หน่อผักกาดเริ่มแก่ลง เหลือแต่ลูกและดอก แต่ยังเก็บมาแกงกันอยู่ เรียกว่า “ใบผักกาด” (เซอะบะแย)

เดือน	อาหารที่เก็บกิน
	■ พริก เริ่มเก็บลูกอ่อนและยอด มาตำกับถั่วเน่าแล้วหมกไฟ เรียกว่า “น้ำพริกหมกไฟ” (มุส่าโตเบอ)
กันยายน	■ ถั่วกันยา (เปอะเทาะซีหมื่อ) ถั่วก่อนฤดู (เปอะเทาะโซ) ถั่วสองชนิดนี้จะให้ผลผลิตก่อนชนิดอื่น เมเก็บกินได้ แกง ต้มจิ้มน้ำพริก ตำนน้ำพริกดิบ (โตชีเออะเปอะเทาะ) ■ มันสำปะหลัง เริ่มขุดหัวมากินได้ ต้มจี่ไฟ อังไฟ หมกไฟ ■ ลูกอ่อนฟักทอง ฟักเขียว เริ่มเก็บมากินได้ แกง ต้มจิ้มน้ำพริก ตำนน้ำพริก ■ มะเขือสายพันธุ์ต่าง ๆ พริกหนุ่ม มะเขือเทศ รากหอมซุง เริ่มได้เวลาเก็บกิน ■ เห็ดขอนไม้ ท่อนไม้ ชนิดต่าง ๆ เช่น เห็ดหูหนู เห็ดอ่อน เห็ดนางฟ้า เห็ดไซ เป็นต้น จะขึ้นให้เก็บกินกันมากมาย ■ แดงกวา เริ่มเก็บลูกอ่อนได้
ตุลาคม	■ แดงกวา ระยะเวลาโตเต็มที่ เก็บมาแกงกินได้ ■ ถั่วตามฤดูอ่อน เป็นระยะหางหนู เก็บมาจิ้มน้ำพริก ตำนน้ำพริกดิบ ■ มันสายพันธุ์ต่าง ๆ เริ่มเก็บหัวได้ ■ ผักเผ็ด ผักขี้น โหระพา กะเพรา เข้าสู่ระยะโตเต็มที่ ออกดอกออกช่อ เก็บกินได้เรื่อย ๆ ■ อ้อย เริ่มตัดกินได้บ้าง บางเล่ม บางกอ ■ พริก ผลแก่เต็มที่ ■ ยาสูบ ใบแก่ได้ที่ สามารถเก็บชอยตากแห้งเป็นยาสูบ
พฤศจิกายน	■ ถือเป็นเดือนที่อาหารอุดมสมบูรณ์ที่สุด แม้แต่ “ข้าว” ที่เป็นพืชหลักในไร่ก็ได้เวลาเก็บเกี่ยวช่วงนี้ ■ ลูกบวบ ลูกมะระ ลูกแดงกวา ลูกเม่า ลูกฟักทอง ลูกฟักเขียว เป็นระยะเก็บกินเต็มที่ ■ ฝ้าย เริ่มให้ลูกอ่อน เก็บต้มจิ้มน้ำพริก ■ หัวเผือก หัวมันมัน ระยะเวลาได้ที่ เก็บกินได้เรื่อย ๆ ■ ถั่วสายพันธุ์ต่าง ๆ เป็นระยะเก็บเต็มที่ ทั้งฝักอ่อน ฝักแก่ ■ กะเพราแดง (หัววอ) ระยะเวลาโตเต็มที่ ออกดอกออกผล เก็บกินได้ทั้งใบทั้งดอก
ธันวาคม	■ เดือนนี้ส่วนใหญ่จะเก็บกินพืชผล พืชเมล็ด และพืชหัว เช่น ลูกฟักทอง ฟัก

เดือน	อาหารที่เก็บกิน
	เขียว พักหม่น แดงกวา หัวเผือก หัวมัน ขมิ้น กระชาย เมล็ดงา เมล็ดถั่วสายพันธุ์ต่าง ๆ ส่วนพืชผักส่วนใหญ่หมดหน้าไป แต่ก็ยังมีให้เก็บบ้าง เช่น ดอกกะเพราแดง ดอกผักชีอ่อน ดอกผักเผ็ด เป็นต้น ▪ พืชตามธรรมชาติ ยอดไม้ชนิดต่าง ๆ เช่น ยอดมะเดื่อ ยอดส้มป่อย เป็นต้น หน่อไม้ตามกอไผ่จะมีกิ่งแตกขึ้นมาใหม่ กิ่งไผ่นี้อาจเก็บมาแกงเป็นอาหารได้ด้วย เรียกว่า “หน่อกิ่งไผ่” (เบาะหวาด)
มกราคม-มีนาคม	▪ ทั้ง 3 เดือนจะกินพืชผล พืชเมล็ด และพืชหัวที่เก็บไว้ช่วงหมดหน้าไร่ดอกไม้บาน ซึ่งมีอายุการเก็บนานเป็นอาหาร เช่น เมล็ดถั่วสายพันธุ์ต่าง ๆ หัวเผือก หัวมันมัน แดงกวา พักเขียว พักทอง งา ผักกาดทองแห้ง เป็นต้น

ตาราง 02 : ปฏิทินกิจกรรมต่าง ๆ รอบปีการผลิต

เดือน	กิจกรรม
กุมภาพันธ์ (ที แพะ)	▪ ปีใหม่ (หนึ่ ซอ โข่) ▪ เลือกที่ถางไร่ ▪ ถางไร่
มีนาคม (ที คู)	▪ ตากไร่ (โล เก้าะ คา)
เมษายน (ลา เซอ)	▪ จัดทำแนวกันไฟ ▪ เผาไร่ ▪ เก็บกวาดไร่ ▪ ล้อมรั้ว ▪ สร้างกระต๊อบ ▪ เก็บอาหารป่า ไว้กินช่วงปักไร่
พฤษภาคม (เดะ ญา)	▪ ปักไร่ ▪ คายหญ้ารอบแรก (กล่อ หน่อ เหม่ โข่)
มิถุนายน (ลา นวี)	▪ คายหญ้า ▪ ตรวจตราไร่ ▪ ทำพิธีรักษาไร่ (นั่งไร่ สะเดาะเคราะห์ไร่) หากข้าวเป็นโรคและถูกแมลงกัดกิน

เดือน	กิจกรรม
กรกฎาคม (ลา เมาะ)	▪ คายหญ้า ▪ ตรวจตราไร่
สิงหาคม (ลา คู)	▪ ทำพิธีสิงหาคม (ลา คู ปู) ▪ ทำพิธีเลี้ยงไร่ ▪ คายหญ้า ตรวจตราไร่
กันยายน (ซี หมื่อ)	▪ คายหญ้า ▪ ตรวจตราไร่
ตุลาคม (ซี น้า)	▪ ทำพิธีรินเหล้ากันยั้ง ▪ ตรวจตราไร่ ▪ กินข้าวเม่า
พฤศจิกายน (ลาน อ)	▪ ทำพิธีกินหัวข้าว ▪ เกี่ยวข้าว ▪ ตีข้าว ▪ แยกข้าว ▪ ทำพิธีเรียกนกขวัญข้าว ▪ ทำพิธีรินเหล้ากันลานตีข้าว
ธันวาคม– มกราคม (ลา ปลือ – เตอะ เล)	▪ เป็นช่วงเวลาหมดหน้าไร่ดอกไม้งาม ▪ เก็บผลผลิตในไร่ ไว้กินหรือทำพันธุ์ ▪ เก็บฟืน เช่น ไร่ ท่อนไม้ เศษไม้ในไร่ เป็นต้น ▪ หาของป่า ▪ สร้างหรือซ่อมแซมบ้านเก็บใบคาใบกก ใบตึงทำหลังคา ▪ ทอผ้า ย้อมผ้า ปั่นด้าย ขดด้าย ▪ เยี่ยมญาติต่างหมู่บ้าน

ตาราง 03 : ทุนทางพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบปีการผลิต

พิธีกรรม	ช่วงเวลาและโอกาส	ความหมาย / คุณค่า
----------	------------------	-------------------

พิธีกรรม	ช่วงเวลาและโอกาส	ความหมาย / คุณค่า
ปีใหม่ (หนีซอโจ) - พิธีเรียกขวัญ - พิธีมัดมือ - พิธีรินหัวเกล้า - พิธีรินก้นเกล้า - พิธีคำหัวผู้ใหญ่	ต้นเดือน กุมภาพันธ์	- ขออนุญาตสิ่งสูงสุดเพื่อการใช้ดิน น้ำ ป่าในรอบการผลิตที่จะมาถึง พร้อมทั้งขอความคุ้มครองและความอุดมสมบูรณ์ - เสริมสร้างขวัญกำลังใจและใจแก่สมาชิกในครอบครัว - ปรึกษาหารือกันภายในชุมชนเรื่องการทำมาหากินในรอบปีการผลิตใหม่ - สะสางเรื่องบาดหมางใจกันภายในชุมชนรอบปีที่ผ่านมา และรวบรวมความเป็นหนึ่ง เพื่อเตรียมการแลกเปลี่ยนแรงงานในรอบปีใหม่ที่จะมาถึง
พิธีเสี่ยงทายเลือกที่ถางไร่ (กำ เฒ่า ดู หละ)	หลังปีใหม่	- ขออนุญาตจากสิ่งสูงสุดในการใช้ผืนดิน - ไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากไร่เหล่า - ให้ธรรมชาติแวดล้อมที่จะได้รับผลกระทบออกไปชั่วคราวก่อน เพราะจะมีการใช้ประโยชน์จากผืนแผ่นดิน - ขอขมาลาโทษธรรมชาติก่อนใช้
พิธีกวาดมือ (กิ หะ จี)	ต้นเดือน กุมภาพันธ์ก่อนลง มือถางไร่	- เสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่หัวหน้างาน พร้อมทั้งไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากตัวหัวหน้างาน - สืบทอดกระบวนการผลิตสู่ลูกหลาน
พิธีเรียกลม (เก๊ะ เกอะ ลี)	ต้นเดือนเมษายน ก่อนเผาไร่	ขอสิ่งสูงสุดบันดาลให้ลมมาสุ่มไฟเผาไร่ ให้ไร่ไหม้ดี ซึ่งจะมีผลให้ข้าวและพืชผักดีไปด้วย
พิธีหมายไร่ (มา น่อ จี)	หลังการเผาไร่เสร็จ ใหม่ ๆ	เป็นการหมายขวัญข้าวให้อยู่กับไร่ตลอดช่วงฤดูการผลิต
พิธีปลุกตามไฟ (สู่ แหว เหม่ คี)	หลังการเผาไร่เสร็จ ใหม่ ๆ	เป็นการป้องกันโรค แมลง และวัชพืชตามวิถีทางธรรมชาติโดยอาศัยความเชื่อ
พิธีเรียกเมล็ดข้าว (แหม บือ คลี)	ราวต้นพฤษภาคม ก่อนวันปักไร่ 1 วัน	เป็นการหาฤกษ์ยามดีสำหรับวันปักไร่ โดยมอบความไว้วางใจและพึ่งพาต่อข้าว
พิธีลงปักไร่ (โถ่ ลอ จี)	ช่วงเช้าวันปักไร่ ก่อนที่จะปักไร่	ขอพรสิ่งสูงสุดบันดาลให้ข้าวที่หว่านลงไปได้เจริญงอกงามอย่างอุดมสมบูรณ์

พิธีกรรม	ช่วงเวลาและโอกาส	ความหมาย / คุณค่า
	พร้อมกัน	
พิธีไว้หัวข้าว (ปะ ถ่อ เม โข)	ก่อนกินข้าวมื้อ เที่ยงในวันปักไร่	■ ถวายการงาน ขอบคุณ และขอความคุ้มครองดูแลจากสิ่งสูงสุด
พิธีแช่ข่าเสียม (จิม ก่า ข่อ)	หลังจากปักไร่เสร็จ ก่อนกลับบ้าน	■ ขอพรสิ่งสูงสุดปกป้องข้าวในไร่ให้พ้นจากโรคและแมลง ■ เป็นการเรียกน้ำฝนลงมาจากฟ้า
พิธีรินเหล้าเชื้อข้าว (ปือ แซะ คลี)	ราว 4-5 วันหลัง วันปักไร่	■ ขอพรจากสิ่งสูงสุดบันดาลให้ข้าวและพืชผักเจริญงอกงาม ■ บันดาลให้มีน้ำฝนที่ดี อีกทั้งช่วยคุ้มครองดูแลเจ้าของไร่ด้วย
พิธีตัดคอหญ้า (เจ้าะ แตะ หน่อ ฮะ เขะ)	รายปลายเดือน พฤษภาคมหลังคาย หญ้าหัวไฟเสร็จ	■ เป็นการป้องกันวัชพืช โรค และแมลงด้วยวิธีทางธรรมชาติ โดยอาศัยความเชื่อ
■ พิธีนั่งไร่ (เฮอ เก ฌี) ■ พิธีสะเดาะ เคราะห์ไร่ (เซอ เก ฌี)	ราวกลางมิถุนายน ช่วงที่ข้าวกำลังงอก งาม	■ เป็นการรักษาข้าวและพืชผักที่ถูกโรค แมลง และภัยธรรมชาติ ทำลายด้วยวิธีทางธรรมชาติ โดยอาศัยความเชื่อ
พิธีเลี้ยงไร่(บกอฌี) ■ พิธีขอพร ■ พิธีเลี้ยงไฟ ■ พิธีปัดรัง ควาญ ■ พิธีป้องกัน		■ ขอพรจากสิ่งสูงสุดให้บันดาลอุดมสมบูรณ์แก่ข้าวและพืชผัก ■ ขอขมาลาโทษต่อธรรมชาติ ■ ไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากไร่ ■ ป้องกันสิ่งชั่วร้ายเข้ามายังไร่
พิธีสิงหาคม (ลา กุ ปู)	ต้นเดือนสิงหาคม	■ ขอบคุณสิ่งสูงสุดที่บันดาลให้ข้าวและพืชผักเจริญงอกงาม ■ รื้อฟื้นความสัมพันธ์และเจตนา-รณของการช่วยเหลือเกื้อกูล ■ การเสริมขวัญ กำลังกายและใจ เพื่อการทำงานในช่วงต่อไป
กินข้าวเฒ่า (เอาะ แหว)	ปลายเดือนตุลาคม	■ เป็นกระบวนการสืบทอดนิทาน สุภาษิต บทสอน นำนำ คำพังเพยสู่ชนรุ่นหลัง ■ การสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวให้อบอุ่น

พิธีกรรม	ช่วงเวลาและโอกาส	ความหมาย / คุณค่า
พิธีกินหัวข้าว (เอาะ ปือ โข)	ปลายเดือนตุลาคม	■ การให้คุณค่าข้าวเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิต ■ การให้คุณค่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าว
พิธีมัดมือเรียกขวัญลงดีข้าว (เกี จี เผาะ ลอ ปือ)	กลางพฤศจิกายน ก่อนลงดีข้าว	■ เสริมสร้างขวัญ กำลังกาย กำลังใจแก่สมาชิกในครอบครัวเพื่อการเก็บเกี่ยวจะได้ผลผลิตที่ดี
พิธีลงดีข้าว (เผาะ ลอ ปือ)	กลางพฤศจิกายน	■ เป็นการเรียกขวัญข้าวให้กลับมารวมกันในลานดีข้าว เพื่อจะได้ผลผลิตเพียงพอแก่เจ้าของไร่
พิธีตากเมล็ดข้าวลง (แชะ ลอ ปือ ล่า)	กลางพฤศจิกายน ก่อนลงดีข้าว	■ เป็นการเรียกขวัญข้าวให้กลับมารวมกันในลานดีข้าว เพื่อจะได้ผลผลิตเพียงพอแก่เจ้าของไร่ ■ เป็นการยกย่อง สรรเสริญ และให้คุณค่าข้าวที่เป็นผู้ให้ชีวิต
พิธีปักธูปถวายนางข้าว (แชะ พอ โข)	หลังดีข้าวเสร็จแล้ว 1 วัน	■ ไถ่สิ่งชั่วร้ายออกจากนางข้าว ก่อนที่จะแบกข้าวกลับบ้าน
พิธีเรียกนกขวัญข้าวสู่สวรรค์ (เก๊ะถ่อเกโถ่ปีฆ่า)	วันปักธูปถวายนางข้าว	■ เป็นการขอบคุณนกขวัญข้าวที่มานับดาลความอุดมสมบูรณ์แก่ข้าวตลอดช่วงการผลิต และส่งกลับไปยังฟ้าสวรรค์
พิธีเลี้ยงข้าวให้ประหยัด (แชะ หน่อ ปือ คลี)	วันปักธูปถวายนางข้าว	■ เป็นการขอพรจากสิ่งสูงสุดบันดาลให้ข้าวที่ได้มานั้นได้ประหยัด เพื่อให้เพียงพอแก่การดำรงชีพตลอดทั้งปี
พิธีรินเหล้าก้นลานดีข้าว (เผาะ คี ต๊ะ)	กลาง – ปลายเดือนพฤศจิกายน ระหว่างแบกข้าว	■ ขอบคุณสิ่งสูงสุดที่บันดาลให้ได้ข้าวรอบปีใหม่ ■ สร้างความสัมพันธ์ในชุมชนด้วยการฉลองผลผลิตข้าวใหม่
พิธีรินเหล้าก้นขุ้ง (พอ คี ต๊ะ)	เมื่อข้าวในขุ้งข้าวปีที่แล้วกำลังจะหมดลง	■ ขอบคุณสิ่งสูงสุดที่ได้บันดาลให้ข้าวมีพอกินพอใช้ตลอดปีที่ผ่านมา

บ้านแม่กื มีเครือข่ายการจัดการทรัพยากรที่เข้มแข็ง มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ จะกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชนที่ชัดเจน ในการศึกษาเก็บข้อมูลพืชอาหารที่อยู่ในป่าชุมชนที่ชาวบ้านนำมากิน พบว่าพืชกินใบ กินยอด กินดอก กินหน่อ กินหัว กินผล มีมากกว่า 80 ชนิด และสัตว์ป่ามีมากกว่า 50 ชนิด ในป่าชุมชนที่เป็นผลผลิตที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน คือ เห็ดถอบ เห็ดไข และบุก ทุกปีชาวบ้านจะมีรายได้จากการขายเห็ดไม่ต่ำกว่า 30,000 บาทต่อครัวเรือน ส่วนพืชชนิดอื่น ๆ และสัตว์ป่า ชาวบ้านได้มานั่งกินในครัวเรือน และแบ่งปันกันในชุมชน จะไม่ขาย เพราะการซื้อขายไม่ใช่วิถีวัฒนธรรมของชุมชน ยกเว้นพืชประเภทเห็ดและบุก เพราะมีจำนวนมาก ชาวบ้านไม่นิยมกินกัน ไม่ขายก็จะเสีย เป็นเหตุที่ต้องขายและชาวบ้านก็จะมียาได้เสริมกับพืชเหล่านี้ปีละครั้ง สามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนลงไปมาก

4.3 สถานการณ์ปัญหาที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน และ ผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชน

การศึกษาวิจัย “การศึกษาวิจัยคนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในภาพรวมสถานการณ์ปัญหาที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน และผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้ง 4 พื้นที่วิจัย ของการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนสามารถสรุปได้ดังนี้

ในอดีตชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ มีอาชีพทำไร่ ทำนา ทำสวน เป็นหลัก ว่างจากฤดูทำไร่ทำนาจะปลูกพืชผักและหาของป่าไว้บริโภคในครัวเรือน ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี ชาวบ้านดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย วิถีชีวิตของคนในชุมชนในอดีตจึงมีความเป็นอยู่อย่างมีความสุข ชุมชนเข้มแข็ง ต่อมาความเจริญได้เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิต ชาวบ้านทำให้คนในชุมชนปรับตัวไปตามกระแสความเจริญ เช่น เทคโนโลยีที่ใช้ในการเกษตรที่เข้ามาแทนที่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นกลุ่มบริโภคนิยม หันมาใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้นส่งผลต่อคุณภาพของดินและสารตกค้างในแหล่งน้ำชุมชน ทำให้แม้แต่ชาวบ้านยังต้องซื้อน้ำดื่มเพื่อบริโภค ชาวบ้านส่วนหนึ่งหันไปลักลอบตัดไม้และหาของป่าไปขายอยู่เป็นประจำ เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็งรัง ไม้เนื้อแข็งอื่น ๆ และสัตว์ป่าอีกมากมาย และการหาของป่าในป่าชุมชนหาแบบผิด ๆ ไม่เคารพธรรมชาติ เน้นการขายเป็นหลักทำให้ของป่าลดน้อยลงและหายไป

ในปีพ.ศ. 2552 สถานการณ์ทั้ง 4 ชุมชน เริ่มมีพืชเศรษฐกิจเข้ามาในชุมชน ชาวบ้านเริ่มการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ส้ม ถั่วเหลือง ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนถูกทำลายไปมาก จนส่งผลให้ป่าชุมชนลดน้อยลง อาหารผลผลิตจากป่าชุมชนมีปริมาณน้อยลง ป่าต้นน้ำชุมชนแห้งแล้ง วิถีชีวิต

วัฒนธรรมเดิมเริ่มหาย อาชีพการทำไร่หมุนเวียน อาชีพการเลี้ยงสัตว์ลดลง และอาชีพทางการเกษตรพึ่งพา สารเคมีมากขึ้น อีกทั้งชาวบ้านหลายรายต้องย้ายถิ่นฐานออกไปรับจ้างมาเลี้ยงครอบครัว

สถานการณ์ที่สำคัญในปัจจุบัน ที่มีผลกระทบต่อชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ และชุมชนอื่น ๆ คือ การออกกฎหมายของรัฐบาล (กรมป่าไม้) มาบังคับใช้กับชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ กฎหมายป่าไม้(ที่ดินที่อยู่อาศัย การหาของป่า การจัดการป่าชุมชน) ,นโยบาย คทช. ,การประกาศเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า และนโยบายการแก้ไขหมอกควันไฟป่า ข้อบังคับทั้งหมดเป็นเงื่อนไขอุปสรรคกับการดำรงชีพของชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชน เช่น เรื่องการทำมาหากิน การอยู่อาศัย สิ่งที่เกิดปัญหา ได้แก่ (1) อดีตชาวบ้านทำไร่หมุนเวียน 10 รอบ ตอนนี้เหลือ 3-4 รอบ ทำให้ชาวบ้านมีวิถีการอาชีพเปลี่ยน บางพื้นที่ไร่หมุนเวียนหายไป พื้นที่ทำกินกลายเป็นไร่ถาวร (2) พื้นที่ชุมชนอยู่ในเขตอุทยาน เขตป่าสงวน เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่ดูแลกันมา 100 กว่าปี มีความลำบากยากขึ้น เนื่องจากติดข้อบังคับกฎหมายป่าไม้ (3) วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความเป็นปัจเจกส่วนตัวมากขึ้น ความรักความสามัคคีมีน้อยลงในชุมชน (4) ประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อของคนในชุมชนเริ่มหาย เนื่องจากเน้นประโยชน์ส่วนตนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ไม่เคารพกฎระเบียบความเชื่อของชุมชนอีกต่อไป (5) การใช้ชีวิตในการทำเกษตร การอยู่อาศัย ไม่มีความปลอดภัยในชีวิต เนื่องจากที่ดินของชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์และอยู่ในเขตป่าชั้น 1,2,3 (6) ระบบการทำเกษตรในชุมชนแบบอินทรีย์หายไปเนื่องจากพื้นที่มีจำกัด ถูกยึด ทำให้ชาวบ้านหันมาทำเกษตรเชิงเดี่ยวมากขึ้น พึ่งพาสารเคมีมากขึ้น (7) ความเป็นอัตลักษณ์เอกลักษณ์หายไปในเรื่องการแต่งกาย วัฒนธรรมประเพณี เมล็ดพันธุ์ท้องถิ่นหายเนื่องจากไม่มีที่ทำกินที่อยู่อาศัย (8) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหายไป เนื่องจากไม่มีการสืบทอด คนรุ่นใหม่เน้นไปตามกระแสนิยมของสังคม (9) พื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ หายไปเนื่องจากถูกการบุกรุก บุกเบิกของชาวบ้าน ของคนมีอิทธิพล เพราะไม่มีพื้นที่ทำกิน (10) เกิดหมอกควันไฟป่าเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐไม่เพียงต่อการดูแล เขตพื้นที่ดูแลมากขึ้นการดูแลไม่ทั่วถึง (11) การหาของป่ามากินมาขายลำบากมากขึ้น เนื่องจากผิดกฎหมายป่าไม้ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอุทยาน

ปัจจุบันป่าชุมชนยังคงเหลืออยู่ไม่มาก ในการทำโครงการวิจัยนี้พื้นที่ทั้ง 4 ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านแม่กิ๊ ป่าชุมชนบ้านท่าหินสั่ม ป่าชุมชนบ้านต่อแพ และป่าชุมชนบ้านห้วยแม่สุริน ยังมีการดูแลรักษาอย่างดี มีการจัดการโดยมีกฎระเบียบร่วมของชาวบ้านชุมชน เป็นป่าชุมชนที่มีความสมบูรณ์มีความหลากหลายทางอาหาร การศึกษาครั้งนี้เพื่อให้ไปสู่การสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน การศึกษาในตลอดช่วงของโครงการวิจัย(ระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน) พบว่าชาวบ้านทั้ง 4 พื้นที่ มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดังนี้

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

1. ประโยชน์ในการก่อสร้าง ชาวบ้านสามารถนำ ไม้มาทำ เป็นรั้วบ้าน รั้วกั้นแปลงผัก นำไม้ไผ่มาทำเส้นตอก สำหรับมัดข้าว นำไปใช้เป็นชิ้นส่วนของเครื่องมือทางการเกษตร เช่น ค้ำจอบ นำไม้ไปสร้างเป็น

ศาลาพักที่หัวไร่ปลายนา สร้างกุฏิพระ ศาลาวัด ใช้สำหรับบูรณะซ่อมแซม สิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ภายในวัด ต่อเติมซ่อมแซมอาคารเรียนในโรงเรียน

2. ประโยชน์ในการบริโภค ชาวบ้านสามารถเก็บผลผลิตภายในป่าชุมชนมาบริโภคได้ เช่น ในช่วงฤดูฝนสามารถเก็บเห็ด หน่อไม้ สมุนไพร เป็นต้น อีกทั้งไม้คดแดง หนอนไม้ไผ่ ซึ่งถ้าเก็บได้มากก็สามารถนำไปขายเป็นรายได้ให้แก่ตัวเองอีกด้วย นอกจากนี้ยังสามารถ หาปลาในห้วยและลำน้ำ

3. ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมตามความเชื่อในป่าชุมชนเป็นหลัก เช่น พิธีบวชป่า หรือพิธีสืบชะตาป่าที่แสดงให้เห็นถึงความรักและหวงแหนป่า พิธีเลี้ยงผีขุนผี น้ำ ผีไฟ ผีป่า ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อแสดงถึงความเคารพต่อผู้ที่ให้ทรัพยากรธรรมชาติ ในการอุปโภคและบริโภค

4. ประโยชน์ในการพักผ่อนหย่อนใจ ในฤดูร้อนชาวบ้านมักเข้าไปในป่าเพื่อหลบร้อน เนื่องจากในป่ามี ลำห้วย ลำธารที่สามารถทำให้คลายร้อนได้ หรือว่างจากการทำงานแล้วก็จะเข้าไปนอนพักผ่อนเล่นที่ศาลาในป่าที่สร้างไว้หลายแห่งชาวบ้านหรือนักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปกางเต็นท์นอนในป่าได้

5. ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ชาวบ้านส่วนใหญ่ มักนำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เข้าไปหากินในเขตป่าชุมชน เนื่องจากมีพืชอาหารสัตว์มากมายรวมทั้งมีแหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยงอีกด้วย โดยชาวบ้านสามารถนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปหากินได้

6. ประโยชน์ในการใช้เป็นเขตอภัยทาน ชาวบ้านใช้ป่าชุมชนเป็นเขตห้ามมีการตัดไม้ และห้ามล่าสัตว์ ห้ามจับปลา อีกทั้งยังใช้เป็นสถานที่ในการปล่อยนกปล่อยปลาตามประเพณีทางประเพณีวัฒนธรรม

7. ประโยชน์ในการใช้เป็นแหล่งชอน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ลำห้วยหลายสายเกิดจากการไหลมารวมกันของน้ำจากห้วยต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านนำมาใช้เป็นน้ำประปาหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังใช้น้ำจากแหล่งเดียวกันสำหรับทำการเกษตร

8. ประโยชน์ในการทำท่องเที่ยวโดยชุมชน ศึกษาความรู้ของนักท่องเที่ยว นักเรียน หรือบุคคลภายนอกเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

9. ประโยชน์ในการขยายพันธุ์ของพืช และสัตว์ เพื่อคนรุ่นหลังได้เห็น ได้กิน ได้ใช้ในอนาคตข้างหน้า

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของทั้ง 4 พื้นที่วิจัยในโครงการ

การจัดการป่าชุมชนของ 4 พื้นที่มีกระบวนการที่เป็นขั้นตอนดังนี้

1. มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อเข้ามามีบทบาทในการดูแล ป่าชุมชน และกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการส่วนใหญ่มาจากความสมัครใจหรือผู้ที่มีจิตอาสา โดยคณะกรรมการป่าชุมชนมีบทบาทหน้าที่ คือ 1) ออกตรวจป่าชุมชน 2) ดูแลเขตป่า 3) ดูแลป่าในกลุ่มหาของป่า

2. กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ นำแนวคิดในการอนุรักษ์ปามากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งกำหนดไว้ว่าห้ามตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟัน เพื่อกระทำการใด ๆ อันเป็นสาเหตุให้ต้นไม้ตาย ห้ามขุดหัวไม้หัวมัน หัวดอกกระเจียว ห้ามเผาถ่านและทำไม้ฟันจากป่าชุมชน แต่สามารถนำเอาเฉพาะกิ่งไม้แห้งหรือต้นไม้ที่ล้มตายแล้วมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือนได้

3. กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้แนวทางการลงโทษจากระเบียบป่าชุมชนตามจารีตประเพณี และพิจารณาร่วมกันระหว่างคณะกรรมการป่าชุมชนรวมถึงประชาชนในชุมชนด้วย โดยบทลงโทษมีรายละเอียด คือ 1) ห้ามตัดไม้ก่อนได้รับอนุญาตฝ่าฝืนจะถูกปรับ 2) ห้ามล่าสัตว์ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับ 3) ห้ามบุกรุกที่ดินในป่าเพื่อทำกินถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามขนาดของพื้นที่บุกรุก 4) ห้ามคนนอกพื้นที่เข้ามาตัดไม้ถ้าฝ่าฝืนครั้งแรกจะทำการตักเตือน ครั้งที่สองจะจับส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อดำเนินคดี และ 5) ห้ามจุดไฟเผาป่าเพื่อล่าสัตว์โดยเด็ดขาด

4. ปลุกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมและขอรับการสนับสนุนด้านกล้าจากรัฐ คณะกรรมการป่าชุมชนดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายเสียงหมู่บ้านเพื่อชักจูงให้ประชาชนเข้าร่วมกันปลุกต้นไม้ ซึ่งจะทำโอกาสวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาฯ วันสิ่งแวดล้อม วันมาฆบูชา หรือวันสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น

5. แฝ้วถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่าไม้ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกันกับประชาชนรวมกลุ่มกันช่วยแฝ้วถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่า ซึ่งจะดำเนินการก่อนการจัดกิจกรรมสำคัญๆ ในชุมชน เช่น ก่อนทำพิธีเลี้ยงผี การบวชป่า รวมทั้งดำเนินการก่อนการปลูกป่า เป็นต้น

6. จัดเวรยามควบคุมการดูแลรักษาป่าเพื่อมิให้ ผู้ใดเข้ามาลักลอบตัดไม้ โดยมีการจัดคณะกรรมการออกตรวจเวรยามเพื่อลาดตระเวนภายในป่าชุมชนเดือนละ 1 ครั้ง

7. จัดทำแนวป้องกันไฟป่าโดยความร่วมมือของชาวบ้านทุกคน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนจะดำเนินการพร้อมชาวบ้านในเดือนมีนาคม – เมษายน เป็นประจำทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงฤดูแห้งแล้งอาจเกิดไฟป่าได้ง่ายทำให้ป่าชุมชนเสียหาย

4.4 ข้อมูลผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชน อย่างยั่งยืนสู่เศรษฐกิจใหม่ในแต่ละชุมชน

ผลการศึกษาผลผลิตจากป่าชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ ที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชน กระบวนการศึกษาชนิด ปริมาณ ของผลผลิตจากป่าชุมชน แล้วมาวิเคราะห์ความเป็นไปได้ สู่การสร้าง เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน ทั้ง 4 พื้นที่ และได้มีการทดลองการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ให้แก่ชาวบ้านในชุมชน มีดังนี้

4.1.1 การแปรรูปสมุนไพร (บ้านท่าหินสั้ม)

ชุมชนบ้านท่าหินสั้ม เป็นชุมชนพื้นราบ ชาวบ้านมีการดำรงอยู่อาศัยที่หลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทใหญ่ กะเหรี่ยง และคนเมือง มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ 1,110 ไร่ มีผลผลิตจากป่าชุมชนที่ หลากหลาย ในการทำการวิจัยชาวบ้านในชุมชนได้คัดเลือกพืชที่มีศักยภาพที่สามารถจะสร้างรายได้ให้กับ ชาวบ้านในชุมชน คือ การแปรรูปยาสมุนไพร

ได้มีการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อทำการทดลองแปรรูปสมุนไพรที่มีอยู่ในป่าชุมชน ในเก็บข้อมูลพบว่าในป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม มีพืชสมุนไพรทั้งหมด 60 กว่าชนิด และในชุมชนมีผู้รู้ทางภูมิปัญญาในเรื่องยาสมุนไพร 5 คน ซึ่งเป็นหมอประจำชุมชน ในกรณีการเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวบ้านที่เป็นทางเลือกหนึ่งที่จะรักษาโดยหมอพื้นบ้าน

ในการทดลองแปรรูปยาสมุนไพร เพื่อใช้ในชุมชน ในครอบครัว และขายภายนอกชุมชน ตัวอย่างยาสมุนไพร ได้แก่ กาสะลอง ,รางจืด และอ้อสะพายควาย มาทำการทดลองร่วมกันของคนในชุมชน โดยมีวิธีการดังนี้

วิธีการทดลอง

1. นำสมุนไพร นำมาล้างทำความสะอาด นำกาสะลองและรางจืด มาหั่นซอยเป็นท่อนบาง ๆ ส่วนอ้อสะพายควาย หั่นเป็นท่อน ประมาณ 2 เซนติเมตร
2. นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด เกลี่ยลงบนตะแกรงของเตาอบไฟฟ้า จากนั้นนำเข้าเตาอบไฟฟ้า เพื่ออบสมุนไพรให้แห้ง ใช้เวลา 3-4 ชั่วโมง ให้สมุนไพรแห้งไม่มีความชื้น ป้องกันการเกิดการขึ้นราของตัววัตถุดิบ
3. หลังจากอบวัตถุดิบสมุนไพร อบแห้งเสร็จแล้ว ผึ่งให้คลายความร้อน จนเย็นก่อนจะนำเข้าบรรจุภัณฑ์
4. นำสมุนไพรที่อบแห้ง นำมาชั่งตวงแบ่งบรรจุในถุงซิปล็อกแบบสนิท ถุงละ 2.5 กรัม ในถุงขนาด 3x5” และบรรจุในถุงซิปล็อกแบบสนิท ถุงละ 5 กรัม ในถุงขนาด 4x6” จากนั้นปิดปากถุงให้สนิท

ผลการทดลอง

สมุนไพร	เดือนที่หนึ่ง (23 ก.ค)	เดือนที่สอง (23 ส.ค)	เดือนที่สาม (23 ก.ย)	เดือนที่สี่ (23 ต.ค)	หมายเหตุ
กาสะลอง	ปกติ	เริ่มเห็นจุดดำ คล้ายราดำ	เกิดราขึ้น	ขึ้นรา	*มีความชื้นมากจึงทำให้เกิดเชื้อราขึ้นในถุง ผลิตภัณฑ์
รางจืด	ปกติ	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
อ้อสะพายควาย	ปกติ	ปกติ	ปกติ	ปกติ	

สรุปผลการทดลอง

ผลการทดลองการนำสมุนไพรผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม โดยการนำตัวอย่างสมุนไพรที่พบมากในป่าชุมชน มาทำการทดลอง คือ เปลือกต้นกาสะลอง เถารางจืดและ ต้นฮ่อสะพายควาย อย่างละ 1 กิโลกรัมซึ่งมีสรรพคุณในการป้องกันและรักษาที่แตกต่างกันออกไป จากการทดลองพบว่า เปลือกกาสะลอง ในช่วงเดือนที่หนึ่ง ยังคงปกติหลังจากที่บรรจุภัณฑ์ลงในทุกซิปล็อก แต่ในช่วงเดือนที่สองจนถึงเดือนที่สี่ เกิดการเปลี่ยนแปลงพบว่า เกิดจุลินทรีย์ดำนเปลือกไม้กาสะลองที่อยู่ในถุงบรรจุภัณฑ์ จึงสงสัยว่าในขั้นตอนการตากหลังจากล้างทำความสะอาดและขั้นตอนในการอบแห้งในเตาอบไฟฟ้าต้องเพิ่มเวลาในการอบนานขึ้น เพื่อให้ปราศจากความชื้น และด้วยเปลือกของต้นสมุนไพรกาสะลองมีความหนาจึงส่งผลให้ยังคงมีความชื้นอยู่ ในส่วนสมุนไพร เถารางจืด และต้นฮ่อสะพายควาย ทั้งสี่เดือนมีความปกติ เนื่องจากปราศจากความชื้น จึงไม่ทำให้เกิดรา ซึ่งให้เห็นว่าการทดลองปัจจัยที่มีผลต่อผลิตภัณฑ์คือความชื้น และระยะเวลาในการอบให้แห้ง

จากการแปรรูป ได้มีการทดลองใช้ในชุมชน ได้รับการตอบรับอย่างดี และนำยาสมุนไพรที่แปรรูปไปวางขายนอกชุมชน ผลที่เกิดขึ้นขายได้ดี มีตลาดมีกลุ่มผู้บริโภคที่ชัดเจน ประเมินผลโดยภาพรวมการแปรรูปประสบความสำเร็จ แต่มีจุดที่ต้องปรับปรุงแก้ไข คือ การทำแพ็คเกจให้บอกรายละเอียดสรรพคุณของยาแปรรูปให้มีหลาย ๆ รูปแบบ เช่น ยาต้ม ยาอม ยานวด เป็นต้น และที่สำคัญลงทะเบียนขึ้นทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมายแพทย์ทางเลือก และให้ชาวบ้าน ชาวชน มามีส่วนร่วมมากกว่านี้ในการทำกิจกรรมแปรรูป

4.1.2 แปรรูปตะไคร้ต้น (บ้านห้วยแม่สุริน)

บ้านห้วยแม่สุริน มีพื้นที่ป่าชุมชนทั้งหมด 1,250 ไร่ มีผลผลิตจากป่าชุมชนมากกว่า 100 ชนิด ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์มาก ที่สำคัญเป็นชุมชนท่องเที่ยวโดยชุมชน มีจุดบริการที่ในพื้นที่ เช่น น้ำตกแม่สุริน การชมนกเงือก จุดชมวิวยุทธราชดี พุ่มดอกบัวตอง และวิถีชีวิตประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ในการศึกษาวิจัยมีมติในชุมชน ให้มีการทดลองแปรรูปพืชจากป่าชุมชน คือ ตะไคร้ต้น ซึ่งในป่าชุมชนบ้านห้วยแม่สุรินมีปริมาณจำนวนมาก เหมาะแก่การมาแปรรูป โดยผลการทำแปรรูปดังนี้

วิธีการทดลอง

1. วิธีการเก็บผลตะไคร้ต้นต้องทำการเก็บผลตะไคร้ต้นโดยวิธีการเก็บด้วยคนใช้มือเก็บผลตะไคร้ต้นต้องระมัดระวังในการเก็บเพราะไม่เช่นนั้นผลตะไคร้ต้นจะช้ำและเสียคุณภาพ
2. จากนั้นผลตะไคร้ต้นมาเก็บเศษไม้กิ่งไม้ใบไม้ให้สะอาดแล้วนำไปล้างน้ำเปล่าโดยการรองน้ำในกะละมังแล้วนำผลตะไคร้ต้นลงไปล้างให้สะอาดจากนั้นนำผลตะไคร้ต้นไปใส่กระด้งแล้วนำไปผึ่งแดดให้แห้ง
3. หลังจากผึ่งแดดแห้งแล้วก็นำไปอบด้วยเครื่องอบลมร้อนใช้เวลาในการอบ 1 กิโลกรัมต่อรอบใช้เวลาในการอบ 3 ชั่วโมง. จึงจะได้ผลตะไคร้ต้นที่อบจนแห้ง.
4. หลังจากได้ผลตะไคร้ต้นอบแห้งแล้ว. ก็แบ่งส่วนหนึ่งไปทำตะไคร้ต้นบดแล้วนำไปบรรจุในถุงซิปล็อคหลายขนาดมีตั้งแต่ถุงซิปล็อคขนาด 30 กรัม ถุงซิปล็อคขนาด 50 กรัม. ถุงซิปล็อคขนาด 150 กรัม. ถุงซิปล็อคขนาด 200 กรัม และบรรจุในขวดพริกไทยทั้งหมด. 12 ขวด. ขวดละ 30 กรัม

ผลการทดลอง

ตะไคร้ต้น	เดือนที่หนึ่ง (23 ก.ค)	เดือนที่สอง (23 ส.ค)	เดือนที่สาม (23 ก.ย)	เดือนที่สี่ (23 ต.ค)	หมายเหตุ
เมล็ดคอบแห้ง	ปกติ	ปกติ	ปกติ	ปกติ	*การอบในเตาอบไฟฟ้าในระยะเวลาที่เหมาะสม เพื่อให้ผลผลิตปราศจากความชื้น
บดเป็นผง	ปกติ	ปกติ	ปกติ	ปกติ	

สรุปผลการทดลอง

ผลการทดลองการนำสมุนไพรผลผลิตจากป่าชุมชนห้วยแม่สุริน โดยการนำตัวอย่างผลตะไคร้ต้นสดที่แก่จัดมาตากแดดแล้วนำไปอบแห้ง ตะไคร้ต้นผลสด 1 กิโลกรัมจะได้ตะไคร้ต้นตากแห้ง 500 กรัม การเก็บผลตะไคร้ต้นต้องเก็บอย่างระมัดระวังเพื่อไม่ให้ผลมันช้ำและเขียวสดอยู่เสมอ จากการทดลองทั้งสองแบบคือ เมล็ดคอบแห้ง และบดเป็นผง จากการสังเกตทั้งสี่เดือน เป็นปกติ เพราะในขั้นตอนการอบในเตาอบไฟฟ้าใช้เวลาในการอบไม่ให้ความชื้น จึงเป็นการป้องกันการเกิดราในผลิตภัณฑ์ ตะไคร้ต้นตากแห้ง 150 กรัมบดแล้วใส่ถุงซิปลได้ 30 กรัมขายในราคา 25 บาท ผลตะไคร้ต้นบดแล้วใส่ถุงซิปล้อคขนาด 50 กรัมขายในราคา 50 บาท ผลตะไคร้ต้นบดแล้วใส่ถุงซิปล้อคขนาด 150 กรัมขายในราคา 150 บาท บดแล้วใส่ขวดแปรรูป 1 ขวด 30 กรัมขายในราคา 25 บาท ผลอบแห้งขนาด 150 กรัมขายราคา 60 บาท ผลอบแห้งขนาด 50 กรัมขายในราคา 20 บาท ผลตะไคร้ต้นอบแห้งขนาด 200 กรัมขายในราคา 100 บาท จากการแปรรูปผลิตภัณฑ์ตะไคร้ต้นเราสามารถนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการปรุงอาหารได้(เครื่องเทศน์เหมือนตะกั่วพริกไทย) นอกจากนี้ยังสามารถเก็บไว้ทานได้เป็นปีผลตะไคร้ต้นอบแห้งหรือตะไคร้ต้นที่บดแล้วสามารถนำมาหมักหมูทำให้หมูนุ่มและมีกลิ่นที่หอมและรสชาติที่อร่อยที่สำคัญผลตะไคร้ต้นที่อบแห้งสามารถเก็บได้นานเป็นปี

เมื่อมีการทดลองผลิตแล้ว ได้นำไปวางขายในตลาดวันเสาร์ ตลาดประชารัฐ ตลาดในชุมชน และร้านในจุดท่องเที่ยวทุ่งบัวตอง สรุปผลการทำตลาดสินค้าที่นำตะไคร้ต้นมาแปรรูปในรูปแบบต่าง ๆ ขายได้ดีมาก มีกลุ่มผู้บริโภคสั่งจองให้มีการผลิตเพิ่ม ผู้บริโภคตอบรับว่าสินค้าดังกล่าวมีรสชาติดี มีกลิ่นหอม สามารถเก็บไว้ได้นาน ทำให้กลุ่มผู้ผลิตในชุมชนต้องทำการแปรรูปเพิ่ม สรุปภาพรวมการทำการทดลองแปรรูปตะไคร้ต้นประสบความสำเร็จ ได้รับการตอบรับจากผู้บริโภคดีมาก สามารถพัฒนาต่อยอดการแปรรูปได้ ส่วนสิ่งที่ต้องมีการปรับปรุง คือ เรื่องการทำแพ็คเกจจิ้งบรรจุภัณฑ์ให้ชัดเจน และแปรรูปหลาย ๆ รูปแบบ เช่น ทำเป็นก้อนผงคนอร์ปรุงรส เครื่องปรุงรสชนิดน้ำ เป็นต้น

4.1.3 การแปรรูปเฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่ (บ้านต่อแพ)

ชุมชนบ้านต่อแพ ได้มีการทดลองการแปรรูปไม้ไผ่ ในการเป็นเครื่องเฟอร์นิเจอร์ในครัวเรือน ได้แก่ โต๊ะ เก้าอี้ ตู้เก็บของ แก้วน้ำ เป็นต้น โดยการทำการแปรรูปโดยกลุ่มชุมชน ในตัวโครงการได้เข้าไปต่อยอดงานต่อของกลุ่ม

กลุ่มชาวบ้านที่ทำเครื่องเฟอร์นิเจอร์จากไม้ไผ่ จะทำกันในช่วงเวลาตอนเย็น และวันเสาร์ อาทิตย์ เนื่องจากวันปกติสมาชิกในกลุ่มจะต้องออกไปทำการเกษตรทำไร่ ทำนา ทำสวน ที่เป็นอาชีพหลัก เฟอร์นิเจอร์แต่ละชนิดจะต้องใช้เวลาและใช้ฝีมือรายละเอียดอย่างดี ของทุกชิ้นที่จะได้มาต้องใช้เวลาในการทำ ซึ่งการทดลองทำเฟอร์นิเจอร์จากไม้ไผ่ไม่สามารถทำในจำนวนมาก ๆ ได้ ด้วยเงื่อนไขข้อจำกัดภายในของคนทำ ทำให้ลูกค้าไม่สามารถสั่งสินค้าในจำนวนมาก ๆ ได้ ในเวลาอันสั้นของการรับสินค้า

4.1.4 การแปรรูปเห็ดถอบ (บ้านแม่กิ๊)

ชุมชนบ้านแม่กิ๊ ได้ทดลองการแปรรูปเห็ดถอบ เนื่องจากในบริบทชุมชนมีปริมาณเห็ดถอบที่เกิดขึ้นในปีนี้ ในพื้นที่มีจำนวนมาก และเป็นรายได้หลักของชุมชน ซึ่งทางทีมพื้นที่และหัวหน้าโครงการ จึงลองนำมาทดลองแปรรูปเพื่อเสริมสร้างมูลค่าและนำไปสู่การสร้างรายได้และอาชีพภายในชุมชน จากนั้นจึงเริ่มทำการทดลองซึ่ง การทดลองแปรรูปเห็ดถอบจะแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ แบบนั่ง ,แบบต้ม และแบบดิบ

เตรียมวัสดุอุปกรณ์

1. เห็ดถอบ 40 กิโลกรัม
2. กะลามัง 3 ใบ
3. หม้อนึ่งแบบมีฝาปิด 1 ใบ
4. หม้อต้มแบบมีฝาปิด 1 ใบ
5. เตาไฟ
6. เครื่องอบไฟฟ้า
7. เครื่องชั่งสุญญากาศ
8. ตาชั่ง
9. ถุงสุญญากาศ ขนาด 5x8" และ 6x9" 2 แพก

10. น้ำสะอาด

วิธีการทดลอง (แบบต้ม)

1. ทำความสะอาดเห็ดดอบโดยล้างน้ำเปล่า 2-3 ครั้ง เพื่อคราบดินที่ติดอยู่ออกจากตัวเห็ดดอบ ให้สะอาด และคัดเลือกเห็ดที่มีสภาพสมบูรณ์ จากนั้นนำไปผึ่งให้แห้งสนิท
2. ต้มน้ำสะอาด ในหม้อต้มจนเดือด ที่อุณหภูมิ 100 c นำเห็ดดอบที่แห้งสนิท ปราศจากความชื้น มาใส่ลงไปต้ม ใช้เวลา 20 นาที ในการทำให้เห็ดดอบสุกพอดี
3. เมื่อเห็ดดอบที่นำไปต้มจนสุกแล้ว นำมาผึ่งให้แห้งอีกครั้ง ให้แห้งสนิท ก่อนจะนำไปแพคบรรจุลงในถุงสุญญากาศ
4. นำเห็ดดอบที่ผึ่งจนแห้งสนิท มาแพคในถุงซิลสุญญากาศ ขนาด ขนาด 5x8" และ 6x9" และนำเข้าเครื่องซิลสุญญากาศเพื่อไม่ให้เกิดอากาศในบรรจุภัณฑ์ และนำเข้าเก็บช่องฟรีซแช่แข็งทันที

วิธีการทดลอง (แบบนึ่ง)

1. ทำความสะอาดเห็ดดอบโดยล้างน้ำเปล่า 2-3 ครั้ง เพื่อคราบดินที่ติดอยู่ออกจากตัวเห็ดดอบ ให้สะอาด และคัดเลือกเห็ดที่มีสภาพสมบูรณ์ จากนั้นนำไปผึ่งให้แห้งสนิท
2. ตั้งหม้อนึ่ง บนเตาถ่าน นำใบตองมารองเป็นฐานก่อนนำเห็ดดอบที่แห้งสนิท ปราศจากความชื้น มาใส่ลงไปนึ่ง ใช้เวลา 30 นาที ในการทำให้เห็ดดอบสุกพอดี
3. เมื่อเห็ดดอบที่นำไปนึ่งจนสุกแล้ว นำมาผึ่งให้แห้งอีกครั้งให้แห้งสนิท ก่อนจะนำไปแพคบรรจุลงในถุงสุญญากาศ

4. นำเห็ดถอบที่ฝังจนแห้งสนิท มาแพลงในถุงซิลิโคนสุญญากาศ ขนาด ขนาด 5x8” และ 6x9” และนำเข้าเครื่องซิลิโคนสุญญากาศเพื่อไม่ให้เกิดอากาศในบรรจุภัณฑ์ และนำเข้าเก็บช่องฟรีซแช่แข็งทันที

วิธีการทดลอง (แบบดิบ)

1. ทำความสะอาดเห็ดถอบโดยล้างน้ำเปล่า 2-3 ครั้ง เพื่อกำจัดดินที่ติดอยู่ออกจากตัวเห็ดถอบ ให้สะอาด และคัดเลือกเห็ดที่มีสภาพสมบูรณ์ จากนั้นนำไปผึ่งให้แห้งสนิท
2. เมื่อแน่ใจว่าเห็ดแห้งสนิท นำเห็ดถอบที่แห้งสนิท ที่ปราศจากความชื้น มา มาแพลงในถุงซิลิโคนสุญญากาศ ขนาด ขนาด 5x8” และ 6x9” และนำเข้าเครื่องซิลิโคนสุญญากาศเพื่อไม่ให้เกิดอากาศในบรรจุภัณฑ์ และนำเข้าเก็บช่องฟรีซแช่แข็งทันที

ผลการทดลอง

วันที่	แบบต้ม	แบบนึ่ง	แบบดิบ	หมายเหตุ
อาทิตย์ แรก (20 มิ.ย)	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
อาทิตย์ ที่สอง(27 มิ.ย)	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
อาทิตย์ ที่สาม(4 ก.ค)	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
หนึ่งเดือน(11 ก.ค)	ปกติ	ปกติ	ปกติ	
สามเดือน(11 ต.ค)	ไม่ปกติ*(เริ่มมีกลิ่น)	ไม่ปกติ*(เริ่มมีกลิ่น)	ปกติ	*เห็ดถอบบางเม็ดเริ่มเน่า และมีกลิ่น และมีลักษณะเหมือนเมือกขางเหนียว

สรุปผลการทดลอง

จากการทดลองการแปรรูปเห็ดถอบของชุมชนบ้านแม็กี พบว่าหลังจากทดลองในอาทิตย์แรก อาทิตย์ที่สอง จนถึงหนึ่งเดือน ลักษณะของเห็ดถอบทั้ง 3 แบบ ยังคงปกติ มีลักษณะเป็นเม็ดกลมฟิบบแบนเมื่อถูกการซีลสุญญากาศด้วยเครื่องซีลสุญญากาศและถูกแช่ฟรีซแข็งในช่องน้ำแข็งตู้เย็น แต่เมื่อผ่านไปอีก สามเดือนให้หลัง เห็ดถอบชนิดแบบที่ดัมและแบบนึ่ง เกิดการเปลี่ยนแปลงในเห็ดถอบชนิดแบบดัมและแบบนึ่ง เมื่อแกะถุงดู มีกลิ่นผิดปกติ และบางเม็ดเริ่มเน่าและมีกลิ่น และมีลักษณะมีเมือกยางเหนียวภายในถุงทั้ง 2 ชนิด แต่พบว่าชนิดแบบที่ดิบอยู่ยังคงปกติ และสามารถนำมารับประทานได้

ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการทดลอง

บทที่ 5

สรุปผลการดำเนินงานวิจัย

โดยสรุปการศึกษาข้อมูลความรู้ของนักวิจัย ทีมวิจัย ผลที่ได้ในเชิงเนื้อหาที่เป็นข้อมูลความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็นข้อมูลมือสอง และข้อมูลเนื้อหาจากการสำรวจ สอบถาม สัมภาษณ์ ของทีมวิจัย พบว่ามีข้อมูลตามประเด็นเนื้อหาตามกรอบ เช่น การหาข้อมูลในบริบททั่วไปของชุมชนวิจัย จะหาข้อมูลเอกสารมือสองเป็นหลัก และทีมวิจัยกับพี่เลี้ยงมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประมวลให้มีความถูกต้องชัดเจนมากขึ้น ให้เป็นข้อมูลปัจจุบันให้มากที่สุด ส่วนข้อมูลบางประเด็นในการลงเก็บสอบถาม สัมภาษณ์ ในเนื้อหาเชิงลึก ซึ่งมีเนื้อหาหลายด้าน มีประเด็นที่จะต้องมีการแยกแยะร่วมกัน และในการเก็บข้อมูลพบว่าข้อมูลมีหลายรูปแบบหลายส่วน ทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ ทำให้นักวิจัย และทีมวิจัย มีการใช้เครื่องมือในการลงเก็บข้อมูลที่หลากหลาย ในหลายรูปแบบที่แตกต่างกันไป ที่สำคัญในการทำงานเป็นทีมของโครงการ ทีมวิจัยในโครงการยังเป็นมือใหม่เกือบทั้งหมด จะต้องมีพี่เลี้ยงและที่ปรึกษาจากข้างนอกและในชุมชนพาทำ ซึ่งเป็นเรื่องที่ดีในการเรียนรู้ไปด้วยกัน ซึ่งเป็นเป้าหมายของงานโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพคนรุ่นใหม่ หรือทีมวิจัยในด้านการจัดการข้อมูลความรู้ โดยผ่านการใช้เครื่องมือที่หลากหลายร่วมกัน เน้นการมีส่วนร่วมเป็นหลัก

ในการศึกษาข้อมูลความรู้ในโครงการวิจัย ยังมีเนื้อหาข้อมูลที่ยังไม่ครบถ้วนชัดเจนพอของเนื้อหาตามกรอบการศึกษาโครงการ ทีมวิจัยจะต้องมีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมตามสถานการณ์อยู่อย่างต่อเนื่อง แม้จะจบระยะเวลาโครงการวิจัยแล้วก็ตาม แต่นักวิจัยทีมวิจัยในชุมชนต้องทำการเก็บข้อมูลศึกษาเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เพราะสิ่งที่เราศึกษายู่มั่นอยู่ในระบบวิถีชีวิตในชุมชนอยู่แล้ว ข้อมูลที่ได้จากการศึกษายังเป็นประโยชน์กับบุคคลทั่วไปที่ต้องการจะศึกษาและเรียนรู้ต่อไป โดยในอนาคตคาดว่าถ้าไม่มีการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ และสืบสาน ส่งเสริมเผยแพร่ให้แก่เยาวชน ชาวบ้าน สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนก็จะหายไป ชาวบ้านก็จะไม่สามารถด้านรับปรับตัวกับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นได้ ซึ่งข้อมูลที่ศึกษาจะต้องสื่อสารให้คนในชุมชนตลอดจนสังคมในวงกว้าง การทำงานวิจัยครั้งนี้สรุปผลการดำเนินวิจัย มีดังนี้

5.1 สรุปผลการดำเนินงาน

5.2 แผนการดำเนินการต่อเนื่องของการทำงานในพื้นที่

5.3 บทเรียนประสบการณ์ และข้อค้นพบของทีมวิจัย

5.3.1 สรุปบทเรียนการทำงานโครงการวิจัย

5.1 สรุปผลการดำเนินงาน

สรุปผลการดำเนินงาน โครงการวิจัย “คนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

5.1.1 บริบทการดำรงชีพและวิถีชีวิตของชุมชน

ในการศึกษาวิจัยทั้ง 4 พื้นที่ จะมีความแตกต่างในเรื่องของบริบทชุมชน ได้แก่ ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ราบพื้นที่สูง วิถีวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีพ และการบริหารจัดการป่าชุมชน

ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ในพื้นที่ศึกษาวิจัย มีทั้งกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ไทใหญ่ คนไทย(คนเมือง) ที่มีวิถีประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป มีวัฒนธรรมที่เชื่อมกับการจัดการดูแลทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เช่น การเลี้ยงผี การแบ่งโซนป่า การใช้ประโยชน์ รวมทั้งการดำรงชีพที่มีอาชีพทำการเกษตรที่ไม่เหมือนกัน พื้นที่ของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจะตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพื้นที่ของไทใหญ่ คนไทย จะอยู่พื้นที่ราบ ทำให้บริบทชุมชนมีความต่างมีความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ มีบริบทการดำรงชีพและวิถีชีวิตชุมชน ดังนี้

(1) ทนทางกายภาพ

ชุมชนที่ทำการวิจัยทั้ง 4 ชุมชน มีทางกายภาพที่เอื้อต่อการบริหารจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า คือชุมชนพื้นที่สูง เหมาะต่อการทำเกษตรอินทรีย์ มีการแบ่งโซนป่าที่ชัดเจน มีทั้งป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย พื้นที่ทำกินที่อยู่อาศัย แต่จะมีความลำบากในเรื่องความไม่สะดวกสบายในการเดินทาง ถนนลำบาก สัญญาณโทรศัพท์ไม่มี ไฟฟ้าเข้าไม่ถึง เทคโนโลยีไม่ทันสมัย ทำให้การทำงานยากลำบาก ส่วนพื้นที่ราบทำการเกษตรรูปแบบงานแปลงใหญ่ ทำสวนทำนา เอื้อต่อการทำมาค้าขาย เนื่องจากการเดินทางการประสานงานไม่ยากลำบาก มีพื้นที่การจัดการดูแลทรัพยากรดิน น้ำ ป่า จะน้อยกว่าพื้นที่สูง ในการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ราบจะง่ายต่อการติดต่อประสานงานกับภาครัฐ การหนุนเสริมส่งเสริมจะเข้าถึงมากกว่าคนพื้นที่สูง

(2) ทนทางทรัพยากร

ทั้ง 4 พื้นที่วิจัย มีทุนทางทรัพยากรที่ดี การเก็บข้อมูลวิจัยพบว่าทั้ง 4 พื้นที่ชุมชนมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของอาหารทั้งพืชและสัตว์ป่า มีที่ดินที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุ มีความเหมาะสมต่อการเพาะปลูกทำการเกษตร มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์สามารถใช้ทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ที่สำคัญพื้นที่ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารอย่างดี

(3) ทนทางการเงิน

ชุมชนพื้นที่วิจัยในชุมชนมีกองทุนให้กู้ยืมในชุมชน ซึ่งเป็นเงินที่ภาครัฐให้การสนับสนุน ชาวบ้านสามารถนำลงทุนในการทำการเกษตร ชาวบ้านในแต่ละชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่หมุนเวียน ทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ อาชีพโดยหลักเน้นการไว้ในครัวเรือน เหลือแบ่งปัน และขาย แต่

ภาพรวมทุนทางการเงินของชุมชนชาวบ้านส่วนมากมีฐานะยากจน มีอาหาร 3 มีอ มีกินมีใช้ อยู่อย่างเรียบง่าย เพียงพอกับฐานะในครัวเรือน

(4) ทุนทางมนุษย์

ทุนมนุษย์ ทุกชุมชนที่ทำการศึกษามีทุนมนุษย์ที่สูง เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้รู้ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ทางประเพณี ผู้รู้ทางวัฒนธรรม และผู้รู้ทางธรรมชาติมีมาก รวมทั้งกลุ่มแม่บ้านที่ความรู้ในการจัดการเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่น กลุ่มเยาวชนที่ศึกษาเล่าเรียนจบมาสูง ๆ มีอาชีพการที่ดี ถึงว่าทุนมนุษย์ทั้ง 4 ชุมชนวิจัยมีต้นทุนจำนวนมาก

(5) ทุนทางสังคม

ทุนทางสังคม ทั้ง 4 พื้นที่วิจัย เป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมสูง เนื่องจากวิถีชีวิตการดำรงอยู่อาศัยของชาวบ้าน อยู่อย่างเรียบง่าย เพียงพอ แบบดั้งเดิมที่ยังไม่เปลี่ยน มีการทำไร่หมุนเวียน การเลี้ยงสัตว์แบบธรรมชาติ การทำนาขั้นบันได มีการอนุรักษ์ประเพณี และวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่คงเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ไว้ อยู่เป็นอย่างดี และมีการจัดงานประเพณีต่าง ๆ ตามฤดูกาลที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ที่เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนมีความรักความสามัคคีหล่อหลอมให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกัน

ทุนทางสังคม ระบบการอยู่ร่วมกันในชุมชนทุกครัวเรือนจะมีความสัมพันธ์กันในลักษณะแบบเครือญาติกันทั้งหมด มีวัฒนธรรมที่เอาชาวบ้านในชุมชนมาหล่อหลอมไว้ด้วยกัน

5.1.2 ข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชน ชนิด ปริมาณ ฤดูกาล และรายได้ของผลผลิตจากป่าชุมชน

ข้อมูลการศึกษาพบว่า ในป่าชุมชนที่ชาวบ้านดูแลรักษาใช้สอยอยู่มีผลผลิตจากป่าชุมชน ชนิดพืชมีกว่า 150 ชนิด ชนิดสัตว์น้ำมากกว่า 60 ชนิด และสัตว์ป่ามีมากกว่า 80 ชนิด ในการจัดการกับผลผลิตทั้งพืชและสัตว์ มี 50 กว่าชนิดที่ชาวบ้านอนุรักษ์ไม่กิน มี 20 ชนิดที่ชาวบ้านนิยมนกินและขาย ส่วนที่เหลือกว่า 100 ชนิดชาวบ้านกินเป็นบางครั้งตามฤดูกาลและไม่ชอบกิน

สถานการณ์ด้านปริมาณในปัจจุบันที่ 4 พื้นที่ ทั้งพืชและสัตว์ มีปริมาณที่ยังไม่ลดน้อย อยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากการนำผลผลิตจากป่าเหล่านั้นมากินมาใช้ ชาวบ้านในชุมชนจะมีจิตสำนึกร่วมของการดูแลรักษา คำกล่าวที่ว่า “ใช้น้ำ ต้องรักษาน้ำ กินกุ้งกินปลา ต้องดูแลรักษา อยู่กับป่า ต้องรักษาป่า อยู่ในสังคม ต้องไม่สร้างความเดือดร้อนกับผู้อื่น”

ในป่าชุมชนที่เป็นผลผลิตที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน คือ เห็ดถอบ เห็ดไข่ และบุก ทุกปีชาวบ้านจะมีรายได้จากการขายเห็ดไม่ต่ำกว่า 30,000 บาทต่อครัวเรือน ส่วนพืชชนิดอื่น ๆ และสัตว์ป่า ชาวบ้านได้มานั้นกินในครัวเรือน และแบ่งปันกันในชุมชน จะไม่ขาย เพราะการซื้อขายไม่ใช่วิถีวัฒนธรรมของชุมชน ยกเว้นพืช

ประเภทเห็ดและบุก เพราะมีจำนวนมาก ชาวบ้านไม่นิยมกินกัน ไม่ขายก็จะเสีย เป็นเหตุที่ต้องขายและชาวบ้านก็จะมีรายได้เสริมกับพืชเหล่านี้ปีละครั้ง สามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนลงไปมาก

5.1.3 สถานการณ์ปัญหาที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตจากป่าชุมชน และผลกระทบ

สถานการณ์ที่สำคัญในปัจจุบัน ที่มีผลกระทบต่อชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ และชุมชนอื่น ๆ คือ การออกกฎหมายของรัฐบาล (กรมป่าไม้) มาบังคับใช้กับชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ กฎหมายป่าไม้(ที่ดินที่อยู่อาศัย การหาของป่า การจัดการป่าชุมชน) ,นโยบาย คทช. ,การประกาศเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า และนโยบายการแก้ไขหมอกควันไฟป่า ข้อบังคับทั้งหมดเป็นเงื่อนไขอุปสรรคกับการดำรงชีพของชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชน เช่น เรื่องการทำมาหากิน การอยู่อาศัย สิ่งที่เกิดปัญหา ได้แก่ (1) อดีตชาวบ้านทำไร่หมุนเวียน 10 รอบ ตอนนี้เหลือ 3-4 รอบ ทำให้ชาวบ้านมีวิถีการอาชีพเปลี่ยน บางพื้นที่ไร่หมุนเวียนหายไป พื้นที่ทำกินกลายเป็นไร่ถาวร (2) พื้นที่ชุมชนอยู่ในเขตอุทยาน เขตป่าสงวน เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่ดูแลกันมา 100 กว่าปี มีความลำบากมากขึ้น เนื่องจากติดข้อบังคับกฎหมายป่าไม้ (3) วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความเป็นปัจเจกส่วนตัวมากขึ้น ความรักความสามัคคีมีน้อยลงในชุมชน (4) ประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อของคนในชุมชนเริ่มหาย เนื่องจากเน้นประโยชน์ส่วนตนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ไม่เคารพกฎระเบียบความเชื่อของชุมชนอีกต่อไป (5) การใช้ชีวิตในการทำเกษตร การอยู่อาศัย ไม่มีความปลอดภัยในชีวิต เนื่องจากที่ดินของชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์และอยู่ในเขตป่าชั้น 1,2,3 (6) ระบบการทำเกษตรในชุมชนแบบอินทรีย์หายไป เนื่องจากพื้นที่มีจำกัด ถูกยึด ทำให้ชาวบ้านหันมาทำเกษตรเชิงเดี่ยวมากขึ้น พื้พาสารเคมีมากขึ้น (7) วิถีความเป็นอัตลักษณ์เอกลักษณ์หายไปในเรื่องการแต่งกาย วัฒนธรรมประเพณี เมล็ดพันธุ์ท้องถิ่นหาย เนื่องจากไม่มีที่ทำกินที่อยู่อาศัย (8) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหายไป เนื่องจากไม่มีการสืบทอด คนรุ่นใหม่เน้นไปตามกระแสนิยมของสังคม (9) พื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ หายไปเนื่องจากถูกการบุกรุก บุกเบิกของชาวบ้าน ของคนมีอิทธิพล เพราะไม่มีพื้นที่ทำกิน (10) เกิดหมอกควันไฟป่าเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐไม่เพียงต่อการดูแล เขตพื้นที่ดูแลมากขึ้นการดูแลไม่ทั่วถึง (11) การหาของป่ามากินมาขายลำบากมากขึ้น เนื่องจากผิดกฎหมายป่าไม้ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอุทยาน

ปัจจุบันป่าชุมชนยังคงเหลืออยู่ไม่มาก ในการทำโครงการวิจัยนี้พื้นที่ทั้ง 4 ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านแมก้า ป่าชุมชนบ้านท่าหินสั่ม ป่าชุมชนบ้านต่อแพ และป่าชุมชนบ้านห้วยแม่สุริน ยังมีการดูแลรักษาอย่างดี มีการจัดการโดยมีกฎระเบียบร่วมของชาวบ้านชุมชน เป็นป่าชุมชนที่มีความสมบูรณ์มีความหลากหลายทางอาหาร การศึกษาครั้งนี้เพื่อให้ไปสู่การสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน การศึกษาในตลอดช่วงของโครงการวิจัย(ระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน) พบว่าชาวบ้านทั้ง 4 พื้นที่ มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดังนี้

การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

1. ประโยชน์ในการก่อสร้าง ชาวบ้านสามารถนำ ไม้มาทำ เป็นรั้วบ้าน รั้วกันแปลงผัก นำไม้ไผ่มาทำ เสาตอก สำหรับมัดข้าว นำไปใช้เป็นชิ้นส่วนของเครื่องมือทางการเกษตร เช่น ค้ำจอบ นำไม้ไปสร้างเป็น ศาลาพักที่หัวไร่ปลายนา สร้างกุฏิพระ ศาลาวัด ใช้สำหรับบูรณะซ่อมแซม สิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ภายในวัด ต่อเติมซ่อมแซมอาคารเรียนในโรงเรียน

2. ประโยชน์ในการบริโภค ชาวบ้านสามารถเก็บผลผลิตภายในป่าชุมชนมาบริโภคได้ เช่น ในช่วงฤดูฝนสามารถเก็บเห็ด หน่อไม้ สมุนไพร เป็นต้น อีกทั้งไม้คดแดง หนอนไม้ไผ่ ซึ่งถ้าเก็บได้มากก็สามารถนำไปขายเป็นรายได้ให้แก่ตัวเองอีกด้วย นอกจากนี้ยังสามารถ หาปลาในห้วยและลำน้ำ

3. ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมตามความเชื่อในป่าชุมชนเป็นหลัก เช่น พิธีบวชป่า หรือพิธีสืบชะตาป่าที่แสดงให้เห็นถึงความรักและหวงแหนป่า พิธีเลี้ยงผีขุนผี น้ำ ผีไฟ ผีป่า ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อแสดงถึงความเคารพต่อผู้ที่ให้ทรัพยากรธรรมชาติ ในการอุปโภคและบริโภค

4. ประโยชน์ในการพักผ่อนหย่อนใจ ในฤดูร้อนชาวบ้านมักเข้าไปในป่าเพื่อหลบร้อน เนื่องจากในป่ามี ลำห้วย ลำธารที่สามารถทำให้คลายร้อนได้ หรือว่างจากการทำงานแล้วก็มักจะเข้าไปนอนพักผ่อนเล่นที่ศาลาในป่าที่สร้างไว้หลายแห่งชาวบ้านหรือนักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปกางเต็นท์นอนในป่าได้

5. ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ชาวบ้านส่วนใหญ่ มักนำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เข้าไปหากินในเขตป่าชุมชน เนื่องจากมีพืชอาหารสัตว์มากมายรวมทั้งมีแหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยงอีกด้วย โดยชาวบ้านสามารถนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปหากินได้

6. ประโยชน์ในการใช้เป็นเขตอภัยทาน ชาวบ้านใช้ป่าชุมชนเป็นเขตห้ามมีการตัดไม้ และห้ามล่าสัตว์ ห้ามจับปลา อีกทั้งยังใช้เป็นสถานที่ในการปล่อยนกปล่อยปลาตามประเพณีทางประเพณีวัฒนธรรม

7. ประโยชน์ในการใช้เป็นแหล่งชับน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ลำห้วยหลายสายเกิดจากการไหลมารวมกันของน้ำจากห้วยต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านนำมาใช้เป็นน้ำประปาหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังใช้น้ำจากแหล่งเดียวกันสำหรับการทำการเกษตร

8. ประโยชน์ในการทำท่องเที่ยวโดยชุมชน ศึกษาความรู้ของนักท่องเที่ยว นักเรียน หรือบุคคลภายนอกเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

9. ประโยชน์ในการขยายพันธุ์ของพืช และสัตว์ เพื่อคนรุ่นหลังได้เห็น ได้กิน ได้ใช้ในอนาคตข้างหน้า

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของทั้ง 4 พื้นที่วิจัยในโครงการ

การจัดการป่าชุมชนของ 4 พื้นที่มีกระบวนการที่เป็นขั้นตอนดังนี้

1. มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อเข้ามามีบทบาทในการดูแล ป่าชุมชน และกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการส่วนใหญ่มาจากความสมัครใจหรือผู้ที่มีจิตอาสา โดยคณะกรรมการป่าชุมชนมีบทบาทหน้าที่ คือ 1) ออกตรวจป่าชุมชน 2) ดูแลเขตป่า 3) ดูแลป่าในกลุ่มหาของป่า

2. กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ นำ แนวคิดในการอนุรักษ์ป่ามากำหนดเป็นกฎเกณฑ์การใช้พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งกำหนดไว้ว่าห้ามตัดต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟัน เพื่อกระทำการใด ๆ อันเป็นสาเหตุให้ต้นไม้ตาย ห้ามขุดหัวไม้หัวมัน หัวดอกกระเจียว ห้ามเผาถ่านและทำไม้ฟันจากป่าชุมชน แต่สามารถนำเอาเฉพาะกิ่งไม้แห้งหรือต้นไม้ที่ล้มตายแล้วมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือนได้

3. กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้แนวทางการลงโทษจากระเบียบป่าชุมชนตามจารีตประเพณี และพิจารณาร่วมกันระหว่างคณะกรรมการป่าชุมชนรวมถึงประชาชนในชุมชนด้วย โดยบทลงโทษมีรายละเอียด คือ 1) ห้ามตัดไม้ก่อนได้รับอนุญาตฝ่าฝืนจะถูกปรับ 2) ห้ามล่าสัตว์ถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับ 3) ห้ามบุกรุกที่ดินในป่าเพื่อทำกินถ้าฝ่าฝืนจะถูกปรับตามขนาดของพื้นที่บุกรุก 4) ห้ามคนนอกพื้นที่เข้ามาตัดไม้ถ้าฝ่าฝืนครั้งแรกจะทำการตักเตือน ครั้งที่สองจะจับส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อดำเนินคดี และ 5) ห้ามจุดไฟเผาป่าเพื่อล่าสัตว์โดยเด็ดขาด

4. ปลุกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่าชุมชน โดยคณะกรรมการเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรมและขอรับการสนับสนุนต้นกล้าจากรัฐ คณะกรรมการป่าชุมชนดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายเสียงหมู่บ้านเพื่อชักจูงให้ประชาชนเข้าร่วมกันปลุกต้นไม้ ซึ่งจะทำโอกาสวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาฯ วันสิ่งแวดล้อม วันมาฆบูชา หรือวันสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น

5. แฝวถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่าไม้ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกันกับประชาชนรวมกลุ่มกันช่วยแฝวถางวัชพืชเพื่อบำรุงรักษาป่า ซึ่งจะดำเนินการก่อนการจัดกิจกรรมสำคัญๆ ในชุมชน เช่น ก่อนทำพิธีเลี้ยงผี การบวชป่า รวมทั้งดำเนินการก่อนการปลูกป่า เป็นต้น

6. จัดเวรยามควบคุมการดูแลรักษาป่าเพื่อมิให้ ผู้ใดเข้ามาลักลอบตัดไม้ โดยมีการจัดคณะกรรมการออกตรวจเวรยามเพื่อลาดตระเวนภายในป่าชุมชนเดือนละ 1 ครั้ง

7. จัดทำแนวป้องกันไฟป่าโดยความร่วมมือของชาวบ้านทุกคน โดยคณะกรรมการป่าชุมชนจะดำเนินการพร้อมชาวบ้านในเดือนมีนาคม – เมษายน เป็นประจำทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงฤดูแห้งแล้งอาจเกิดไฟป่าได้ง่ายทำให้ป่าชุมชนเสียหาย

4.1.4 ข้อมูลผลผลิตจากป่าที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เพิ่ม และจัดการผลผลิตจากป่าชุมชน
การทดลองปฏิบัติการ “การสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน 4 พื้นที่วิจัย” ที่ได้วิเคราะห์ ค้นหาที่จะไปสู่การสร้างรายได้เพิ่ม ที่มีศักยภาพมีดังนี้

- 1) บ้านแม่กิ๋ ตำบลแม่กิ๋ ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้แก่ บุก เห็ดถอบ มะขามป้อม และพืชสมุนไพรชนิดต่าง ๆ
- 2) บ้านท่าหินสั้ม ตำบลเมืองปอน ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้แก่ พืชสมุนไพร ไม้ไผ่ มะขามป้อม และกระเทียม
- 3) บ้านต่อแพ ตำบลแม่เงา ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้แก่ ไม้ไผ่ เห็ดถอบ
- 4) บ้านหัวแม่สุรินทร์ ตำบลแม่อุคอ ผลผลิตจากป่าชุมชน ได้แก่ มะขามป้อม ตะไคร้ต้น ใบตอง กือ พืชสมุนไพร และพืชไร่พืชสวน มันเทศ เสาวรส

ทั้งหมดได้มีการทดลองแปรรูปแล้ว สรุปในภาพรวมแล้วประสบผลสำเร็จ เนื่องจากขายได้ดี ผู้บริโภคตอบรับได้ดี มีตลาดมารับ และชาวบ้านมีรายได้จริง

5.2 แผนการดำเนินการต่อเนื่องของการทำงานในพื้นที่

ความต่อเนื่องในการทำงานต่อในพื้นที่ทั้ง 4 ชุมชนวิจัย คือ

1. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในการแปรรูปผลผลิตให้ดีขึ้นหลากหลาย
2. การจัดการความรู้การจัดการผลผลิตจากป่าชุมชนทำข้อเสนอถึงป่าไม้ และ อบต.
3. เชื่อมงานพัฒนากับ สสส. งานพัฒนาในชุมชน
4. เชื่อมต่อยอดงานพัฒนาสร้างธรรมาภิบาลในชุมชนกับ โครงการ CRT
5. การจดทะเบียน ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนให้ถูกต้องตามกฎหมายของป่าไม้
6. ให้สื่อสารเวทีวิชาการ หรือ บทความทางวิชาการ เพื่อที่จะเกิดการต่อยอดทำงานในอนาคต

5.3 บทเรียนประสบการณ์ และข้อค้นพบของทีมวิจัย

5.3.1 สรุปบทเรียนการทำงานโครงการวิจัย

จากการทำงานวิจัยตลอดระยะเวลาทำงานของโครงการ 1 ปี 6 เดือน ในกิจกรรมมีการพัฒนาศักยภาพนักวิจัย ทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็น “การประเมินความสำเร็จของโครงการ” เริ่มตั้งแต่งานต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ โดยใช้เครื่องมือการประเมินตนเองแบบ “WEB” โดยใช้สถานการณ์จริงมาทำแบบสอบถาม ผลการทำและวิเคราะห์ เป็นดังนี้

***เครื่องหมาย ⇔ หมายถึง ระดับความพึงพอใจก่อนดำเนินโครงการ และเครื่องหมาย ↑**

หมายถึง ความพึงพอใจ หลังสิ้นสุดการดำเนินโครงการระยะที่ 1

NO	กรอบประเด็น	คะแนนความพึงพอใจ					เหตุผลที่พึงพอใจ	สาเหตุที่ยังไม่พึงพอใจ	สิ่งที่ควรปรับ
		1	2	3	4	5			
1	ความรู้ที่ได้ตามกรอบประเด็น								
1.1	ทักษะการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม		⇔	↑			มีความรู้ทักษะ มีความเข้าใจในการทำงานเพิ่มขึ้น รู้จักตนเอง	ยังไม่เข้าเกี่ยวกับงานโครงการชัดเจนทุกคน	ทีมมีการวางแผนงานให้มากขึ้นดีขึ้น
1.2	ทักษะการวิเคราะห์/สังเคราะห์		⇔	↑			วางแผนการจัดการที่ดี ความเข้าใจในเนื้อหามากขึ้น	การประสานงานระหว่างทีมชุมชนยังน้อย	ความกระตือรือร้นงานที่ทำและการทำงานเป็นทีม
1.3	ทักษะการบริหารจัดการโครงการ (คน,งาน,เงิน,เวลา)			⇔ ↑			รับทราบปัญหา ยินดีแก้ไข ให้ความสนใจมากขึ้น	-	การทำงานเป็นทีม
1.4	การรู้จักตนเอง			⇔	↑		รู้จักตนเองมากขึ้น	เป้าหมายไม่ชัดเจนในอนาคต	การมีใจรัก เสียสละ
2	คน (การมีส่วนร่วม)								
2.1	การทำงานเป็นทีม		⇔		↑		มีบทบาทหน้าที่ชัดเจนของทีม	เวลาไม่ตรงกันในการทำงาน	การทำงานหลายหัว
2.2	การบวบทศน์ในการทำงาน		⇔		↑		การฝึกคิดวิเคราะห์ดีขึ้น	สังเคราะห์งานยังไม่เป็น	

NO	กรอบประเด็น	คะแนนความพึงพอใจ					เหตุผลที่พึงพอใจ	สาเหตุที่ยังไม่พึงพอใจ	สิ่งที่ควรปรับ
		1	2	3	4	5			
2.3	ความรู้เชิงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย		↔	↑			รู้เป้าหมายโครงการดี กระบวนการทำงานข้อมูล	ขาดการอ่านศึกษาเพิ่ม	การศึกษาค้นคว้า
2.4	มีใจ มีไฟ			↑ ↔			ทำด้วยความจริงใจตั้งใจ	บางส่วนไม่เข้าใจ ไม่ใส่ใจเนื้อหา	การศึกษาประเด็นให้ชัด
3	การแก้ปัญหาของชุมชน								
3.1	การวิเคราะห์สถานการณ์		↔			↑	รู้จักวิเคราะห์ในชุมชน และนอกชุมชน	ขาดการวิเคราะห์เชิงลึก	การวิเคราะห์งานนโยบายของรัฐ
3.2	การทำงานของชุมชน		↔		↑		ชาวบ้านสนใจ ลงมือทำเองมีส่วนร่วม	เวลาไม่ตรงกันในการทำงาน	การวางแผนกิจกรรมในชุมชน
3.3	การเชื่อมร้อยภารกิจ		↔	↑			งานเชื่อมร้อยในพื้นที่	ไม่ทั่วถึงทั้งหมด	ความครอบคลุมในการประสาน
3.4	มีงานต่อเนื่อง		↔	↑			ร่วมงานภาคีในพื้นที่	ขาดความมั่นใจ	การเชื่อมโยงงานที่ทำ
4	ภาคี/เครือข่าย								
4.1	ทักษะการสื่อสาร		↔		↑		ประสานไม่ทางการ ฝาก - โทรศัพท์	ความรู้การสื่อสาร	ศึกษาเพิ่มเติม
4.2	การวิเคราะห์ภาคีเครือข่าย		↔	↑			ประสาน-การเชื่อมงานในพื้นที่	ไม่มามีส่วนร่วม	ความสัมพันธ์
4.3	จำนวนภาคีที่เชื่อม		↔		↑		มีภาคีเข้ามาสนใจมากขึ้นพื้นที่การ	ไม่ครอบคลุม	การบูรณาการงาน

จากสรุปบทเรียนการทำงานนักวิจัย และทีมวิจัย ผลความพึงพอใจด้านความรู้ที่ได้ตามกรอบประเด็นโครงการวิจัยพึงพอใจมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านการทำงานกับคน ด้านการทำงานแก้ไขปัญหาของชุมชน และด้านงานเชื่อมต่อนักวิชาการภาคีเครือข่าย ตามลำดับ ในทีมวิจัยยังขาดงานที่จะไปเชื่อมต่อกับภายนอก ที่ผ่านในการทำงานโครงการยังขาดการเชื่อมต่อกับคนที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย เช่น หน่วยงานรัฐ ป่าไม้ อุทยาน กลุ่มองค์กรเอกชน กลุ่มชาวบ้าน เป็นต้น ขาดการวิเคราะห์งานภาคี เชื่อมร้อยภารกิจของงานภาคี และไม่ได้มีการสื่อสารภาคีเครือข่าย ซึ่งประเด็นดังกล่าวทีมวิจัยจะต้องพัฒนาปรับปรุงแก้ไขในการทำงานต่อไป และทีม

จะต้องพัฒนาศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ภารกิจงานที่เครือข่ายภาคีในพื้นที่ทำ วิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน

5.3.2 สิ่งที่มีวิสัยได้เรียนรู้จากพี่เลี้ยงโครงการ และงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

1) ด้านบทบาทหน้าที่ของโครงการ

- การทำงานวิจัย การทำงานของนักวิจัยและทีมวิจัย
- การจดบันทึกการทำงาน การทำเอกสารการเงิน
- วิธีการประสานหน่วยงาน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน
- การสรุปการประชุมเวทีกิจกรรมต่าง ๆ
- การศึกษาข้อมูลมือสอง ค้นหาข้อมูลเพิ่มเติม
- การทำรายงาน การจัดการโครงการให้ไปตามแผน

2) ด้านเนื้อหาวิชาการ / เครื่องมือการทำงาน

- การเขียนโครงการนำเสนอต่อแหล่งทุน
- การใช้เครื่องมือ คอมพิวเตอร์ การใช้กระดานไม้ / การใช้สี ระบายสี วาดรูป
- การเรียนรู้การทำงานจากพี่เลี้ยงโครงการ วิทยากรในเวที
- การบันทึกที่ถูกต้อง
- การใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลต่าง ๆ เช่น เครื่องมือโองชีวิด ,เส้นแบ่งเวลา ,การบันทึกอาหารจากป่า และประเพณีวัฒนธรรม ,การสอบถามการสัมภาษณ์ และการทำแผนที่รอบนอก รอบใน เป็นต้น
- การทำหนังสือเชิญร่วมประชุม หนังสือขอสถานที่ และอื่น ๆ

3) ด้านการพัฒนาทักษะ พัฒนาศักยภาพ

- มีความมั่นใจกล้าแสดงออกมากขึ้น
- ได้วิธีคิดหลักการคิดที่หลากหลายขึ้น
- ทักษะในการพูด
- พัฒนาศักยภาพด้านการเขียน การบันทึกข้อมูล การเก็บข้อมูล ที่ดีขึ้น
- พัฒนาศักยภาพด้านการเขียนรายงาน ภาษาการเขียนที่ถูก การสะกดที่ถูกต้อง
- พัฒนาศักยภาพการใช้เครื่องมือ และการนำเสนองานข้อมูล
- พัฒนาศักยภาพการทำสื่อที่สวยงาม

4) ด้านการพัฒนาจุดด้อยที่จะต้องพัฒนาต่อไป

- ทักษะในการพูด
- ทักษะการใช้สื่อผลิตสื่อต่าง ๆ ในการทำงาน และทักษะงานการจับประเด็น
- ทักษะด้านการใช้คอมพิวเตอร์ การใช้โปรแกรมต่าง ๆ
- ทักษะการนำเสนองาน ในการพูดสรุปรวบยอด
- ทักษะการฟัง จับประเด็นสำคัญๆ ในพูด
- ทักษะการค้นหาข้อมูลมือสองที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่ทำ

บรรณานุกรม

- สถานนิติบัญญัติแห่งชาติ..ชัยพงษ์.สำเนียง.สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
https://www.senate.go.th/assets/portals/93/fileups/272/files/S%E0%B9%88ub_Jun/91e
ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2535) บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ (2561) .jemskit ปั่นทอง (2535) .ชัยพงษ์ สำเนียง (2554)
ที่ชี้ให้เห็นวิวัฒนาการของการจัดการป่าไม้ของประเทศ
กฎหมายว่าด้วยป่าชุมชน. พระราชบัญญัตินี้มีบทบัญญัติบางประการ เกี่ยวกับการจัดการสิทธิและเสรีภาพ
ของบุคคล. ซึ่งมาตรา ๒๖
https://library2.parliament.go.th/giventake/content_nla2557/law136-290562-71.pdf
กรมการพัฒนาชุมชน. 2559. ข้อมูล จปฐ. จังหวัดแม่ฮ่องสอน. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา
<http://www.cdd.go.th/content/download/documents> (23 เมษายน 2560)
กรมการพัฒนาชุมชน. 2560. ข้อมูล จปฐ. จังหวัดแม่ฮ่องสอน. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา
<http://www.cdd.go.th/content/download/documents> (23 เมษายน 2560)
กรมป่าไม้. 2559. สถิติป่าไม้ ปี พ.ศ. 2559 (2016). [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา
<http://forestinfo.forest.go.th/Content.aspx?id=10325> (23 เมษายน 2560)
ยุวัฒน์ วุฒิเมธี.(2526).การพัฒนารวมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: บางกอกบลู๊ก. รัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทย.(2540).กรุงเทพฯ: กรมศาสนา
ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2547). การมีส่วนร่วมของชุมชน : นโยบายและกลวิธี. กรุงเทพมหานคร : สักดิโสภ
การพิมพ์.
สุทิน บุญญธิการ และคณะ. (2540). การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชน : กรณีศึกษา โครงการ
ที่มีผลกระทบต่อประชาชน. กรุงเทพฯ : สถาบันดำรงราชานุภาพ.
สำนักจัดการที่ดิน กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2558. รายงานฉบับสมบูรณ์
บทสรุปผู้บริหาร โครงการจัดทำข้อมูลพื้นที่สภาพป่าไม้ปี พ.ศ. พ.ศ.2556-2557. 16 หน้า
สำนักบริหารการทะเบียนกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. 2559. รายงานสถิติจำนวนประชากรและ
บ้านประจำปี พ.ศ. 2559. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://stat.bora.dopa.go.th> (10 สิงหาคม
2560).
สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน. 2558. ข้อมูลการใช้พื้นที่ทางการเกษตร. แม่ฮ่องสอน:
สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน. 2559. ข้อมูลการใช้พื้นที่ทางการเกษตร. แม่ฮ่องสอน:
สำนักงานเกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน

สำนักงานคลังจังหวัดแม่ฮ่องสอนรายงาน. 2560. รายงานภาวะเศรษฐกิจการคลังจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประจำเดือนมกราคม 2560. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://www.cgd.go.th/cs/msn/msn/เศรษฐกิจรายเดือน.htm> (10 สิงหาคม 2560).

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. รายงานประจำปีของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ประจำปี 2561. [ระบบ <https://th.wikipedia.org/wiki/http://www.maehongson.go.th/th/province-info/administrative-region/khun-yuam.html>]

ปี 2560 .สมุดแผนพัฒนาชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เงา .นายชัยเดช .บ้านต่อแพ ตำบลแม่เงา อำเภอนายูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน.

ข้อมูลหมู่บ้าน .ปี 2561 .องค์การบริหารส่วนตำบลแม่อุคอ .องค์การบริหารส่วนตำบลแม่กิ .องค์การบริหารส่วนตำบลแม่เงา .แผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่น.

ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.oae.go.th/view/1/เอกสารเผยแพร่/TH-TH> (10 สิงหาคม 2561).

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2556-2564) [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://stat.bora.dopa.go.th> (10 สิงหาคม 2560).

ข้อมูลสารสนเทศแนวความคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น .สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น(ฝ่ายท้องถิ่น).

งานวิจัยการจัดการป่าชุมชน. ปี 2540 .คุณสมศักดิ์ สุขวงศ์ และคุณโกมล แพรกทอง .คำนิยาม “ป่าชุมชน .อ.มณฑล จำเริญฤกษ์ .(2535) .ภาควิชาวนวัฒนวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภาคผนวก 1

กระบวนการพัฒนาโจทย์งานวิจัย

“ความรู้ใหม่กับการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิตจากป่าชุมชน ผู้เศรษฐกิจใหม่ในชุมชน
อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

บันทึกช่วยจำ

พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 1

กิจกรรมเวที พัฒนาโครงการ CBR คุณค่าและมูลค่า ผลผลิตจากป่าชุมชนยวม

วันที่ 10 มกราคม 2561

สถานที่ ศูนย์เรียนรู้ สวก.ขุนยวม อ.ขุนยวม

จำนวนผู้ร่วม จำนวน 9 คน (ตัวแทนชุมชน /หน่วยงานรัฐ/ทีมพี่เลี้ยง สกว.มส)

มีการแลกเปลี่ยนพูดคุย โดยมีแกนนำชุมชนมาร่วมฟังแลกเปลี่ยน ศึกษาเรียนรู้กระบวนการทำงานวิจัย CBR. เกิดข้อสรุปในเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน ในพื้นที่ป่าชุมชน เลือกพื้นที่ตำบล 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลเมืองปอน ตำบลแม่กิ ตำบลแม่เงา และตำบลแม่อูคอ ที่มีเป้าหมายด้านผลผลิตจากป่าชุมชน และ แกนนำชุมชนมีความสนใจในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้เสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลชุมชนเบื้องต้นเพื่อให้เห็นสภาพปัญหา บริบททั่วไป และร่วมแลกเปลี่ยนประเด็นโจทย์ที่จะพัฒนาให้เป็นโครงการวิจัยต่อไป

ผลการแลกเปลี่ยนข้อมูล

1. ประเด็นความสนใจเรื่องผลผลิตจากป่าชุมชน และผลผลิตที่จะสร้างมูลค่าเพิ่ม
2. สภาพปัญหา บริบททั่วไป ในพื้นที่เป้าหมาย
3. ตัวแทนแกนนำชุมชนเข้าใจงานวิจัย CBR มากขึ้น
4. ได้พื้นที่เป้าหมาย และผู้ประสานงานในแต่ละพื้นที่
5. ได้ข้อมูลสถานการณ์การเก็บหาของป่า การมีรายได้จากป่าที่สำคัญของอำเภอขุนยวม

บันทึกช่วยจำ

พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 2

กิจกรรมเวที การพูดคุยหารือพัฒนาโจทย์ “ของป่าจากป่าชุมชนบ้านต่อแพ”

วันที่ 23 มกราคม 2561

สถานที่ ป่าชุมชนบ้านต่อแพ

จำนวนผู้ร่วม จำนวน 30 คน (ชายท่องเที่ยว/คณะนักศึกษาต่างชาติ /แกนนำชุมชน/ทีม สกว.)

ช่วงเช้าเดินป่าศึกษาเส้นทางป่าชุมชนบ้านต่อแพ ปัจจุบันเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติเป็นเส้นทางของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่น และ

เป็นพื้นที่ป่าชุมชนที่ชาวบ้านเก็บหาอาหารจากป่าทั้งพืชและสัตว์ ในป่าชุมชนบ้านต่อแพชาวบ้านสามารถไปใช้ประโยชน์ได้ภายใต้กฎระเบียบของชุมชน ไม่ใช้สอยในพื้นที่ที่สามารถเอามาใช้ในครัวเรือนในชุมชนได้แต่ห้ามนำไปขาย และสัตว์ป่า ส่วนของป่าประเภทพืช เช่น ผักใบเขียว เห็ด สมุนไพร สามารถนำมาขายได้ ฯลฯ

มูลค่าทางเศรษฐกิจของผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านต่อแพ (ป่าไม้และแหล่งน้ำ) ได้แก่ เห็ด มีมากกว่า 10 ชนิด ที่สามารถเก็บหามาได้ แต่เห็ดที่สร้างรายได้มากที่สุดคือ เห็ดถอบ ซึ่งสามารถเก็บได้ในช่วง 45 วัน ใน 1 ปี ชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนออกไปเก็บเห็ดในป่าและนอกป่าชุมชน ในช่วงที่ออกมากคนที่เก็บหาเป็นประจำจะได้เงินอย่างต่ำ 20,000 บาท ต่อปี รองลงมาได้แก่ เห็ดนกยูง (ระโงก, ไข่ห่าน) และเห็ดแดง

ประเด็นแลกเปลี่ยน/ผลกิจกรรม

1. สถานการณ์การเก็บหาผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านต่อแพ ที่สร้างรายได้กับชุมชน
2. ข้อมูลบริบทชุมชน ด้านระบบชุมชน ด้านการผลิต ด้านการจัดการทรัพยากร
3. ข้อมูลผลผลิตจากป่า ที่มีความสำคัญกับชาวบ้านในบ้านต่อแพ เช่น เห็ดถอบ เห็ดไข่เหือง ส้มปี้ด สมุนไพร พืชผักใบเขียว
4. เห็นทีมทำงานโครงการวิจัยในชุมชน

สรุปเป้าหมายโจทย์ เน้นการศึกษาเพื่อให้ได้ “มูลค่าทางเศรษฐกิจ” ของผลผลิตจากธรรมชาติ (ป่าไม้และแหล่งน้ำ) โดยจะเน้นศึกษาข้อมูลชนิดผลผลิตที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในลำดับต้น ๆ

บันทึกช่วยจำ พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 3

<u>กิจกรรมเวที</u>	กิจกรรมเดินป่าเก็บข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชน บ้านท่าหินสั้ม
<u>วันที่</u>	วันที่ 24 มกราคม 2561
<u>สถานที่</u>	ป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม
<u>จำนวนผู้ร่วม</u>	จำนวน 10 คน (แกนนำกลุ่มองค์กรชุมชน /คณะกรรมการหมู่บ้าน/ทีม สกว.มส.)

เช้าวันที่ 24 มกราคม 2561 กิจกรรมเดินป่าชุมชนบ้านท่าหินสั้ม เป็นการพัฒนาโจทย์โครงการอาหารจากป่าของอำเภอขุนยวมในพื้นที่เป้าหมาย การเดินป่ามีผู้ร่วมเดินจากแกนนำผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มผู้ดูแลน้ำป่าชุมชน ชาวบ้าน และทีม สกว. ระยะทางการเดินประมาณ 6 กิโลเมตร ในเนื้อที่ป่าชุมชน 2,500 ไร่ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชน มีความชื้นมาก มีแหล่งต้นน้ำใช้ดื่มกินของชุมชนมีต้นไม้ขนาดใหญ่ และในระหว่าง 2 ข้างของลำห้วยมีความหลากหลายของอาหาร(พืช) พื้นที่ป่าชุมชนดังกล่าวมีระบบการจัดการเป็นอย่างดี มี

กฎระเบียบร่วมของชุมชน สภาพโดยรวมพื้นที่ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ มีหลากหลายทางอาหารทั้งพืช และสัตว์

บ้านทำหินสับมีการผลิตข้าวไร่ 60 % ข้าวนา 10 % และ กระเทียม ข้าวโพด 30 % ระบบน้ำในการเกษตรมีเพียงพอต่อการผลิตตลอดฤดูกาล พื้นที่อาหารจากป่าของชุมชนมีจำนวน 4 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ป่าห้วยยาว ป่าห้วยบ้านท่า ป่าผาหม่นน้ำ และป่าห้วยโจน พื้นที่ทั้ง 4 มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ชาวบ้านจะมีการจัดการดูแล ไร่ไร่สอย หาอาหารกินในพื้นที่ดังกล่าวเป็นหลัก

ประเด็นแลกเปลี่ยน/ผลกิจกรรม

1. ชาวบ้านมีความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากขึ้น และเครื่องมืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
2. ได้พื้นที่ เนื้อหางานในการดำเนินโครงการวิจัยที่ชัดเจน ได้คนทำงานวิจัย
3. ได้เห็นสภาพความสมบูรณ์ของป่าชุมชน และผลผลิตจากป่าชุมชนที่สำคัญในชุมชน
4. ข้อมูลบริบททั่วไปของชุมชน
5. เห็นโจทย์ประเด็นคร่าวๆร่วมในพื้นที่ผลผลิตจากป่า อ.ขุนยวม

บันทึกช่วยจำ พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 4

กิจกรรมเวที การพูดคุยเก็บข้อมูลพัฒนาโจทย์วิจัยอาหารจากป่า บ้านห้วยสะ-ห้วยแม่สุริน

วันที่ 27 มกราคม 2561

สถานที่ ศูนย์เรียนรู้วิถีชีวิตป่าแก่งอู บ้านห้วยสะ

จำนวนผู้ร่วม จำนวน 22 คน (แกนนำชุมชน /กลุ่มแม่บ้าน /กลุ่มเด็ก-เยาวชน/ทีม สกว.มส)

เวทีพัฒนาโครงการวิจัยบ้านห้วยสะ เป็นการสร้างความเข้าใจงานวิจัย CBR โดยผ่านสื่อกระดาษปฐีต สร้างความเข้าใจกระบวนการทำงานวิจัย เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจร่วม และทดลองกระบวนการเก็บข้อมูล แบ่งกลุ่มชาวบ้านร่วมทำข้อมูลชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลชุมชน

ข้อมูลเบื้องต้นระบบการถือครองที่ดินบ้านห้วยสะส่วนใหญ่ได้รับมรดกตกทอดจากพ่อแม่ ครอบครัวหนึ่งมีพื้นที่ทำกินครอบครัวละ 5-7 แปลง ได้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ (1) ที่ดินที่เป็นปัจเจก หรือส่วนบุคคล ได้แก่ พื้นที่นา พื้นที่สวน ซึ่งถือเป็นกรรมสิทธิ์เฉพาะบุคคล (2) พื้นที่ไร่หมุนเวียน เป็นการถือครองตามจารีตประเพณีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษผู้บุกเบิกที่ทำกิน ในการจัดการการถือครองที่ดินโดยคนในหมู่บ้านจะมีพื้นที่แปลงใหญ่ (แปลงรวม) ที่ใช้ทำไร่หมุนเวียนร่วมกัน ซึ่งถือเป็นสมบัติของส่วนรวม ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน

ผลผลิตจากป่าชุมชนบ้านห้วยสะ ผลผลิตจากป่าประเภทพืชมากกว่า 20 ชนิด ประเภทกินผลมากกว่า 10 ชนิด และประเภทกินหน่อ ต้น ดอก ใบ มากกว่า 40 ชนิด พืชที่สำคัญสามารถ

สร้างรายได้ ได้แก่ ผักหวาน ผักกูด ดอกตัง หน่อไม้ มะขามป้อม เห็ดไข่เหือง เห็ดโคน เห็ดหูหนู เห็ดลม เห็ดตับปู และสมุนไพรชนิดต่าง ๆ

ประเด็นแลกเปลี่ยน/ผลกิจกรรม

1. ชาวบ้านมีความเข้าใจงาน งานวิจัย CBR มากขึ้นและของชาวบ้านมีความสนใจในงานเครื่องมืองานวิจัย CBR
2. ได้เนื้อหาข้อมูลสถานการณ์การจัดการป่าชุมชน และเห็นเห็นคน ทีมทำงานในชุมชน
3. ได้ข้อมูลเบื้องต้นของบริบทชุมชน ในด้านต่าง ๆ
4. ข้อมูลผลผลิตจากป่า ประเภท ชนิด ปริมาณ มูลค่า เบื้องต้น

บันทึกช่วยจำ พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 5

กิจกรรมเวที กิจกรรมการพูดคุยเก็บข้อมูลพัฒนาโจทย์วิจัย “ผลผลิตจากป่า บ้านแม่กิ๊”

วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2561

สถานที่ วัดบ้านห้วยผึ้ง

จำนวนผู้ร่วม จำนวน 10 คน (แกนนำชุมชน /กลุ่มเด็ก-เยาวชน /ทีม สกว.มส.)

เป็นเวทีพัฒนาโจทย์โครงการวิจัยบ้านแม่กิ๊ มีผู้ร่วมประชุม 10 คน จากตัวแทนกลุ่มในชุมชน เด็กเยาวชน และแกนนำชุมชน เป็นเวทีสร้างความเข้าใจในงานวิจัย CBR เพื่อให้ชุมชนเข้าใจกระบวนการวิจัยมากขึ้น และเก็บข้อมูล วิเคราะห์สถานการณ์ผลผลิตจากป่า และข้อมูลบริบทพื้นที่ทั่วไป

บ้านแม่กิ๊ตั้งอยู่ทิศตะวันตกของอำเภอบางบาล บ้านแม่กิ๊ตั้งบ้านเรือนตามริมห้วยหุบเขา มีที่ราบของแต่ละหมู่บ้านเล็กน้อยมีอาณาเขตติดกับประเทศเพื่อนบ้านประเทศพม่าบ้านแม่กิ๊ ตั้งอยู่ในแอ่งที่เชิงเขาตอนท้ายของลำน้ำแม่กิ๊ ลักษณะทางกายภาพของตัวชุมชนเป็นกลุ่มก้อนเรียงรายติดกับเนินเขาซึ่งเป็นทิศตอนจากเหนือไปทางใต้ พื้นที่เวดล้อมไปด้วยภูเขารอบด้าน โดยมีลำน้ำแม่กิ๊และแม่ข่อยหลวงเป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงผ่านกลางแอ่งทางด้านทิศตะวันออกของตัวชุมชน

สภาพพื้นที่ เป็นพื้นที่สูงภูเขา มีลำห้วยแม่กิ๊ลำห้วยแม่ข่อยน้อยไหลผ่านหมู่บ้าน ล้อมรอบด้วยภูเขาและป่าไม้ เป็นป่าไม้เบญจพรรณ ฤดูฝนจะมีฝนตกชุกหนักตลอดฤดูกาลของฤดูฝน ฤดูหนาวจะมีอากาศหนาวเย็น มีหมอกหนาตอนเช้าและกลางคืน ฤดูร้อนจะมีอากาศร้อนมากและแห้งแล้งช่วงเดือนมีนาคมถึงต้นเดือนพฤษภาคมของปี

อาชีพส่วนใหญ่ในสมัยนั้นคือการทำ “ไร่หมุนเวียน” เพื่อการปลูกข้าวและพืชผักที่เป็นอาหารนา ๆ ชนิด ในขณะเดียวกันก็มีการบุกเบิกที่นาสำหรับพื้นที่ ๆ สามารถท่อน้ำเข้าถึง ในกระบวนการทำไร่หมุนเวียนและทำนา ได้มีความคิดเชื่อมโยงเข้ากับความสำเร็จเรื่องสิ่งสูงสุด

ตามวัฒนธรรมประเพณีที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน ซึ่งเชื่อว่าผืนดิน ผืนน้ำ และผืนป่า ที่ใช้ทำไร่และนามีสิ่งสูงสุดเป็นเจ้าของ

ประเด็นแลกเปลี่ยน/ผลกิจกรรม

1. ความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากขึ้น รู้กระบวนการวิจัย รู้คนทำ รู้กลุ่มภาคีที่เกี่ยวข้องในการทำงานวิจัย
2. ได้ข้อมูลมือ2 จากองค์การบริหารส่วนตำบล ข้อมูลระดับตำบล และข้อมูลชุมชนบ้านแม่กิ๊
3. ได้ทีมวิจัย ที่ปรึกษาโครงการ ในชุมชน

**บันทึกช่วยจำ
พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 6**

กิจกรรมเวที การพัฒนาโจทย์วิจัยผลผลิตจากป่า

วันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2561

สถานที่ ศูนย์เรียนรู้ ศพก.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.มส.

จำนวนผู้ร่วม จำนวน 15 คน (ว่าที่นักวิจัย /ทีมวิจัย /ที่ปรึกษาโครงการ /ทีม สกว.มส.)

พูดคุยแลกเปลี่ยนทีมวิจัย เพื่อทบทวนกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย ทบทวนทุนงานวิจัย CBR ในพื้นที่ที่เกี่ยวกับการขึ้น โจทย์ผลผลิตจากป่า และจัดทำข้อมูลเบื้องต้นในแต่พื้นที่เพิ่มวางแผนกิจกรรมเป้าหมายงานในแต่ละพื้นที่

ประเด็นแลกเปลี่ยน/ผลกิจกรรม

1. ได้ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยน เพิ่มเติมข้อมูลในตัวร่างโครงการ
2. ได้เนื้อหาข้อมูลร่างโครงการวิจัยที่สมบูรณ์ขึ้น ร่วมกันปรับแก้
3. ได้ข้อมูลนักวิจัย และทีมวิจัย
4. แบ่งกลุ่มตามพื้นที่ เรียนรู้เครื่องมือการเก็บข้อมูล CBR
5. นัดหมายวันการลงพื้นที่พัฒนาโจทย์ครั้งต่อไป เพื่อมาปรับร่างโครงการวิจัยให้สมบูรณ์

**บันทึกช่วยจำ
พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 7**

กิจกรรมเวที การพัฒนาโจทย์วิจัยผลผลิตจากป่า ร่วมกันร่างโครงการวิจัย

วันที่ 3 มีนาคม 2561

สถานที่ ศูนย์เรียนรู้ ศพก.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.มส.

จำนวนผู้ร่วม จำนวน 7 คน (ว่าที่นักวิจัย /ทีมวิจัย /ที่ปรึกษาโครงการ /ทีม สกว.มส.)

พูดคุยแลกเปลี่ยนทีมวิจัย เพื่อทบทวนกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย ทบทวนทุนงานวิจัย CBR ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการขึ้นโจทย์ผลผลิตจากป่า และจัดทำข้อมูลเบื้องต้นในแต่ละพื้นที่ วางแผนกิจกรรมเป้าหมายงานในแต่ละพื้นที่ และร่วมการฝึกการเขียนโครงการ ร่างหลักการและเหตุผล ร่วมปรับแก้ข้อมูลเพิ่มเติมในเนื้อหาว่าง

ประเด็นแลกเปลี่ยน/ผลกิจกรรม

1. ได้ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยน เพิ่มเติมข้อมูลเนื้อหาข้อมูลร่างโครงการวิจัยที่สมบูรณ์ขึ้น เพื่อนำเสนอต่อ สกว.ฝ่ายฯ

**บันทึกช่วยจำ
พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 8**

กิจกรรมเวที เตรียมข้อมูลนำเสนอโครงการวิจัย แบ่งบทบาทหน้าที่
วันที่ 14 มีนาคม 2561
สถานที่ ปราณีฟาร์ม อ.ขุนยวม จ.มส.
จำนวนผู้ร่วม จำนวน 6 คน (ว่าที่นักวิจัย / ทีมวิจัย / ทีม สกว.มส.)

พูดคุยแลกเปลี่ยนทีมวิจัย เพื่อทบทวนกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย เตรียมสื่อการนำเสนอโครงการวิจัย และร่วมปรับแก้ข้อมูลเพิ่มเติมในเนื้อหาว่างโครงการวิจัย และเพื่อนำเสนอโครงการต่อผู้ทรงในวันที่ 16 มีนาคม 2561 เพื่อให้ข้อมูลเนื้อหาของโครงการสมบูรณ์มากขึ้น ร่วมกันปรับ ร่วมกันเพิ่มเติมข้อมูล

ประเด็นแลกเปลี่ยน/ผลกิจกรรม

1. ได้ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยน เพิ่มเติมข้อมูลในตัวร่างโครงการ
2. ได้เนื้อหาข้อมูลร่างโครงการวิจัยที่สมบูรณ์ขึ้น เพื่อนำเสนอต่อ สกว.ฝ่ายฯ
3. เนื้อหาการนำเสนอ วางแผนการนำเสนอโครงการ แบ่งบทบาทหน้าที่การนำเสนอโครงการในวันที่ 16 มีนาคม 2561 ณ แม่สะเรียง

**บันทึกช่วยจำ
พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 9**

กิจกรรมเวที การนำเสนอโครงการวิจัย ต่อ ผู้ทรง สกว.ฝ่าย ฯ และรับข้อเสนอ
วันที่ 16 มีนาคม 2561
สถานที่ สำนักอนุรักษ์รักษาพันธุ์สัตว์ที่ 16 อ.แม่สะเรียง จ.มส.
จำนวนผู้ร่วม จำนวน 22 คน (ว่าที่นักวิจัย / ทีมวิจัย / ทีม สกว.มส. / สกว.ฝ่าย ฯ)

ทีมวิจัยนำเสนอข้อมูลโครงการวิจัยต่อผู้ทรงฝ่าย ฯ โดยสื่อกระดาษบุฟ และ Powerpimt ทีมวิจัยแบ่งบทบาทหน้าที่การนำเสนอ ดังนี้ 1) เส้นทางพัฒนาโจทย์วิจัย (คุณพัชรพงษ์) 2) แผนที่ทุนเดิมพื้นที่เป้าหมาย 4 ชุมชน (คุณการุณ และสุพรรณษา) และ 3) เนื้อหาโครงการวิจัย เป้าหมาย หลักการเหตุผล วัตถุประสงค์ ผลที่จะเกิดขึ้น อื่น ๆ (คุณปราณี) การนำเสนอได้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากผู้ทรงในพื้นที่ และผู้ทรง สกว.ฝ่าย ฯ เพื่อนำมาปรับแก้ให้มีความสมบูรณ์

ประเด็นแลกเปลี่ยน/ผลกิจกรรม

1. ได้เนื้อหาข้อเสนอแนะ ข้อมูลที่จะต้องนำมาปรับแก้ไข เพิ่มเติมให้โครงการวิจัยสมบูรณ์ขึ้น เพื่อนำเสนอต่อ สกว.ฝ่าย ฯ รับการพิจารณา อนุมัติโครงการ
2. ทีมวิจัยได้ประสบการณ์ในการนำเสนอ เรียนรู้ขั้นตอนการทบทวนวิจัย
3. ได้ข้อมูลที่ชัดเจนมากขึ้นในการทำงานวิจัย

บันทึกช่วยจำ

พัฒนาโจทย์ครั้งที่ 10

กิจกรรมเวที ผลผลิตจากป่า เพื่อปรับข้อมูลเนื้อหาจากข้อเสนอแนะของผู้ทรง สกว. ฝ่าย ฯ

วันที่ 26 - 27 มีนาคม 2561

สถานที่ ศูนย์เรียนรู้วิถีชีวิตปากเกอญอบ้านห้วยสะ

จำนวนผู้ร่วม จำนวน 9 คน (ว่าที่นักวิจัย /ทีมวิจัย /ทีม สกว.มส.)

พูดคุยแลกเปลี่ยนทีมวิจัย เพื่อทบทวนข้อเสนอแนะของผู้ทรง สกว.ฝ่าย ฯ ต่อโครงการวิจัย ในการไปนำเสนอโครงการต่อผู้ทรงในวันที่ 16 มีนาคม 2561 เพื่อให้ร่วมกันนำข้อมูลเนื้อหาปรับแก้เพิ่มเติมให้โครงการสมบูรณ์ ร่วมกันปรับ ร่วมกันเพิ่มเติมข้อมูล

ประเด็นแลกเปลี่ยน/ผลกิจกรรม

1. ได้ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยน เพิ่มเติมข้อมูลโครงการให้สมบูรณ์มากขึ้น ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรง สกว.ฝ่าย ฯ
2. วิเคราะห์ข้อมูลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการผลิตจากป่า
3. ศึกษาเส้นทางป่าชุมชน เส้นทางท่องเที่ยว

ภาคผนวก 2

แบบเก็บข้อมูล

องค์ความรู้ที่ได้จากการสำรวจผลผลิตอาหารจากธรรมชาติ (ป่าชุมชน)

ชื่อหมู่บ้าน.....

(1) ทรัพยากรอาหารประเภท.....

1) ประเภท.....

2) ชื่อ (ภาษาปากาเกอะญอ).....

3) ชื่อ (ภาษาไทยกลาง).....

4) ลักษณะทางกายภาพ

รูป

5) การนำมาใช้ประโยชน์

5.1 ส่วนที่ใช้ประโยชน์.....

5.2 วิธีการนำมาใช้ประโยชน์.....

5.3 สรรพคุณ.....

6) แหล่งที่พบ

6.1 ชื่อพื้นที่..... พิกัดแผนที่.....

6.2 สถานการณ์การอยู่รอด.....ช่วงเวลาที่พบ.....

6.3 ประมาณที่พบ () มาก () ปานกลาง () น้อย

6.4 ช่วงเวลาที่พบเจอ

7) การจัดการผลผลิตเมื่อได้มา (100%)

() กิน..... % () แบ่งปัน.....% () ขาย% () อื่นๆ ระบุ.....

กรณีขาย ระบุรายละเอียด

ปริมาณที่ขาย.....

ราคาที่ขาย

รายได้จากการขาย ต่อปี.....

ลงชื่อ.....(ผู้เก็บข้อมูล)

วันที่...../...../.....

แบบสัมภาษณ์
“องค์ความรู้ในการจัดการป่าชุมชน”

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่...../...../.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1.1 ชื่อ..... นามสกุล อายุ..... ศาสนา

1.2 ที่อยู่.....

1.3 การศึกษา..... ตำแหน่งปัจจุบัน (มีระบุ) เบอร์โทร.....

1.4 กลุ่มชาติพันธุ์..... สัญชาติ เชื้อชาติ

ส่วนที่ 2 สถานการณ์การบริหารจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านในอดีต – ปัจจุบัน

ส่วนที่ 3 ความรู้ในการดูแลรักษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2.1 ดิน

.....

2.2 น้ำ

.....

2.1 ป่า

.....

ส่วนที่ 3 ความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตามวิถีวัฒนธรรม(เรื่องอะไร/พร้อมอธิบาย)

.....

.....

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะ /แนวทางการจัดการ

.....

แบบสำรวจ

“ผลผลิตจากป่าชุมชน สู่อการสร้างมูลค่าเพิ่ม”

โครงการ “คนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน”

[illegible]

ภาคผนวก 3

ข้อมูลบุคคลนักวิจัย / ทีมวิจัยโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โครงการ

“คนรุ่นใหม่กับการสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ผลผลิตจากป่าชุมชน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

❖ ประวัตินักวิจัยหลัก

1) นางสาว ปราณี แผล่งป่าหมื่น นักวิจัย (หัวหน้าโครงการ)

ที่อยู่ 367 ม.2 ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

เลขบัตรประชาชน 1-5099-01269-91-5

เบอร์โทร 095-5646893

การศึกษา คณะสัตวศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ.ชม

วัน / เดือน / ปี เกิด 3 กุมภาพันธ์ 2536

ปัจจุบันอายุ 26 ปี (ณ ปี 2562)

ประสบการณ์ในการทำงาน

●

2) นางสาวธัญญารัตน์ สมมาตรนิมิตรดี

ที่อยู่ 68/ข ม.19 ต.ปอ อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย 57310

เลขบัตรประชาชน 8-5713-76019-07-9

เบอร์โทร 0983806933

การศึกษา ม.ปลายโรงเรียนมัธยมปลายโรงเรียนเม็กราชมหาราชวิทยาคม

วัน/เดือน/ปี เกิด 1 มกราคม 2534

ปัจจุบันอายุ 28 ปี (ณ ปี 2562)

ประสบการณ์ในการทำงาน

● ไม่มี

3) นางสาวณัฐกานต์ กรกมลวิลาศ

ที่อยู่ 24/4 ม.2 ต.แม่อุคค อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

เลขบัตรประชาชน 1-5802-00039-88-5

เบอร์โทร 093-1790654

การศึกษา มัธยมศึกษาโรงเรียนขุนยวมวิทยา

วัน/เดือน/ปี เกิด 29 ธันวาคม 2531

ปัจจุบันอายุ 30 ปี (ณ ปี 2562)

ประสบการณ์ในการทำงาน

- ไม่มี

4) นางสาวเอื้องทิพย์ ชมสุกษา

ที่อยู่ 95 ม.2 ต.แม่อุคค อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน 58140

เลขบัตรประชาชน 1-5801-00094-86-1

เบอร์โทร 088-4303567

การศึกษา มัธยมศึกษาโรงเรียนขุนยวมวิทยา

วัน/เดือน/ปี เกิด 22 เมษายน 2533

ปัจจุบันอายุ 28 ปี (ณ ปี 2562)

ประสบการณ์ในการทำงาน

- ไม่มี

5) นายพัทธนันท์ กอนพเคราะห์

ที่อยู่ 23/1 ม.2 ต.แม่อุคค อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

เลขบัตรประชาชน 1-5801-00074-64-6

เบอร์โทร 093-0462493

การศึกษา ป.ตรี คณะการจัดการคอมพิวเตอร์ ม.ราชภัฏเชียงใหม่

วัน/เดือน/ปี เกิด 23 กุมภาพันธ์ 2530

ปัจจุบันอายุ 31 ปี (ณ ปี 2562)

ประสบการณ์ในการทำงาน

- พนักงานขาย / บัญชี บริษัทสหพาณิชย์แม่ฮ่องสอน

6) นายชัยเดช สุพันกรณ์

ที่อยู่ 34 หมู่ 1 ตำบลแม่เงา อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน
เลขบัตรประชาชน 3 – 5099 – 00540 – 57 - 3
เบอร์โทร 081-9807743
การศึกษา ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยโซทัยธรรมาราช
วัน/เดือน/ปี เกิด 5 มิถุนายน 2507
ปัจจุบันอายุ 55 ปี (ณ ปี 2562)
ประสบการณ์ในการทำงาน

- พนักงานรัฐ ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน บ้านต่อแพ ตำบล แม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

7) นายการณ คำสวัสดิ์

ที่อยู่ 128 ม.2 ต.แม่อุคอ อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน
เลขบัตรประชาชน 3 – 5801 – 00110 – 31 – 2
เบอร์โทร 062 - 9830571
การศึกษา มัธยมปลาย โรงเรียน ขุนยวมวิทยา
วัน/เดือน/ปี เกิด 28 สิงหาคม 2525
ปัจจุบันอายุ 37 ปี (ณ ปี 2562)
ประสบการณ์ในการทำงาน

- ธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน

8) น.ส.สุพรรณษา ปังโย

ที่อยู่ 52 ม.7 ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน
เลขบัตรประชาชน 1 – 5802 – 00036 – 05 - 3
เบอร์โทร 096-1931845
การศึกษา หลักสูตรอาชีวศึกษา
วัน/เดือน/ปี เกิด 13 กันยายน 2528
ปัจจุบันอายุ 34 ปี (ณ ปี 2562)
ประสบการณ์ในการทำงาน

- พนักงานรัฐ ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านท่าหินสั้ม อำเภอ ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

9) นายพัชรพงษ์ ต้อนเกียรติยศ

ที่อยู่ 39/3 ม.1 ต.แม่กิ๊ อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

เลขบัตรประชาชน 1 – 5802 – 00036 – 05 - 3

เบอร์โทร 093-9910114

การศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนขุนยวมวิทยา

วัน/เดือน/ปี เกิด 16 กุมภาพันธ์ 2525

ปัจจุบันอายุ 37 ปี (ณ ปี 2562)

ประสบการณ์ในการทำงาน

- ปัจจุบัน พนักงานรัฐ ตำแหน่งสารวัตรกำนัน ตำบลแม่กิ๊ อำเภอ ขุนยวม จังหวัด แม่ฮ่องสอน

10) นางชุติกานท์ กาวิชัย

ที่อยู่ 117 ม.7 ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

เลขบัตรประชาชน

เบอร์โทร 095-3630447

การศึกษา ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยโขทัยธรรมาธิราช

วัน/เดือน/ปี เกิด 2 กรกฎาคม 2506

ปัจจุบันอายุ 53 ปี (ณ ปี 2562)

ประสบการณ์ในการทำงาน

- พนักงานรัฐ ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านท่าหินสั้ม อำเภอ ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

11) นายวุฒิชัย กอดอกไม้

ที่อยู่ 99 ม.1 ต.แม่กิ๊ อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

เลขบัตรประชาชน 1-5802-00103-38-9

เบอร์โทร 0951843880

การศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนขุนยวมวิทยา

ปัจจุบัน กำลังศึกษา ต่อในระดับชั้นมัธยมปลาย

จากหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอขุนยวม

วัน/เดือน/ปี เกิด 22 มีนาคม 2544

ปัจจุบันอายุ 17 ปี (ณ ปี 2562)

ประสบการณ์ในการทำงาน

- ไม่มี

12) นายรุ่งโรจน์ แสงโชคชัย

ที่อยู่ 54 ม.1 ต.แม่กื อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

เลขบัตรประชาชน 1-58980-00000-10-4

เบอร์โทร 0640382291

การศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนขุนยวมวิทยา

ปัจจุบัน กำลังศึกษา ต่อในระดับชั้นมัธยมปลาย จากหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอขุนยวม

วัน/เดือน/ปี เกิด 9 มิถุนายน 2544

ปัจจุบันอายุ 17 ปี (ณ ปี 2562)

ประสบการณ์ในการทำงาน

- ไม่มี